

Lund

Nationaløkonomisk Tidsskrift,

Maanedsskrift

for

Samfundsspørgsmaal, Økonomi og Handel.

Udgivet af

N. C. Frederiksen, V. Falbe Hansen og Will. Scharling.

Niende Bind.

Kjøbenhavn.

P. G. Philipsens Forlag.

1877.

Nationaløkonomisk Tidsskrift.

Udgivet af

Forlaget, 1880.

Udgivet af

Forlaget, 1880.

Udgivet af

Blanco Lunos Bogtrykkeri.

Indhold.

	Side
Den ensformige Jærnbantaxt og det belgiske Experiment. Svar til Hr. Kancelliraad Buchheister. I—II. Af Will. Scharling	1, 173.
Fremtidens Husholdninger og den gifte Kvindes Adgang til selvstændigt Erhverv. Af V. Secher	32.
Om Strikers og Arbejderkoalitionernes Evne til at fremkalde Forhøjelser af Arbejdslønnen	44.
Ufriheden og Germanismen i den politiske Økonomi. Af C. . .	66.
Sølvpriser og Møntvæsen. Indledningsforedrag af M. Nathansen	103.
Er Fattigunderstøttelsen her til Lands en Del af Arbejdslønnen? Af M. Lazarus	133.
Svar til Hr. Lazarus. Af Dr. Julius Petersen	137.
Individ og Samfund. En Indledningsforelæsning til Socialvidenskaben. I—II. Af Dr. Claudius Wilkens	153, 280.
Om kommercielle Forhold i Kina. Indledningsforedrag. Af Antonio Leigh-Smith	203.
Et Blik paa Arbejderspørgsmaalets Historie. Efter Brentano	249.
Jødernes Stilling i Middelalderen betragtet fra den almindelige Handelspolitik. Standpunkt. Efter Roscher	299.
Meteorologien som Faktor i den økonomiske Udvikling. Af Ernst Bilsted	319.
Turgot. I. Turgot i 1774. Efter Foncin	334.
Det tyske Socialdemokratis seneste Udvikling. Socialpolitisk Studie. Ved George V. Manjcus. I.	381.
Turgot. II. Turgot som Minister 1774—1776	413.
„Danmarks Statistik“. De danske Jærnbaner. Anm. ved Aleksis Petersen	439.
Anmeldelse (Madsen: Recherches sur le mouvement télégraphique)	355.
Ny udenlandsk Literatur (Samter: Gesellschaftliches und Privateigenthum; Jäger: Sociale Bewegung in Frankreich; Kowalewsky: Feldgemeinschaft in Kanton Waadt)	139.

574847

Noli

Ny udenlandsk Literatur (Harriet Martineau: Autobiography; Sumner: History of American currency; Horton: Silver and gold; Walcker: Silber-Entwerthungsfrage; Menier: L'impôt sur le capital; Crompton: Industrial conciliation; Chorinsky: Wucher in Oesterreich)	357.
— (Böhmert & Studnitz: Social-Correspondenz; Giornale degli Economisti)	471.
Smaa Meddelelser (Til Bladstatistiken)	147.
— (Socialisme og Socialdemokrati; Molly Maguires)	371.
Nationalekonomisk Forening (Diskussion om Solvpriserne)	128.
— (Diskussion om kommercielle Forhold i Kina)	240.
Økonomisk Revue (Nationalek. Forening i Stockholm; Garniers Mentlov)	150.
— (Den svenske nationalek. Forening; nationalek. Kongresser; Nekrolog: Bagehot, Hübner)	244.
— (Socialpolitisk Kongres i Berlin; Socialist-Kongres i Gotha)	475.
Bibliografi	152, 247, 378, 476.

Den ensformige Jærnb Janetaxt og det belgiske Experiment.

Svar til Hr. Kancelliraad Buchheister.

Af William Scharling.

I.

Naar et Reformforslag er saa heldigt at tildrage sig almindelig Opmærksomhed og Omtale, hænder det let og er i sig selv ganske naturligt, at den største Del af Publikum efter en længere Tids Forløb kun bevarer de grovere, de mest iøjnefaldende Træk deraf i sin Erindring og at disse derhos ikke altid fastholdes med de Begrænsninger, der er givet dem i selve den oprindelige Udvikling; ja, ikke sjældent vil det i sig selv mere Underordnede og næsten Tilfældige, den eksempelvis foretagne Udførelse af Grundtanken, indprente sig stærkest og komme til at staa som et fuldstændig adæqvate og udtømmende Udtryk for denne. Det kan derfor paa ingen Maade undre mig, at det synes at være gaaet paa en noget lignende Maade med det Forslag til en lav, ensformig Jærnb Janetaxt, som jeg netop for 10 Aar siden — i Januar 1867 — offentlig fremsatte; og at dets Omrids nu ikke staa for Alle med den Skarphed og Bestemthed, som det kun kunde være Tilfældet i en kortere Tid efter dets Fremkomst. Jeg finder selvfølgelig ingen Anledning

til at beklage mig herover; tværtimod paaskjønner jeg levende, at Publikum i det Hele har skjænket mit Forslag saa megen Opmærksomhed og bevaret det saa vel i Erindringen, som Tilfældet er. Men jeg maa dog forvare mig imod, at man, naar man vil underkaste selve Tanken en Kritik og forsøge at paavise dens Urigtighed, bygger en saadan Imødegaaen paa det Indtryk, man nu bevarer af, hvad jeg har sagt, i Stedet for paa selve mine positive Udtalelser, især naar man derved kommer noget ud over den bestemte Afgrænsning, jeg har givet disse. Det forekommer mig, at man ikke ganske kan frikjende Hr. Kancelliraad Buchheister for at have gjort dette paa enkelte Punkter — ganske vist ikke Hovedpunkter — i det Foredrag, han d. 17 Jan. d. A. holdt i Nationaløkonomisk Forening og som findes gjengivet i dette Tidsskrifts 8 Bind S. 401 flg.; i ethvert Tilfælde vil der, da hans Udvikling i sin Helhed er rettet imod mit Forslag, let hos Læserne fremkaldes den Formening, at han ogsaa paa disse Punkter har sigtet til Udtalelser af mig og til Noget, som jeg har foreslaaet, eftersom der vel nok hos Læserne og hos det store Publikum i Almindelighed er indtraadt en mindre skarp Erindring om, hvad der virkelig er sagt, og en mindre skarp Opfattelse af, hvad der heri var det Væsenlige og hvad der var anført som tænkte Exempler, der skulde tjene til at gjøre Grundtanken mere anskuelig, men ikke opstilledes som en almengyldig Gjennemførelse af denne. Da jeg nu af Hensyn til det Umulige i paa staaende Fod at prøve og gennemgaa de Beregninger, som Hr. Buchheister byggede sine Anskuelser paa, har været nødsaget til at forbeholde mig et yderligere Tilsvar end det, der kunde gives paa selve Mødet, vil det vistnok være rigtigst at benytte denne

Lejlighed til, idet jeg opfrisker Grundtanken i mit Forslag i Læsernes Erindring, at gjengive dens i Aarenes Løb noget udviskede Omrids deres oprindelige Skarphed, og jeg skal derfor i det Følgende tillade mig at komme lidt nærmere ind paa det hele Forslag, idet jeg derved skal stræbe efter at belyse det ogsaa fra andre Sider, end det hidtil nærmest er sket.

Først skal jeg da fremdrage det Par Punkter i Hr. Buchheisters Foredrag, hvor hans Udtalelser let ville frembringe Indtrykket af at være rettede imod Ytringer, som jeg har brugt for at præcisere mine Tanker, medens der i saa Fald lægges Andet og Mere ind i mine Udtalelser, end disse virkelig indeholde. Hr. B. siger saaledes etsteds (S. 417), at «en Gjennemsnitstaxt for Befordringen mellem Kjøbenhavn-Roskilde og Kjøbenhavn-Frederikshavn kan ikke sættes, uden enten at umuliggøre enhver Befordring paa den korte Strækning eller at befordre med Tab». For saa vidt den anførte Sætning i al Almindelighed udtaler sig om, hvorvidt det vil være muligt eller ej at sætte en saadan Gjennemsnitstaxt, tør jeg ganske vist ikke protestere imod, at jeg skulde have ment, at en saadan Gjennemsnitstaxt eventuelt skulde kunne findes; men jeg finder dog Anledning til at fremhæve, at jeg udtrykkeligt har udtalt, at der under den nu bestaaende Ordning af vore Jærnbane forhold ikke kan være Tale herom. Det hedder nemlig i de oprindelige Artikler*): «ligesom hvert Land maa bestemme sin Porto for sig og derefter søge at tilvejebringe en international Porto ved Overenskomst med alle

---

*) Frimærkesystemet og Jærnbanerne. Særskilt Aftryk af Artikler i «Dagbladet». Kbhvn. 1867. S. 35.

andre Lande, saaledes gjælder det Samme for Jærnbannerne, men med den Forskjel, at hver Jærnbane, tilhørende et særligt Jærnbaneselskab, maa betragtes som et Land for sig. Navnlig gjælder dette i et Land som Danmark, hvor de enkelte Jærnbaner ere saaledes adskilte, at de til deres Forening kræve et andet, forskjelligartet Forbindelsesmiddel». Ganske vist tilføjes der: «Skulde en Gang samtlige danske Baner blive drevne under ét tilsammen med de dem forbindende Dampfærger, da bør selvfølgelig ikke blot Driftsplanen, men ogsaa Taxten bestemmes for dem under Et i Henhold til de her angivne Principer», — men det er saa langtfra sagt, at denne Taxt skulde være den i det Foregaaende for de sjællandske Baner foreslaaede Taxt, at det Modsatte endog udtrykkelig udtales. Naar derfor Hr. B. opstiller en Beregning for at vise, hvorledes det vilde gaa, naar man paa de jydsk-fynske Baner gennemførte en Persontaxt af 25 Ø. for Strækninger indtil 2 Mil, 50 Ø. for 2—5 Mil, 75 Ø. for 5—10 Mil og 100 Ø. for over 10 Mil, og da paaviser, at ved en saadan Skala vilde Indtægterne akkurat kun dække Driftsudgifterne — selve denne Beregning skal jeg senere komme tilbage til —, saa maa jeg, for saa vidt han derved tilsigter at bevise Uigjennemførligheden af mine Forslag, gjøre opmærksom paa, at selve denne Skala har jeg ikke foreslaaet. Jeg maa bringe i Erindring, at jeg ved de Beregninger og de derpaa støttede positive Forslag, som jeg i mine ovenfor citerede Artikler fremsatte, udelukkende havde de sjællandske Jærnbaner for Øje. Selve Principerne har jeg tillagt almindelig Gyldighed; men de Exempler, jeg har opstillet paa deres Gjennemførelse, ere alle udtrykkelig knyttede til de særlige Forhold, som ere tilstede paa

Sjælland. Dette har jeg bestemt udtalt i seive Artiklerne; men endnu utvetydigere siges det i den Efterskrift, hvor- med jeg ledsagede det citerede Særtryk (dateret 30 Jan. 1867), at det vil være let «at anvende de her udviklede Principer paa de jydsk-fynske Baner», om hvis Bestyrelse ved Regeringen der netop da forhandlede, medens der dog «med Hensyn til disses ejendommelige Forhold» gjøres følgende Bemærkning: «For Øjeblikket maa vistnok ved Taxtansættelsen de under Drift værende Baner betragtes som to særskilte Baner, hver med sin Taxt, nemlig dels Linierne Nyborg-Strib-Fredericia-Vamdrup, dels Linien Aarhus-(Randers)-Viborg-Holstebro. Hvor høj eller hvor lav Taxten paa disse Baner — der vistnok helst burde være ens for begge — kan ansættes, kunne vi i Øjeblikket af Mangel paa Materiale ikke anstille nogensomhelst Beregning over. Dog tro vi neppe at den vil kunne ansættes fuldt saa lav som paa den sjællandske Bane, da der ikke paa hine findes et saadant, for Trafiken saa vigtigt, Centralpunkt som Kjøbenhavn. Imidlertid behøver man dog vel neppe at gaa højere end til c. 4 Mark som Maximums-Taxt for 2den Plads, og under ingen Omstændigheder bør Maximum af Taxten (for 2den Plads) sættes højere end til 1 Rd.»*)

*) Det maa erindres, at der ved «2den Plads» ikke menes den nuværende anden Plads, men den i Artiklerne særlig foreslaaede anden Plads, der skulde staa midt imellem den nuværende 3die og 2den Plads, af hvilke den sidste foresloges gjort til første Plads. For denne nye anden Plads var der for de sjællandske Baners Vedkommende principaliter foreslaaet en Maximums-Taxt af 2 Mark eller 3 Mark; den for hver af de to da eksisterende Baner foreslaaede Maximumstaxt antoges altsaa at maatte være den dobbelte af den, der kunde anvendes paa Sjælland.

Dette maa jeg altsaa bede vel fastholdt: alle de i de oprindelige Artikler — og i de fleste af de senere dertil sig sluttende mindre Dagblads-Artikler — opstillede Beregninger knyttede sig til de for de sjællandske Baner foreliggende Erfaringer og statistiske Oplysninger, og ved de paa disse Beregninger byggede positive Forslag om Taxter for de forskjellige Strækninger var der taget nøje Hensyn til disse Baners lokale Ejendommeligheder, navnlig da til Københavns Betydning for Trafikken paa disse Baner, der alle — baade de to da eksisterende og de, der kunde ventes senere at ville blive anlagte — førte hen til (eller udgik fra) dette vigtige Centralpunkt. Jeg maa saa meget mere fremhæve dette, som jeg lægger — og altid har lagt — stor Vægt paa, at der sondres bestemt imellem de Principer, hvorpaa mit Forslag om ensformig Taxt hviler, og den faktiske Ansættelse af den rette Taxt i hvert enkelt Tilfælde. Den af mig i de oftnævnte Artikler eksempelvis foreslaaede Taxt har jeg aldrig opstillet som en almenyldig, for alle Baner passende Taxt, men kun som en Taxt, der efter min Formening vilde kunne passe for Forholdene paa de sjællandske Baner. Et er Principerne, dem anser jeg ikke blot for ubetinget rigtige, men tildels endog for uomtvistelige; et Andet er den faktiske Gjennemførelse af disse Principer ved Valget af en passende og hensigtsvarende Taxt i hvert enkelt Tilfælde; den maa, saa længe ingen positive Erfaringer i denne Retning foreligge, bero paa et Skjøn, og om dettes Rigtighed kan der selvfølgelig være delte Meninger. Jeg skal derfor lidt nøjere paa-vise, hvad jeg henregner til Principerne og hvad der maa bero paa et — altid mere eller mindre usikkert — Skjøn over de faktiske Forhold.

Grundtanken i mit Forslag hviler da paa et almindeligt økonomisk Princip, der finder sin Anvendelse paa mange Omraader, nemlig det, at en vis Præstation, en vis Tjeneste, lige saa godt og uden foret Anstrengelse for den Paagjældende kan ydes Mange som Faa, og at den som Følge heraf bliver desto billigere for hver Enkelt, der nyder Godt deraf, jo Flere der er om at dele Omkostningerne derved imellem sig. Der frembyder sig Exempler nok herpaa; et iøjnefaldende Exempel er en Theaterforestilling: den koster lige meget, enten der er 100 eller 1000 Tilskuere; kan man gjøre sikker Regning paa det sidste Antal, kan Prisen for hver af Tilskuerne sættes til $\frac{1}{10}$ af, hvad den maa sættes til, saafremt man kun tør regne paa 100 Tilskuere. Men skal der nu desuden — som ved Festspillet i Bayreuth — bygges og indrettes et helt Theater for denne Forestillings Skyld, maa Udgifterne hertil, saafremt der kun skal gives denne ene Forestilling derpaa, fordeles paa de ved denne tilstedeværende Tilskuere. Det er da klart nok, at jo flere Gange Forestillingen bliver gjentagen, desto billigere bliver hver Forestilling, og bliver Theatret rejst som en blivende Institution, hvorpaa der spilles Aar ud, Aar ind, vil det hvert Aar kun være nødvendigt at lægge visse Procent af Kapitalen, repræsenterende Theatrets Forrentning og Amortisation, paa det samlede Antal af Forestillinger i Aaret, og da atter med et saa meget ringere Beløb paa hver enkelt Forestilling, som Antallet bliver større. Altsaa: jo flere Forestillinger i et Aar, desto billigere bliver hver Forestilling; jo flere Tilskuere ved hver Forestilling, desto billigere kan hver Plads sælges.

I mangfoldige, ja vel i de fleste, Produktioner gjen-

findes i større eller mindre Grad det Samme; det er til- dels Afsætningens Omfang, som bestemmer Varens Pris; kjendtes hin altid i Forvejen, kunde Prisen ofte sættes betydeligt lavere, end den virkelig sættes. I mange Til- fælde er dette iøjnefaldende nok: af en Bog, der sælges i 10,000 Exemplarer, kan hvert Exemplar sælges betyde- ligt billigere end af en Bog, der kun sælges i nogle faa hundrede Exemplarer. Forskjellen vilde her blive endnu større og mere iøjnefaldende, dersom man fastholdt, at Forfatterens Arbejde i begge Tilfælde er det samme og derfor maa honoreres ens; men i Almindelighed er dette ingenlunde Tilfældet i Praxis, idet Forfatterens Honorar netop væsenligst bestemmes efter den større eller mindre Afsætning, der kan ventes, ligesom den fulde Prisforskjel naturligvis kun kan fremkomme i de Tilfælde, hvor man paa én Gang trykker det hele Oplag af 10,000 Exemplarer, ikke, naar man deler det i 10 forskjellige Oplag.

Den saaledes paa Afsætningens eventuelle Omfang beroende Forskjel i den mulige Pris for den samme Vare bliver nu naturligvis desto større, jo større den faste Udgift er, som Varens Produktion i ethvert Tilfælde nødvendiggjør, hvad enten der produceres lidt eller meget. Ved de fleste Produktioner kan der nu skjelnes imellem tre Klasser af Udgifter: den første er de Udgifter, der forblive uforandrede, hvad enten der produceres lidt eller meget; herhen hører f. Ex. Sætterens Løn, der bliver den samme, hvad enten der skal trykkes 100 eller 1000 Exemplarer, og herhen vilde endvidere høre Forfatterens Honorar, dersom man ikke i Praxis fulgte et andet Princip, nemlig det at honorere ham efter den større eller mindre Lykke, som Bogen gjør, uagtet hans Arbejde naturligvis har været det samme i begge Tilfælde. Til

den anden Klasse høre de Udgifter, der stige netop i samme Forhold, som Afsætningen stiger, herhen hører f. Ex. ved en Bog Papiret, Hefningen m. v. Men imellem disse to Klasser staar som oftest en tredie, nemlig Udgifter, som vel forøges med Produktionens forøgede Omfang, men ikke netop i samme Forhold. Herhen høre t. Ex. de almindelige Trykningsomkostninger, der ikke ere 10 Gange saa store for 1000 som for 100 Exemplarer, og herhen vilde efter rigtige Principer Forlæggerens Løn høre, da hans Ulejlighed ingenlunde forhøjes netop i samme Forhold som Oplagets Størrelse, endvidere Bogens Avertering m. m.

Ved Jærnbanedriften finder man nu ligeledes disse tre forskellige Klasser af Udgifter, om end i forskjelligt Forhold. Gaar man ud fra, — hvad man jo i Almindelighed gjør, — at den i Jærnbanerne anbragte Kapital skal forrentes, er her en given, fast Udgift, der ikke forandrer sig efter Togenes eller Passagerernes Antal. Jo flere Tog der gaa paa en Bane, desto mindre bliver den Del af Kapitalens Forrentning, der falder paa hvert enkelt Tog — desto billigere bliver altsaa hvert Tog. Til denne Klasse høre endvidere Udgifterne til Banens Overbestyrelse, for største Delen Udgifterne til «Stationstjenesten», til Banens Bevogtning, for en stor Del i alt Fald Udgifterne til Maskinværkstederne m. v. Dernæst er der en Del Udgifter, som stige i samme Forhold, som Togenes Antal forøges; herhen hører navnlig Trækkekraften, Udgifterne til Kul og Smørelse m. v. Men man kan ingenlunde, saaledes som Hr. Buchheister har gjort, blive staaende ved denne Fordeling af Udgifterne; der er en tredie Klasse, som indbefatter en stor Mængde Udgifter, der ganske vist forøges med Forøgelsen af Togenes Antal, men ingen-

lunde netop i samme Forhold. Det vil saaledes let indses, at det Togpersonale, som paa en mindre Bane er nødvendigt til at lade et Tog daglig afgaa i hver Retning, i Almindelighed ogsaa vil kunne besørge to Tog daglig i hver Retning, og at en Forøgelse af Togenes Antal fra to til tre, selv om den nødvendiggjør en Forøgelse af Togpersonalet, ikke absolut gjør det nødvendigt at forøge Antallet efter Forholdet 2 : 3. Ligeledes maa det siges, at Udgifterne til Banens Vedligeholdelse ingenlunde netop staa i Forhold til Togenes Antal. Hr. B. fremhævede selv, at, selv om Banen henlaa aldeles ubenyttet, trængte den til Vedligeholdelse, og at Tiden (Rust) slider paa ubrugte Skinner, ligesom Benyttelsen slider paa de brugte. Dertil kommer, at det ingenlunde blot er Togenes Antal, der bestemmer Slidets Omfang; mange lette Persontog slide langt mindre end faa lltog med svære Lokomotiver. Det maa saaledes vistnok endog snarest siges, at de fleste Udgifter ved Jærnbanernes Drift — altsaa bortset fra Forrentningen — falde ind under denne Klasse Udgifter, som vel forøges ved Togenes Antal, men ingenlunde netop i samme Forhold; om nogle af dem gjælder det mere, om andre mindre. Den opstillede Deling af Stationsudgifter, der forudsættes uforanderlige, og Transportudgifter, der menes at staa i direkte Forhold til Transportens Længde — altsaa ved en given Banelængde til Togenes Antal —, kan jeg saaledes saa langt fra tiltræde, at jeg tværtimod maa anse den for positivt urigtig. Men den bliver det endnu mere, fordi det utvivlsomt maa erkjendes, hvad Hr. B. selv — rigtignok i en anden Forbindelse — fremhæver, at det «egenlig er Vognen, der bør benyttes som Enhed ved Beregningen af Jærnbanernes Driftsudgifter». Det vil

nemlig let ses, at Alt, hvad der er anført om en Forøgelse af Togenes Antal, gjælder lige saa fuldt, ja endnu mere, om en Forøgelse af Vognenes Antal i samme Tog, for saa vidt en saadan Forøgelse er mulig, hvad den i mange Tilfælde vil være, hvilket jo umiddelbart fremgaar af en Betragtning af de forskjellige Togs ulige Størrelse og navnlig af en Sammenligning imellem de store Søndagstog og de almindelige Tog paa Hverdage. En Udvidelse af Toget med en eller, hvor det er muligt, flere Vogne vil i Almindelighed slet ikke eller dog saa godt som slet ikke forøge de Udgifter, som Toget har at bære, og disse komme da til at hvile med et saa meget ringere Beløb paa hver Vogn. Da nu endelig dette Beløb atter maa fordeles paa det Antal Passagerer, som Vognen kan rumme — eller rettere: i Gennemsnit faktisk beforder —, vil det yderligere ses, at ogsaa her bliver Udgiften for hver Passager desto mindre, jo større dette Tal er.

Det er paa disse simple økonomiske Principer, at mit Forslag — ikke om en ensformig, men — om en lav Taxt*) paa Jærnbannerne er bygget, idet jeg derved yderligere er gaaet ud fra den ligesaa utvivlsomt rigtige Sætning, at, ligesom Udgiften bliver ringere for hver Passager, jo flere der befordres, saaledes vil der omvendt komme desto flere Passagerer, jo billigere Prisen kan sættes. Om Rigtigheden af de Principer, hvorpaa jeg saaledes har bygget mit Forslag, tror jeg ikke, der kan rejses Tvivl; derimod er det en Selvfølge, at der om de rent faktiske Spørgsmaal, som knytter sig til Prin-

*) Mine Artikler om •Frimærkesystemet og Jærnbannerne• betegnedes som •Forslag til en lav, ensformig Jærnbantaxt•. Om Principet for den ensformige Taxt vil strax nedenfor blive talt.

cipernes faktiske Gjennemførelse for hvert særligt Banenet, kan herske delte Meninger, og jeg har ogsaa strax i mine første Artikler bestemt udtalt, at «kun Erfaringen kan vise, paa hvilken Maade*) de (Principerne) bedst kunne gjennemføres». De to faktiske Hovedspørgsmaal, det her drejer sig om, ere disse: hvor stor en Forøgelse af Trafiken kan en vis Nedsættelse af Taxterne antages at fremkalde, — og i hvilket Forhold vil en saadan Forøgelse af Trafiken forøge Driftsudgifterne? Jeg skal nu søge at belyse disse to Spørgsmaal lidt nærmere.

Spørgsmaalet om, hvor meget en vis Nedsættelse af Taxterne kan antages at ville forøge Trafiken, lader sig endnu kun besvare ad Gisningens Vej. Selv om der i saa Henseende forelaa mere omfattende Erfaringer fra andre Lande, vilde det altid have nogen Betænkelighed at betragte disse Erfaringer som afgjørende for vore Jærnbaner, da de lokale Forhold saa vel som andre Omstændigheder, derunder t. Ex. Folkekarakteren, Folkets Sædvaner og almindelige Tilbøjeligheder, den større eller mindre Velstand m. m. maatte komme med i Betragtning. I al Almindelighed vilde det vel kunne konstateres, at en — især en betydelig — Taxtnedsættelse forøger Trafiken; men i hvilket Omfang dette vil ske, hvor stor Nedsættelsen maa være for at øve en betydeligere Virkning, og navnlig i hvilket bestemt Forhold Taxtnedsættelse og Trafikforøgelse ville staa til hinanden, kan ikke afgøres for en enkelt bestemt Bane i Henhold til almindelige Erfaringer. Selv om der forelaa bestemte Erfaringer fra de sjællandske Baner, turde det have nogen Betænkelighed at ville anvende dem ligefrem paa Statsbanerne. Men

*) Udhævet i selve Artiklerne.

saadanne Erfaringer mangle nu i Virkeligheden ganske for begge vore Banenet. Jeg har, som jeg udtalte under Diskussionen i Nationaløkon. Forening, omhyggelig undersøgt dette Spørgsmaal og er kommen til det Resultat, at der paa Grund af de Omstændigheder, hvorunder Taxtforandringen paa vore Baner altid have fundet Sted, ikke lader sig opstille bestemte Resultater af disse Forandringer, bortset fra den almindelige Erfaringssætning, der stemmer med Sagens Natur, at en Forhøjelse af Taxten bevirker en Formindskelse af Trafiken, der dog stundom ikke har skadet Indtægten, en Nedsættelse af Taxterne en Forøgelse af Trafiken, der i Almindelighed har endog mere end opvejet Indtægtstabet ved Nedsættelsen*).

Paa dette Omraade er man altsaa endnu henvist til blotte Gisninger om, i hvilken Grad en bestemt Taxtnedsættelse vil forøge Trafiken. Jeg har heller aldrig paa dette Punkt udtalt Andet end en rent personlig Formening og udtrykkelig fremsat den som en saadan. Selv en saadan Beregning som den, Hr. Buchheister opstiller S. 410 med Hensyn til den fremsatte Zone-Skala af fra 25 til 100 Øre for de forskjellige Afstande, hvorved han tilbyder at «gaa ud fra» (— hvad der fra hans Side vistnok er en vidtgaende Indrømmelse og Noget, han selv ikke anser for sandsynligt —), «at en saadan Taxtnedsættelse vilde forøge Frekvensen i 1ste Zone med 25%, i 2den Zone med 100%, i 3die og 4de Zone med 200%», har

---

* Jeg henviser angaaende dette Spørgsmaal til den udførlige Undersøgelse, som om kort Tid vil komme til at foreligge i det 2det Hefte af den af V. Falbe Hansen og mig i Forening udgivne «Danmarks Statistik». Særlig henvises til, hvad der er anført om Taxtforandringerne i 1857, 1858, 1866 og i 1870 paa de sjællandske Baner, i 1867 og 1872 paa Statsbanerne.

jeg, saa vidt jeg erindrer, aldrig tilladt mig at opstille. Jeg er altid ganske simpelt gaaet ud fra den nærværende Persontrafik, har angivet, hvilken Indtægt den vilde give ved de af mig foreslaaede Taxter, og paa Grundlag heraf i al Almindelighed sluttet: altsaa maa Trafiken forøges saa og saa mange Gange eller med saa og saa mange Procent, for at der kan fremkomme den samme Indtægt som nu + det Beløb, hvormed Driftsudgifterne ville forøges som Følge af Trafikens Udvidelse. Jeg har ganske vist altid udtalt som min Formening, at dette Resultat vilde naas — dog ikke strax, men saaledes, «at det i det første Par Aar vil medføre en Nedgang i Indtægten» *) —, men tillige bestemt tilkjendegivet, at dette kun var min personlige Overbevisning, og at dette er et Omraade, hvor «det ikke er godt at udtale nogen begrundet Mening» **). Paa dette Omraade kan der kun føres Bevis ved et Experiment, der ikke kan være ganske kortvarigt; thi «ét, to eller maaske endog tre Aar er den mindste Tid, som en saa storartet Reform som denne behøver for at gjøre sin fulde Indflydelse gjældende og vise sine virkelige Resultater» ***).

Det andet faktiske Spørgsmaal er dette: i hvilket Omfang vil en Udvidelse af Trafiken forøge Driftsudgifterne? Det kunde synes, at der maatte foreligge tilstrækkelige Erfaringer fra vore egne Baner til at besvare dette Spørgsmaal endog temmelig nøjagtigt, men en nøjere Undersøgelse af det foreliggende Materiale vil vise, at dette langt fra er Tilfældet. Det er nemlig klart, at man kun kan benytte saadanne Perioder, i hvilke

---

*) Se S. 39.

**) Ibid. S. 18.

***) Ibid. S. 35.

det samme Banenet uforandret har været i Drift og der da paa dette samme Banenet har vist sig en bestemt Tiltagen i Trafikken. Men for Statsbanernes Vedkommende er der kun en eneste Periode af to Aar (1872—74), i hvilke det samme Banenet uforandret har været i Drift — og disse to Aar ere af en saadan Beskaffenhed, at der slet intet Resultat kan udledes af dem til Besvarelse af det her omhandlede Spørgsmaal. Der fandt nemlig i disse Aar, som bekjendt, en almindelig Nedgang Sted i Pengenes Værdi, saa at det er klart, at der selv til Bestridelse af den samme uforandrede Drift krævedes et større Pengebeløb. Dette fremgaar ogsaa tilstrækkelig klart af Driftsberetningerne for de paagjældende Aar, som paavise, at den Stigning i Driftsudgifterne, som viser sig i det andet Aar samtidig med en Stigning i Trafikken, i alt Fald for en meget væsenlig Del er aldeles uafhængig af denne og vilde være indtraadt selv ved en uforandret Trafik. Daglønnen for Arbejdspersonalet ved Banerne er saaledes i 1873—74 bleven forhøjet med 8 Skilling, medens en Del af det øvrige Banepersonale har erholdt et lille Lønningstillæg; hertil er i Alt medgaaet 24,000 Rd. eller omtrent 300 Rd. pr. Banemil, hvilket er en ligefrem Følge af Pengenes aftagne Værdi og ikke er begrundet i Trafikkens Forøgelse. Gjennemsnittsprisen paa Kul var i 1873—74 pr. Ton 12 Rd. 45 Sk. imod 8 Rd. 78 Sk. i det foregaaende Aar — altsaa var der paa denne Konto selv ved et uforandret Kulforbrug en Udgiftsforøgelse af 41,5 pCt. Gjennemsnittsprisen for Skinner var 116½ Rd. pr. Ton imod 82½ Rd. i det foregaaende Aar — altsaa var der ogsaa paa denne Konto selv ved et uforandret Forbrug af Skinner en Udgiftsforøgelse af over 41 pCt. Under saadanne Omstændigheder vilde der alt-

saa i hvert Fald kræves en meget omhyggelig og detaljeret Opgjørelse og Beregning, for at det blot med nogenlunde Sikkerhed skulde kunne afgjøres, hvor stor en Del af Udgiftsforøgelsen der skyldes Trafikens Udvidelse. Af ganske de samme Grunde nødsages man til ogsaa for de sjællandske Baners Vedkommende at se bort fra Aarene 1871—74, — og dette er saa meget beklageligere, som der netop i denne Periode Aar for Aar har fundet en betydelig Udvidelse af Trafiken Sted.

Men selv i Perioder, hvor en saadan Prisforandring paa Materiale og Arbejde ikke har fundet Sted, kan man ikke altid betragte en samtidig med en Forøgelse af Trafiken stedfindende Udgiftsforøgelse som begrundet i hin. Der kan ogsaa i saadanne Perioder være Tale om Arbejder, som nødvendig skulle gøres i et enkelt Aar, men som ikke staa i nogensomhelst Forbindelse med Trafikens Omfang. Exempelvis kan anføres, at Vedligeholdelsen og Fornyelse af Banehegnet paa Statsbanerne i 1873—74 krævede en Merudgift af 200 Rd. pr. Banemil imod det foregaaende Aar, hvad der næppe skyldes Prisstigningen. Dernæst er der altid adskillige Udgifter af mere elastisk Omfang, Arbejder, der ikke absolut skulle udføres i et bestemt Aar eller som efter Omstændighederne kunne holdes indenfor et snævrere Omfang det ene Aar for derefter at foretages i et saa meget større Omfang i et andet Aar, saasom Vedligeholdelse eller Forøgelse af Materiellet, Fornyelse af Sveller og Skinner o. lign. Saaledes har i det oftere nævnte Aar 1873—74 Forbruget af Skinner paa Statsbanerne været 25 % og af Sveller 100 % større end i det foregaaende Aar. Det er ikke sandsynligt, at dette skyldes den forholdsvis ikke særdeles store Udvidelse af Trafiken, som først i Løbet af samme Drifts-

aar er indtraadt. Men det er ganske naturligt, at man i mindre gode Aar indskrænker slige Udgifter det mest mulige, og, naar der saa indtræder en Stigning i Trafiken og dermed en større Indtægt, benytter Lejligheden til at udføre saadanne Arbejder i et noget større Omfang, uden at der derved bevirkes nogen Nedgang i Indtægten. Og endelig maa det i al Almindelighed erindres, at man ingenlunde altid deraf, at en Forøgelse af Trafiken og en Stigning af Driftsudgifterne samtidig have fundet Sted, tør slutte, at det er hin, der har foraarsaget denne, det kan ligesaa godt være det Modsatte, der er Tilfældet. Det kan være, at man har fundet det hensigtsmæssigt at forbedre Fartplanen ved at forøge Togenes Antal, uagtet de nu afgaaende i og for sig ere tilstrækkelige til at besørge den i Øjeblikket for Haanden værende Trafik, eller ved at forøge deres Hastighed, gjøre et blandet Tog til Persontog, et Persontog til Iltog o. desl.; det er da ikke den derved fremkaldte Forøgelse af Trafiken, der har nødvendiggjort disse Udgifter, og man vilde i saadanne Tilfælde regne meget fejl ved paa Grundlag af et saadant Aars Driftsregnskab at ville afgjøre, i hvilket Omfang en Stigning i Trafiken medfører forøgede Driftsudgifter.

Man vil herefter kunne forstaa, at denne Beregning, der i ethvert Tilfælde maa udføres med lige saa megen Forsigtighed som Omsigt, næppe lader sig udføre paa Grundlag af det her i Landet foreliggende Materiale, om der end ganske vist derfra, som det strax vil ses, kan hentes Bidrag til Spørgsmaalets Besvarelse. I det Væsenlige maa man holde sig til det almindelige Resultat, som følger af de foran udviklede Principer, og dette er, at der som oftest — selvfølgelig indenfor en vis Grænse —

kan finde nogen Udvidelse Sted af en vis given Trafik, uden at Udgiften forøges, og at der ud over denne Grænse ganske vist vil kræves en Forøgelse af Udgifterne, men ikke netop i samme Forhold. Der kan i Almindelighed finde en Del flere Passagerer Plads i Vognene, end Tilfældet er, og Togenes Længde kan ofte forøges noget uden nogen eller dog med en forholdsvis ubetydelig Forøgelse i Udgiften til Trækkekraft m. v. Er den Grænse naaet, hvortil man kan gaa, maa et nyt Tog lægges ind, men dette vil i flere Retninger kræve en forholdsvis mindre Udgift, idet navnlig, som foran fremhævet, de faste Udgifter nu blive at fordele paa et større Antal Tog og følgelig falde med et forholdsvis mindre Beløb paa hvert enkelt Tog. Her maa det nu endvidere erindres, at Etableringen af et saadant nyt Tog i Almindelighed i det første Øjeblik vil mere end svare til den øjeblikkelige Trang til en Forøgelse af Pladserne, og at det derfor ganske vist i det paagjældende enkelte Aar vil kunne være Tilfældet, at Forøgelsen af Udgifterne bliver lige saa stor som Forøgelsen af Trafiken. Men dette vil i saa Fald atter forandre sig i den følgende Tid, naar denne vedbliver og derved efterhaanden kommer til at svare til det tilvejebragte større Rum. Det vil allerede af denne Grund hyppigt være misligt at blive staaende ved Betragtningen af et enkelt Driftsaar, i hvilket baade en Stigning af Trafiken og af Driftsudgifterne har fundet Sted.

Overfor den her udviklede Formening, at der hyppigt indtil en vis Grænse kan finde en Udvidelse af Trafiken Sted uden forøgede Udgifter ved en stærkere Benyttelse af de alt afgaaende Tog har Hr. Buchheister gjort nogle praktiske Betragtninger gjældende, som tildels ere ganske

rigtige, men som i ethvert Fald neppe have den Rækkevidde, som han tillægger dem. Hr. B. indrømmer, at gjennemsnitlig kun omtrent $\frac{1}{4}$ (i det sidste Aar 27%) af Pladserne i Personvognene ere besatte og knap $\frac{3}{5}$ (39%) af Godsvogdenes Bæreevne virkelig belastet; men han hævder, at der ikke vil kunne besættes eller belastes en større Del. For saa vidt Hr. B. støtter denne Paastand paa den Omstændighed, at Antallet af Rejser i de sidste 6 Aar er tiltaget c. 22% pr. Banemil og Vægten af Gods 89%, og at «for at kunne bestride denne forøgede Færdsel» har Togenes Gjennemsnittsstørrelse maattet forøges med 25% (fra 8 til 10 Vogne) og Togmilenes Antal pr. Banemil c. 22%, — saa maa det for det Første her ved bemærkes, at disse Tal netop godtgjøre, at Forøgelsen af Togenes Længde og Antal dog er betydelig ringere end Forøgelsen af Trafikken. Men dernæst maa det erindres, at det slet ikke er givet, at Forøgelsen af Togmilenes Antal pr. Banemil har været en nødvendig Følge af Trafikkens Forøgelse; man kan i og for sig have fundet det ønskeligt at forøge Togenes Antal for at imødekomme de Rejsendes Ønsker, og den tiltagende Trafik har da gjort det muligt at foretage denne Forbedring i Fartplanen uden Formindskelse af Nettoindtægten. Man kan heller ikke ganske se bort fra den Indflydelse, som Banenettets stadige Udvidelse har maattet øve paa disse Forhold.

Hr. Buchheister anfører imidlertid ogsaa to særlige Omstændigheder, som formentlig forhindre en stærkere Benyttelse af Vognene. Den ene er de Fordringer, som Publikum gjør: Man forlanger særskilte Røge-Kupeer og særskilte Dame-Kupeer, og «denne Underafdeling af Klasser virker hæmmende paa en fuldstændigere Besættelse». Dette

er ganske sandt; men det maa hertil bemærkes, at Et er, hvad Publikum anser sig berettiget til at fordre ved en saa høj Betaling for Jernbanebefordring som den nuværende, der for anden Klasse ikke er meget ringere end den tidligere Betaling for Diligencekjørsel — et Andet er, hvad Jernbanebestyrelsen maa anse sig forpligtet til at byde, naar Prisen sættes særdeles lavt og navnlig for længere Rejser overmaade lavt. Der vil da fornuftigvis ikke kunne indvendes Noget imod, at Jernbanebestyrelsen siger: for denne Pris kunne vi befordre Eder i de almindelige Personvogne; men ligesom de, der ikke ville nøjes med den almindeligst benyttede Vognklasse (— 3die Vognklasse benyttes paa de sjællandske Baner af 75, paa Statsbanerne endog af 87 pCt. af samtlige Rejsende —), maa finde sig i at betale særlig for den større Bekvemmelighed og det større Rum, de gjøre Fordring paa, og de, der ville befordres med større Hurtighed end den almindelige, maa betale den Merudgift, som Iltog forvolde, saaledes maa de, der ville røge under Kjørselen, finde sig i at erstatte Banen den Merudgift, som det forvolder at skaffe dem særlige Kupeer, hvor de kunne have denne Nydelse uden at genere de øvrige Rejsende, ligesom ogsaa de Damer, der ikke ville benytte de almindelige Kupeer, maa betale for at faa en egen Kupe. Der er i Virkeligheden ingen Grund til, at samtlige Rejsende skulle betale deres Befordring højere, end det egentlig er nødvendigt, for at nogle Enkelte kunne faa deres Særfordringer opfyldte. Er det virkelig saa, at Opfyldelsen deraf volder en Merudgift, som har nogen Betydning — i modsat Fald vil det ganske vist være smaaligt at kræve særlig Betaling for disse Bekvemmeligheder —, er det

dog rimeligere, at de Paagjældende selv end at alle de Andre skulle betale derfor.

Mere Betydning har derimod den anden Betragtning, at «det Tog, som gaar tomt eller næsten tomt fra Begyndelsesstationen, maa være forberedt paa at optage Rejsende paa Mellemstationerne, ligesom det Tog, der gaar fuldt fra Begyndelsesstationen, efterhaanden vil miste en Del af sin Besætning», og at man kun paa enkelte større Stationer kan hænge Vogne til eller fra. Men det kan næppe indrømmes, at det af denne Grund skulde være umuligt at faa mere end c. $\frac{1}{4}$ af Pladserne besatte. Exemplet fra Klampenborgbanen, tillægger Hr. B. formentlig selv ikke nogen afgjørende Betydning, thi her ere jo Forholdene ganske ejendommelige og enestaaende. Undersøger man derimod Forholdet paa selve Statsbanerne, vil man efter den Opgjørelse, som i Driftsberetningerne gives over det Antal Passagerer, som have passeret enhver enkelt Strækning imellem to Stationer, finde følgende Minimum og Maximum af Passagertal paa de enkelte større Sektioner af Banerne imellem Stationer, af saadan Betydning, at Vogne kunne hænges til eller fra (— det første Tal angiver Minimum, det næste Maximum af Passagerer imellem to Nabostationer, angivet for de førstnævnte Sektioner i dagligt Gjennemsnit for 1874—75, for de sidstnævnte i aarligt Antal i 1875—76; det sidste Tal angiver, hvor mange pCt. af Maximums-Tallet der have passeret den mindst befærdede Strækning af den paagjældende Banesektion):

(1874—75)	Minimum	Maximum	pCt. af Max.
Frederikshavn-N. Sundby	109	234	46
Aalborg-Randers	180	307	59
Randers-Fredericia	339	503	66

(1874—75)	Minimum.	Maximum.	pCt.
Langaa-Viborg	241	292	82
Viborg-Holstebro	99	196	51
(1875—76)			
Holstebro-Ringkjøbing	c. 34,200	48,900	70
Ringkjøbing-Varde	- 19,600	31,500	62
Varde-Lunderskov	- 68,200	78,200	87
Nyborg-Strib	- 132,000	242,000	54
(Nyborg-Odense	- 164,000	200,000	92)

Det vil heraf ses, at f. Ex. Togene paa den fynske Bane maa være beregnede paa et næsten dobbelt saa stort Antal Passagerer, som det i dagligt Gjennemsnit vil have paa en vis Strækning; men paa den anden Side maa det erindres, at det anførte Minimum ordenligvis kun findes paa en eneste Strækning af Banen, og at der paa hele den øvrige Sektion kan paaregnes en større Del af Pladserne besatte. Saaledes var paa den fynske Bane i 1874—75 Maximum af dagligt Gjennemsnit 600 Passagerer (paa Strækningen Odense - Holmstrup); det Procenttal heraf, der passerede hver af de øvrige Strækninger af den fynske Bane, var henholdsvis (regnet i Retningen fra Nyborg til Strib):

56 — 58 — 64 — 73 — (100) — 91 — 80 — 77 — 59 — 57 — 58 — 51 pCt.

Selv om der nu tages Hensyn til, at den daglige Virkelighed ikke ganske svarer til det daglige Gjennemsnit, vil det ses, at selv paa denne Bane, hvor Forholdene i den her omhandlede Retning ere langt ugunstigere end paa de fleste Sektioner af de jyske Baner, vil der i den her fremhævede Omstændighed næppe være tilstrækkelig Forklaring af, at der gjennemsnitlig paa den hele Banestrækning kun have c. 27% af Pladserne besatte.

Selv om imidlertid dette var et nødvendigt Forhold og det var umuligt at faa Vognene synderligt bedre besatte, vilde dette i ethvert Fald dog kun begrænse Anvendelsen, men ingenlunde omstøde Rigtigheden af det almindelige Princip, at en Forøgelse af Trafiken indenfor en vis Grænse kan ske uden Udgiftsforøgelse og ud over denne Grænse med en forholdsvis ringere Udgiftsforøgelse. — Selv om det maatte have været nødvendigt at gjøre Togene 25% større, er det ikke dermed sagt, at de ogsaa ere blevne 25% dyrere, og noget lignende gjælder med Hensyn til en Forøgelse af Togenes Antal. At Driftsudgifterne i Virkeligheden ikke stige i samme Forhold som den tiltagende Trafik, derom foreligger der tilstrækkeligt Bevis i Erfaringerne fra den sjællandske Bane, om disse end, som sagt, ikke kunne benyttes til at afgjøre det almindelige Forhold imellem disse to Størrelser. Vi finde saaledes for Aarene 1860—63 en jævn Tiltagen af Trafiken, baade af Person- og Godstrafiken, der, naar Trafiken i 1860 tages til Udgangspunkt og sættes = 100, betegnes ved følgende Tal, med hvilke vi jævnføre Driftsudgifterne i de samme Aar, angivne paa samme Maade:

	Personantal.	Godsmængde.	Driftsudgifter.
1860	100	100	100
1861	109	104	101,8
1862	109	105	97
1863	121	120	109,4

Vi se altsaa her, at Trafiken i 1861 og 1862 udvides med henholdsvis 4 à 9 pCt., uden at Gjennemsnittet af disse to Aars Driftsudgifter forøges, ja endog

med en ubetydelig Nedgang af dem, medens Trafiken i 1863 endog er tiltagen med over 20 pCt. i Forhold til 1860, uden at Driftsudgifterne forøges mere end 9,4 pCt. Men sammenholder man nu i det Enkelte Driftsregnskaberne for de paagjældende Aar, vil man finde, at af de c. 24,000 Rd., hvormed de samlede Driftsudgifter i 1863 overstiger Udgifterne i 1860, falder de 8,500 Rd. paa Banegaardsbygningerne — og heraf atter 6,000 Rd. paa Gjenopførelsen af den ved Stormen omblæste Perronmur ved Roskilde, en Udgift, der jo ikke staar i den fjerneste Forbindelse med Trafikens Udvidelse. Endvidere falder en Merudgift af 2,000 Rd. paa Hegnet og Banevogterhusene og 500 Rd. paa de optiske Telegrafer og Skilderhusene, hvilke Udgifter heller ikke synes at have det Mindste med Trafikens Forøgelse at gøre. Fradrages disse 8,500 Rd., bliver Stigningen i Driftsudgifterne kun lidt over 6 pCt. — og det er endda tvivlsomt, om disse 6 pCt. med Rette kunne skrives paa Trafikudvidelsens Regning, da der paa Kontoen: Overbygningens Vedligeholdelse, som i de tre Aar 1860—62 viser sig konstant, endog snarest lidt nedadgaaende, i 1863 pludselig er en Stigning til det Dobbelte eller en Forøgelse med 12,600 Rd. Skrives blot det Halve heraf paa de foregaaende Aars Regning, bliver hele Stigningen kun omtrent 4 pCt. ved en Forøgelse af Trafiken med over 20 pCt., — hvorved det maa erindres, at der her er Tale om den samlede Udgift ved Banernes Drift, ikke blot om den, der af Hr. B. betegnes som «Transportudgiften».

Forfølges dernæst efter Nordbanens Aabning Trafiken igjennem Aarene 1865—69, finder man paa samme Maade følgende Stigning:

	Personaltallet.	Godsmængden.	Driftsudgifterne*).
1865	100	100	100
1866	109	103	104,6
1867	107	116	105,0
1868	116	126	109,4
1869	125	134	110,6

Det viser sig altsaa ogsaa her, at Trafikens Forøgelse har kunnet naa et Omfang af omtrent 30 pCt., uden at Driftsudgifterne ere stegne mere end c. 10 pCt. Og selv denne Stigning skyldes utvivlsomt for en væsentlig Del den Omstændighed, at der i 1867 oprettedes Iltog imellem Kjøbenhavn og Korsør, der i 1867 gik i 88, i 1868 derimod i 153 og i 1869 endog i 230 Dage. Det er saaledes ikke sagt, at en Forøgelse af Togenes Antal vilde været nødvendig paa Grund af Trafikens Tiltagen; men i ethvert Tilfælde er det klart, at Udgiftsforøgelsen næppe vilde være saa stor, dersom man havde holdt sig til Persontog i Stedet for at oprette de kostbarere Iltog. Dette maa saa meget mere fremhæves, som Udgiftsforøgelsen hovedsagelig falder paa to Poster, paa hvilke Iltog notorisk — og efter Hr. B.s egne Udtalelser — virke stærkere end Persontog, dels nemlig Overbygningen, dels Materiellets Vedligeholdelse. Men dertil kommer, at disse Udgifter — bortset fra, at de ganske naturligen tiltage efterhaanden som Banen bliver ældre, selv om Trafiken bliver uforandret — netop, som

*) Da Udgifterne til Snækastning, som i og for sig ikke staa i nogen Forbindelse med Trafikens Omfang, i 1865 have været ualmindelig store (c. 27,000 Rd.), ere de helt holdte udenfor; det Samme er sket med Tilskud til Dampskibsfarten imellem Helsingør og Helsingborg og det i de senere Aar tilstaaede midlertidige Lønningstillæg paa Grund af Dyrtiden.

foran bemærket, ere af den Natur, at de efter Omstændighederne kunne holdes inden noget snævrere Grænser i nogle Aar, imod at der da bliver gjort saa meget mere i de følgende Aar. At dette har været Tilfældet i de her omhandlede Aar, synes fuldkommen klart at fremgaa af deres Omfang i disse Aar, sammenholdt med de nærmest efterfølgende. Udgifterne vare henholdsvis til Overbygningens og til Driftsmateriellets — og særlig Lokomotivernes — Vedligeholdelse:

	Overbygningen.	Materiellet.	Lokomotiver.
1865	37,326 Rd.	39,324 Rd.	14,779 Rd.
1866	37,744 —	60,899 —	26,459 —
1867	39,943 —	63,320 —	22,127 —
1868	54,321 —	67,666 —	25,839 —
1869	45,812 —	64,683 —	30,290 —
1870	64,042 —	60,249 —	24,443 —
1871	38,370 —	71,936 —	40,274 —

Man behøver kun at lade sit Øje glide hen over disse Tal for at se, at de paa ingen Maade kunne betragtes som et Udtryk for et umiddelbart og nøje Forhold til Trafikens Forøgelse. I 1868 naa de deres Maximum, og i 1871, da hele Sydbanen er kommen til og derhos i en betydelig Grad har forøget Trafiken paa de ældre Baner, ere Udgifterne til Overbygningens Vedligeholdelse atter gaaede ned til omtrent det samme Beløb som i 1865. Det viser sig desuden, at Udgifterne til Materiellets Vedligeholdelse i sidstnævnte Aar have været ekstraordinært lave, maaske netop fordi man havde udgivet saa meget til Snekastning, saa at det maa føre til skjæve Slutninger at tage dette Aar til det normale Udgangspunkt.

Men holdes disse to Udgiftsposter ude af Betragtning, faaes følgende Stigning i de øvrige Driftsudgifter:

1865:	100
1866:	100,7
1867:	99,0
1868:	98,5
1869:	103,8

medens Persontallet og Godsmængden, som foran anført foreges med indtil 25 og 34 pCt. Og dersom man holder sig til samtlige Driftsudgifter, men tager Aaret 1866 til Udgangspunkt, faar man følgende Stigning i

	Persontallet.	Godsmængden.	Driftsudgifterne.
1866	100	100	100
1867	98,1	112,6	100,3
1868	106,4	122,3	104,6
1869	114,6	130,1	105,7

— og det uagtet der i de tre sidste Aar er kommet Iltog til. Der foreligger heri formentlig et i og for sig tilstrækkeligt og efter Omstændighederne saa fuldgældigt Bevis for Rigtigheden af det fremhævede Princip, som det overhovedet kan føres. At det her i begge de fremhævede Tilfælde anførte Forhold imellem Stigningen i Trafiken og i Udgifterne skulde betragtes som en almindelig Norm, hvorpaa der kunde bygges videre, er selvfølgelig ikke min Mening; men jeg maa anse det for godtgjort, at i al Almindelighed en Forøgelse af Trafiken langtfra fremkalder en tilsvarende Forøgelse enten af Driftsudgifterne i det Hele eller af den Del af samme, der mere direkte vedrører Driften.

Man vil herefter sikkert forstaa, at jeg strax maatte finde Anledning til at forvare mig imod Betydningen af den af Hr. Buchheister S. 410 opstillede Beregning, der

skal godtgjøre, at en Nedsættelse af Taxterne til det Halve selv under Forudsætning af, at Trafiken derved forøgedes til det Tredobbelte, vilde bevirke, at Netto-Overskudet kun blev 595,000 Kr. i Stedet for 1,370,000 Kr., og det uagtet der dog gaaes ud fra, at de saakaldte Stationsudgifter forblive konstante. Det vil nemlig ses, at dette Resultat fremkommer derved, at den (større) Halvdel af Driftsudgifterne, som Hr. B. kalder Transportudgifterne (Togtjenesten, Overbygningens og Driftsmateriellets Vedligeholdelse samt Trækkekraften), forøges netop i samme Forhold, som Trafiken tiltager, nemlig til det Tredobbelte. Rigtigheden heraf maa jeg i Henhold til alt det Anførte bestemt benægte, og man vil se, hvilken Betydning dette har, deraf, at dersom Stigningen blot var 250 pCt. i Stedet for 300 pCt., som Hr. B. regner, vilde Netto-Overskudet paa det Allernærmeste blive netop, hvad det nu er (1,317,000 Kr. imod 1,370,000 Kr.). Og jeg maa fastholde, at det, efter hvad der foreligger, er mindst akkurat lige saa berettiget at opstille denne som hin Beregning.

Nu vil man maaske indvende, at Hr. Buchheisters Regnestykke er bygget paa en omhyggelig Beregning over, hvad hver Person og hvert Godscentners Transport virkelig koster. Men hertil maa svares: hele Hr. B.s Undersøgelse er bygget paa en fuldstændig Miskjendelse af det Spørgsmaal, der skulde undersøges: den hviler helt igjennem paa en afgjort *petitio principii*. Thi hele hans Beregning viser jo kun, hvad det i 1874—75 med den daværende Trafik kostede at transportere en Person eller et Centner Gods paa Statsbanerne*),

*) At Beregningen hviler paa den aldeles vilkaarlige Forudsætning, at Udgiften ved henholdsvis Person- og Godsbefordringen er

men at det vilde koste netop det Samme, selv om Trafiken blev flere Gange større, var jo netop det, der skulde bevises. Da det nu netop er dette, hvorm Hovedspørgsmaalet drejer sig, gaar det virkelig ikke an at betragte det som noget Givet. Vil man saaledes blot overføre den af Hr. B. i saa Henseende udførte Beregning paa de sjællandske Jærnbaner, saa vidt dette lader sig gjøre, da Posteringen er en Del forskjellig, vil man t. Ex. for 1873, da der pr. Banemil befordredes c. 69,000 Personer imod 23,500 paa Statsbanerne — altsaa netop omtrent svarende til en Forøgelse af disses Trafik til det Tredobbelte —, bortset fra Kapitalens Forrentning, som jo ikke kommer frem ved Statsbanerne, omtrent faa følgende Beløb for

«Stationsudgifter» . . . 438,000 Rd.

«Transportudgifter» . . 414,400 —

hvor altsaa ligeledes hver Del omtrent udgjorde det Halve

proportional med Indtægten henholdsvis af disse Befordringer, skal jeg ikke nærmere dvæle ved, uagtet det er indlysende, at dette saa langt fra er Tilfældet, at det tværtimod maatte betragtes som et særdeles heldigt Træf, om dette var Tilfældet. Der kan næppe være Tvivl om, at paa adskillige — og vistnok de fleste — Baner maa Personbefordringen bære en Del af Udgifterne ved Godstransporten, paa andre maaske omvendt. Lige saa lidt skal jeg opholde mig ved det Dristige i at tage Tallene for et enkelt Aar som afgjørende i al Almindelighed. Jeg skal kun bemærke, at man ved at tage tre forskellige Aar kommer til følgende Resultat af den af Hr. B. fulgte Beregningsmaade:

Personer: Gods.

1871—72   27 + 7,6 L.   7,3 + 0,96

1874—75   34,3 + 7,9   9,7 + 0,85

1875—76   30,3 + 9,2   7,7 + 0,75

Det S. 410 udførte Regnestykke vil komme til at tage sig en Del forskjelligt ud, eftersom man følger den ene eller den anden af disse Formler.

af den samlede Driftsudgift. Gennemfører man nu videre Hr. B.s Beregning (jf. S. 406), vil man, da Indtægten af Personbefordringen omtrent er 64,6 pCt. af den samlede Person- og Godsbefordringsindtægt, komme til følgende Formel for Udgiften ved henholdsvis en Persons og et Godscentners Befordring:

$$P = 24,4 \text{ Ø.} + 5,9 \text{ L. i Stedet for } 34,3 + 7,9 \text{ L.}$$

$$G = 5,3 - + 0,75 - \text{ — } 9,7 + 0,85 -$$

Vilde man nu gaa ud fra denne Formel, vilde man for de 29 $\frac{1}{4}$ Mil Personmil (jf. S. 410) kun faa en Transportudgift for Personer af c. 1,725,000, for Gods af c. 1,766,000 Kr., tilsammen altsaa en Transportudgift af 3,491,000 Kr. i Stedet for, som Hr. B. regner, 4,312,500 Kr.*). Jeg tror, at enhver uhildet Læser vil indrømme mig, at denne Beregning har netop samme Gyldighed som Hr. Buchheisters — eller i Virkeligheden langt større, da det befordrede Persontal pr. Banemil her kommer det, for hvilket Transportudgiften skulde beregnes, saa meget nærmere —, at Hr. Buchheisters Beregning bliver af en saa tvivlsom Rigtighed, at man næppe tør tillægge dens Resultater stor Vægt.

Endnu skal jeg kun til yderligere Overvejelse fremhæve, at paa Klampenborgbanen, hvor der i 1869, det sidste Aar, for hvilket en særlig Opgjørelse er givet, befordredes henved 400,000 Personer pr. Banemil, var den

*) Hvor store «Stationsudgifterne», der ganske vist ikke tør forudsættes konstante, tør anslaaes ved en Forøgelse af Trafikken til det Tredobbelte, skal jeg ikke komme nærmere ind paa at beregne, da jeg anser hele dette Grundlag for en altfor usikker Basis for virkelige Beregninger; jeg skal kun gjøre opmærksom paa, at der efter denne Beregning endog bliver Plads for en Fordobling af dem, uden at man dog kommer til det af Hr. B. forudsagte Resultat, at «Driftsudgifterne næppe kunde dækkes».

samlede Driftsudgift for hver Passager paa den $1\frac{3}{4}$ Mil lange Bane kun — 16,4 Øre, medens Udgiften efter Hr. B.s Beregning maatte være 50 Øre. Og dog finder netop paa denne Bane den særdeles ugunstige Fordeling af Trafiken Sted, som Hr. B. selv har fremhævet, at et stort Antal Tog maa kjøre tomme i den ene Retning.

Jeg har hidindtil udelukkende omhandlet den lave, ikke den ensformige Jærnbanetaxt; thi medens der meget vel kan være Tale om at gennemføre en lav Taxt uden at gjøre den ensformig — t. E. nedsætte den nugældende Taxt til det Halve —, lader den ensformige Taxt sig kun da gennemføre, dersom der kan finde en betydelig Nedsættelse af de nugældende Taxter Sted. Hr. Buchheisters Imødegaaen af mit Forslag gaar derfor ogsaa nærmest kun ud paa at paavise, at dette er uigjennemførligt, fordi Taxten ikke kan ansættes saa lavt, som den nødvendigt maa, dersom den skal være ensformig. Var dette blevet bevist, havde jeg ganske vist maattet erkjende, at mit Forslag var uigjennemførligt; nu derimod kan jeg saa langt fra erkjende, at dette skulde være Tilfældet, at det for mig staar i alt Væsenligt urokket, ja, der er endog i selve det af Hr. Buchheister Udviklede Adskilligt, som har styrket min Overbevisning om Principets Rigtighed. Jeg skal nærmere paavise dette i det følgende Hefte, hvor jeg da tillige skal omhandle det af Hr. Buchheister paa-beraabte belgiske Experiment.

(Sluttes.)

Fremtidens Husholdninger og den gifte Kvindes Adgang til selvstændigt Erhverv.

Af William Secher.

Paa en Tid, hvor det økonomiske Maskineri ikke rigtigt vil arbejde, og hvor Udbyttet derfor er ringe, synes det naturligt at spørge, om dette da idetmindste benyttes saa sparsommeligt som muligt, og i en Periode, hvor navnlig Middelstanden trænges haardt baade fraoven og franeden, er der for den al Anledning til at tænke efter, om dens hele Levemaade er økonomisk indrettet, og om Intet gaar tilspilde.

Det er til Belysning heraf, at jeg vil fremkomme med nogle Bemærkninger om den Maade, hvorpaa vort Samfunds og særlig Middelstandens Husholdninger ere organiserede.

Hvad der strax maa slaa Enhver, der stiller sig iagttagende overfor den bestaaende Ordning paa dette Omraade, er, at den Arbejdsdeling og det Samarbejde, der karakteriserer den økonomiske Produktion, er ophørt at være Principet, naar man træder ind i de private Boliger.

Ligesom hver Beboelseslejlighed danner et for sig afsluttet Hele med Undtagelse af ganske enkelte fælles

og lidet vigtige Rum, saaledes er det Isoleringen, der gennemgaaende er Principet for Ordningen.

Fra den tidlige Morgen til den sildige Aften fyres der med korte Afbrydelser under lige saamange Ildsteder, som der findes Lejligheder. Maden laves i hver enkelt Familie af eller med Hjælp af dens eget Tyende, og bestaar dette, hvad der hos Middelstanden er det Hyppigste, i en Ene pige, maa denne det ene Øjeblik staa ved Vaskeballen, det andet ved Madgryden, det tredje har hun Støvekosten eller Børsten i Haanden, i det fjerde gaar hun maaske ud med Kurven, og hun maa være glad, om hun ikke maa skynde sig hjem, for i det femte at tage sig af Børnene.

Og alle Indkjøb gjøres selvfølgelig hver for sig; — for en Del paa samme Tid, til de samme Steder og for at købe det Samme, sendes der Bud fra hver enkelt Familie, og i Detailhandelen skal saa alle de smaa Kvantiteter maales, vejes og indpakkes, men dertil medgaar der Tid og Arbejdskraft, og det maa selvfølgelig Konsumenterne erstatte.

Og hvem har Ledelsen af dette mikroskopiske Virvar, hvem sørger for, at Alt anvendes paa den bedste og sparsommeligste Maade, saa at Intet gaar tilspilde? For nu slet ikke at tale om de Husholdninger, hvor Styrelsen er overladt til en Pige, enten fordi Husfruen har lovligt Forfald, eller fordi hun unddrager sig Opfyldelsen af sine Pligter, og hvor man i ni af ti Tilfælde kan være sikker paa, at der ikke drives tilstrækkelig Økonomi, fordi hun ifølge sit Dannelsesstrin mangler fornødent Overblik og ikke er interesseret Part, vil man sely i de Huse, hvor Husmoderen har taget Styret kun altfor ofte finde, at Resultatet er blevet det samme. Og dog vil man let indse,

hvilken Betydning selv den mindste daglige Besparelse i vore Husholdninger har, naar man husker paa, at det dog er indenfor dem, at den langt overvejende Del af Samfundets Forbrug finder Sted.

Er det ikke naturligt overfor alt dette at spørge, om dette ogsaa er den bedste Ordning af Samfundets daglige Forbrug?

Hvad om man nu lod disse mange Ildsteder forsvinde, og lod i hvert Hus ét stort erstatte dem, hvilken betydelig Besparelse af Brændsel vilde ikke derved finde Sted? Og om nu Pigerne, istedetfor alle at give sig af med de mest heterogene Arbejder, delte Arbejdet mellem sig, saa at hver fik et nogenlunde ensartet Arbejde, hvortil hun egnede sig og som hun kunde lære, mon da Arbejdet ikke baade vilde blive bedre, hurtigere og derfor billigere udført og samtidigt lettere for Tyendet? Og hvis man nu gjorde alle Indkøb i Fællesskab, vilde der saa ikke blive sparet meget unyttigt og bekosteligt Arbejde for Samfundet?

Nogen Vanskelighed ved en saadan Ordning vil der ikke være; det at holde Hus maa blot gøres til en særlig Forretning. Hvert Hus maa blive et Pensionat, et Slags Hotel, hvor Værten, — enten Ejer eller Forpagter af Huset, — overtager Arbejdet, leverer Maden, sørger for Lejlighedernes Renlighed, Oplysning, Opvarmning osv. mod et fast Vederlag. At dette Vederlag maa blive mindre, end hvad der nu medgaar til de enkelte Familiers huslige Forbrug, og at Værten dog vil kunne have en rigelig Fortjeneste, derom kan der ikke rejses nogen Tvivl. Om ikke ved Andet, vilde dette Resultat alene fremkomme derved, at i det Øjeblik det blev gjort til en særlig Forretning, vilde kun de paatage sig en saadan,

eller i alt Fald kunne vedblive med den, der vare i Besiddelse af en vis økonomisk Sans, medens nu mange Familier drive huslig Økonomi, uden at man just kan sige, at de synes at have særlige Anlæg derfor. Men selv de Familier, der virkelig drive deres Husholdninger økonomisk, ville umulig kunne konkurrere med et saadant Pensionat; — den, der køber en gros, har det billigere end den, der køber stykkevis, og den, der kan drage Fordel af Arbejdets Deling, faar et betydeligt Forspring for den, med hvem dette ikke er Tilfældet.

En Henvisning til de nu ofte høje Hotelpriiser vilde være ubeføjet. De for Rejsende bestemte Hoteller staa jo ofte en lang Tid af Aaret næsten ubenyttede eller ere i det Mindste meget daarligt besøgte, og skal Hotelejeren ikke lide Tab, maa han derfor sætte Priserne højere end det ellers vilde være nødvendigt, ligesom han overhovedet maa beregne sig Noget for den Risiko han løber ved at holde Hus for et Publikum, paa hvilke gode og slette Aar, smukt eller daarligt Vejr influerer saa stærkt. Desuden kan en stor Tilstømning af Rejsende forhindre, at en Konkurrences Virkninger kommer tilsyne; og endelig er det naturligvis langt lettere at skrue Priserne op for et rejsende Publikum, der ifølge Forholdenes Natur er langt mindre nøjeregnende, end et bosiddende.

De ikke ringe Vanskeligheder, som Tyendeforholdet nu frembyder, vilde ogsaa for en Del løses. Den nuværende Overgangstilstand, hvor Tyendet paa en Gang hører til Familien og dog ikke gjør det, hvor Herskab og Tyende komme i stærk personlig Berørelse og gjensidigt Afhængighedsforhold, vilde ophøre. Herskabet vilde paa den ene Side ikke i den Grad være Tyendet voldgivet, som det nu ofte er Tilfældet, og dette vilde ubetinget

staa sig ved at faa sit Arbejde ordnet og koncentreret, istedetfor som nu, uden maaske at være egenlig overlæsset, dog ofte at have en Arbejdsdag paa 15 til 16 Timer.

Enhver, der vil se lidt tilbage, vil ogsaa opdage, at den Ordning, der her er foreslaaet er Konsekvensen, det sidste Led i Rækken af hele den Udvikling, der standsede Rokkene, slukkede Ilden under Familiernes Bagerovne, lod Bryggerkarrene staa tomme, og som i vore Dage har gjort det almindeligt, at Vask, Strygning og meget andet Arbejde foretages ude af Huset. Vi have bevaret det gamle Maskineri, men efterhaanden ladet det ophøre med Udførelsen af flere Arbejder, fordi det ikke længere betalte sig; det er nu paa Tide at skaffe sig af med hele Maskinen, den er ikke tidssvarende og altfor kostbar.

Men de fleste Indvendinger mod, hvad der her er fremført, kan nu vel heller ikke ventes at ville fremkomme fra et økonomisk Standpunkt, snarere fra en vis æsthetisk Opfattelse af de nuværende Hjem og deres Betydning for Personlighedens, navnlig den kvindeliges — moralske Udvikling.

Man vil endvidere ivre mod den Afhængighed, hvori de enkelte Familier ville komme til at staa til hverandre, i Modsætning til den nuværende Tilstand, hvor hver Familie lever sit eget Liv og er sin egen Herre.

Jeg vil nu slet ikke nægte, at det kan have sine store Behageligheder at isolere sig, at sige naar man har Raad dertil. Der er vel heller ingen Tvivl om, at de meget velstaaende ville vedblive at føre særlig Husholdning; — men at det er behageligt at kjøre i Selvejervogn, er virkelig ikke nogen gyldig Indvending mod Hensigtsmæssigheden af Sporvogne og Omnibusser. Det

store Flertal af Samfundet har ikke Raad til at isolere sig, vi maa nyde i Fællesskab, som vi arbejde i Fællesskab, hvis Tilfredsstillelserne skal svare til Anstrængelserne.

Men forøvrigt maa man ikke tænke sig det gjensidige Afhængighedsforhold altfor stærkt. I Pensionaterne for de bedre Stillede vil hver Familie selvfølgelig bebo sin egen afsondrede Lejlighed, og det vil for de Fleste kunne være ligegyldigt, om de faa Maden ind i deres Spisestue ad Døren til et privat Køkken eller gennem Elevatoren fra det store Fælleskøkken.

Derimod skal jeg ikke nægte, at jeg vilde finde det naturligt, at de Familier, der nu knibe sig inde i nogle faa, usle smaa Værelser, blot for at have Alt for sig selv, slog sig sammen om visse fælles Rum, saa at de f. Ex. fik en fælles Spisestue, og en fælles Sal, hvor Børnene kunde tumle sig. At der herved vilde være vundet noget Betydeligt i hygiejnisk Henseende, behøver man vel næppe at gjøre opmærksom paa.

Hvis denne Ordning af vort Husvæsen gennemførtes, vilde der jo imidlertid blive megen kvindelig Arbejdskraft ledig. De Hustruer, der tidligere virkelig havde taget Del i Husets Gjerning, vilde nu ikke længere have denne Tilfredsstillelse for deres Virksomhedsdrift, og de ikke faa for hvem Husmoderens Stilling kun var et Skærmbrædt for ørkesløs Lediggang, samt de unge Piger, der opdroges til den ene eller anden Udgave af vore nuværende Husmødre, vilde ved Forholdenes Magt blive tvungne til at se sig om efter anden Virksomhed og til at optræde som Mandens Konkurrenter til selvstændigt Erhverv. Naar jeg siger tvungne, er dette Udtryk egentlig ikke heldigt, thi hvormangen driftig og energisk Husmoder gives

der ikke, som godt føler, at hendes Hjerne var istand til at opfatte noget mere end end en Kogebog, og føler sig i Besiddelse af Kræfter, der kunde anvendes til noget bedre end til at løfte en Madgryde, og hvormangen en lediggaaende Husmoder vilde ikke frembyde et helt andet Skue, naar der aabnede sig Udsigt for hende til en anden Virksomhed end Hjemmets, for hvilken hun maaske hverken føler Lyst eller har Anlæg, men hvortil den nuværende Samfundsordning dog binder hende. Og dette at der gives den gifte Kvinde frit Valg til, hvor hun vil, at søge Pladsen for sin Virksomhed, forekommer mig at være en Grund, der taler vægtigt for at opløse vore nuværende private Husholdninger, og gjør dette Skridt fra en heldig økonomisk Foranstaltning til en bydende social Retfærdighedshandling.

Men jeg véd, at der er Mange, der ikke ville dele denne Anskuelse. Her er naturligvis ikke Stedet til at begynde forfra paa at optage hele Spørgsmaalet om Berettigelsen af Kvindens Emancipation, og drøfte Argumenterne for og mod hendes Kald og Evne til at optræde som Mandens Konkurrent. Men overfor dem, der altid begynde med den Bemærkning, at de naturligvis stille Kvinden højt, ligesaa højt som Manden, men dog senere fremkomme med Udtalelser om «at der er to Hovedbetingelser i Kvindens Liv, at blive understøttet af og hygge om Manden»,*) kan jeg dog ikke lade være at gjøre opmærksom paa, at det er meningsløs Tale. Er det Kvindens af Naturen og ikke af en kunstig Samfundsorden anviste Kald at hygge om Manden, for at gjøre ham

---

*) Se «Nationalekonomisk Tidsskrift» 8. B. 3. H. «Hvorfor ere Kvinderne overtallige». Side 195.

Livet behageligt og saaledes i det Højeste indirekte at kunne tage Del i Slægtens store Fremskridtsarbejde, da er hun et Manden underordnet Væsen, da er hendes nuværende Stilling som Mandens Tjenerinde hendes rette Plads, men lad os da ogsaa lade al tvetydig Tale om Ligestilling fare; thi Tjeneren og Herren kunne nu engang ikke staa paa samme Trin, og den der underholdes maa selvfølgelig bøje sig for den, der betrygger dens Existens.

Men Spørgsmaalet bliver da netop om denne Stilling er anvist Kvinden af Naturen. Og her vil man naturligvis komme med de saa ofte anførte, men derfor ikke bedre, Grunde, at Kvindens fint organiserede Hjerne og spinkle Legemsbygning umuliggjør hendes Konkurrence med Manden, ret som om der kun gaves tvende Slags Stillinger i Samfundet: enten at være en Lastdrager eller en Newton. Thi selv om man vilde se bort fra, at Kvinden saavel aandelig som legemlig kunde være, ja er perfektibel*), vilde hendes Organisation kun udelukke hende fra at konkurrere med Manden, hvor denne maa anspænde sine yderste aandelige eller legemlige Kræfter, men alle de utallige Haandværk og Næringsveje, hvortil en saadan Kraftanstrængelse ikke er nødvendig, vilde dog staa hende aaben, — jeg vil ikke nævne Exempler, det vilde næsten forekomme mig latterligt.

---

*) Det er karakteristisk at hos Naturfolkene, hvor Kvindens Gjerning er langt betydeligere end i vort Samfund, saa at hyppigt Jordens Dyrkning og andet lignende Arbejde paahviler hende, er hendes Legeme ofte, ialtfald delvis, stærkere udviklet end Mandens. Hos Eskimoerne f. Ex. hvor Rejsningen af Teltene og lignende hører til Kvindernes Gjerning, og hvor Kvalitetsvalget er bestemt ved Kvindens Arbejdsdygtighed, er Skulderpartiet og Brystkassen stærkere udviklet hos Kvinden end hos Manden.

Der er imidlertid Mange, og deres Tal bliver stadig større og større, der, idet de have faaet Øjet aabent for hvor megen Ulykke, der voldes ved, at den ugifte Kvinde af den sociale Fordom har været henvist til nogle faa, og derfor overfyldte Erhvervsgrene, og idet de have set, hvilke brutale Resultater, der kan fremkomme ved den gifte Kvindes nuværende retslige Stilling, ere villige til at raade Bod herpaa, idet de ad Lovgivningens Vej ville søge at forbedre Hustruens Retsstilling og ere villige til at aabne den ugifte Kvinde Adgang til de Erhverv, hvortil hun egner sig, — men paa den Betingelse, at hun opfører dermed, saasnart hun maatte indtræde i Ægteskab.

Dette Standpunkt er imidlertid inkonsekvent, deres Bestræbelser ville være frugtesløse og Kvindens Stilling vil væsenlig blive den samme som nu, saalænge den gifte Kvindes økonomiske Stilling ikke bliver en helt anden; jeg skal forklare hvorfor.

Der er naturligvis Kvinder, der ere i Besiddelse af saa megen intellektuel og personlig Udvikling, at de, naar de ere komne ud over det Tidspunkt, hvor et Ægteskab maa anses for en Sandsynlighed, eller efter fejlslagne Forhaabninger, kunne paatage sig at begynde at lære Noget, hvorved de kunne skabe sig en selvstændig Existens, — men de ville altid være Undtagelser. For at naa et saadant Resultat, vil det under almindelige Forhold være nødvendigt, at Barnets hele Opdragelse har et saadant Maal for Øje, men en slig Opdragelse vil ikke og kan ikke blive almindelig, saalænge den vil være unyttig, naar den unge Pige maatte indtræde i Ægteskabet.

Thi Forældre og Værger ville og det med Rette ikke binde den Kapital, der stikker i enhver videregaaende

Opdragelse, med Udsigt til, at den sandsynligvis aldrig vil komme til at forrente sig, og Barnet og navnlig senere den unge Pige vil ikke anspøres til at frembringe den Koncentration af Forstand og Vilje, der er Betingelsen for at bringe det til noget Dygtigt paa det Aandeliges og det Materielles Omraade. Ja her er det Skær, hvorpaa alle Nutidens Bestræbelser for at bibringe Kvinden en virkelig Dannelse og gøre hende til en aandelig Personlighed maa strandе, hvormange Kursus der saa end oprettes, og hvormange belærende Foredrag i alle mulige Videnskaber der end blive holdte. Thi naar Manden smedder sine Vaaben, da maa han være et uforstandigt Væsen, om han ikke anspænder sin yderste Kraft og Flid paa dem, hvormed han skal erobre sin fremtidige sociale Stilling; skulde de derimod kun være til at hænges op til Pynt paa Væggen, da blev Vaabnene vist derefter. Man indvende ikke at Lignelsen halter, at den rent intellektuelle Glæde ved Erhvervelsen af Kundskab er en tilstrækkelig Spore; den er hyppigt tilstede som Moment, men hos ikke én af tusinde Mænd er den ene Drivfjeder til aandelig Anstrængelse og anderledes er det naturligvis heller ikke blandt Kvinderne.

Og hvad nu Hustruens retslige Stilling angaar, kan man naturligvis strax fjerne de værste Urimeligheder, og navnlig hvor hun allerede maatte optræde som erhvervende beskytte hendes Ret til at raade over hendes Arbejdes Resultater, men saalænge Manden er den, der ene betrygger Familiens Existens, saalænge maa han indtage sin gamle Stilling som Husets Herre, der har det afgjørende Ord i mange af de vigtigste Livsforhold.

Skal derfor Kvinden hæves og hæves til Ligestilling med Manden, da maa hendes Opdragelse fra Barn af have

for Øje at gjøre hende dygtig til selvstændigt Erhverv og da maa vor Husøkonomi indrettes saaledes, at Ægteskabet ikke neder hende til at forlade dette, først da vil Ægteskabet blive en fri Forening af to selvstændige og ligeberettigede Personligheder.

Naar jeg i det Foregaaende har talt om at Ophævelsen af vore private Husholdninger vil betinge Kvindens Adgang til selvstændigt Erhverv, saa passer dette kun paa Middelstanden og de højere Samfundsklasser; hos de arbejdende Klasser har andre Faktorer allerede ført til dette Resultat; men den foreslaaede Forandring vil i dette Tilfælde have at hæve nogle af de Misligheder, det for Arbejdsklassen har medført, at Hustruen maatte forlade Hjemmet. Thi det er sandt at megen social Elendighed stammer fra at Hjemmet forfaldt, Maden blev daarlig, og Lejlighederne urenlige og uhyggelige, saa sandt, at Mange have raadet til ad Lovgivningens Vej at forhindre Arbejdernes Hustruer i at forlade Hjemmet, for at søge Arbejde. Men lod dette sig gjøre? Det vilde være aldeles umuligt! Man kan forbyde Fabrikerne at modtage gifte Kvinder paa deres Fabriker, men kan dog vel ikke forhindre disse i at gaa ud for at vaske og gjøre rent for fremmede Folk; og Følgen vilde da blive, ikke at Hustruerne bleve hjemme, men at de maatte søge ud til overfyldte og slet lønnede Erhverv, at man ad Lovgivningens Vej for de arbejdende Klasser skabte de samme Tilstande, som social Fordom har beredt de højere stilledes Samfundsklasser. Men der gives jo som her antydet en anden Udvej, der kan føre til det tilsigtede Resultat og har det Fortrin at den er mulig.

For nu til Slutning at resumere, hvad jeg her har

betræbt mig for at godtgjøre, da er det: at vore nuværende isolerede Husholdninger ere uøkonomiske og ikke tidssvarende, men at Overgangen til en anden Ordning særlig vil være nødvendig, hvis det skal blive Alvor med Kvindens Emancipation, og at for de arbejdende Klassers Vedkommende de Misforhold kan hæves, der fremkom da Hustruen fik en anden Virksomhed end Hjemmets.

Om Strikers og Arbejderkoalitioners Evne til at fremkalde Forhøjelser af Arbejdslønnen.

Pierson: *Arbeitseinstellungen und Arbeitslöhne* (Zeitschrift für die ges. Staatsw. 1876).

Brentano: *Zur Lehre von den Lohnsteigerungen.* (Smst.)

Brentano: *Das Arbeitsverhältniss gemäss dem heutigen Recht.* (Leipzig, 1877)

I vor Tid, Strikernes Tid, maa Spørgsmaalet om hvilken Indflydelse Strikerne eller de Arbejderkoalitioner, der true med Striker, formaa at øve paa Arbejdslønnen, ubestrideligt have den største Betydning. Kunne et Lands Arbejdere ved Striker, eller Trusler herom, øve ikke blot en øjeblikkelig men en varig Indflydelse paa Fastsættelsen af Lønnen? Er Gjennemsnitslønnen altid saa høj, som den til en given Tid overhovedet kan være, eller opnaas Maximum kun dér, hvor Arbejderne slutte sig sammen og true med at nedlægge Arbejdet? Er det under givne økonomiske Forhold muligt at tænke sig flere end én Lønningshøjde? — Dette er vigtige Spørgsmaal. At de ogsaa ere vanskelige Spørgsmaal, ses deraf, at Nationaløkonomien endnu ikke er kommen til nogen Afgjørelse, som har vundet almindelig Tilslutning. Alle ere enige om, at der er visse Grænser, udover hvilke Arbejdslønnen ikke kan stige, og de Fleste ere vel ogsaa enige om, at Strikerne kunne øve nogen — i alt Fald en forbi-

gaaende — Indflydelse; men hertil indskrænker Enigheden sig ogsaa. Af de forskjellige Arbejdsløns-Theorier, der til forskjellige Tider ere blevne udviklede, have nogle vel samlet talrige Tilhængere om sig; men ingen af dem kan glæde sig over at nyde udelt Bifald.

Til Debatten om Arbejdslønnen er der i den nyeste Tid blevet føjet et Par interessante Bidrag. Dr. N. G. Pierson i Amsterdam og Prof. L. Brentano i Breslau have leveret hinanden en Fægtning, som er bleven fulgt med Interesse. Vi skulle i det Følgende meddele Hovedpunkterne af denne Strid, idet vi først give Ordet til Pierson for derefter at høre Brentanos Fremstilling af Sagen.

Dr. Pierson retter et Angreb mod den Fremstilling, Brentano har givet af Spørgsmaalet i Hildebrands «Jahrbücher» *). Pierson mener, at B. urigtigt betragter Spørgsmaalet om Arbejdslønnens Højde som et «Magtspørgsmaal», og kunde ønske, at B. mere tydeligt havde udtalt, om han tror, at Arbejderne ved at slutte sig sammen kunne, gennem en forandret Fordeling af Samfundsformuen, drive Lønnen i Vejret. Skal Arbejdernes Løn drives i Vejret, maa det være paa Bekostning af enten Jordrenteejerne, eller Kapitalisterne, eller Driftsherrerne. Men er Fordelingen af Samfundsformuen et Magtspørgsmaal mellem Participanterne? Kunne Arbejderne ved Sammenslutning trykke enten Jordrenten eller Kapitalrenten eller Driftsherregevinsten ned?

*) Brentano: Die Lehre von den Lohnsteigerungen mit besonderer Rücksicht auf die englischen Volkswirtschaftslehrer (Hildebrands Jahrb. für Nat. u. St. Th. XVI).

1. Jordrenten. I ethvert Land findes der Jorder, hvis Produktionsomkostninger, paa Grund af Jordernes slette Beskaffenhed eller uheldige Beliggenhed, ere saa høje, at den Jordrente, de ere i Stand til at afgive, stærkt nærmer sig Nul. Stiger nu Produktionsomkostningerne, fordi Arbejderne tiltvinge sig højere Løn, uden at Prisen paa Landbrugsprodukter samtidig stiger i samme Grad, kan det ikke længere betale sig at dyrke disse ringe Jorder. Men komme tidligere drevne Jorder nu til at henligge udyrkede, vil Efterspørgselen efter Arbejde tage af, og Lønnen vil atter falde. Den kunstigt i Vejret drevne Løn kan altsaa ikke holde sig, men vil hurtigt falde tilbage til sin tidligere Højde. Arbejdslønnen kan vel stige, naar Efterspørgselen efter Arbejde stiger, eller naar Produktionsomkostningerne paa andre Punkter — f. Ex. ved forbedrede Transportmidler o. s. v. — formindskes; men kunstigt at drive Lønnen i Vejret paa Jordrentens Bekostning lader sig, i Længden, ikke gjøre. — Dette lyder jo ret plausibelt; men vi ville, naar vi senere vende tilbage til dette Punkt, se hvilke Forhold Pierson har overset.

2. Kapitalrenten. I Varernes Produktionsomkostninger indgaar (bortset fra Jordrenten) Arbejdsløn (hvori vi paa dette Sted ville indbefatte Driftsherrens Løn) og Kapitalrente, men i et stærkt varierende Forhold, idet nogle Varer kræve megen Kapital og lidt Arbejde, andre derimod liden Kapital og meget Arbejde, hvoraf følger, at de forskellige Varer ville blive paavirkede paa en ganske forskellig Maade af Forandringerne i Arbejdslønnen og Kapitalrenten. — Lad os betegne alle Arbejderes og Kapitalisters Totalindkomst med 100, hvoraf 70 Dele falde paa Arbejderne og 30 paa Kapitalisterne.

Tiltvinge Arbejderne sig nu 85, bliver der kun 15 til Kapitalisterne, — for Kapitalisternes Vedkommende et Fald paa 50 pCt., medens Arbejdslønnen dog kun er stegen 20 pCt. Prisen paa forskellige Grupper Varer vil da (bortset fra Jordrenten) undergaa følgende Forandringer:

Varen X, der kostede 140	hvoraf til Løn: 40	og til Kapital 100
vil synke til 98	—	48 — 50

Varen Y, der kostede 140	—	100 —	40
vil fremdeles koste 140	—	120 —	20

Varen Z, der kostede 140	—	130 —	10
vil stige til 161	—	156 —	5

En Stigning af Arbejdslønnen, og dermed følgende Fald i Kapitalrenten, vil altsaa i dette Tilfælde medføre, at Varer af Klassen X falde 30 pCt. i Pris, medens Varer af Klassen Z stige 15 pCt. Ville disse Forandringer nu kunne holde sig i Længden? Kun under Forudsætning af at Forholdet mellem Arbejdernes Tal og Kapitalmængden ogsaa er undergaaet Forandringer. Men Arbejderkoalitioner, der ikke medføre Forandringer i dette Forhold, ville ikke i Længden kunne hævde Varernes Prisforandringer. Thi Prisfaldet for Varerne X vil bevirke en forøget Efterspørgsel efter Kapital, og da der ikke er større Mængder heraf tilstede, vil Kapitalrenten vinde op til sit tidligere Standpunkt. Samtidigt vil Efterspørgselen efter de nu fordyrede Varer Z, hvoraf Arbejdslønnen udgjør den største Del af Produktionsomkostningerne, tage af, og da Arbejderne ere ligesaa talrige som før, ville de alle kun finde Beskæftigelse, naar Lønnen er trykket ned til sit oprindelige Punkt. Efterspørgsel og Udbud af

Kapital og Arbejde ville kun komme i Ligevægt*), naar den tidligere Status vender tilbage. Udlandets Konkurrence vil gjøre det endnu vanskeligere at fastholde de kunstigt frembragte Forandringer.

3. Driftsherregevinsten. Cairnes har ved dette Punkt fremhævet, at jo mere Arbejderne indlade sig paa Striker, des mere Risiko vil der være forbundet med ethvert Foretagende, og Driftsherrerne ville blive nødte til i deres Budget at optage Posten: «mulige Tab ved Striker». Resultatet vil da, mener Pierson, blive, at den idelige Truen med Striker snarest vil føre til en Forhøjelse af, hvad Driftsherren fordrer for sin Ulejlighed og Risiko. I det Hele betragter Pierson Driftsherregevinsten som analog med Jordrenten: ligesaa umuligt det er for Arbejderen at tiltvinge sig højere Løn paa Jordrenteejernes Bekostning, ligesaa lidet Haab kunne de have om ved Koalitionser kunstigt at fradrage Driftsherrerne Noget.

Pierson kommer saaledes til det Resultat, at der under givne Samfundsforhold kun er en eneste Arbejdslønningssats tænkelig, nemlig den ved hvilken der er Ligevægt mellem Udbud og Efterspørgsel efter Arbejdskraft. Enhver kunstig Stigning vil ikke kunne holde sig, da Efterspørgselen vil tage af, indtil man er bragt tilbage til det gamle Punkt. Striker ville i Længden hverken kunne beskære Jordrenten, Kapitalrenten eller Driftsherregevinsten, og Arbejderne svæve altsaa i Vildfarelse, naar de af dem vente en almindelig Lønningsforhøjelse. Strikerne kunne derimod bringe Forstyrrelse i de øko-

*) Stuart Mills Ligevægtsteori; Princ. of pol. ec. B. III, ch. II, § 4—5.

nomiske Forhold, og ere derfor til Skade ikke mindst for selve Arbejderne. Paa den anden Side kunne Striker dog undertiden hjælpe med til at udjævne Uligheder i Lønningerne, og hvor Konjunkturerne stille sig saaledes, at en Lønningsforhøjelse er eller snart vil blive mulig, kunne Arbejderkoalitioner hjælpe med til at fremskynde den, ligesom de ogsaa undertiden kunne spore Driftsherrerne frem til Indførelsen af industrielle Forbedringer, der komme hele Samfundet til Gode.

Saavidt Pierson. Vi skulle nu høre, hvad Modparten har at bemærke.

Brentano er af den Mening, at Arbejderkoalitioner meget vel formaa at drive Arbejdslønnen i Vejret. Han benægter, at der til de Lønningsforbedringer, som nogle Arbejdere tiltvinge sig, nødvendigvis skulde svare Lønningsnedgang for andre Arbejdere, og hævder, at Arbejderforeningerne kunne virkeliggjøre en varig Forbedring af den samlede Arbejderklassens Kaar. Til Grund for den modsatte Opfattelse ligger, mener han, Lønningsfondslæren, — en Lære, der er gal, baade fordi der ikke eksisterer et Fond, som kunde betragtes som »Lønningsfond«, og fordi Forudsætningen, at Lønnen udredes af Driftsherrerne (i Stedet for af Konsumenterne), ikke holder Stik, hvad allerede Herrmann har paavist. Antagelsen af et Lønningsfond vilde ganske vist paa en nem Maade bringe os ud over Spørgsmaalets Vanskeligheder; men der eksisterer nu ikke noget Fond, hvis Højde skulde drage bestemte Grænser for Arbejdslønnen. Spørgsmaalet om Arbejdslønnen er ikke noget simpelt men et meget indviklet Spørgsmaal, der maa underkastes en

mere alsidig Prøvelse end den, Lønningsfondsmændene pleje at indlade sig paa. Saasnart — udvikler Brentano — Lønnen stiger i en Industriegren paa Grund af Arbejderkoalitioner, søge Driftsherrerne ved en Forhøjelse af Varepriserne at holde sig skadesløse. Nu skjæle mange Theoretikere imellem om Lønningsforhøjelsen har fundet Sted i alle eller kun i nogle Industriegrene. Fandt Lønningsforhøjelsen Sted i alle Industriegrene, og i alle paa samme Tid og i samme Grad, saa vilde, lærer man, Driftsherregevinsten nødvendigvis falde: — Arbejdsgiverne kunne jo ikke holde sig skadesløse ved en almindelig Prisforhøjelse, thi en saadan er umulig, naar der ikke bliver udgivet flere Penge. Noget en Lønningsforhøjelse ikke bevirker. Men denne Lære er ikke rigtig: en almindelig Stigen af Lønnen vilde tværtimod have samme Virkninger som en Stigning af Lønnen i enkelte Industriegrene. I de Industrier, der have et vist Monopol, og hvis Varer tilfredsstille de første Livsfornødenheder, vil Lønningsforhøjelsen blive væltet over paa Priserne. Efterspørgselen efter de mere uundværlige Forbrugsgjenstande vil voxe, fordi de højere lønnede Arbejdere nu ere satte i Stand til at købe dem, og denne Efterspørgsel vil da skaffe de Arbejdere Beskæftigelse, der tidligere producerede de Varer, hvor Efterspørgselen nu er tagen af. Men forøvrigt er hele dette Spørgsmaal praktisk irrelevant, da en samtidig og lige Lønningsstigning over hele Industrien i Virkeligheden ikke er tænkelig.

Vi vende os derfor til Lønningsstigninger i enkelte Industriegrene. Her er flere Tilfælde mulige.

Det ugunstigste Tilfælde er det, at den udenlandske Konkurrence ikke tillader nogen Forhøjelse af Vareprisen.

Lad os antage, at de engelske Forpagtere søgte at holde sig skadesløse ved en Forhøjelse af Kornpriserne for de større Produktionsomkostninger, de forbundne Landarbejdere have paatvunget dem. Vilde et saadant Forsøg lykkes? Ganske vist ikke. De engelske Kornkonsumenters Efterspørgsel vilde vende sig til de billigere udenlandske Kornproducenter, Kornprisen vilde forblive uforandret; som en Følge deraf vilde de sletteste hidtil dyrkede engelske Jorder ikke mere blive drevne, da deres Udbytte nu ikke vilde dække Produktionsomkostningerne, og ogsaa de bedre Jorder vilde paa Grund af de stegne Produktionsomkostninger nu afgive et mindre Nettoudbytte end tidligere; Jordrenten vilde altsaa synke for alle engelske Jorder, og Arbejdslønnen vilde være stegen paa Jordrentens Bekostning. Rigtignok vil ogsaa Efterspørgselen efter Landarbejdere synke, naar der drives færre Jorder. Men forudsat at Landarbejderne vægre sig ved at arbejde til lavere Løn, fordi deres Løvefod nu er større, saa maa en Del af dem enten udvandre eller vende sig til andre Industrigræne, og disse to Midler ville kunne bruges, uden at andre Arbejders Løn derved vil blive trykket. Thi produceres der mindre Korn i England, saa maa der indføres mere fremmed Korn til England; i Udlandet opstaar der altsaa en tilsvarende større Efterspørgsel efter Landarbejdere, og naar de engelske Landarbejdere udvandre, saa finde de en til deres Udbud svarende større Efterspørgsel efter Arbejde. Udvandre de derimod ikke, men vende de sig til Kulindustrien, Bømuldsindustrien eller andre Erhvervsgræne, saa finde de ogsaa der en til deres Udbud svarende større Trang til Arbejdskraft; thi jo mere Korn der som en Følge af Landarbejdernes Lønningsforbedring indføres

til England, des større bliver Efterspørgselen efter andre Produkter af den engelske Industri, for ved deres Udførsel at betale Merindførselen af Korn. Andre engelske Industrigrene forlange altsaa i en tilsvarende Grad flere Arbejdskræfter. Og fortrænge disse i større Mængde producerede Udførselsartikler fremmede Produkter fra deres tidligere Marked, og miste de fremmede Arbejdere, der tidligere tilvirkede dem, derved deres Plads, saa opstaar der jo netop i deres Hjem større Efterspørgsel efter Landarbejdere for at producere det Korn, der sendes til England som Bytte for de engelske Fabrikata. De engelske Landarbejders Lønningsforbedring vilde saaledes i dette Tilfælde ikke have formindsket en eneste anden Arbejders Løn. Lønningsstigningen vilde kun have samme Virkning som Afskaffelsen af de engelske Kornlove: en Formindskelse af de engelske Landejendomsbesidderes Jordrente. Paa de engelske Landejendomsbesidderes Bekostning vilde Landarbejdernes Løn altsaa være stegen.

Ganske de samme Virkninger ville vise sig, naar vi i Stedet for Kornproduktionen sætte Produktionen af andre Varer, der ikke kunne taale nogen Prisforhøjelse, uden at de indenlandske Producenter maa tabe Markedet til Udlandet. I alle saadanne Industrier virker en Lønningsforhøjelse som Afskaffelsen af en Beskyttelsestold: Indførselen af fremmede Produkter træder i Stedet for Forbruget af hjemlige Frembringelser; de indenlandske Kapitaler og Arbejdskræfter vende sig til andre Erhvervsgrene, og netop Indførselen af fremmede Produkter fremkalder i Længden en større Efterspørgsel efter Produkter af andre indenlandske Erhvervsgrene. Men naar Beskyttelsestolden fordømmes som en uretfærdig Beskatning af

det hele Folk til Fordel for en Industri, der kun kunstigt kan friste sit Liv, vilde det saa ikke være en Forsyndelse mod Cobdens og Brights Tankegang, naar man, i nogle faa Driftsherrers Interesse, vilde forsvare den lave Løns Beskyttelsestold paa den fattigste Befolkningsklasses Bekostning? En Industri, der kun ved Hjælp af lav Løn kan holde sig ligeoverfor den udenlandske Konkurrence, er ligesaa vel viet til Undergangen som en Industri, der kun ved Hjælp af Beskyttelsestold kan friste et kummerligt Liv. Høj Løn virker her gunstigt, idet den ligesom Handelsfriheden tvinger Kapitalen til at vende sig til de Industrier, der ere mest begunstigede af Landets Forhold.

I alle Tilfælde, hvor den udenlandske Konkurrence ikke tillader at vælte de af Lønningsstigningen fremkaldte større Produktionsomkostninger over paa Konsumenterne ved Hjælp af en Forhøjelse af Vareprisen, vil altsaa Driftsherrens Gevinst nærmest synke. Det vil dog kun forbigaaende være Tilfældet. I Landbruget vælter Driftsherrekapitalen Tabet over paa Jordrenten. I andre Fag trækker Driftsherrekapitalen sig ganske eller tildels tilbage, for at søge Anvendelse i andre Industrigrene, der endnu afkaste den sædvanlige Gevinst. Kun da vil Gevinsten vedblivende bære de større Omkostninger, naar den Industri, hvor Lønningsforhøjelsen fandt Sted, drives efter saa stor en Maalestok, at der deri trods en lavere Procentsats kan realiseres en større Gevinst end i andre Industrier med en høj Procentsats, saa at altsaa en stor Kapitalist hellere fortsætter Virksomheden i den fremfor at tage fat paa en anden Forretning, hvor Gevinstfoden vel er højere, men hvor han ogsaa maa savne Lejligheden til at gøre en saa stor Kapital frugtbart.

Langt talrigere ere imidlertid de Industrier, der ikke

ere udsatte for en saa truende Konkurrence fra Udlandets Side, at de overhovedet ikke kunne taale nogen Prisforhøjelse paa deres Varer. Herhen høre for det Første de Forretninger, der have et Slags lokalt Monopol, Forretninger, der maa drives i Kundernes Nærhed, saasom Bager- og Slagterforretningen, Bygningsindustrien, i en overvejende Grad Skræderindustrien, i en noget mindre Skomageriet, og navnlig saadanne Forretninger, der væsentlig bestaa i Tjenesteydelser, saasom Skorstensfejarbejde, Reparationsarbejde, Smedearbejde osv. osv. Tiltvinge Arbejderne sig her en Lønningsforhøjelse, vil det være muligt for Arbejdsherrerne at sætte Varepriserne i Vejret og saaledes lade Konsumenterne betale Lønningsforhøjelsen. Disse Virksomheders Produkter gaa saa meget med til Tilfredsstillelsen af de vigtigste Livsfornødenheder, at Konsumenterne hellere ville betale lidt højere Priser end give Afkald paa dem. — En lignende Afvæltning af de ved Løningsstigningen bevirkede større Produktionsomkostninger vil være mulig for Driftsherrerne i de Industrier, der vel ere udsatte for andre Landsdeles Konkurrence, men som dog have en betydelig Overvægt over Udlandets Industri. Næsten ethvert Land besidder fremfor de fleste andre et Fortrin, der særlig letter det Produktionen af en eller anden Vare. I saadanne Industrier kunne Driftsherrerne holde sig skadesløse for Lønningsforhøjelser ved Prisforhøjelser, forsaavidt disse ikke ere saa store, at de indenlandske Priser naa de udenlandske Højde.

Nu gjøres der rigtignok forskellige Indvendinger imod den Paastand, at Arbejderkoalitioner formaa at hæve den samlede Arbejderklasses Løn. Thornton indvender saaledes i sin «On labour», at de Indkomster, for hvilke

Konsumenterne kunne købe Varer, ere bestemt begrænsede: Stiger som en Følge af en Lønningsforhøjelse Prisen paa nogle Varer, saa beholde Konsumenterne færre Penge tilovers, for hvilke de kunne købe andre Varer, og saa bliver der ogsaa mindre til Lønning af de Arbejdere, der tilvirke disse andre Varer; det Beløb, hvormed Koalitionsarbejdernes Løn er bleven forhøjet, maa altsaa trækkes fra de andre Arbejderes Løn, og det er følgelig umuligt ved Hjælp af Koalition at bringe Arbejdernes Gjennemsnitsløn i Vejret. — Nu er det naturligvis rigtigt nok, at jo mere en Konsument maa betale for en Art Vare, des mindre beholder han tilovers for alle andre Varer; men aldeles urigtigt er det heraf at slutte, at som en Følge af en ved Lønningsstigning fremkaldt Forhøjelse i visse Varers Pris maa der indtræde en Aftagen af Totalefterspørgselen efter andre Varer. Naar A har en Indkomst paa 300 og deraf maa betale B 100 for dennes Varer, saa beholder han 200, hvormed han kan betale C og D. Sætter nu B Prisen i Vejret, saa at A for samme Varemængde som tidligere nu maa betale 150, saa kan han kun købe for 150 hos C og D. Men i Stedet for Efterspørgselen efter C's og D's Varer træder B's med 50 stegne Efterspørgsel. Totalefterspørgselsens Størrelse er altsaa forbleven ganske uforandret. Prisstigningen har kun haft en Forandring i Efterspørgerens Person til Følge. I Overensstemmelse med denne Forandring forandrer Arten af de efterspurgte og tilvirkede Produkter sig ogsaa. I Stedet for de Riges Luxusgjenstande efterspørges og tilvirkes som en Følge af Lønningsstigningen Arbejderartikler. Udbyttet af de i Luxusindustrien nedlagte Kapitaler falder, Udbyttet af de i Produktionen af Arbejderartikler nedlagte Kapitaler stiger. Og da Kapitalen

slet ikke har nogen særlig Forkjærlighed for at producere Dette eller Hint men kun søger den størst mulige Gevinst, gaar den fra den ene Produktion over i den anden. Bankierens Portefølje fyldes i Stedet for med Silkevexler med Kvæg-, Bomulds- og Lædervexler. Produktionen af Arbejderartikler efterspørger nu større Arbejdskraft, Arbejdslønnen stiger her, og Arbejderne i Luxusindustrien gaa over til Produktionen af Arbejderartikler. Til den Lønningsstigning, Koalitionsarbejderne have tiltvunget sig, vil der altsaa ikke svare nogen Lønningsnedgang i andre Fag; derimod vil den medføre et Tab for Forbrugerne af de fordyrede Varer; Efterspørgerne ville tildels blive andre Personer, og Produktionens Art vil forandres. Men Totalefterspørgselen efter Varer bliver kvantitativt uforandret. For Totalproduktionen betyder Forandringen ikke Andet, end at der i Stedet for Kniplinger, for Exempel, vil blive efterspurgt Bomuldstøj o. Lgn. Og denne Forandring vil medføre en større Sikkerhed; thi Produktionen af Varer, der regelmæssigt efterspørges af Befolkningens store Mængde, er udsat for færre Kriser end Produktionen af Luxusartikler. En højere Arbejdsløn vil ikke blot være i Arbejdernes Interesse, men vil ogsaa garantere Fabrikanterne sikrere Produktionsforhold. — Naar Pierson her skjelner imellem, om der til Varernes Produktion gaar meget Arbejde og liden Kapital eller omvendt, saa har denne Distinktion her ingen Betydning; thi Konsumenterne ville ikke gaa fra Varegruppen Z til Varegruppen X, blot fordi Forholdet mellem Kapital og Arbejde dør er et andet; det er ikke efter dette Forhold, at Konsumenternes Efterspørgsel retter sig.

Man indvender endvidere meget hyppigt, at Arbejderens Fordel ved Lønningsforhøjelsen vil blive illu-

sorisk, da Prisen paa uundværlige Artikler vil stige i en
 tilsvarende Grad: Arbejderne faa nok flere Penge; men
 da Varepriserne stige, maa de som Konsumenter betale
 saa meget mere, som de have faaet, og Fordelen er alt-
 saa lig Nul. Men denne Indvending vilde kun have Be-
 tydning, naar ikke Andre end Arbejdere kjøbte de for-
 dyrede Fornødenhedsartikler. Men Arbejdsgivere, Kapi-
 talister, Embedsmænd og Ejendomsbesiddere maa jo og-
 saa betale de højere Priser paa Varerne. Driftsherre-
 gevinsten, Kapitalrenten, Embedsgagen og Jordrenten be-
 tale med til Arbejdernes højere Løn, og Alt hvad der af
 disse Indkomster betales mere end tidligere, er ren
 Gevinst for Arbejderen. Man bemærke kun, at Drifts-
 herrernes, Kapitalisternes, Embedsmændenes og Grund-
 ejendomsbesidernes reelle Indkomst (Sacheinkommen) bliver
 mindre ved Lønningsstigningen, og at det, — da denne
 Realindkomst bliver mindre, medens Nationens Totalind-
 komst bliver uforandret —, nødvendigvis maa være Ar-
 bejdernes Realindkomst der voxer. — Allerede A. Smith
 («Wealth of Nations I, 10,2) har belyst den her berørte
 Indvending.

Man vil maaske endelig indvende, at Konsumenterne,
 i Stedet for paa Grund af de stegne Priser at indskrænke
 deres Luxusforbrug, ville bestride disse stegne Priser med
 Beløb, som de ellers vilde have opsparet; Kapitalopsam-
 lingen vil derfor formindskes, og den fremtidige Efter-
 spørgsel efter Arbejde følgelig ogsaa formindskes, saa at
 Lønningsforhøjelsen, selv om den i Øjeblikket skaffede
 Arbejderen en Fordel, ville medføre en fremtidig Tilbage-
 gang i Efterspørgsel efter Arbejde o: i Arbejdslønnen. —
 Men ogsaa her glemmer man, at i samme Grad som de
 Rige blive fattigere, blive Arbejderne rigere. Nu ville

Arbejderne ganske vist nærmest benytte deres større Indkomster til en Udvidelse af deres Forbrug, og forsaavidt de benytte deres større Indkomster til at skaffe sig bedre og rigeligere Føde, Klæder, Boliger og andre Nødvendighedsartikler, er dette kun ønskeligt, da en kraftig Arbejderstand har den største Betydning for hele Samfundet. Men forøvrigt ville Arbejderne dog ogsaa — omend paa en anden Maade og i et andet Omfang end de Rige — kapitalisere en Del af deres større Indkomster, hvad Statistiken over «Friendly Societies», Sparekasser o. s. v. tilstrækkelig godtgjøre. Og den hele Indvending, at en Lønningsstigning vil medføre en senere Tilbagegang i Efterspørgselen efter Arbejde er ikke støttet paa Erfaringen og er i ethvert Fald ganske betydningsløs. Den eneste Betydning, som den større Efterspørgsel efter Arbejde har for Arbejderne, er jo den, at den bringer Prisen paa Arbejde i Vejret. At opmuntre Arbejderne til ikke at søge Prisen paa Arbejde forhøjet, under det Paaskud at Efterspørgslen da vil tage af, vilde, som Thornton bemærker, være det Samme som at opmuntre dem til at «opofre et Maal til Bedste for et Middel, hvis eneste Fortjeneste bestaar deri, at det fører til det samme Maal».

Saaledes maa det staa fast, at Arbejderkoalitioner ere i Stand til at skaffe Arbejderne Lønningsforhøjelser, — paa Arbejdsherrernes og Konsumenternes Bekostning. Der skaffes Arbejderne en større Del af Nationens Totalindkomst, og Lønningsstigningen bevirker altsaa en mere lige Fordeling af denne Indkomst mellem samtlige Samfundsklasser. At Lønningsforhøjelserne saaledes ere ensbetydende med en forandret Fordeling af Nationalvel-

standen, har Brentano forevrigt tidligere udtrykkeligt indrømmet uden at afvente Piersons Opfordring.

I de fleste Tilfælde ville, som paa vist, Driftsherrerne kunne faa Erstatning for den højere Løn, de maa udrede, i højere Varepriser; men endnu et andet Moment gjør det muligt for Driftsherrerne at finde sig i den højere Løn, de maa betale: med Lønnens Stigning behøver Arbejdets Kostbarhed ligesaa lidt at stige som Produktionen behøver at tage af med Arbejdstidens Forkorten.

Adam Smith lærte herom Følgende: En høj Arbejds-løn forøger og fremsporer den store Mængdes Flid; rigelig Næring forøger Arbejderens Legemskraft, og Haabet om at forbedre sin Stilling og maaske ende sine Dage i Velvære bevæger ham til at anspænde sine Kræfter til det Yderste; derfor finde vi stærkere, virksommere og flittigere Arbejdere i de Lande, hvor Lønnen er høj, end i de Lande, hvor den er lav; ganske vist finde vi Arbejdere, der dovne de tre Dage af Ugen, naar de i de fire tjene nok til at leve af; men det er Undtagelser; tvært imod: Arbejdere, der faa Akkordløn, overarbejde sig let til Skade for deres Sundhed. Og efter at A. Smith hertil har knyttet en Diatribe imod kortsynede Arbejdsgivere, der overanstrengte deres Arbejdere, fremhæver han udtrykkeligt, at det ingenlunde er Reglen, at Arbejderne ere mere dovne i rigelige end i trange Aar: det er ikke meget sandsynligt, at slet nærede Mennesker skulde arbejde bedre end godt nærede, fortrykte bedre end livlige, syge bedre end raske; men Sagen er, at Arbejderne i trange Aar ere mere underdanige og afhængige, saa at Arbejdsgiverne lettere kunne foreskrive dem Betingelserne; derfra skriver den af Smith be-

kæmpede Anskuelse sig, at Arbejderne i rigelige Aar skulde være mere dovne end i trange.

Og hvad Smith her lærte, er senere blevet lært af alle Nationalekonomer, og Erfaringen har stadfæstet deres Lære. Jernbaneentreprenørerne og Maskinfabrikanterne Brassey, Fader og Søn, med deres universelle Erfaring, have i alle Verdens Dele fundet, at Arbejdets Kostbarhed ikke stiger med Lønnen; indenfor den samme Nation arbejdes der mere og bedre i de Provinser, hvor Lønnen er høj, end i de, hvor den er lav; og endelig er det blevet godtgjort som Regel, at de samme Arbejdere producere mere, naar de faa høj Løn, end naar de faa lav Løn. Navnlige er dette blevet konstateret i det store Bjergværksdistrikt ved Liège, fra 1830 til 1874. Ligeledes fulgte der med Lønningsstigningen i 1872 i Preussens, Belgiens og Østrigs Bjergværker en større Produktion. I 1872 fulgte en kolossal Merproduktion i alle Forretningsgrene med Lønningsstigninger, uden at denne Merproduktion lader sig forklare ved tekniske Forbedringer eller ved Anvendelsen af en større Mængde Arbejdere. Imod denne Lære staar rigtignok en netop i vor Tid meget levende Anskuelse blandt de højere Klasser. Man ærgrer sig over nogle Arbejders fordringsfulde Optræden, og fra nogle enkelte individuelle Erfaringer om Arbejdere, der have anvendt deres højere Løn slet, slutter man, at der med Lønningsstigningen følger Dovenskab og Uordenlighed. Medens man paa den ene Side ser og overdriver den skadelige Virkning, Lønningsforhøjelserne have øvet paa nogle Arbejdere, ser man paa den anden Side ikke deres gode Virkninger, f. Ex. Opsparingen af forholdsvis betydelige Summer. Hine Mangler falde jo Enhver i Øjnene, disse Fordele bringer først Statistiken for Dagen.

Her kunde Bastiats «hvad man ser, og hvad man ikke ser» passende anvendes. Hvad her er sagt om Lønningsforhøjelsens Virkning paa Produktionen, gjælder analogt om Forkortelser af Arbejdstiden.

Men ikke enhver Lønningsforhøjelse og ikke enhver Indskrænkning af Arbejdstiden fører til en i Forhold til Forbedringen af Arbejdsbetingelserne staaende Stigning af Produktionen. Grunden er klar.

Hvorfor føre overhovedet Lønningsforhøjelser og Formindskelser af Arbejdstiden til større Arbejdsdygtighed? Fordi høj Løn og kort Arbejdstid gjør det muligt at forøge Arbejdernes fysiske og aandelige Fornødenheder; fordi bedre Næring, omhyggeligere Pleje, større og renere Vederkvægelse forhøjer Arbejdskraften, og fordi Arbejdslysten forøges. Med andre Ord Lønningsforhøjelser og Indskrænkninger af Arbejdstiden føre til større Produktion, fordi de forhøje Arbejderens Levefod: en højere Levefod driver nødvendigvis til større Intensitet i Arbejdet, og gjør den tillige mulig.

Dermed er samtidig sagt, at Lønningsforhøjelser og Forkortelser af Arbejdstiden, der ikke føre til en Forhøjelse af Levefoden, ikke udøve denne Virkning, og Grunden hvorfor de ikke gjøre det, er samtidigt angivet. Bliver den højere Løn og den kortere Arbejdstid anvendt — i Stedet for til Forøgelse og Tilfredsstillelse af Arbejdernes ordnede og regelmæssige Livskrav — til tøylesløs Fraadsen, saa bliver Arbejdskraften ikke styrket men svækket, Arbejdsglæden ødelagt, og efter en vild gennemsviret Nat gaar Arbejdsmanden med slapt Legeme og mismodigt Sind sent om Morgenens til Arbejde. Derfor bringer en heftig springende Forøgelse af Lønnen eller Forkortelse af Arbejdstiden hverken Arbejderne eller Sam-

fundet nogen Fordel. Arbejderbefolkningens Levefod lader sig nemlig vanskelig forbedre i store Spring; den er jo det Maal, i hvilket Arbejderen har Del i Kulturen, og Arbejderen, der opnaar en større Andel i Kulturen, maa dog først lære at nyde den. Da Arbejdernes Levefod ikke kan holde Skridt med Lønnens Stigning, styrter denne, naar Konjunkturerne gaa ned igjen, tilbage til sit tidligere lave Standpunkt.

Men fordi en Lønningsstigning har større Dovenskab og et yppigere Liv til sin umiddelbare Følge, bør man ikke strax fælde den Dom, at den virker skadeligt. For et stort Antal Arbejdere har enhver Lønningsstigning disse umiddelbare Følger. Ogsaa i de højere Klasser se vi jo ofte, at der med pludselige Formueforøgelser gaar Ødselhed og Lediggang Haand i Haand. Naar en pludselig Forbedring af Kaarene endog i de højere Klasser har denne første Virkning, hvor meget naturligere er dette Fænomen da ikke i Arbejderklasserne, især blandt de ynkeligst stillede Arbejdere med den ringeste Levefod. Men naar Lønningsforhøjelsen og Forkortelsen af Arbejdstiden har varet i længere Tid, vil man se, hvorledes Ødselheden efter sikre psykologiske Love forvandles til en Forhøjelse af Levefoden og giver Plads for en fysisk, aandelig og moralsk Forbedring af Arbejderklassen, der atter fører til en større Produktion. Men kortvarige, for pludselige og voldsomme Lønningsforhøjelser eller Forkortelser af Arbejdstiden virke ikke heldigt.

Det er endvidere en Følge, at Indførelsen af den samme Arbejdsdag eller samme Lønningssats ikke pludseligt hos alle Nationer vil fremkalde de samme Virkninger. Netop fordi det ikke er muligt at forandre Ar-

bejderbefolkningens Levefod i Spring, er Lønnens mulige Højde og Arbejdsdagens mulige Korthed forskellig efter Nationernes allerede opnaaede Kultur. Ligesom alene høj Løn og kort Arbejdsdag indeholde Muligheden for videre Kulturfremskridt, ere de ogsaa alene mulige hos højt kultiverede Nationer, og «Socialisternes Galskab», at Nationernes Kultur skulde rette sig efter Lønnens Højde og Arbejdsdagens Korthed, synes saaledes ret forstandig. Hvilken Lønningshøjde og hvilken Arbejdsdag, der er den fordelagtigste for Produktionen, er et rent Erfarings-spørgsmaal. Erfaringerne ville til forskellige Tider svare forskelligt; men den rolige, sindige, gradvise Forbedring vil altid vise sig at være den varigste og den Produktion mest fremmende. Forøgelsen af Arbejderbefolkningens Arbejdsdygtighed er saa meget vigtigere, fordi det industrielle Supremati sluttelig vil tilfalde det Folk, hvis Arbejdere yde mest.

Vi have bemærket, at et Lønningsfond af en saadan Natur, at det kunde drage ubønhørlige strenge Grænser for Arbejdslønnens Højde, ikke eksisterer; at det tværtimod er muligt for Arbejderne ved Lønningsstigninger at forøge deres Indkomster paa de øvrige Samfundsklassers Bekostning; og at Fastsættelsen af Lønnen er et rent Magtspørgsmaal. Af den sidste Grund følger, at, hvad Forholdet mellem Arbejdsgiver og Arbejder angaar, ingen Løn i og for sig er retfærdig eller uretfærdig. Alligevel give Betragtningerne over Lønnens og Arbejdstidens Forhold til Produktionen Anledning til Spørgsmaalet, om enhver Lønningsforhøjelse, om enhver Forkortelse af Arbejdstiden kan retfærdiggjøres. — For at besvare dette Spørgsmaal maa vi erindre os, at al økonomisk Virksom-

hed kun er et Middel til et højere Maal: den økonomiske Virksomhed er ikke berettiget, hvor den drives som Selvmål; men den skal tjene Menneskenes Fornødenheder, og kun forsaavidt er deres Stræben efter Rigdom berettiget, som det materielle Velvære er den nødvendige Forudsætning for den store Mængdes moralske og intellektuelle Velvære. Nu have vi set, at ikke enhver Lønningsstigning, ikke enhver Forkortelse af Arbejdstiden fører til Arbejdernes større fysiske, moralske og intellektuelle Vel og til deres større Andel i Civilisationens Velsignelser. Lønningsforhøjelser og Indskrænkninger af Arbejdstiden, der ikke kunne holde sig, have den modsatte Virkning; kun de, der have en Forhøjelse af Levefoden til Følge, have Arbejderklassen og gøre det muligt at hævde den opnaaede Forbedring. Levefoden er altsaa Maalestokken for Bedømmelsen af Lønningsstigningers og Arbejdsforkortelsers Berettigelse. En Lønningsforhøjelse og Arbejdsforkortelse, der fører til Forhøjelse af Arbejderens Levefod, er berettiget, fordi det nederste Samfundslags fysiske, moralske og intellektuelle Velvære derved forøges, og fordi baade dens Andel i Kulturen og dens Arbejdsdygtighed tager til; og ligesom enhver Lønningsnedsættelse eller Forlængelse af Arbejdstiden, der har en Forringelse af Arbejdernes Levefod til Følge, er højst beklagelig, fordi den trykker den store Mængde ned til et lavere Civilisationstrin og til en ringere Produktionsevne, saaledes er ogsaa enhver Lønningsstigning eller Forkortelse af Arbejdstiden, der ikke fører til Forhøjelsen af Arbejderens Levefod, forkastelig.

Hvorledes de engelske Arbejderforeninger have bestræbt sig for at opnaa saadanne Lønningsforbedringer,

der kunde føre til en Forbedring af Arbejdernes Levefod; hvorledes de fremfor Alt have søgt at forhindre Levefoden i at falde tilbage til et tidligere lavere Standpunkt, og hvad de overhovedet have gjort for at varetage Arbejdernes Interesser, — har Brentano udførligt skildret i sin Bog om »Arbejdsforholdet».

Ufriheden og Germanismen i den politiske Økonomi.

Vidensk. Forh. af Nationaløkonomien, en Fremstilling af dens Grundlæggende og Udviklingslove. Kjøbenhavn. R. G. Politisk Forlag. 1875.
Dr. Claudius Willems: Liv — Næstet — Arbejde, et samfundslæst. Kjøbenhavn. Otto H. Wiedelshjelm. 1875.
Fr. Kiebs: Det gamle og det nye Samfund, eller Lavstans og Næstet. Kjøbenhavn. i Kommission hos C. A. Holst. 1876.

Det erobrende Tyskland vil nu ogsaa erobre den sociale Videnskab. Tidligere har det overhalet Fremstillingen af det virkelige sociale Liv til Englands og Frankrigs i Frankrigene. Nogle af dets Skribenter have givet Hæder for deres Fæstets Gennemgaaelse af Politik, og de enkelte Forfattere, som virkelig have behandlet de sociale Grundsaninger, have nærmest indskrænket sig til at følge de engelske store Mestere. Nu ere Tyskerne imidlertid ikke mere tilfredse med deres moralske Underkastelse. De mene, at den Nation, der har formaaet at danne den tyske Stal og at indtage den mest rigtige Stilling i Europa, ogsaa har kunnet lyde det borgerlige Livs Gælder. Det kan ikke nægtes, at deres store almindelige Byggesag ogsaa giver dem betydelige Fortrin ved Behandlingen af de sociale Spørgsmaal. Der er ogsaa her

Ufriheden og Germanismen i den politiske Økonomi.

Vilhelm Arntzen og Kristian Ring: Nationalekonomien, en Fremstilling af dens Grundforhold og Udviklingslove. Kjøbenhavn. P. G. Philipsens Forlag. 1875.

Dr. Claudius Wilkens: Liv — Nydelse — Arbejde, et samfundsfilosofisk Skrift. 3dje Del: Arbejde. Kjøbenhavn. Otto B. Wroblewskys Forlag. 1876.

Fr. Krebs: Det gamle og det nye Samfund, eller Lavstvang og Næringsfrihed. Kjøbenhavn. I Kommission hos C. A. Reitzel. 1876.

Det erobrende Tyskland vil nu ogsaa erobre den sociale Videnskab. Tidligere har det overladt Fremstillingen af det virkelige sociale Liv til Englænderne og Principerne til Franskmandene. Nogle af dets Skribenter have givet Regler for deres Fyrsters finansielle Politik, og de enkelte Forfattere, som virkelig have behandlet de sociale Grundsætninger, have nærmest indskrænket sig til at følge de engelske store Mestre. Nu ere Tyskerne imidlertid ikke mere tilfredse med deres metafysiske Undersøgelser. De mene, at den Nation, der har formaaet at danne den tyske Stat og at indtage den mægtigste Stilling i Evropa, ogsaa bør kunne tyde det borgerlige Livs Gaader. Det kan ikke nægtes, at deres store almindelige Dygtighed ogsaa giver dem betydelige Fortrin ved Behandlingen af de sociale Spørgsmaal. Der er ogsaa her

Plads for den flittige Lærdom, der indsamler Kjendsgjerningernes Mængde. Det er ogsaa her af Vigtighed at undersøge Sagen fra alle mulige Sider og Synspunkter. Naar nu tilmed Tyskerne i det Hele maa indrømmes, belærte ved tidligere Skuffelser, opdragne ved lange Anstrængelser, virkelig at være kommet bedre ind paa det praktiske Liv, er det naturligt, at den tyske Lærdom og omfattende Betragtning virkelig allerede har gjort Læren om det menneskelige Samfunds Liv store Tjenester. Alligevel er stedse ejendommelige store Svagheder tilbage ved Tyskernes Behandling af den sociale Videnskab. De ere endnu paa den forunderligste Maade forelskede i Staten. Tildels er det vel Erindringerne fra Absolutismen. Det er den gamle Historie, at det er let at forandre Forfatningens Form, men ikke det af Formen skabte Indhold. Dernæst har Preussen netop sejret ved sin kraftige Statsdannelse, og de disciplinerede preussiske Embedsmænd ville næppe saa let glemme det, der saa længe har udgjort deres Styrke. Der har hos det tysk-slaviske Grænsfolk, det organiserende og erobrende Preussen, udviklet sig en saadan Dyrkelse af Staten, at man, naar man hører deres Filosofer, Politikere, Digtere tale, uvilkaarlig mindes om den klassiske Oldtid. Dengang samlede hele Livet sig i Staten eller Staden, fordi Menneskene i den ene Stad uafsladelig maatte kriges med dem fra andre Stæder. Hegel gjør ligesom de gamle Grækere Staten til det Højeste her paa Jorden. Den fortræffelige Gneist taler stedse om Statstjenestens hellige Karakter. Men ejendommeligt er det, at ogsaa de andre Tyskere følge Preusserne i denne deres Betragtning af Staten. Vi have haft saa vanskeligt ved at faa dannet denne Stat, sige de; derfor er det naturligt, at vi ere

saa forelskede i den. Dertil kommer, at det trods alle Fremskridt dog endnu maa betragtes som en Egenhed ved den tyske sociale og økonomiske Videnskab, at den ikke har nogen meget praktisk Karakter. Nogle af de tyske Forfattere staa i sundt Omdømme og omfattende Betragtning ved Siden af en hvilkensomhelst dygtig Engländer. Men det store Antal tyske Lærde kan endnu vanskelig væge sig imod at betragte det virkelige Livs Spørgsmaal fra en eller anden selvlavet Doktrins Standpunkt. I England ere de fleste Bøger skrevne af Mænd, der som Politikere eller praktiske Forretningsmænd have været i den nøjeste Berøring med det virkelige Liv. I Tyskland ere de fleste Forfattere endnu Professorer, lønnede af Staten, ofte uddannede under en bestemt særlig filosofisk Lærers Herredømme og i ethvert Tilfælde næsten alle betagne af den Tankeretning og Stemning, der i Øjeblikket gjør sig gjældende igjennem deres Lands Universitetsdannelse. Det er saaledes, at det bliver forklarligh, at næsten alle tyske økonomiske Lærere for Øjeblikket høre til de saakaldte tyske Kathedersocialister, der ved Statens Hjælp ville reformere Samfundet og navnlig hjælpe de lavere Klasser. Der er den største Forskel paa dem. For det Første ere neppe to af dem — som jo forresten naturlig er, hvor der er Tale om Professorer — synderlig enige. Nogle ere næsten Socialister, Andre simple Reaktionære, atter Andre egenlig kun i Ord eller i Maaden at fremstille paa forskellige fra Englænderne og Franskmændene. Mod nogle af dem have vi meget lidt at indvende. Schöffles omfattende Fremstilling kunne vi i alt Væsenligt tiltræde. Adolf Wagner er maaske endnu dygtigere og mere grundig i Behandlingen af de enkelte Spørgsmaal end den store sydtyske Økonom, og

naar vi ikke just kunne sige, at vi ganske sympathisere med ham, kommer dette ikke deraf, at han ligesom Schaffle gjør Socialisterne saa store Indrømmelser; det er Berliner-Professorens Tilbøjelighed til at foretrække Staten fremfor de enkelte Mennesker, som vi ganske vist ikke godt kunne forsone os med. Om særdeles mange af de saakaldte Kathedersocialister forekommer det os unægtelig dels, at deres Angreb paa den saakaldte Manchesterlære i Almindelighed ere ganske ubeføjede — de kunne i det Højeste føje Noget til den, ikke sætte Noget i Stedet for den — dels og især, at deres praktiske Forslag ere saa uendelig smaa og svage. Det er ikke uden Føje, at disse modtages med saa megen Haan af Socialisterne og i det Hele taget af de lavere Klasser, som de ville hjælpe. Næsten Alle ere imidlertid ganske enige med dem i at se hen til Staten. Den store Mængde er tilbøjelig til at give den ny frisindede Lovgivning Skylden for den økonomiske Reaktion, der saa naturlig er fulgt paa den stærke Spekulation og den afmattende Krig. De Nationalliberale, der navnlig have Fortjenesten af disse frisindede Love, ere i alt Fald villige nok til med Regeringen til Bedste for Statens Magtstilling i Form af Skatter og treaarig Tjenestetid for Mandskabet at lægge Beslag paa en stor Del af Befolkningens Liv og Kræfter. Naar Socialisterne endnu kun virke som Opposition, er det vel kun, fordi deres Fordringer til Statens Virksomhed ere saa uendelig langt borte fra det virkelige Liv. Mange tro endogsaa, at selve Statens Leder, Bismarck, ikke har ringe Tilbøjelighed til at give nye indskrænkende Love, til baade at gaa med Beskyttelsesmændene og med det ny Forsøg paa Junkerparti, de saakaldte «Agrarier», som gjerne vilde indskrænke Borgerstandens og Pengemagtens

Frihed, hvis de kunde finde paa, hvordan de skulde bære sig ad dermed.

Hvorledes den ny tyske Retning har gjort sig gjældende i Italien, hvor Luzzatti m. Fl. endogsaa imod selve de tyske Kathedersocialisters bedre Indsigt have ført den ud til en Bekæmpelse af Økonomiens gamle afgjørende Sætninger om Frihandlen, er oftere omtalt i dette Tidsskrift. Det følger næsten af sig selv, at Udviklingen ogsaa hos os endnu maa have en ikke ringe Lighed med den i Tyskland. Det er hos os som i Tyskland Intelligensen, der hidtil navnlig har baaret den frisindede Udvikling, men som ogsaa her er tilbøjelig til at opstille lang Tjenestetid og store Forsvarsudgifter som formentlig nødvendige og paa denne Maade at anvende Meget til Fordel for Staten.

Den Bondeopposition, der er saa ejendommelig for de nordiske Riger i Modsætning til det forenede Tyskland, maa indrømmes hidtil at have lagt fuld saa megen Vægt paa den saakaldte Lighed og paa særlige materielle Spørgsmaal som paa den individuelle Frihed. Som tidligere berørt her i Tidsskriftet synes man endogsaa, navnlig under det foregaaende Ministerium, saavel fra Regeringens som fra Oppositionens Side især at have været tilbøjelig til at enes om nogle Love, som endogsaa indskrænke den økonomiske Frihed. Ogsaa selve Kathedersocialismen har oftere været under Forhandling hos os navnlig i nogle Diskussioner i den Nationalekonomiske Forenings første Tid. Det er literære Frembringelser af denne Retning og af nogen Lighed med dem i Tyskland, som vi her med et Par Ord ville omtale.

Det var en aldeles ufortjent Ære, naar «Revue des deux mondes» for nogen Tid siden nævnte dette Tids-

skrifts Udgivere mellem fremragende Ledere i kathedersocialistisk Retning. Derimod kunne de ovenfor nævnte tre Skrifter nok tages som Exempler, efter fattig dansk Lejlighed. Der er ganske vist, som vi strax skulle komme til at omtale, den største Forskjel. Dr. Wilkens og d'Hrr. Arntzen og Ring ere ligefrem paavirkede af tyske hel- eller halvsocialistiske Fremstillinger. Dr. Krebs er derimod, som man kan tænke sig, fuldkommen selvstændig. Men den samme Mand, der i sin Tid har indlagt sig betydelige Fortjenester ved en djærv og kraftig Hævdelse af Frihed i Landboforholdene til Sammenlægning og Forpagtning som ogsaa af en fri Udvikling i den højere Undervisning, den samme Forfatter er navnlig overfor Næringsfriheden som forevrigt ogsaa overfor Udstykningsfrihed m. M. allerede tidligere optraadt som Talsmand for Ufrihed og Indskrænkninger. Ogsaa her optræder han i denne sidste Retning og maa navnlig stilles ved Siden af den reaktionære Retning i Tyskland. Ganske vist tillægge vi paa ingen Maade disse Skrifter samme Betydning som den tilsvarende Bevægelse i Tyskland, ligesom vor ejendommelige konstitutionelle Udvikling, hvilke Fejl den end forevrigt kan have, dog snarest end-ogsaa synes at ville udmærke sig som en uovervindelig Hindring for enhver mere indgribende Virksomhed fra Statens Side.

Tidligere Forhandlinger bringe os til at bemærke, at man paa ingen Maade kan henregne d'Hrr. Direktør Bing og Docent Dr. Julius Petersen til dem, der hos os have villet indføre kathedersocialistisk Lære. Det er efter Fawcetts «Manual of Political Economy» at de have givet den Fremstilling af Nationaløkonomiens Grundsætninger, der er udgivet af Literaturselskabet. Nu er imidlertid

Stuart Mill og den populære Fremstillere af Mills Sætninger, Fawcett, netop de Forfattere, imod hvilke i videnskabelig Henseende de fleste Indvendinger ere gjorte og kunne gøres fra de nye Retninger. De ere ikke fri for i deres Fremstillinger at koncentrere de gamle engelske Forfatters Fejl og Ensidigheder.

Det er navnlig den Fremstilling, som i Tyskland er blevet udbredt af Lassalle, tildels paa anden Haand efter Louis Blanc og den senere Stifter af Internationale, Karl Marx, der have paavirket vore yngre danske Forfattere. Dr. Wilkens er tillige i høj Grad betaget af selve Marx's filosofiske Fremstilling af økonomiske Sofismer ledsagede af ensidige Uddrag af de engelske Parlaments-Beretningers i alle Retninger righoldige Stof. Han omtaler ham som «den Mand, der har gjort de mest grundige og indtrængende Studier af Kapitalens Exploitation af Arbejdet», og kalder hans Bog «Das Kapital», en af Økonomiens største Frembringelser. Ogsaa er i det Mindste Wilkens en stor Beundrer af en tysk Filosof ved Navn Albert Lange, der med Held har anvendt darwinistiske Ideer paa de sociale Forhold, men som er meget ukyndig i Økonomi, og som ofte uden Kritik repeterer Lassalle'ske og Marx'ske Sætninger. Wilkens kalder ham «den højst besindige socialøkonomiske Forsker». Ligeledes har denne Forfatter vistnok forset sig paa nogle af de mange ulyksalige Skrifter om «die Arbeiterfrage», der i de sidste Aar ere vrimlede frem i Tyskland, saaledes navnlig et af Ernst Becher.

De tyske socialistiske Orakler og efter dem vore danske Forfattere lære, at Kapitalen behersker Arbejdet. Navnlig har Lassalle givet en Fremstilling af de forskellige Forhold mellem de herskende Klasser og den arbejds-

ende Befolkning fra Oldtiden og til den «kapitalistiske» Nutid. Baade Wilkens og Arntzen og Ring omtale, hvordan Rigdommen i Oldtiden kom frem ved Forskjellen mellem Udbyttet af Slavens Arbejde og hans nødvendige Underhold. De tyske Forfattere og efter dem Wilkens ville ikke tillade, at man her bruger Udtrykket «opsparedes» Kapitaler, fordi Rigdommen her væsenlig bestaar i Slavernes Arbejdskraft. Saa kommer Middelalderen, hvor Lensherrens Magt ogsaa giver ham Rigdom, og hvor Lassalle — formodenlig som en Reminiscens efter Luthers Omtale af Fuggerne i Augsburg — og efter Lassalle de danske Forfattere tale om «Verdenshandlen» som den, der «først skaber Kapital», «Aager», hedder det endog hos Dr. Wilkens. Endelig har Suveræneteten koncentreret Kapitalen hos Borgerstanden. Efter Dr. Wilkens var det «Guldet og Sølvets fra Amerika(!)», der i den «vaagnende Borger- og Haandværksstand blev forøget ved Verdenshandlen». Ved den franske Revolution blev Friheden indført; men dels var Kapitalen monopoliseret ved Frijørelsen, dels har den vedvarende Frihed til at beherske Arbejderne. Der skal endogsaa her være indtraadt en Tilbagegang; Kløften mellem Klasserne skal være bleven større; Arntzen og Ring tale om, hvorledes Arbejderens Stilling bliver ringere i samme Grad, som «Kapitalen igjennem Dampkraften, Maskinudviklingen og Fabrikdriften formaar at fortrænge Haandarbejdet». «Den almindelige Indførelse og Anvendelse af Maskinen» skal have «stillet Arbejdernes store Mængde lavere i Samfundet.» «Den store Industri», siges at have «med sine Hjælpemidler Dampkraften og Maskinen skabt det store Fænomen, som kaldes Proletariatet». Krediten, som af Andre betegnes som demokratisk, fordi den hjælper den ubemidlede

Dygtighed, kaldes af disse Forfattere «aristokratisk» og «kapitalistisk». Paa samme Maade betegnes Foreningen af de mange smaa Kapitaler til Aktieselskaber som værende til de Stores Fordel. Selv den gamle Undertrykkelse kommer til at staa i et bedre Lys i Sammenligning med Nutiden. Dr. Wilkens taler om, at «Forholdet mellem Herren og Slaven, Lensherren og den Livegne dog vare menneskelige Forhold.» Han taler ogsaa med endnu mere Sympathi end Hr. Krebs om de gamle Lav, ikke blot om Sammenslutningen, men om selve Indskrænkningen. «Arbejde og Nydelse var der i en vis rythmisk Forening». «Der var Nydelse og Glæde i Arbejdet.» «Der arbejdedes dog med Liv og Haab». «Byerne blomstrede». «Produkternes Godhed vedligeholdtes». «Enhver kunde frit vælge sin Stilling». Det er Sætninger som hos Lassalle. Men vi kunne ikke anerkjende denne Fremstilling af Historien. Gud hjælpe os for den almindelige Blomstring af Byerne i Middelalderen! Der var ikke Frihed til frit at vælge sin Stilling for Læredrengen, som maatte tjene i mange Aar, eller som kun kunde blive Mester ved at ægte en Mesters Datter, ikke Frihed til at vælge for Landarbejderen afset fra dennes bundne Stilling. Der var ikke Frihed til at røre sig og frit arbejde i selve Haandværket o. s. fr. For, naar der saaledes tales om, hvorledes Arbejderne ere nedtrykte i Nutiden, eller hvorledes dennes «fri Konkurrence har skabt den uhyre Arbejderstand», for da at erindre om den sande historiske Udvikling, behøver man kun at pege paa andre Sætninger hos de samme Forfattere, paa Arntzen og Rings Bemærkninger om Landbefolkningens og Haandværkernes Forarmelse under Suveræneteten eller paa Dr. Wilkens egen Fremhæven af Forholdene i Oldtiden, da

Attika havde 73 pCt. af Befolkningen som Slaver og kun 13¹/₂ som Grundejere, da Rom ved Overgangen fra Republik til Kejserdømme havde 40 pCt. som Slaver, 29 pCt. som Betlere og ¹/₂ pCt. som egenlig besiddende Klasse o. s. fr. Ligesaa lidt som vi kunne gaa ind paa de Herrers historiske Betragtninger, kunne vi underskrive alle deres Ytringer om Arbejderne i Nutiden. Det er ogsaa her navnlig Wilkens, som uden Videre gjentager Sætninger især om engelske Forhold. Man maa i det Hele taget vel vogte sig for at bedømme engelske Tilstande efter Fakta, pillede ud af det uhyre rige Materiale, som Englændernes egen kritiske Dygtighed og store Reformiver altid bringer dem til at samle i en uhyre Mængde af den forskjelligste Art. Det er «officielle Kilder». Ja vist! men naar man gik til Kilderne selv og ikke lod sig nøje med ensidige socialistiske Uddrag, vilde man komme til et ganske andet Resultat. Der er ingen Tvivl om, at selv de engelske Landarbejdere have det bedre end de fleste jordløse Lejehusmænd under vore «relativt lykkelige Forhold», hvor «Jorden ikke ejes af enkelte store Grundbesiddere». Det bedst betalte Arbejde findes ingenlunde hos Bønderne. Ved Sammenlægning skal der i England være «uddrevet Forpagtere og Daglønnere i tusindvis», som saa «kom og tilbød deres Arbejde». «Kapitalisterne vare navnlig Kjøbmænd, som havde tjent ved den øst- og vestindiske Handel». Sammenlægning har imidlertid til forskellige Tider under de forskellige økonomiske Vilkaar haft den forskjelligste Virkning i England. Undertiden har den saaledes som den ubetydelige Sammenlægning, der har fundet Sted hos os, netop skaffet mere Arbejde paa Landet. De mindre Selvejere have ofte solgt, fordi de ikke kunde staa sig ved at sætte Jorden saa højt, som

Ihændehaverne af den store ophobede Rigdom; de have solgt, fordi de fik en Kjøbesum, der anvendt som Driftskapital i Forpagtninger eller i Handel og Industri har givet dem et ganske anderledes Udbytte; det er netop fra disse tidligere Landmandsfamilier, at en stor Del af Byernes rige Middelstand har sin Oprindelse. Wilkens gjentager den bekjendte Beretning om Hertugen af Lutherlane, der — jo forresten til Fordel for begge Parter — sendte sine Bønder dels til Amerika, dels til Byer ved Kysten og lagde sine Jorder ud til Faaregræsgang. Det er ikke smagfuldt, naar han efter Marx taler om «Godsejernes bestialske Brøl» med Hensyn til Foranstaltninger ved Kvægpesten, eller naar han kommer med lignende Udraab mod en Sir Edmund Potter, som ikke synes at ville have haft, at Indbyggerne i Lancastershire skulde hjælpes til Udvandring. Aldeles urigtige ere saadanne Sætninger om Nutidens Udvikling som, at «enhver Maskine gjør et Antal selvstændige Arbejdere brødløse». Maskinerne virke i den forskjelligste Retning; de have ikke blot, som Arntzen og Ring mene, gjort Arbejdernes Klæder billigere; der kan ikke være nogen Tvivl om, at de i det Hele have forøget Lønnen, ja enkelte af dem ogsaa netop bidraget til Arbejdernes Selvstændighed. Naar Dr. Wilkens taler om et Bidrag af Fr. Bing og Julius Petersen i Retning af at paavise den Indflydelse, den flydende Kapital og Maskinerne kunne have i Retning af lavere Løn, som om «Nationaløkonomisk Tidsskrift synes at være ude af Stand til at besvare det», saa er han neppe bekjendt med Alt, hvad der er forhandlet eller skrevet derom. Man vilde jo ganske vist faa meget at bestille, hvis man skulde svare paa alle de gale Ting, der blive sagt her i Verden — hvormed det forøvrigt ingenlunde

skal være sagt, at det nævnte Bidrag af Bing og Petersen ikke indeholdt nye og rigtige Betragtninger. Større Interesse end at tale om vore Forfatters ikke videre gennemførte Betragtninger over den historiske Fortid eller over den virkelige Nutid vil det imidlertid have et Øjeblik at dvæle ved den bekjendte Sætning af Karl Marx, «at Kapitalisterne med Urette tilegne sig den Merværdi, Arbejderne frembringe over de nødvendige Omkostninger ved deres Underhold». Denne Sætning er for Øjeblikket i en vis Forstand Grundlaget for Socialismen i den største Del af Europa. I de engelske Arbejders Tankegang gjør den og de sig dertil knyttende Betragtninger sig kun lidet gjældende; dertil ere de for økonomisk dannede. Men anderledes paa Fastlandet og navnlig i Tyskland. Ogsaa hos os gaar Pio i sine Angreb paa Kapitalen væsenlig ud fra denne og dermed beslægtede Sætninger. Selv Dr. G. Brandes, som for et Par Aar siden i nogle Afhandlinger i «Det Nittende Aarhundrede» ellers ikke undlod at behandle Lassalle kritisk, anførte uden Kritik hans økonomiske Sætninger efter Marx om Arbejdets Merværdi over Arbejdernes nødvendige Underholdningsomkostninger, som i stedsse stigende Grad opsuges af Kapitalen. Arntzen og Ring slutte sig vel ingenlunde ganske til denne Fremstilling; men de mene dog, at «Arbejdet under den fri Konkurrence er sunket ned til at blive Kapitalens Redskab»; de tale om en Til-sidesættelse af Ejendomsprincippet derved, at Frembringelsen er ordnet saaledes, at Forskjellen mellem Arbejdets virkelige Udbytte og Arbejdets Pris tilfalder Kapitalen; de nægte vel ikke Rentens Berettigelse, men synes dog ikke ret om, at man fremhæver Afsavnet af Kapitalen som Begrundelse, og de mene navnlig, at Kapitalisten alene

tilegner sig det egenlige Renudbytte. Selv Dr. Krebs siger, at «i vort tilsyneladende privilegiefri Samfund nu Kapitalisten, den Formuende, er den eneste Privilegerede og den kapitalløse Arbejder den eneste Uprivilegerede». Han mener, at man derved har gjort «Guld og Rigdom til det eneste Attraaelsesværdige, kort og godt indført Mammondyrkelsen». Uden nye regulatoriske Love føre efter hans Mening Næringsfriheden af 1857 og Godssprængningen til, at «Samfundet har taget en ensidig industriel Retning med Pengemagten som den eneste Regulator». Det er dog navnlig Dr. Wilkens, som reproducerer Marx's Sætninger. Han frembæver, at «Arbejdets Bytteværdi er ringere end dets Brugsværdi, Omkostningerne ved at frembringe det ere mindre end dets Ydelser». Om Arbejdets Merværdi siger han, at «Fabrikanten uden nogensomhelst Vederlag stikker den i Lommen»; han «opnaar det ved fremmed Arbejde og det ved ubetalt fremmed Arbejde». «Dette er Hemmeligheden ved die Plusmacherei des Kapitals». Det er «Kapitalbesiddelsens Overvægt, i Kraft af hvilken Arbejderen maa anvende sin Livskraft». Kapitalisten faar «en Merværdi, som ellers vilde tilfalde Arbejderen selv». «Lønnen er kun lig Omkostningerne ved at producere Arbejdet». Derved «tiltvinger» Kapitalisten sig «en Merværdi, der har sin Grund ikke i Sparen af eget Arbejde, men Exploitation af Andres». Derved faar «Kapitalen Overmagten». Som Marx, Lassalle og Louis Blanc refererer han Ricardos Sætning, «som ingen Økonom har turdet benægte» (!), om den naturlige Løn som «den Sum, der strækker til Arbejderens Underhold og Forplantning». «Arbejdet faar som oftest kun Nødpris», medens omvendt alle Overskudsværdier tilfalde Kapitalen. Vi komme endogsaa til «en

endeløs Trinrække af Elendighed, efterhaanden som det lykkes Kapitalisten at udpresse saa meget Arbejde som muligt». «Reallønnen er ikke steget»; dette «er bevist af Thornton». «Hvo vil paastaa», at «Forholdet mellem Klasserne stiller sig gunstigere overfor Arbejderne». Nu mene rigtignok de allerfleste økonomiske Forfattere dette. Thornton er en ensidig og meget enestaaende engelsk Forfatter. Men Sagen er nu navnlig den, at Marx og hans Efterfølgere ved denne Sætning om den ubetalte Merværdi ganske og aldeles overse Kapitalens Produktivitet. Kapitalisten faar for det Første Vederlag, fordi han gjør Afkald paa Kapitalens Fortæring eller Anvendelse til egen umiddelbar Tjeneste. Men dernæst betales han, fordi Kapitalen er nyttig for dem, der købe dens Brug. Folk betale Rente, fordi de have endnu mere Nytte af Kapitalen. Driftsherren faar dels sin Risiko betalt, dels sin Virksomhed, fordi der derved frembringes Mere. Arbejderen sælger omvendt sin Tid, fordi han derved tjener Mere, end naar han arbejder for egen Regning. Alt dette er økonomisk A-b-c; men det maa ligesfuldt ikke glemmes.

Sofismerne hos Marx, Lassalle o. s. v. bestaa tildels i, at de citere ensidige, abstrakte Udtryk, navnlig hos ældre økonomiske Forfattere, for saa deraf at uddrage økonomiske Love, som ikke findes. Saaledes benyttes meget Udtryk hos Ricardo, Adam Smith o. Fl. om, at Værdien dannes af det paa Varen anvendte Arbejde. Det er et kortfattet abstrakt Udtryk i Stedet for at sige, at Værdien i Gjennemsnit bestemmes ved de anvendte produktive Kræfter, ikke blot det simple Arbejde, men ogsaa Kapitalens Anvendelse i dens forskellige Former og Driftsherrens Virksomhed. Naar hertil nu kommer en pas-

sende Anvendelse af Ricardos ensidige Fremstilling af, hvorledes Lønnen altid holder sig paa det lavest mulige Trin af, hvad der er nødvendigt til den fysiske Vedligeholdelse af Arbejdernes Kræfter, saa har man et herligt Bevis paa Plyndring af Arbejderne gennem Kapitalisternes Tilegnelse af «Merværdien». I Stedet for, at «ingen Økonom har turdet benægtet Ricardos Sætning», som Wilkens siger, er nu rigtignok næsten alle enige om, at det fysiske Underhold kun danner det Minimum, under hvilken Lønnen ikke kan synke. Dr. Wilkens taler selv oftere om Arbejdernes «standard of life» eller de Forordringer, de stille til Livet, som det, der i Længden bestemmer Arbejdets Pris. Arbejdernes Tilstand er ofte slet nok, og Sygdom og Død baade mellem Børnene og de Gamle gjør sig altid hyppigt gjældende, hvor en bedre økonomisk Tilstand vilde have forebygget det. Dog viser den flygtigste Betragtning og Sammenligning mellem de forskellige Tider og Lande, i hvilken Grad dog ogsaa Arbejdernes Forordringer til Livet have gjort sig gjældende, og hvor meget Lønnen i Almindelighed allerede overstiger det absolut nødvendige fysiske Minimum. Vore Forfattere benægte med megen Iver, at Arbejdets Produktivitet udøver Indflydelse paa Lønnens Højde. Det er selvfølgelig sandt, at denne i Øjeblikket beror paa Udbud og Efterspørgsel. Men Efterspørgselen afhænger atter væsentlig af Arbejdets Udbytte; der er aldrig en fast Mængde Grundstykker, Maskiner, flydende Kapitaler, Driftsherrevirksomhed, som kræver at suppleres med en vis Mængde kjøbt Arbejde. Forfatterne have selv tilstrækkelig fremhævet, i hvilken Grad Maskinerne ofte konkurrere med Arbejdet. Det er klart og viser sig ogsaa tilstrækkelig ved at sammenligne Tider og Lande, at det bedre betaler

sig at erstatte Arbejderne med Maskiner, hvor Arbejdet er dyrt, end hvor det er billigt. Ogsaa de Maskiner og andre Former af Kapital, der snarere maa siges at anvendes som en Del af de Kræfter, der efterspørge Arbejdet, anvendes i Almindelighed stærkere og svagere, eftersom det betaler sig; Fabriker standses, naar det gaar slet, arbejde ofte Nat og Dag i særdeles gode Tider. Ogsaa Driftsherrens Virksomhed trækker sig selvfølgelig idelig tilbage fra Markedet, naar det gaar slet, men kommer frem, naar det gaar godt. Det er sandt nok, at de fleste økonomiske Forfattere, fremfor Alle Stuart Mills, Fremstilling her er særdeles mangelfuld, idet der paa den ene Side ikke tilstrækkelig skjælnes mellem den Del af Kapitalen, der køber Arbejde, og den, der endogsaa konkurrerer med Arbejderne, idet det paa den anden Side idelig overses, at Efterspørgselen ikke blot udgaar fra en vis fast Mængde omløbende Kapital, men at ogsaa Afkastningen af mange Former af fast Kapital, Driftsherrevirksomhed, ja meget andet lavere Arbejde ogsaa optræder som kjøbende Arbejde. Vore Forfattere og deres socialistiske Lærere opstille ganske vist endnu mere ensidige og abstrakte Sætninger. Arntzen og Ring gjentage idelig paa den mest urigtige Maade, at Arbejdets Produktivitet ikke udøver den mindste Indflydelse paa Lønnens Højde. Det er sandt, at mange Arbejdere altid maa sælge deres Arbejde for, hvad de kan faa for det; men saadan «Nødpris» er ikke det Samme som Monopol for Arbejdskjøberne; det er navnlig ved disses indbyrdes Konkurrence, at Arbejdets Produktivitet gjør sin Indflydelse paa Lønnen gjældende. Dr. Wilkens siger, for at forsvare Indførelsen af en Normalarbejdsdag, at «det simpleste Kjendskab til de Regler, der bestemme Lønnen,

siger os, at den ikke vil kunne falde ved Gjennemførelsen deraf. Kayser mener jo endogsaa med Senior, at den vil falde i samme Grad, som der arbejdes mindre. Efterspørgselen vil sikkert aftage, men ganske vist ikke i samme Grad, da heller ikke de andre Indtægter ere nogen fast Størrelse; de ville dels købe mindre Arbejde, dels selv lade sig nøje med mindre. I nøje Forbindelse med den hele Opfattelse staar Forfatterens karakteristiske Uvilje imod Akkordarbejde. Dette siges at være til Herrernes Fordel, Daglønnen derimod til Arbejdernes. Böhmert meddeler os, hvorledes Fabrikkerne i Schweiz efter Indførelse af Akkordarbejde have kunnet producere 20 pCt. billigere. Men Engel, hvis Avtoritet neppe nogen Halvsocialist vil forkaste, meddeler i sit statistiske Tidskrift, hvorledes i Nedre-Schlesien Akkordarbejdets Indførelse netop har forhøjet Arbejdernes Fortjeneste pr. Dag med en Tredjedel, med Halvdelen, ja med endnu højere Beløb. Miskjendelsen af Akkordarbejdets Betydning staar i nær Sammenhæng med hin Anskuelse om, at Arbejdets Produktivitet ikke udøver nogen Indflydelse paa Lønnens Højde. Og dog er det denne Form, der mer end nogen anden udvikler Arbejdernes Dygtighed og Selvstændighed. Vi stole langt mere paa denne Arbejdets stykkevise Fordeling end paa de Produktionsassociationer, hvis «almindelige Grundlæggelse» efter Wilkens er «den rationelle Udligning af Kapitalens og Arbejdets Interesser», «det store Fremtidshaab». Karakteristisk nok er derimod Arntzen og Ring paa lassalleansk Vis ingen ivrige Venner af de mere beskedne Associationer som Foreninger til fælles Indkjøb af Raastoffer. Vi tvivle ikke om, at Erhvervsforeninger vedvarende ville udvikle sig; men Vanskelighederne ere i vore Øjne saa store, Fordelene ved

en enkelt Driftsherres Ledelse i de fleste Tilfælde saa betydelige, at vi paa ingen Maade kunne tænke os dem som den almindelige Form for Forretningernes Indretning. Forfatterne have — paa samme Maade som i anden Retning de ældre engelske Økonomer — altfor ensidig hæftet sig ved Kapitalisterne som kjøbende Arbejde. «Det er Kapitalen, som er den ledende Grundkraft i Produktionen, som tilkjøber sig Arbejdets Medvirken», siger Dr. Wilkens, og Arntzen og Ring udtale ligeledes, at det udelukkende er Kapitalen, som nu leder Frembringelsen. Det er atter her de socialistiske Sofismer, som støtte sig paa de ældre Økonomers mindre fuldstændige Analyse og noget ensidige Fremstilling af «Kapitalgevinsten», som de kalde Rente og Driftsherreindkomst i Forening, i Modsætning til Arbejdslønnen. Men hvilken Rolle spiller dog ikke Driftsherrens personlige Virksomhed? Hvorledes kommer det dog ikke i hele Værdiernes bevægelige Verden langt mere an paa den fremragende personlige Dygtighed end paa selve Besiddelsen af Kapitalen? Det er sandt nok, at det lige saa meget som paa energisk Anstrængelse og fremtrædende Driftighed beror paa Forsigtighed og kold, klog Beregning. Og i hvor uendelig mange Tilfælde handle ikke selve de simple Arbejdere for egen Regning. I Amerika er det navnlig Udbyttet af Farmerens Virksomhed for egen Regning, som umiddelbart bestemmer Arbejdslønnens Højde; der er Valget i høj Grad frit mellem at arbejde for sig selv eller at sælge sit Arbejde til Andre. Men i mange Lande i Evropa er der i Virkeligheden næsten lige saa let Lejlighed til selv at dyrke Jord, og overalt gjør Noget af det samme Forhold sig gjældende. Havde Forfatterne ikke saa ensidig set paa enkelte sociale Fænomener, vilde de ogsaa have

bemærket, at Arbejderne netop have det slettest, hvor de slet ikke have med slemme «Kapitalister» at gøre. Hvorledes er Proletariatets Tilstand ikke ganske anderledes slet i Rusland eller i Indien fremfor i England? De russiske Bønder arbejde dog nu for deres egen Regning, kun bundne af deres Kommune, og i Indien synes Tilstanden i ethvert Fald ikke at være bedre, der, hvor Bønderne i Stedet for under store Godsejere hver for sig dyrke deres smaa Lodder direkte under Regeringen og dens Skatteopkrævere. Det kunde maaske i det Hele ikke være uden Interesse overfor de Lassalle-Marx'ske Sætninger at se lidt nærmere paa de nyeste Tilstande i Rusland. De socialistiske Ideer have jo endogsaa her ligefrem været medvirkende til, at man, da man hævdede Livegenskabet, dog foreløbig beholdt den lige Fordeling af Kommunernes Jord til alle Familier eller til alle Sjæle og Kommunemedlemmers solidariske Hæftelse for Afgifterne. Man vilde netop forhindre, at «det herskende kapitalistiske Produktionssystem» skulde gøre sig gjældende i Agerbruget og udelukkende forøge Produktionen til Fordel for «de herskende Klasser» af Driftsherrer, Godsejere og Kapitalister; man vilde for stedsse umuliggøre «Proletariatet» i Rusland og saaledes holde det hellige Rige frit for Vestens «Klassekamp». Men de Resultater af «den solidariske Kommunes» Regimente, der her ere tilvejebragte, den hele Tilstand, hvori den russiske Almue lever, kunne vi maaske en anden Gang komme til nærmere at omtale. I det Hele ville Forfatterne som sagt være kommet til et sundere Resultat, naar de ikke saa ensidigt holdt sig til de store Kapitalister, man nu en Gang har faaet fat paa som dannende Modsætning til Arbejdernes Masse. Sammenlign de dygt-

igere Haandværkssvendes Indtægt med de mindre Mestres, med Mængden af mindre Kjøbmænds eller af Landmænds, kort sagt med hele det store Antal af «Driftsherrers» Indtægt af deres Virksomhed! Hvor er der den store Mod-sætning, Udsugningen af «Merværdien», Plyndringen? Vi ville nu ikke tale om Embedsmændene eller om de højere Klasser af lønnede Arbejdere. Dr. Krebs gjør opmærksom paa, hvorledes det store Antal af disse nu ere stillede, hvorledes man mener, at «en Løn af 3—400 Kroner er et passende Vederlag for en Avlsforvalter, som er saa dygtig, at man trøstigt kan betro ham Gaardens Drift», hvorledes en vel oplært Lærerinde ofte faar mindre Løn end «den, der bydes en ligesaa duelig som uforkammet Kokkepige». Statistiske og andre positive Meddelelser kunne jo ofte læses paa noget forskjellig Maade. Vi for vor Del kunne nu ikke faa andet ud end, at den arbejdende Klasses Tilstand, hvor uendelig Meget der nu end kan være tilbage at opnaa, dog i det Hele er forbedret betydelig i den nyeste Tid, at bl. A. Udbuddet af de højere Klassers Tjenester overfor Arbejderne er steget langt mere, det Vederlag, der tilfalder dem derfor, forholdsvis sunket i Sammenligning med den Løn, der tilfalder den simple Arbejder, at Kløften mellem Klasserne derfor netop er bleven langt mindre, at Ligheden i alt Fald er bleven større.

Forøvrigt skulle vi gjerne indrømme, at Arntzens og Rings Fremstilling af Nationaløkonomiens Grundforhold i det Hele er en Bog, der baade er særdeles velskrevet og som tillige viser Dygtighed til at behandle økonomiske Spørgsmaal. Kun er der den forunderligste Blanding af Sundt og Usundt, klare Fremstillinger og uklare Tilløb. Mod visse Hoveddele af Bogen have vi ikke det Fjærn-

este at indvende. Saavidt vi erindre, er det hele Afsnittet om Ombygningen, som vi endog i høj Grad maa give vort Bifald, og hvorved vi næppe have anden kritisk Bemærkning at gjøre end den, at Forfatterne, naar de følge den særlige Fremstilling, der er givet ved Københavns Universitet, øjensynlig ikke véd, at det er noget Særligt, men aabenbart gaa ud fra, at det er Videnskabens almindelige Lære, de meddele. Ved Siden af alle de rigtige Fremstillinger komme saa pludselig andre Kapitler, hvori det ny halvsocialistiske Evangelium skal fremsættes, men hvor det Hele bliver saa meget mere blandet og uklart, som Forfatternes bedre Indsigt dog ikke tillader dem uden Videre at fremsætte den tyske socialistiske Lære i hele sin Forkerthed, og hvor de derfor oftest ikke komme videre end til svage Antydninger. Dr. Wilkens er eller rettere var, da han skrev sin Bog, ingenlunde i samme Grad betyngtet af økonomisk Indsigt. Hans Fremstilling er den dannede Filosofs og gjør et ganske friskt og behageligt Indtryk. Men den er meget svag i det egenlige Økonomiske. Vi have allerede nævnt hans slemme Marx'ske Sætninger m. M. Endnu et lille Exempel. Vi «maa hæve Arbejdernes standard of life», siger han, og «omforme de højere Klassers standard of life, navnlig i Retning af det usunde og store Luxusforbrug». «Sker det Første ikke, kan det Andet ikke nytte». «Sker det Andet ikke, bliver der Intet til Lønningsfondets Forhøjelse». Der maa her være noget mindre Rigtigt i Forfatterens Tankegang. Enhver Hæven af Arbejdernes «Standard of life» er ensbetydende med mindre Udbud i Forhold til Efterspørgselen; det er i og for sig det Samme som, at der er forholdsvis Færre om det «Lønningsfond», der findes, om de Gjenværdier, der udbydes. Enhver Nedsættelse af de

højere Klassers Fordringer til Livet er paa den anden Side ensbetydende med større Udbud baade af deres Virksomhed og af Kapital overfor Arbejderne; muligvis ville disse tildels bruge Forhøjelsen til atter at forøge deres Tal; tildels ville de sikkert anvende den paa anden Maade. Vi have overalt her med Forhold at gjøre; det er Forhold af elastisk Natur; men vi kunne dog næsten overalt angive Retningen, hvori Forandringer virke.

Det kan næppe betragtes som Berigelse af Sproget, naar Dr. Wilkens indfører det Lassalle'ske «fordummet» eller Ord som «Exploitation», «fabrikative» og «agrikulture». I alt Fald tiltale disse Udtryk ikke vort Øre.

Vore Forfattere ville meget gerne have en ny Videnskab i Stand. Viljen dertil have de. Arntzen og Ring mene, at det vil gaa den Økonomi, der har den fri Konkurrence til Grundlag, som Merkantilismen, der dog ikke blot ikke mere har Betydning for Nutiden, men som aldrig har været rigtig. Wilkens ivrer navnlig mod «den politiske Økonomis uberettigede Fungeren som Socialvidenskab»; han kalder dette «en Løgn», hvormed han formodenlig mener, hvad Andre kalde «Usandhed». Han har i det Hele ikke stor Agtelse for den nuværende Fremstilling af Økonomien. «O I logiske Økonomer! Eders Vanvidslogik forfærder mig!» udraaber han et andet Sted. Lassalleansk Mønster. Det er sandt, der er uendelig Meget at udrette for at fremstille den sociale Sammenhæng udenfor den egenlige Økonomi eller Ombytningsens Logik. Der er hertil bragt værdifulde Bidrag af Økonomer som Schäffle, Filosofer som Herbert Spencer, ja selv af Folk som Socialisten Auguste Comte. Det kan gjerne være, at nogle af den sociale Videnskabs største Opgaver i Øjeblikket ligge udenfor den egenlige Økonomi, skjønt

det er Synd at sige, at selve Ombytningslæren allerede nu i Almindelighed bliver fremstillet i en meget fuldkommen Form. Vi tro rigtignok paa ingen Maade med Dr. Wilkens, at de nævnte store Forfattere just «have leveret det Indledningens formsvangre Kaos, af hvilket den sociale Videnskab vil træde frem, naar den universelt organiserede Statistik har tilvejebragt det uhyre Materiale af relativt ordnede Samfundsdata». Med al Agtelse for Statistiken og dens Fremskridt i den nyere Tid kunne vi end ikke tænke os, hvad der her skulde leveres. Bidrag kunne gives af Statistiken; men det egenlige Materiale er ligesom i Økonomien Kjendsgjerninger af en simpel Natur, som maa behandles efter en ganske anden Methode end den statistiske. Vi kunne nu ganske vist i det Hele slet ikke se, hvorledes den nye Videnskab skal bygges op ad den Vej, disse Forfattere have tænkt sig.

Hvad er det nemlig, naar vi komme til det virkelige Liv, for noget Nyt, de navnlig ville have frem. Det er Staten og dens Virksomhed, de især kalde paa. Arntzen og Ring mene i alt Fald, at den Forandring, de fordre, vanskelig vil foregaa «ad Frivillighedens og den private Vej», at der «i alt Fald vil komme en Tid, da Statens regulerende Bistand vil udkræves». Dr. Wilkens vil «i Stedet for Strid om Republik eller Monarki eller om Parlamentarisme» have «socialt Blik i Samfundet hos Regeringen og de Enkelte». Han savner i Modsætning til Lavstiden «Blik for Solidaritet, Kjærlighed». Fejlen er, at «Egoismen er Principet»; han klager over «Individualisme og Atomisme». «Det nærværende System» er ham «en falsk Virkelighedsform». Om den nuværende «privat kapitalistiske» Produktionsmaade siger han, at den «i de hensynsløse Interessers Haand har vist sig som et An-

greb paa Individet, Familien og Samfundet». Arntzen og Ring ere nu ikke fri for at ville indskrænke Ejendoms- og Arveretten. De mene i Modsætning til den almindelige Opfattelse, at det skal være karakteristisk for den fremskridende Udvikling stedse snævrere at begrænse det enkelte Individets Ejendomssfære. De anse det for «en simpel Retfærdighedsfordring» at inddrage under Statens Raadighed den fremtidige Jordrente eller Stigningen i den egenlige Grunds Værdi. De omtale rigtignok ikke nærmere, hvorledes man skulde udføre det naturlige Tilsvarende: at give Erstatning for Synken i Værdi. Heller ikke forklare de, hvorledes man paa anden Maade skulde bevæge Folk til at benytte Jorden paa bedste Maade, saaledes som bedst svarer til Samfundets Trang, naar man ikke vil lade Folk selv beholde det større Udbytte eller den Jordrente, som følger med den bedre Benyttelse. Vi se i alt Fald ikke, hvorledes man her mere end andre Steder i Værdiernes Verden skulde kunne undvære den Driftighed og Spekulation, som i Almindelighed bedst bringer de Enkeltes Interesser til at tjene hele Samfundets. Forfatterne ville dernæst som Regel ophæve Arv ved Testation saavel som al Arv i Sidelinien og ere endogsaa villige til stærkt at begrænse Børns Arveret efter Forældrene. Dette er atter en stor Indskrænkning i Friheden og dermed i de bestaaende Motiver til Anstrængelse og Sparsommelighed. Det kan mulig være rigtigt at lade Arv i Sidelinien eller i alt Fald i de fjærnere Grader bortfalde, hvor der ikke er Testamente. Familieforholdet kan næppe nu mere siges at have den Udstrækning eller Betydning, at Arv i saadanne Forhold skulde erkjendes enten at være en naturlig Ret for Slægtninge, som hvis Repræsentant Arveladeren skulde have haft Formuen,

eller at være begrundet i en formodet Testation. Derimod kunne vi kun se et Tilbageskridt og en skadelig Indskrænkning af Individets Frihed og Ret i Formindskelse eller Tilintetgjørelse af Testationsretten. Forfatterne kunne nu ikke mene at kunne reformere Samfundet alene ved denne Konfiskering af Jordrenten og Indskrænkning af Arveretten. De forudsætte aabenbart større Virksomhed fra Statens Side for at regulere Forholdene. De afvise nu selv Forpligtelsen for sig til at gjøre bestemte Forslag; de mene, at dette eller at stille bestemte Forordringer «ikke tilkommer den videnskabelige Undersøgelse»; denne skal kun «forstaa Principernes Natur og Væsen». Nu indse vi rigtignok ikke, hvad Principer er Andet end netop Ideernes Overførelse i den virkelige Verden. Anførelsen af nogle hele eller halve lassalleanske Sætninger er i vore Øjne ikke det Samme som at opstille klare Principer. Forfatterne tale selv om, at Staten har handlet rigtigt i at gribe ind og ordne Landboforholdene for at værne om det lille Agerbrug. Det vilde netop have været særdeles interessant, om de her nærmere vilde have paavist, hvilke Indskrænkninger Principerne f. Ex. paa dette Omraade skulde føre til, og hvor de paa den anden Side ville bevare «den Frihed og ikke Tvang», om hvilken de selv paa et andet Sted erklære, at det er klart, at den maa være Grundlaget for «Fremtidens Frembringelsesordning». Vi haabe, at deres egen gode økonomiske Indsigt da vilde have ført dem til andre Principer end dem, de her antyde, men ingenlunde virkelig opstille. Unægtelig kunne vi ikke væрге os mod nogen Tvivl om, hvorvidt Forfatterne paa rette Maade ere besjælede af Iver for Reformen i det virkelige Liv. Navnlig staar det meget levende for os, hvorledes de for et Par Aar siden

forsvarede Biskop Martensens halv socialistiske Bog i nogle Artikler i «Morgenbladet», der dels vare af en saadan personlig Karakter, at det ikke vel var muligt for Modstanderne at indlade sig paa nogen Forhandling med Forfatterne, dels og især paa en for Mænd, som virkelig vare opfyldte af Nidkjærhed for Fremskridt, højst forunderlig Maade slet ikke indlod sig paa at sige, hvad de i Modsætning til de gamle Økonomer vilde have frem. Det er denne negative Forhandling, som ogsaa har bidraget til at gøre meget af den tyske økonomiske Literatur saa lidet værdifuld. Vi kunne vel ikke sige, at Dr. Wilkens i sin Indledning kommer meget langt ind paa positive Forslag. Og for nylig har han endogsaa her i Tidsskriftet erklæret, at han under de nuværende Forhold dog anser den fri Konkurrence for Reglen. Han gaar dog altid saavidt, at han anbefaler en vis Arbejds løn som Minimum. Samtidig indrømmer han selv, at Ret til Arbejde til normal Løn vil medføre enten Overbefolkning og endeløs Elendighed eller kommunistisk Tvang. Det er os ikke klart, hvorledes han kan forene Fordringen af Minimumsløn og Nægtelse af Retten til Arbejde; thi det er dog tydeligt, at Fastholdelsen af en vis bestemt Løn, som Folk ikke efter Forholdene ere villige til at give, maa medføre, at mange af vedkommende Arbejdere slet intet Arbejde faa. I sin Iver for Erhvervsforeninger er han ikke absolut imod at anvende Statsunderstøttelse dertil. Han er saa ivrig for at faa tilvejebragt en Organisation af Arbejderne, at endogsaa selve «Internationale» bliver i hans Øjne «i sin Udvikling Idealet af den begyndende Organisation». Han mener, at man ogsaa kan udøve Indflydelse paa Fordelingen gennem Skattesystemet, Skat paa Arv og progressiv Skat.

Ganske anden Opmærksomhed kræves, naar vi komme til at tale om de enkelte praktiske Forslag, Dr. Krebs's Fremstillinger. Næsten i Alt, hvad Dr. Krebs skriver, er der fuldt af baade nye og praktiske Bemærkninger; Fremstillingen kan være meget bred, Indholdet noget blandet; og ofte er unægtelig, saaledes som for en stor Del her i dette Skrift, mange af de praktiske Forslag svage eller endog aldeles urigtige.

Forf., der jo som Læge er godt kjendt med Forholdene paa Landet, gjør opmærksom paa, at det her stadig er Arbejdernes Familier, der have det slettest. Daglejeren hos Bønderne faar i Almindelighed sin Kost hos Arbejdsgiveren. Dr. Krebs mener, at denne Skik endogsaa skulde vænne hele den voxne mandlige arbejdende Klasse til at fylde sig for meget med Mad og Drikke; han anfører, at man ombord i Orlogsskibe, hvor man har baade Søfolk og Landsoldater, kan iagttage, hvorledes de bondefødte Landsoldater fortære langt større Masser af Fødemidler end Søfolkene, som dog ombord have det strængeste Arbejde. Den lille Pengeløn, Arbejderen faar, kan saa umulig slaa til til at føde Kone og 3—4 Børn. Der er saa ikke Andet for, end at søge til Fattigvæsenet. Forf. er her ikke tilfreds med den sædvanlige Indretning af vore mindre Fattiggaarde som en Forening af Arbejdsanstalter, Plejestiftelser og Opfostringshuse; han mener, man vilde have sikret sig bedre Bestyrelse og bedre Deling i de forskjellige Formaals Tjeneste ved altid at lade saadanne Anstalter blive opførte for et Herred eller en anden større Kreds.

Dr. Krebs gjør med Rette opmærksom paa, at Arbejderspørgsmaalet allerede existerede i de gamle Lavs Tid, saasnart disse egoistisk udelukkede Andre. Det var

Mestrene og de velhavende Haandværkere, som den bedste Del af Beskyttelsen kom til Gode. Han fremhæver, hvad man jo ogsaa kjender fra England, at det i Belgien er i de fabrikdrivende Distrikter Luxembourg og Hennegau, at Arbejderne have det bedst. Han minder om, at hos os Børn i Fabrikerne langt fra have det saa haardt som Læredrengene i mange af de mindre Haandværkerfamilier, der ikke selv holde Tyende. Højest mærkelig forekommer det os nu imidlertid, at Dr. Krebs vil anbefale, og deri se et Hjælpemiddel mod Nutidens Onder, atter at optage tvungent Læringlevæsen. Han vil endogsaa have, at ikke alle Mestre skulle have Lov til at holde Lærlinge. Han har Intet imod en bestemt tvungen Læretid, ja end ikke Noget imod en tvungen Prøve. Om Mangel paa Arbejdere skulde standse Folks Virksomhed, saa finder han ikke deri nogen Mislighed. Han tror, man vilde sikre sig ved at lade Tømrere, Murere og Snedkere, som ville opføre Huse i flere Etager, underkaste sig Prøve — som om det i Almindelighed her var de ligefremme simple Kundskaber, der mangle! Ingen skulde have Lov at etablere sig, som ikke var myndig. Selv for Kjøbmændene skulde man kræve en Prøve. Det kan gjerne være, at det er nyttigt for vordende Kunstnere først at lære et Haandværk; men noget ganske Andet er det at kræve Sligt som tvungen, uforanderlig Betingelse. I de fleste Tilfælde er det sandelig ganske andre Betingelser, det kommer an paa i Livet, end dem, hvis Tilstedeværelse man er i Stand til at sikre sig ved slige Prøver.

Vi ere ganske enige med Forf. i, at det vilde være højest ønskeligt, om vi hos os havde flere mindre Landbrug, som den ubemidlede, men dygtige Landmand kunde faa i Forpagtning. Vi ere med ham enige i at ønske

større Sammenlægningsfrihed. Men vi kunne paa ingen Maade billige hans gamle, sygelige Frygt for Frihed til Udstykning. Det er ofte nok gjentaget overfor Forf., at det saavel efter Erfaringen som efter Sagens Natur ingenlunde er dem, der ere i Besiddelse af de smaa Jordlodder, som paa en uforholdsmæssig Maade forøge Befolkningens Tal. Medens Dr. Krebs tidligere med stor Styrke har fremhævet Vigtigheden af at faa dannet nogle større Gaarde end de under det gamle Fællesskab og Godsejersystem kunstigt bevarede Bøndergaarde, er han, Forfatteren af «Er det ikke paa Tide, at Bondejorden bliver løst fra sine Baand», nu endogsaa ængstelig for Bøndergaardenes Bevarelse, og er kun for en begrænset Frihed imod fuld Sammenlægningsfrihed; ja han taler endogsaa om «Jordens Helligdom», som om han kunde være en af de gamle, snart ikke mere eksisterende Bondevener. Han er selv i Landvæsenet nu saa konservativ, at han ikke en Gang med ublandet Fornøjelse ser paa det, der forekommer os Andre som noget af det Bedste, der har udviklet sig i de senere Aar, Udførelsen af Kreaturer og Fedevarer. Han synes ikke en Gang at glæde sig over Fabrikationen af sødt Smør, endsige over Exportosten! Helst vilde han have, at vi selv skulde fortere vore Produkter og atter ikke købe saa Meget fra Udlandet; han beklager f. Ex., at Indførelsen af færdigsyede Klæder og af Skotøj fra 1871—74 er steget med henholdsvis over 100 og 200 pCt.

Forfatteren kommer ofte til at tale om den «Reserve» af personlige og naturlige Kræfter, vi have arvet fra Fortiden og nu taget i Brug, og som skulde gjøre, at vi nu forholdsvis ere mindre gunstigt stillede overfor Fremtiden. Dr. Wilkens har allerede tidligere her i Tidsskriftet dvælet

ved denne mærkelige Frygt for Udvidelsen af vort Herredømme over den ydre Verden. Altfor ængstelige skulle vi sandelig ikke være i denne Henseende. Hvilken Grænse er der i Grunden for det menneskelige Fremskridt? De fleste Økonomer fremhæve med fuld Føje i Modsætning til Forfatteren, hvorledes vi have større Evne til nye Fremskridt, jo større vor Udvikling er. Gjælder det ikke selv i Agerbruget, at næsten hvert Fremskridt atter gjør andre mulige? Alt kommer her vel sluttelig an paa den Udvikling, vi ere i Stand til at give vore Kræfter.

Den samme Forfatter, som har udtalt sig for at danne forskellige Størrelser af Ejendommene ved Siden af den ene, den fra Fortiden overleverede Masse af Bøndergaarde, er i Industrien meget ugunstig stemt mod Dannelsen baade af de mindre og af de store Bedrifter. Og dog er det, der her sker, kun det Samme, han selv har anbefalet i Agerbruget, i Stedet for Fortidens Ensartethed og ringe Udvikling, saa nu en Rigdom af de forskjelligste Former afpassede efter Omstændighederne. Forresten er det næppe rigtigt, naar Forf. fra Forøgelsen af Daglejernes Tal uden Videre slutter til den store Bedrifts Udvikling paa den mindres Bekostning. Det er som bekendt karakteristisk for den nyere Tid, at en stor Del af det faste Tyende mere og mere bliver afløst af selvstændige Arbejdere; dette er i alt Fald en af Grundene til Forøgelse i Antallet af Daglejerne. — Der kan være Grund nok til at klage over Mislighederne ved Aktievæsenet. Men Forf. har lige saa lidt som Andre kunnet paavise fornuftige Indskrænkninger ad Lovgivningens Vej. Det er ikke i Friheden, at Fejlene ligge. At Dr. Krebs paa den anden Side skulde have været begejstret for de store Goder, Aktieselskaberne have skjænket os, vilde vel have været

for meget forlangt. Medens vi ikke kunne tænke os nogensomhelst væsenlig Indskrænkning, der kan gøre nogen Nytte og ikke være skadelig, ville vi derimod meget gjerne gaa ind paa, at Staten overtager adskilligt af den Virksomhed, der nu besørges af forskellige Aktieselskaber. Jærnbånerne ere næppe her det Eneste.

Medens det kun kan betragtes som Kuriosum, naar Dr. Krebs anbefaler som en nyttig Reform at forbyde Folk at avertere i større Skala, er der derimod andre af hans praktiske Forslag, som kunne gøre Krav paa en alvorlig Betragtning. Til disse regne vi saaledes Spørgsmaalet om højere Beskatning af Brænderierne og om Forbud imod offentlig Brændevinsudskjænkning. Uagtet vi ikke anse det passende for vore Forhold at vende tilbage til Brødtaxt, tro vi dog gjerne, at det i andre Retninger kan være rigtigt at se ind baade til Bagerier og Udsalg af Brød som ogsaa til Slagterier og Kjødudsalg. Hele Kapitlet om Forfalskning af Fødemidler turde nok fortjene en indgaaende Behandling. Vi ville gjerne give baade Krebs og Wilkens Ret i, at der for den hele hygiejniske Lovgivning er en vid Mark. Opførelsen af Husmandshuse i Mosehuller og fordærvet Drikkevand ere vigtige Exempler, som paapeges af Krebs. Den alvorligste Undersøgelse fortjener mulig Dr. Krebs's gamle Forslag om tvungent Bidrag til Sygekasser og Alderdomsforsørgelse, som ogsaa tildels anbefales af Wilkens. Det er som bekjendt et Forslag, der fremkommer under forskellige Former, og som har mange ivrige Venner, Hr. Christoffersen, Lunde, Venstre i Folketinget. Den er for visse Klasser indført i Tyskland. Om den skal udredes af Arbejdsgiveren eller af Arbejderen, er kun en forskjellig Form, ikke afgjørende, for hvem der i Virke-

ligheden kommer til at betale den. Vi nære endnu Tvivl om Hensigtsmæssigheden af denne tvungne Besparelse, men indrømme, at væsenlig de samme Hensyn, som tale for den tvungne Sammensparen i Form af Embedsmændenes Pension, ogsaa gøre sig gjældende her. Dr. Krebs anbefaler at benytte en vis Regnepenge ved Udbetalingen af den Del af Lønnen, der saaledes skal spares sammen. Vi indse imidlertid ikke, hvorledes man kan forhindre, at der drives Handel med disse Regnepenge, og at paagjældende Beløb blive tilgodeskrevne Andre, kort sagt, hvorledes Formaalet derved sikkert opnaaes. Hele dette Spørgsmaal vil formodenlig blive underkastet en omhyggelig Behandling af den nedsatte Arbejderkommission.

Hvor lidet vi nu end kunne billige mange af Hr. Krebs's Forslag, og hvor lidet vi nu end selv om dem, vi kunne give vort Bifald, tro, at de i nogen væsenlig Grad vilde kunne omskabe vort Samfund — saa skulle vi dog gjerne indrømme, at der igjennem hele Dr. Krebs's Skrift gaar en vis kraftig Alvor. Forf. vil Arbejde og Sparsommelighed. En lignende Anerkjendelse maa vi give flere af Dr. Wilkens Udviklinger. Han udtaler sig med Kraft mod «at være blot nydende Konsument», betegner endogsaa Lediggang som en «Forbrydelse»; han ivrer med Rette mod vort «Hang til Ostentation», mod hele denne umaadelige Del af vort Forbrug, som kun har til Hensigt at synes overfor Andre, men ved hvis Afskaffelse den Enkelte desværre staar saa magtesløs, bundne som vi ere det af Skik og Brug. Men i hvor Meget vi end kunne være enige med vore Forfattere, saa er der unægtelig den Grundforskjel imellem os, at vi ikke kunne se det hele Forhold mellem Staten og Individerne, mellem

Tvang og Frihed paa samme Maade som de. Vi have allerede omtalt de fleste af deres enkelte Betragtninger og praktiske Forslag. Og vi læse heller ikke Historiens Lærdomme hverken i det Enkelte eller i det Store paa samme Maade som de. Dr. Wilkens henkaster det i alt Fald som en løs Mulighed, at det skulde være overladt de 400 Mill. Kinesere at give Verden Liv paa Ny. Det er omtrent som adskillige af Filosoferne i den oplyste Absolutismes Tid. Vi kunne end ikke tænke os det som en Mulighed, at Fremtiden skulde høre Civilisationer til som asiatiske Kineseres, amerikanske Aztekernes eller Inkaers eller evropæiske Russeres. Ja, vi ville ikke en Gang sætte Franskmandene ved Siden af Englænderne eller Nordamerikanerne; vi ville endogsaa betænke os derpaa med Hensyn til de velorganiserede og «sædelig dannede» Tyskere. Vi holde ikke blot paa Friheden, fordi den i Reglen frembringer den største Produktion. Vi tro ganske vist ogsaa, at denne i Almindelighed paa forskjellig Maade vil give de forskjellige Kredse af det frembringende Samfund mest; men vi holde fremfor Alt paa Friheden, fordi den og den alene udvikler de menneskelige Kræfter bedst. Lad være, at Nogle af os endogsaa gaa til Grunde i den økonomiske Kamp. Dette kan ikke være anderledes i denne begrænsede og fejlfulde Verden. Men al Velstand og social Udvikling kommer dog tilsidst an paa de enkelte Individuers Dygtighed, Uddannelse, kort sagt hele Udvikling. Selv den umiddelbare menneskelige Tilfredsstillelse opnaas kun, saaledes som blandt Andet Dr. Wilkens selv oftere viser det, gennem Anstrængelse og Kamp. Paa hvilken ganske anden Maade taler ikke den engelske Socialfilosof Herbert Spencer? Han har aabenbart aldrig i nogen særdeles Grad beskæftiget sig med de egenlige

økonomiske Spørgsmaal. Han kan ogsaa tage Fejl, radikal og yderlig, som han er. Men han er helt igjennem opfyldt af en brændende Nidkjærhed for Friheden, af den største Agtelse for den menneskelige Personlighed, denne Samfundets Grundkraft. Og hvad lærer ikke Historien os fra Først til Sidst? Grækerne repræsenterede Friheden og den personlige Udvikling overfor den ubevægelige Orient. Romerne besejrede atter Grækerne i materiel Henseende, ikke blot paa Grund af disses begrænsede Statsopfattelse, men ogsaa, fordi Romerne i ydre Henseende lode Individualiteterne udvikle sig fuldstændigere. Vi ville nu ikke tale om den største Tid i Norden, Vikingernes, Søkongernes, Normannernes, forinden Kristendommen i Forening med Monarkiet ved at omstøde den gamle Samfundsudvikling og binde Befolkningen havde tilvejebragt en foreløbig Svækkelse af den vilde Kraft. Og senere de frie Stæder. Og dernæst Holland, hvor den rivende Udvikling først standsede, da Staten gennem uafbrudte Krige, vanskelige at undgaa paa Grund af Landets Beliggenhed, havde vænnet sig til baade gennem direkte og indirekte Skatter at beslaglægge en saa uhyre Del af Folkets Virksomhed. Saa endelig England med al den Udvikling, som Friheden, tilvejebragt igjennem Kamp og Anstrængelser, har været i Stand til at give Befolkningen. Og hvorledes hos os selv? Naar man ser paa Tallene efter 1848 og blandt Andet sammenligner Udviklingen med den i Hertugdømmerne, kan man ikke godt væge sig imod den Antagelse, at den større Fremgang i alt Fald for en Del skyldes den Frigjørelse, der forholdsvis var langt større i det tidligere mere bundne Kongerige. Vi ville nu paa ingen Maade frakjende det store Fremskridt, der, i alt Fald paa et Par tilbagegaaende

Perioder nær, uafsladelig er foregaaet gennem de mange Privates Virksomhed, sin store Betydning. Men vi kunne dog ikke undlade at erindre om, i hvilken Grad Konjunkturerne have været os gunstige, Ophævelsen af den engelske Korntold i 1842 og følgende Aar, Udvidelsen af hele Samfærdselen med det ypperlige engelske Marked, Stigningen netop af de Produkter, vi især have at afhænde. I hvilken Grad de ydre Omstændigheder have været os heldige, viser sig bl. A. i den Stigning, der har fundet Sted i Landejendommenes Pris, og som har været langt større end de paa faste Forbedringer anvendte Omkostninger. Vi ville ikke tale om de Fæstebønder, som have faaet deres Gaarde for halv Pris. Men hvormange Andre have ikke i Virkeligheden uafbrudt levet af Penge, erhvervede ved Salg af Jord til stigende Priser eller af Laan, optagne i Gaardene. Det er klart, at man ikke kan stole paa, at dette kan blive ved. Det har ogsaa været Fordele, tilfaldne enkelte Klasser af Befolkningen. Giver nu virkelig vort Samfund tilstrækkelig Plads for alle Kræfter, saaledes ogsaa for de dygtige, ubemidlede Mænd? Ere vore Forhold i enhver Henseende heldige for Kræfternes bedst mulige Udvikling og Anvendelse? Her er nu et Punkt, hvor det er os en Tilfredsstillelse at kunne udtale den fuldstændigste Enighed med samtlige vore ovenfor omtalte danske Forfattere. Det er i at fordre Opdragelse og Undervisning for den store Befolkning i langt større Omfang end hidtil. Ingen Kapitaler kunne anvendes paa en mere nyttig og produktiv Maade. Men benytter vort Samfund iøvrigt de forhaandenværende ydre Omstændigheder paa bedst mulige Maade? Der er neppe noget Andet, der i den Grad er karakteristisk for den engelske ejendommelige Udvikling som den uafbrudte

Expansion, der der finder Sted. Det er en stadig Fortsættelse af de gamle nordiske Søfarendes Vovestykker og Anstrængelser. Det er Verdenshandelen og Kolonierne, som i Forbindelse med gunstige naturlige Forhold og en heldig historisk Udvikling have skabt den engelske Rigdom og muliggjort den engelske Industri. Og det er den fortsatte uafbrudte Udvidelse, som stadig giver det engelske Samfund Bevægelse og Sundhed, som uafbrudt skaber større Velvære og personlig Udvikling. Der er vel neppe Noget, som mere end dette bidrager til at give England det store Fortrin fremfor det flittige og arbejdsomme Tyskland. Og selv der finde vi dog noget af den samme Kolonisering, som ogsaa der ikke lidet hjælper til at skabe Liv og Velvære. Det er Tilfældet med Tyskernes Virksomhed i mange af de tilgrænsende østlige Lande. Det er Tilfældet i de store nordtyske Handelsbyer, hvorfra de unge Mænd gaa ud til Sydamerika, til de indiske Øer eller til de andre oversøiske Lande. Gaa igjennem en af disse rige nordtyske Handelsbyer, og man vil idelig, naar der tales om de smukkeste Ejendomme, og Ejerne nævnes, høre føjet til «überseeisch verdient». Selv Nordmændene have noget af det Samme, naar de i de sidste Aar fortjene mange Penge i det svenske Norrland eller i Finland. Men kunde ikke ogsaa vi ofte hensigtsmæssig sende vore unge, veloplærte Mænd ud? Og have ikke ogsaa vi en udmærket Beliggenhed overfor en Del af dette østlige endnu kun saa lidet benyttede Evropa? Er det i det Hele ikke langt mere i slig Udvidelse, i den friest mulige, mest energiske Anspænden af vore Kræfter, langt mere end i smaa, hæmmende Indskrænkninger, at vi maa søge vor Fremtid? Vil ikke der selv de enkelte mulige Nederlag og Fejltagelser snart rigelig blive er-

stattede af Fordele og Held paa andre Punkter? Hvorledes er ikke netop den arbejdende Klasses Stilling under Liv og Virksomhed fremfor under Stagnation og Arbejdsløshed? Giv alle Kræfter Frihed, og lad dem blive benyttede i videste Omfang, saa bliver den hele Udvikling størst til Fordel for alle Samfundets Klasser.

C.

Sølvpriser og Møntvæsen.

Indledende Foredrag ved «Nationaløkonomisk Forenings» Møde
d. 22 Februar.

Af **M. Nathansen.**

Blandt alle de Omvæltninger paa det økonomiske Omraade, som de sidste Aar have medført, er der neppe nogen, som i højere Grad har lagt Beslag paa den almindelige Opmærksomhed end de stedfundne store Svingninger i Sølvets Værdi og navnlig det stærke Fald i Sølvpriserne, som vi have oplevet i Løbet af Aaret 1876. Spørgsmaalet om, hvorvidt man her har at gjøre med en af særlige Omstændigheder fremkaldt midlertidig Tilstand, eller der foreligger Grund til at vente en vedvarende Forringelse i det nævnte ædle Metals Værdi, og Spørgsmaalet om, hvorvidt ikke alle de Stater, der endnu have Sølv- eller dobbelt Møntfod, ville blive tvungne til at gaa over til den rene Guld møntfod, har været underkastet en flersidig Drøftelse saavel i repræsentative Forsamlings Forhandlinger som i særlige Kommissioner. Ligeledes er der i Løbet af de to sidste Aar baade paa Fransk, Engelsk og Tysk udgivet saavel videnskabelige som praktiske Undersøgelser desangaaende — en hel Literatur. Ret beset er det ikke saa underligt; thi man vil ikke kunne tænke sig mange Spørgsmaal, som mere

ægge Økonomerne til videnskabelig Undersøgelse, eller mere berøre Almenhedens Interesser, de Riges som de Fattiges. Enhver, der blot ejer saa meget som en Sølv-ske, har jo set sin Ejendom blive forringet med adskillige Procent — hvor meget have de herhjemme bedst faaet at føle, som ikke i rette Tid ifjor fik deres gamle Enkelt- og Dobbelt-Dalere ombyttede med ny Mønt og nu maatte nøjes med for de første at faa omtrent 1 Kr. 75 Øre og for de sidstnævnte 3 Kr. 50 Øre. Men det var ogsaa paa et af de for Sølvprisen mindst heldige Tidspunkter, at disse Transaktioner fandt Sted.

Man behøver ikke lang Overvejelse for at indse, hvilke Forstyrrelser i alle Handels- og Kreditforhold der ved de omtalte Svingninger i Sølvpriserne have maattet fremkaldes navnlig i de Lande, der endnu have Sølv som lovligt Betalingsmiddel i det ældre Værdiforhold mellem dette Metal og Guld. Som et betegnende Exempel skal jeg kun nævne de Kalamiteter, der heraf ifjor opstod for Østrig, hvis økonomiske Nød, der nu varer paa fjerde Aar, forøgedes derved, at de dalende Sølvpriser ikke blot direkte i høj Grad trykkede Prisen paa de østrigske Stats- og Jernbanepapirer, hvis Renter erlægges i dette Metal, men indirekte fremkaldte den voldsomste Baisse derved, at de udenlandske Ihændehavere, af Hensyn til det truende Tab paa deres Sølv-Kupons, søgte at kaste alle østrigske Papirer af den nævnte Art tilbage til Emissionslandet, og dette i sin Pengetrang ikke formaaede at optage dem. Man gjør sig næppe noget Begreb om den Misere, som herved fremkaldtes i Østrig; man opgav saa at sige Ævret, og de ledende Organer i Pressen levede mellem de misligste Skildringer af Nutiden, de mest nærgaaende Bebrejdelser mod Fortiden, fordi man ikke

havde ordnet sine Valuta-Forhold i rette Tid, og dybe Hjertesuk og indtrængende Forlangender om at faa iværksat en Forandring, inden den blev saa at sige umulig eller ødelæggende for Landet.

At lignende Forstyrrelser paa Grund af de dalende Sølvr priser ogsaa maa opstaa i de internationale Handelsforbindelser, er en Selvfølge. Det er et forlængst rejst Spørgsmaal, om saadanne Ulemper ikke kunde og burde søges fjernede ved en for alle Lande fælles international Møntfod. Hvis en saadan kunde naaes, vilde det sikkert være i Alles velforstaaede Interesse. Jeg skal, uden at ville fordybe mig i Sagen, henviser til de Udtalelser til Gunst for en saadan Ordning, der fremsattes paa det tredje skandinaviske nationaløkonomiske Møde 1872 af Professorerne Bröck fra Kristiania og W. Scharling. Den Sidstnævnte fremdrog navnlig et godt Argument af den ældre engelske Møntkommissions Betænkning, der oplyste, hvilket Skaar det gjorde i de engelske Fabrikanters Handel med Italien og Nordamerika, at den engelske Møntfod var forskjellig fra de i disse Lande gjældende, hvilket bevirkede, at Kjøberne foretrak f. Ex. Frankrigs Fabrikater, uagtet disse maaske i Virkeligheden vare dyrere, men man forstod de der noterede Priser uden særlig Udregning.

Spørgsmaalet om en international Overenskomst som den her nævnte har i 1867, da Verdensudstillingen satte alle Kulturstater paa denne Side og hinsides Oceanet Stævne, været forhandlet paa en Kongres, der efter den franske Regerings Initiativ samledes i Paris. Der var to Aar iforvejen dannet en saakaldt latinsk Møntkonvention mellem Frankrig, Italien, Schweiz og Belgien, og det var Hensigten, at denne, naar man først var

blevet enig om et fælles Grundlag, skulde omspænde hele Verden. Der opnaaedes imidlertid paa Kongressen kun Enighed om Ønskeligheden af, at en Ordning som den tilstræbte burde baseres paa den rene Guld møntfod; men om Vægtenheden kunde der ingen Samstemning tilvejebringes, navnlig fordi hverken England eller Amerika viste sig tilbøjelige til at ville forlade deres med alle Tilstande og Forhold i Landene sammenvoxede Møntsystemer. Tyskland indtog en tilbagetrukken Stilling, og kun Østrig-Ungarn viste sig mere beredvilligt til at forberede en Tilslutning til det latinske Møntforbund.

Der er Intet, der lader formode, at Chancerne for en saadan international Ordning nu skulde stille sig gunstigere. Tvertimod tyde de Forandringer, der siden ere foregaaede i Møntvæsenet, og ved hvilke Tyskland har valgt sit og de skandinaviske Lande deres System, ikke paa nogen Bestræbelse hos Statsstyrelserne efter at naa en international Ordning, om denne end vedblivende navnlig i England og Amerika har fundet varme Talsmænd. Hvad særlig den latinske Møntkonvention angaaer, da er den Maade, hvorpaa den — hvad vi senere ville faa at se — har bestaaet sin Prøve, ingenlunde saa heldig, at der deri skulde ligge nogen Opfordring for andre Stater til at slutte sig til den. Vi herhjemme have god Grund til at glæde os over baade, at vi have faaet Guld møntfoden, og at vi fik den indført paa et saa gunstigt Tidspunkt og gennemført saa heldigt, som Tilfældet har været. At der kan klæbe enkelte Mangler ved den, er jo kun en Skjæbne, som den deler med ethvert Menneskeværk; men disse Mangler maatte være meget store og meget iøjnefaldende for at kunne komme i Betragtning ligeoverfor de Skjær og Farer, som vi have

undgaaet ved ikke at være blevne staaende ved Sølvets blot et Aar længere, end Tilfældet har været.

Uagtet vi herhjemme saaledes for vort eget Møntvæsens Vedkommende ere komne i Havn, har Sølvspørgsmaalet derfor ikke tabt sin Interesse for os, baade fordi der i denne Henseende maa være en vis solidarisk Forpligtelse mellem alle Lande, og fordi der her som andetsteds jo findes betydelige Værdier af Sølv i anden Skikkelse end som Mønt.

Vi skulle nu se, hvorledes Forholdet mellem Guld og Sølv har været i en Række Aar, og hvorledes det er for Øjeblikket, samt hvilken Indflydelse dette indbyrdes Forhold har haft paa Ordningen af de forskjellige Staters Møntvæsen.

I en tidligere Periode troede man, at Forholdet mellem Guld og Sølv i Oldtiden havde været som 10:1. De i den nyere Tid stedfundne omfattende Undersøgelser af de Gamles Møntvæsen have imidlertid berigtiget denne Antagelse og med overbevisende Data godtgjort, at Oldtidens Norm for Værdiforholdet mellem de ædle Metaller var $13\frac{1}{2}$ Vægt Sølv for 1 V. Guld. Beviser herfor finde vi i de ældste persiske Guld- og Sølvmonter. Herodot skriver ogsaa udtrykkelig, at Inderne ikke som de andre Nationer erlagde deres Tribut aarlig til Perserkongen i Sølv men i Guld, nemlig 360 Guld Talenter til en Værdi af 4680 evbøiske Sølvtalenter, ved hvilke Beregninger han saaledes med et rundt Tal sætter 1 Talent Guld lig 13 Talenter Sølv. Som Professor Soetbeer anfører i en af ham i 1875 skreven interessant Afhandling «die Werthrelation der Edelmetalle»^{*)}, kan det

^{*)} Hirths «Annalen des deutschen Reichs».

angivne Værdiforhold mellem de ædle Metaller med Sikkerhed føres langt længere tilbage i Oldtiden. I Fundamenterne til Paladset Khorsabad, som blev opført af Sargon, Sanheribs Fader, i Aaret 708 før vor Tidsregning, har man for nogen Tid siden fundet Etalons i Guld og Sølv, der ere bedækkede med Kileskrift og umiskjendeligt angive et Værdiforhold af $1 : 13\frac{1}{3}$. Naar man tager Stabiliteten af saadanne Forhold i Orienten i Betragtning, saa kan det forudsættes, at man formodenlig Aarhundreder tidligere, efter at Fønicierne havde begyndt med deres Tarsis-Skibe at sprede enorme Masser spansk Sølv over Forasien, har haft det samme Værdiforhold gjældende mellem Guld og Sølv. En lærd tysk Forsker J. Brandis har med stor Skarpsindighed bestræbt sig for af Hieroglyf-Indskrifterne i Karnak, som angive Kong Thutmasis' Tributlister, at gjøre det sandsynligt, at man allerede endnu langt tidligere, nemlig i det 16 Aarhundrede før Kristus, har haft gjældende i Syrien en regulær Dobbeltmøntfod med Forholdet $13\frac{1}{3} : 1$ mellem Guld og Sølv. Det fejler næppe, at disse historiske Notitser ikke blot have Betydning for Oldgranskere, men at det ogsaa vil have sin Interesse for mange Andre, der nu Dag for Dag med spændt Opmærksomhed følge Sølvpriserne i Londons Kursseddel, at erfare, at man af Grundstenen i et gammelt assyriske Palads har kunnet godtgjøre, hvorledes man for Tusinder af Aar siden behandlede dette Spørgsmaal med største Omhyggelighed.

I Oldtiden kunne vi saaledes sætte det i Aarhundreder bestemte almindelige Værdiforhold mellem Guld og Sølv til $1 : 13\frac{1}{3}$, og det samme Forhold gjaldt i Grækenland, Ægypten og Italien — naar enkelte ved ganske særlige

Begivenheder fremkaldte ekstraordinære Forhold undtages — uden større Afvigelser, der højst faldt til 1:12 og steg, mod Slutningen af det romerske Riges Bestaaen, til 1:14,4. I Middelalderen gjaldt som Regel Forholdet 1:12; senere begyndte Guldets Værdi at synke, og det var ved Amerikas Opdagelse kun $10\frac{1}{2}$ —11 Gange saa stor som Sølvets. Dette var det almindelige Forhold, men det er en Selvfølge, at det paa Grund af Tidens mangelfulde Kommunikationsmidler, Møntvæsenets uregelmæssige Beskaffenhed og Experimenteringer samt den Omstændighed, at man paa den Tid ikke tog det saa nøje med smaa Afvigelser i Lødigheden, ikke gjaldt som saadan Norm som i vore Dage den i London pr. Unze Standard noterede Pris, der er afgjørende for Værdiforholdet paa hele Verdensmarkedet.

I de første tredive Aar efter Amerikas Opdagelse fik denne Verdensdels umaadelige Sølvrigdom endnu ingen Indflydelse paa Værdiforholdet mellem de ædle Metaller, idet der først efter Mexikos Erobring begyndte at strømme amerikansk Sølv til Evropa. I den første Fjerdedel af det sextende Aarhundrede var det navnlig det store Udbytte af de böhmiske og sachsiske Sølvgruber, der gjorde det muligt, at man kunde forøge de kontante Omløbsmidler i Evropa betydeligt. I det nævnte Tidsrum førtes der næsten kun Guld fra Amerika til Spanien. Først fra Aaret 1557, efter at man i Sølvminerne i Peru og Mexiko havde lært at anvende den langt billigere Sølvindvinding ved Amalgamering, begyndte den store Indstrømning af Sølv til Evropa. Fra denne Tid, altsaa omtrent fra Midten af det 16 Aarhundrede, begyndte Sølvet at dale indtil Udgangen af det 17 Aarhundrede, da Forholdet mellem Guld og Sølv var blevet omtrent

som 1 : 15. Paa dette Standpunkt holdt Prisen sig indtil omtrent 1850, da der indtraadte en Forandring ved Opdagelsen af de rige Guldlejer i Kalifornien og Avstralien, som kastede Guldets Pris i en dog kun mindre Grad. Da der i Begyndelsen af Halvfjerdserne blev opdaget store rige Sølvminer i Nordamerika, og Tyskland og Skandinavien gik over til ren Guldsmøntfod, begyndte Sølv imidlertid igjen at dale. I 1874 sank Værdiforholdet mellem Guld og Sølv til 1 : 16,80 med en Sølvpris af 57¹¹/₁₆ d. pr. Unze Standard. I 1875 havde Sølvet vedvarende en nedadgaaende Tendens og var ved Begyndelsen af 1876 naaet ned til 55 d (et Forhold til Guld som 17,14 : 1). Men end ikke herved blev det staaende; i de første Maaneder af 1876 gik Sølvet ned til 52⁵/₈ d., ja en kort Tid senere endog 47 d. pr. Unze. I Aarets Slutning hævede det sig atter rask, og denne Opgang fortsattes i Begyndelsen af 1877, da man naaede en Sølvpris af 58, men derfra er det atter gaaet ned til 56, som er Dagens Notering i London.

Det var ikke saa underligt, at den stærke Nedgang i Sølvpriserne, selv bortset fra deres direkte Følger for Handel og Vandel, maatte vække den største Opmærksomhed og fremkalde det Spørgsmaal: Hvor er Grænsen? At der vilde komme en Tid, da Sølvpriserne maatte dale stærkt, var ikke noget Nyt. Det har allerede for over halvfjerdsindstyve Aar siden været forudsagt af den fremragende Lærde Alexander Humboldt. Da han havde gennemrejst den største Del af den nye Verden, blev han slaaet af det umaadelige Kvantum Sølv, som der kunde produceres. Rigeligheden af Sølv er her saa stor, skrev han, at naar man kun tager Hensyn til de Miner, som endnu ere ganske urørte eller ikke i videre Grad

bearbejdede, fristes man til at tro, at Evropæerne kun lige ere begyndte at nyde af det uundtømmelige Fond af Rigdomme, som den nye Verden er i Besiddelse af*). Og Humboldt havde dog ikke fjerneste Anelse om den rige Comstock Mine eller de mange andre i den nyere Tid aabnede Miner, hvis Udbytte de omfattende Jærnbaneanlæg give hurtig og let Adgang til at naa Verdensmarkedet. Ligesaa lidt som Humboldt havde en anden Lærd, Mr. Saint-Clair Duport, der kom fyrretyve Aar senere, nogen Anelse om disse nye Miner, og dog skrev han efter lang grundig Undersøgelse og Studium af de paagjældende Forhold: «Der vil komme en Tid, hundrede Aar før eller senere, da Produktionen af Sølv ikke vil blive begrænset af andre Hensyn end Hensynet til dets synkende Værdi**).

Det var denne Tid, som Mange troede nu var kommen, og i hele den civiliserede Verden rejstes det brændende Spørgsmaal af Læg og Lærd, af Handelsmænd og Professorer. Mest følte naturligvis Bevægelsen i de Lande, der endnu havde Sølv- eller dobbelt Møntfod, og hvor den ogsaa særlig er bleven drøftet i de lovgivende Forsamlinger og Kommissioner, samt har indvirket direkte paa de hidtil bestaaende Møntforhold. I England blev der af Hensyn til Ostindien nedsat en Kommission for at tage under Overvejelse og afgive Beretning om Sølvets faldne Værdi etc.***).

*) Se Michel Chevallier Le système Monétaire i «Revue des deux Mondes» for 1 April 1876.

**) Se sammesteds.

***) Resultatet af denne Kommissions Virksomhed foreligger i: Report of the select Committee appointed to consider and report upon the causes of the depreciation of the price of Silver etc. etc. (London 1876.)

Man vil ved det foreliggende Spørgsmaals Besvarelse gjøre vel i at erindre, at i en svunden Tid, da Stats- og Samfundslivet stod paa et allerede udviklet Standpunkt, men der vel endnu ikke herskede nogen særlig forfinet Kultur, blev f. Ex. ogsaa Kobber betragtet paa samme Maade som Sølv. Men senere har Kobber paa det Omraade, hvor det da herskede, mistet sin Betydning og er sunket ned til almindelige Metaller Klasse. Hvor ny og uhørt Mange i Øjeblikket kunne finde Tanken om, at noget Lignende skulde kunne ske med Sølv, saa viser det sig dog, som nævnt, at saadanne Omvæltninger tidligere have fundet Sted paa Metalomraadet, og der er jo Intet til Hinder for, at de samme Aarsager atter kunne medføre de samme Virkninger. Det er jo i og for sig betegnende nok, at man i det Hele har kunnet opkaste det Spørgsmaal, om der virkelig ikke for Øjeblikket er Fare for, at paa Metalmarkedet den ene af de to Magter, som hidtil i Fællesskab have behersket Verden, vil, hvad der jo maatte blive en Konsekvens af Sølvets nye Stilling, fortrænge det andet fra Herredømmet.

Man maa imidlertid heller ikke glemme, at det ikke er mer end en Menneskealder siden de Grundpiller, paa hvilke Guldets Herredømme hvilede, syntes at skulle blive rokkede. Da ved Udgangen af Fyrretyverne de kaliforniske og avstralske Guldmarker blev aabnede, hørte man advarende Stemmer, som spaaede, at der vilde indtræde en dyb Forstyrrelse i det hidtilværende Gjensidighedsforhold mellem de ædle Metaller, og man raadede Folkene til at tage sig ivare for Guldets Værdiforringelse. Det er nu en given Ting, at de, der den Gang talte saaledes, tog fejl, og det ligger derfor nær at møde dem, som nu tale om Sølvets synkende Værdi paa Grund af den stærke

Produktion, med den Indvending, at de ikke ville faa mere Glæde af deres Spaadomme end hine. Men fordi man én Gang har taget fejl, derfor er det jo ikke sagt, at man altid vil gjøre det. Det laa virkelig paa det angivne Tidspunkt nær at antage, at den hurtigt stigende Produktion af Guld vilde formindske dettes Værdi i Forhold til Sølv og andre Gjenstande. Naar det alligevel ikke er sket, saa synes dette tydeligt at vise, at Guldets Kald til at være Verdensmetal er urokkeligt. Hvis dette dets Kald ikke havde været saa dybt rodfæstet i alle den nuværende Civilisations Livsbetingelser, vilde det ikke have kunnet bestaa Prøven saa sikkert. Man har beregnet, at i de første fire Aar efter Opdagelsen af Minerne i Kalifornien og Avstralien var den aarlige Guldproduktion fire Gange saa stor som i den nærmest foregaaende Periode af samme Varighed. Desuagtet veg i den Tid Prisen for Guld i Forhold til Sølv næppe to Procent*).

Lad os hermed sammenligne Aarsagerne og Virkningerne ved den nuværende Omvæltning. Den engelske Parlamentkommission har omhyggeligt beregnet, hvor meget Tilbudet af Sølv voxede i Aarene 1871—75. Den har herved ikke blot medtaget Udbyttet af de nyopdagede amerikanske Bjergværker, men ogsaa de Forraad, som Tyskland, Holland og Skandinavien har skilt sig af med, og endelig det indiske Riges mindre Forbrug. Det samlede Resultat heraf for de fire Aar er, at Totalbeløbet naar omtrent 74 Millioner Lstr. Naar man sammenligner dette Facit med Sølvproduktionen i de fire

*) Ludvig Bamberger: „Die Entthronung eines Weltherrschers.“ („Deutsche Rundschau“ for Oktbr. 1876. Flere af de følgende Data ere hentede derfra).

foregaaende Aar, viser der sig noget over en Fordobling. Men nu Virkningerne! Medens den firedobbelte Produktion af Guld kun forbigaaende trykkede dette Metal to Procent, medførte Fordoblingen for Sølvets Vedkommende et Fald, der en Tid endog var tyve Procent. Og vel at mærke vil man næppe kunne med Rette sige, at den moralske Indflydelse, der er en saa væsenlig Faktor, har gjort sig mere gjældende i det ene end i det andet Tilfælde. Den Sensation, der i sin Tid vakte i hele Verden ved de fabelagtigt lydende Beretninger fra Kalifornien og Avstralien, egnede sig snarest mere til at øve en stærk Virkning paa den menneskelige Indbildningskraft, end Tilfældet har været med den stigende Sølvproduktion, Indiens aftagne Forbrug og den allerede længe forberedte og ventede Plan om Afskaffelsen af Sølvmøntfoden i Tyskland.

De anførte Iagttagelser tale for den af Flere fremsatte Anskuelse, at enhver Forøgelse af Guldforraadet med Lethed optages af Forbruget, fordi denne ved den stigende Civilisation føler en tiltagende Trang til dette Materiale, men at derimod enhver Tilvæxt af Sølv bereder Markedet Vanskeligheder, fordi den aftagende Trang dertil stedse gør Anbringelsen vanskeligere og vanskeligere.

Den engelske Kommission udtaler sin Erkendelse heraf i følgende Ord: «Den Slutning synes retfærdiggjort, at et Tilbageblik paa det gjensidige Forhold mellem Guld og Sølv i den forløbne Tid giver Bevis for, at Faldet i Sølvprisen ikke fremkommer ved en umaadelig Produktion af Sølv i Sammenligning med Guld. Den faktisk bestemmende Grund ligger snarere i den forandrede Brug, der bliver gjort af de to Metaller. Guld er i det Hele

kommet mere i Brug end tidligere, og der har i Virkeligheden i mange af de Lande, som anvende Guld og Sølv, fundet et totalt Omslag Sted i deres Handelstilstand og Stilling. Argumenter, der have støttet sig til det relative Udbytte af Guld- og Sølvbjergværkerne, har derfor draget meget vildledende Opfattelser efter sig.*

Som allerede omtalt har Kommissionen dog, for at konstatere Faktum, underkastet Sølv-Produktionen en nøjagtig Undersøgelse, og navnlig henvendt sin Opmærksomhed paa den sydvestlige Del af de forenede nord-amerikanske Stater, hvor de nye store Sølvværker findes. I Aarene 1859 til 1860 figurerede Amerikas Produktion endnu med Tal som en halv Million Kroner; i Aaret 1867 sprang den op til 7, i Aaret 1876 var den anslaaet til omtrent 200 Mill. Kroner. Imidlertid er der i afvigte November Maaned i et Brev fra San Francisco til Times, som har vakt en Del Opsigt, blevet fremsat en Anskuelse om, at Sølvproduktionen for 1876 vilde blive langt mindre end antydte*) og at den næppe vilde voxte videre i de følgende Aar.

Af langt større Betydning for det Spørgsmaal, som vi her beskæftige os med, er, hvad Kommissionen jo ogsaa fremhæver, den forandrede Brug af de to Metaller.

For at kunne forstaa den Bevægelse, som der her ved sigtes til, maa man kaste et Blik paa den Retning, i hvilken Menneskehedens hele Udvikling gaar, og som er at forfine Tilværelsen. Det er Forfinelsen i Livets og Tænkningens Sædvaner, der, som Ludvig Bamberger udtrykker sig, mødes for efterhaanden at grave en Grav for

*) Dette har bekræftet sig ved de officielle Oplysninger om Udbyttet, som nu foreligge.

Sølvets Selvherredømme. De Bestræbelser, som gaa i Retning af at forfine alle Legemer, medføre ogsaa, at man stræber at afpasse alle mekaniske Redskaber efter Menneskenes forfinede Nerver, Muskler og Lemmer. Som Exempler kunne nævnes Harnisk, Hjælm, Sværd, Armbrøst og Hagebøsse. Endvidere: det tynde Jærn afløser den tunge Sten og de tykke Bjælker. Overalt gjør Maskinkraften en overordenlig Anvendelse af Muskelkraften undværlig. Hvad Mennesket bærer paa sit Legeme, vejer næppe det Halve mod, hvad der var Tilfældet i forrige Aarhundrede. Det gjælder Lommeknive som Lommeure, det Tøj, hvoraf vore Klæder syes, og det Læder, hvoraf vore Støvler fabrikeres. I de moderne Lommer er der ikke mere Plads til en tidligere Tids store Gadedørsnøgler, der til Nød ogsaa kunde bruges som Angrebs- og Forsvarsvaaben; de vidt fremskredne Englændere have allerede for en Menneskealder siden reduceret det nævnte Rekvizit til samme Omfang som en stor Urnøgle. Man sammenligne f. Ex. en Paraply eller en Tegnebog fra Nutiden med deres halvhundred Aar gamle Forgængere!

Paa lignende Maade hænger det sammen med det Fortrin, som Nutiden giver Guldmonet fremfor Sølvmonet. Attraaen derefter voxer med Kulturens Fremskridt og det saa meget mere, som Priserne for Arbejde og Næringsmidler stige. Bortset fra enkelte sjældnere Epoker i Verdenshistorien, i hvilke der paa Grund af særlige Begivenheder kan iagttages en Tilbagegang eller en Stilstand, viser en Sammenligning af Pristabellerne, at enhver følgende Periode har givet mere Metal for det samme Kvantum Arbejde eller Korn end det foregaaende.

Samtidig med Prisernes Stigning og de deraf fremgaaende Fordringer til Mønterne samt Trangen til lettere

og bekvemmere Utensilier, er der endnu et tredje Moment, som virker for Sølvets Afløsning ved Guld. Mennesker og Ting adlyde den ved Opfindelserne stedse mer og mer nærrede Drift til at forandre Opholdssted. Rejsende ligesom Varer gennemile Verden i alle Retninger fremkalde en Pengestrømning, som snart gaar i samme snart i modsat Retning, men altid kræver en saa vidt dreven mekanisk Forfinelse af Pengecirkulationen som mulig.

Det er Trangen til en let og lidet omfangsrig Mønt, som har bidraget væsenlig til at skyde Sølv et til Side og sikre Guldet det fremadskridende Samfunds Forkjærlighed. Dog kunde dette ikke ene udsætte de to Metaller ligeberettigede Stilling for Fare. Denne opstod først, da man begyndte en nøjere Undersøgelse af Problemet for denne Ligeberettigelse. Og dette er det, som er sket i den nyeste Tid. Vel skyldes denne Bevægelse en Medvirkning af ydre Omstændigheder, men den er dog væsenlig fremgaaet af den økonomiske Tænkningens Udvikling. At der kunde finde Svingninger Sted i det gjensidige Værdiforhold mellem de to Metaller, har man altid været sig bevidst, og der er blevet givet en Mængde Love og Anordninger, der forandrede og ordnede det lovbundne Forhold imellem dem. Men først fra Slutningen af det attende Aarhundrede daterer sig det Spørgsmaal, om det overhovedet er tilstedeligt at træffe en saadan Bestemmelse for at opnaa en ligeberettiget Circulation. Æren for først at være trængt tilbunds i Sagen tilkommer den franske Revolutionstids Lovgivere. Mirabeaus Betænkning af 12 December 1790 behandler Spørgsmaalet med et Mesterskab,

som endnu den Dag i Dag vækker alle Sagkyndiges Beundring.

Opmærksomheden blev imidlertid i den første Del af indeværende Aarhundrede bortledet fra det med megen Skarpsindighed rejste Spørgsmaal, idet der kom en Periode med mindre Svingninger imellem de to Metaller, hvilken først blev pludselig afbrudt ved den oftnævnte Opdagelse af de kaliforniske og avstralske Guldminer. Men de herfra udstømmende Skatte gav kun middelbart et Stød til Løsningen af det egenlige Problem. Det første Indtryk førte til, at man ensidig raabte paa Afskaffelsen af det ene Møntmetal, Guldet, fordi man frygtede for, at det vilde synke altfor meget i Værdi. Men da Videnskaben her blev mødt af de forskjellige Kjendsgjæringer, som snart bekræftede, snart svækkede hverandre, saa opstod der herved en Tankeudvikling, hvilken det alene maa tilskrives, at der for første Gang i den historiske Tid paa praktisk Maade blev forelagt hele den civiliserede Verden det Spørgsmaal: om man fornuftigvis kunde bruge begge Metaller ved Siden af hinanden til Mønter. Paa enhver Plet af den civiliserede Jord, hvor de to Metaller mødes, blusser Striden op i stærkere og stærkere Flamme om, hvorvidt ikke det ene af dem maa vige for det andet, og i samme Øjeblik, som dette Spørgsmaal kan blive endelig afgjort, vil det ogsaa staa fast, hvilket af de to Metaller der som det svageste maa vige Pladsen for det andet. Med andre Ord: den stadige Kamp, som Møntlovgivningen har ført for paa en kunstig Maade at sætte Værdiforhold mellem de to Metaller, for hvilke de værdibestemmende Faktorer ere forskellige og idelig skifte, synes nu at have naaet en afgjørende Krise. Udgangen af denne vil faa en

gjørende Betydning for Anvendelse af Sølvproduktionen og altsaa for Sølvets Pris. Hidtil er det gaaet Sølvet stærkt imod. Den ene Fæstning efter den anden har strøget Flaget, den mest haardnakkede Modstand har mange Steder maattet bøje sig, saa at Tilhængerne af den rene Guld-møntfod allerede betragte Sagen som fuldstændig afgjort i deres Faveur, og Slaget for vundet.

Saavidt er det dog endnu ikke kommet, som vi senere ville komme til at se, navnlig er der i den sidste Tid hinsides Atlanterhavet opstaaet en Bevægelse for en dobbelt Møntfod, som mulig vil kunne faa megen Betydning.

For Evropas Vedkommende er Interessen navnlig rettet paa, hvorledes det vil gaa med den latinske Møntkonvention, der, som allerede anført, med et Værdiforhold mellem Sølv og Guld af $15\frac{1}{2} : 1$ stiftedes i 1865 og gjælder til 1880. Selvfølgelig er Frankrig det toneangivende Land. Her har Møntfods-Kampen saa at sige intet Øjeblik hvilet i en længere Aarrække. Der har været nedsat flere Møntkommissioner, som med Flertal har vedtaget Guld-møntfoden, men Forsvarerne af den dobbelte Møntfod, baade de, der ere det af Overbevisning og de, der ere det for Fordelens Skyld, have hidtil stadig formaaet at opretholde den. Efter den sidste store Krigs Afslutning, da Sølvr priserne begyndte at dale, befandt Frankrig sig i en Møntforfatning, som Krigen havde skabt, nemlig med Noter, der havde Tvangskurs. De første stærke Rystelser i Sølvr priserne kunde allerede af den Grund ikke blive følelige der i Landet, fordi Krigsskadeserstatningen efter Fredstraktatens Ordlyd kunde udredes og for en stor Del ogsaa blev udredt i Sølv-mønt. Efter at denne Operation var afviklet, og Vexelkursen atter gav

Anledning til Metalindførsel til Frankrig, var det naturligt, at Forretningsfolk fortrinsvis anvendte det billige Sølv fremfor Guld. Da Banken ikke kunde nægte at udlevere Noter for Sølv, saa er Følgen heraf bleven, at dens Forraad heraf er voxet i en anselig Grad*).

Af den latinske Møntkonventions Stater følte Schweiz de største Ulemper af de forandrede Forhold. Da man her ikke havde et med Tvangskurs opererende Bankinstitut, saa begyndte man snart i den daglige Handel at føle Trykket, idet alle Guldmønter forsvandt af Cirkulationen. Dette Land tog derfor Initiativet til at faa sammenkaldt et Møde af den latinske Møntkonventions Stater. Dette Møde fandt Sted i Slutningen af 1873, og Schweiz fremsatte her Forslag om, at Konventionen skulde gaa over til den rene Guldmøntfod. Forslaget blev ikke vedtaget, men man valgte Frankrigs Forslag som Mellemvej, nemlig at indskrænke det Beløb Sølv, som det skulde være tilladt hver Stat at udmønte. Denne Ordning kom kun en Del af den franske Mønts privilegerede Kunder til Gode. Hvad vilde det nemlig sige, at Frankrig skulde i Aaret 1874 have Lov til at lade udmønte 60 Mill. Fr. Sølv? Ikke Andet end, at den franske Mønt mod den sædvanlige Møntningsafgift skulde være forpligtet til at udmønte den ene eller den anden

---

*) I de fire Aar, som endte med 31te Decbr. 1875, modtog Frankrig fra Udlandet 837 Mill. Francs mere, end det udførte, mod 271 Mill. Fr. i de foregaaende fire Aar, og mod et endnu langt mindre Beløb i de næstforegaaende fire Aar.

I 1871 havde den franske Bank liggende 70—80 Mill. Fr. i Sølv-Femfrancstykker. I April 1876 var dette Beløb steget til 540 Millioner. Samtidig er Sølvmøntcirkulation i Landet voxet til 15—1600 Mill. Fr.

(Michel Chevallier: La Dépréciation de l'Argent.

Avgustheft 1876 af «Revue des deux mondes».)

Forretningsmands Sølvbarrer til Femfrancsstykker. Den paagjældende Operation bestod nu deri, at han ved Hjælp af de faldne Sølvpriser købte sig Materialet til et Sølv-Femfrancsstykke for $4\frac{3}{4}$ Fr. Guld, og mod en Godtgjørelse af ikke fuldt 4 Centimer lod deraf udmønte et Femfrancsstykke for ved den første den bedste Lejlighed at ombytte fire af de nye Sølvmonter for et Guld-Tyvefrancsstykke. Profitten, 20 Centimer eller 4 pCt., gik i den private Mands Lomme, og det Offentlige maatte betale Gildet, idet de værdifuldere Monter bleve afløste af mindre værdifulde. Italien og Belgien foretrak at lukke deres Møntanstalter for Private og lade Staten selv tjene ved Udmøntningen af den paa dem faldende Del af Sølv. I 1875, da Konventionen paany holdt Møde, kunde Schweiz heller ikke faa sin Vilje sat igjennem, ja man forhøjede endog igjen Beløbet af det Sølv, som det tilstededes hvert Land at udmønte. I 1876, da Sølv var dalet yderligere og stod 11 pCt. under den Pris, som var sat ved Konventionens Afslutning, fandt Handelskammeret i Paris sig foranlediget til paa Grund af dette Misforhold at indgaa til Regeringen med en Petition om Standsning af Sølvudmøntning, og da der ogsaa blev anmeldt en Interpellation (af Pariou) i Senatet, skyndte Regeringen sig med at forekomme Oppositionen. Finansminister Léon Say tog selv Initiativet til (efterat en ny Konventions-Konference var sluttet med Vedtagelse af en lille Nedsættelse af Sølvudmøntnings-Beløbet) at fremlægge et Lovforslag, der bestod af en Paragraf, saalydende: «Prægningen af Sølv-Femfrancsstykker kan ved Dekret indskrænkes eller suspenderes.» Lovforslaget blev vedtaget, og Regeringen benyttede sig strax deraf. Foreløbig har dette dog

ikke haft praktisk Betydning, da der, allerede den Gang Loven vedtoges, var udstedt Adgang til Udmøntning (Bons de monnaie) for 54 Mill. Sølv i 1876 og 27 Mill. i 1877.

Derimod synes Vedtagelsen af Loven af 1876 at maatte paabyde den franske Regering en forandret Holdning i Møntspørgsmaalet, naar dette kommer for igjen. Det vil næppe blive muligt for Frankrig, naar Tvangskursen paa Noter ophæves, og én Gang maa man vel komme dertil, at hævde den nu etablerede Mellemtilstand. I saa Fald vilde Banken nemlig ved Indløsningen enten give Sølv, og der vilde blive betalt Præmie for Guld, eller ogsaa vilde Banken betale med dette Metal, og Enden vilde da blive, at Banken blev belemret med Masser af Sølv og derved for sine Noter fik en Metalbeholdning, som var 10—20 pCt. mindre værd end disse. For at gjøre Ende herpaa, synes der ikke at staa andre Udveje aabne end enten at lade Sølv møntfoden ophøre eller bibeholde den dobbelte Møntfod med et nyt Værdiforhold mellem Sølv og Guld. Den sidste Udvej vil ganske vist være forbunden med særlige Vanskeligheder, naar man betænker, at vi i Løbet af tre Aar have set Sølv falde fra 60 til 47 d og snart stigende, snart igjen faldende avancere til 52, 54 og 58 og igjen synke til 56. Ikke desto mindre har Tilhængerne af den dobbelte Møntfod i Frankrig ikke tabt Modet, og paa en Forhandling, som i afvigte November Maaned fandt Sted i den nationaløkonomiske Forening i Paris, stod Anskuelserne saa skarpt imod hinanden som nogensinde. Man kom til det Resultat, at det neppe vilde føre til Noget for det Første at gjenoptage en saadan Forhandling. Dette gjælder ogsaa om Møntforholdene i det Hele taget; førend man faar nogenlunde Sikkerhed for, hvor-

ledes Sølvpriserne ville stille sig, naar Forholdene ere komne mere til Ro efter den sidste Tids Omvæltninger, vil man ikke kunne fatte nogen absolut afgjørende Mening om Muligheden af at fastsætte et nyt Værdiforhold mellem de to ædle Metaller. Man antager derfor ogsaa, at den latinske Møntkonventions næste Møde, som skulde have været afholdt i indeværende Aar, vil blive udsat paa ubestemt Tid.

Den Forventning, som Tilhængerne af Sølvet nære om at se dette Metal gjenindtage sin tidligere Plads, støtter sig til Dels til det Haab, at der vil blive etableret dobbelt Møntfod i Nordamerika og herved opstaa en forøget Sølv-Forbrug. Ved en Kongres-Beslutning er det vedtaget, at Kontant-Betalingen skal gjenoptages 1ste Januar 1879, og at rokke herved vilde, saaledes som den offentlige Mening i Staten har manifesteret sig, være en Umulighed. Derimod synes det, at den ved Kongressens Beslutninger af 1873 og 14de Januar 1875 vedtagne Guld møntfods Eneberettigelse ikke er absolut sikret. Der har allerede længe været arbejdet for at faa indført dobbelt Møntfod, eller i hvert Fald for, at der ved Siden af Guld mønten subsidiært skal benyttes en betydelig Del Sølv. Hvilken af Delene der end maatte blive valgt, vilde der hertil i en Række Aar aarlig kræves betydelige Beløb Sølv, næsten lige saa meget som den forventede Sølvproduktion i selve Landet. Der er ikke saa Lidet, der taler for, at man vil gaa en af de anførte Veje. Der er til at tage Spørgsmaalet under Overvejelse nedsat en Kongres-Kommission, af hvis Medlemmer (tre af Senatet, tre af Repræsentanternes Hus og tre Suppleanter) kun et eneste skal være stemt for den rene Guld møntfod. Derimod er Kommissionens Præsident, Senator Jones fra

Nevada, en bestemt Tilhænger af dobbelt Møntfod. Han har aabent udtalt denne sin Anskuelse i en ifjor udgiven Brochure. Foruden ham have ogsaa i den sidste Tid forskellige amerikanske Forfattere (bl. A. d'Hr. Townsend*), Watson**) og G. R. Gibson***) udtalt sig i samme Retning. Kommissionen skulde have afgivet sin Betænkning den 15de Januar 1877, men har faaet Udsættelse til den 16de Februar, hvilken Dag saaledes sandsynligvis vil blive en Mærkedag for det Spørgsmaal, hvormed vi i Aften beskæftige os.

Ogsaa i England, hvor man i over 60 Aar nu har haft Guldmonnfod, har der i den senere Tid rejst sig Stemmer for dobbelt Møntfod. I Begyndelsen af Oktober holdt det britiske Selskab for Socialvidenskabens Fremme sit Aarsmøde i Liverpool. Ved denne Lejlighed holdt en af den rene Guldmonnfods mest energiske Modstandere, Hr. Cernuschi fra Paris, et udførligt Foredrag, som han senere har udgivet under Titel «Silver vindicated», og dette har haft til Følge, at navnlig Professor ved Universitetet i London Jevons, General Mariotti, der har udgivet et Skrift om den politiske Økonomis Grammatik, samt den bekjendte Bankskribent Dunning Macleod har udtalt sig til Gunst for en dobbelt Møntfod. Desuden har ogsaa ansete praktiske Forretningsmænd bestemt udtalt sig for Antagelse af dobbelt Møntfod med Afslutningen af internationale Overenskomster. Navnlig har Hr. Williamsson af Firmaet Belfour, Wil-

---

*) A plea for a large subsidiary silver currency.

**) Changes from gold to silver under the operation of the double Standard.

***) The battle of the Standards, an argument in favor of a sole silver Standard.

hamson & Co. skrevet to Brochurer til Gunst for «Bimetallisme», og Præsidenten for Liverpools Handelskammer, Hr. Samuel Smith, har i forskellige Avisartikler udtalt sig i samme Retning.

Alt dette har selvfølgelig støttet Sølvets Tilhængere, og en yderligere Opmuntring har disse faaet ved den i den sidste Tid stedfindende Stigning af Sølvprisen, som for en Del er fremkaldt ved større Efterspørgsel til Forsendelse til Ostindien. Foruden den alt omtalte store Realisation af Sølv og dettes mindre Anvendelse, navnlig til Udmøntning, ere Sølvpriserne ogsaa væsenlig blevne trykkede derved, at Afsætningen til Ostindien i Begyndelsen af Halvfjerdserne har været i Aftagende. Heri er der imidlertid atter indtraadt en Forandring. I det sidste Aar udførtes der omtrent dobbelt saa meget Sølv (henved 8 mod 4 Mill. Lst.) fra England til Ostindien, og i de første syv Uger af 1877 har Udførselen allerede oversteget 2 Mill. Lst.

I hele Østasien er Sølv det eneste Betalingsmiddel (dog har Japan aabnet Adgang for Guldmønt), og Sølvets Fremtid vil være meget afhængig af, hvorledes Afsætningen vil blive hertil*). De to Medlemmer af den engelske Kommission, som havde bedst Kjendskab til Forholdene i Ostindien, gave meget beroligende Oplysninger i saa Henseende. Ifølge deres Udsagn er der ved Forbedring af Veje og Anlæg af Jærnbaner først for nylig

*) Exporten af ædle Metaller, navnlig fra den nordamerikanske Vestkyst til Indien og især til Kina, har i de sidste Aar været betydelig. Alene fra San Francisco skal der i 1874 til Kina være blevet udført for omtrent 30 Mill. og i 1875 for ca. 25 Mill. Kr. (Times, Februar 1876). Hertil kommer de Beløb, som af den nordamerikanske Union ved præget Sølv (trade dollars) er indførte til Østasien. (Ludwig Cohnstädt: «Die Silberfrage», 1876.)

blevet aabnet store Strækninger for Kommunikationen i højere Forstand. I disse Gebeter begynder man først nu at vænne sig til at benytte Penge, det vil sige Sølvpenge, i Stedet for den tidligere eneraadende Byttehandel. Endvidere havde efter deres Mening Befolkningen i Kolonierne en saa overordenlig Hang til at anskaffe sig Sølvsmykker og Sølvredskaber, at derved en stor Del af dette Metal vilde kunne finde Anvendelse. Ved de paagjældende Folks tiltagende Velstand og de synkende Sølvpriser vilde denne Hang finde nye Midler til sin Tilfredsstillelse. I enhver større Landsby findes der en Sølvsmed, og saasnart en Mand har tjent nogle Rupier, lader han strax Smeden hente hjem til sig for at faa Smykker etc. forfærdigede. Dog er der ogsaa Mange blandt de Indfødte i Ostindien, der sværme for Guld, og omtrent alt det Guld, der indføres dertil, bliver anvendt til Smykker.

Det maa imidlertid ikke lades ude af Sigte, at der ogsaa hæver sig Stemmer for at angribe dette vigtige Støttepunkt for Sølv. Den tidligere Møntmester i Kalkutta, Oberst J. T. Smith, har fornylig gjentagende Gange i Skrift og Tale indtrængende forlangt ogsaa at faa den rene Guld-møntfod indført i britisk Indien, og ligeledes har Bankdirektør van der Berg taget Ordet for, at Holland, saasnart det gik over til den rene Guld-møntfod (foreløbig har man ogsaa der nøjet sig med at standse Udmøntningen af Sølv) ikke vilde kunne tillade Bibeholdelsen af Sølv-møntfoden i det nederlandske Ostindien.

Af Alt, hvad jeg i det Foregaaende har anført, vil man sikkert have faaet det Indtryk, at vi i Sølv-Spørgsmaalet befinde os i et kritisk Øjeblik, hvor Chancerne dog næppe staa saa absolut ugunstigt for Sølv, som

Mange have villet gjøre gjældende. Det endelige Udfald af denne Kamp er afhængigt af mange forskellige Faktorer, som det er umuligt i Forvejen at have nogen bestemt Anskuelse om, til hvilken Side de ville tynde Vægten. Men skulde selv det Værste ske for Sølv, tør man dog vist nære den Overbevisning, at de synkende Priser dels ville indskrænke Produktionen og dels aabne Vej for Sølvets Anvendelse paa saa mange nye Omraader, at dette kraftigt vil kunne støtte Metallet. Med andre Ord: Sølv vil vel kunne falde en Del i Pris, men der er ingen Sandsynlighed for, at det, som flere af dets ivrigste Modstandere for ramme Alvor have villet gjøre gjældende, i en ikke fjern Fremtid, i Forhold til de hidtilværende Priser skulde blive næsten værdiløst.

Nationalekonomisk Forening

afholdt Møde Torsdagen d. 22 Februar. Hr. Redaktionssekretær **M. Nathansen** holdt det foranstaaende (S. 103 flg.) Foredrag om

Sølvpriser og Møntvæsen,

hvortil der knyttede sig følgende Diskussion.

Professor **Scharling** ytrede, at en egenlig Drøftelse af Spørgsmaalet om Bevægelsen i Sølvpriserne ikke var let, naar man ikke havde noget statistisk Materiale ved Haanden; derfor skulde han kun fremsætte nogle mere almindelige supplerende Bemærkninger til Nathansens Foredrag. Indlederen havde meget rigtigt fremhævet Grundene til, at Sølvprisen var gaaet ned; men han havde ikke udtalt sig om Grundene til, at den atter var gaaet op. Ved Udgangen af 1876 havde Prisen hævet sig til omtrent samme Punkt, som det, den stod paa ved Aarets Begyndelse, nemlig omtr. $56\frac{1}{4}$ d. pr. Unze, hvorimod Prisen i Aarets Midte var saa lav som ingensinde tidligere. Fra Aarets Begyndelse til dets Midte var Prisen falden omtrent 18 Procent, for i Aarets sidste Halvdel atter at hæve sig lige saa meget; i de to af Aarets mellemste Maaneder, da Prisen havde været lavest, havde den undergaaet Svingninger paa 13 à 14 Procent. Af en ganske særlig Betydning for Sølvprisen havde Forholdene i den latinske Møntkonventions Lande været; de her trufne Forandringer havde medført, at det londonske Metalmarked nu var blevet væsentlig bestemmende for Sølvprisen; men hermed fulgte atter, at Bevægelsen blev af mere lokal Natur; det var navnlig Sølvbeholdningen i London, i en langt svagere Grad Møntcirkulationen i Sølvfodslandene, der var

blevet berørt. De stærke Fald og de derpaa følgende stærke Svingninger stode saaledes i nøje Forbindelse med den Omstændighed, at Sølvmarkedet var et bestemt begrænset Marked, hvor ethvert, selv mindre, Udbud virkede stærkt i Forhold til den tilstedeværende Beholdning. Ogsaa Fantasien spillede her en stor Rolle og havde forstærket Svingningerne; man havde ladet sig paavirke af en overdreven Frygt for kommende store Udbud fra Tyskland og Amerika og deraf følgende yderligere Prisfald, og Enhver havde derfor søgt snarest at skille sig af med det Sølv, Handelens Gang bragte ham i Besiddelse af. Naar Prisen alter havde hævet sig, var Grunden den, at man var kommet til en roligere Erkjendelse af Forholdene, ligesom ogsaa selve Forholdene havde vist sig at være anderledes, end man havde forudsat. Man havde gjort sig overdrevne Forestillinger om den amerikanske Produktion, og om det end kunde være muligt, at det stærke Prisfald havde medført en noget mindre Produktion, saa var det dog i ethvert Fald et Faktum, at Produktionen havde været mindre, end man havde ventet. Man havde troet, at den store Comstockmine skulde kunne producere ligesaa meget som hele det øvrige Amerika tilsammen; men denne Tro havde ikke bekræftet sig. Ogsaa af nogle nyere Miner havde man ventet sig en betydelig Produktion og forud beregnet Aarsudbyttet efter de første Maaneders Produktion; men Aarsudbyttet var blevet langt ringere. Medens saaledes Forestillingerne om Udbuddet af Sølv havde været overdrevne, havde det paa den anden Side vist sig, at Forbrugen og Efterspørgslen herefter var større, end man havde troet. I det sidste Mineaar (1 Juli 1875—30 Juni 1876) var der i Amerika produceret for 38 à 39 Mill. Dollars Sølv, hvoraf Amerika selv havde forbrugt Halvdelen dels til Skillemønt, dels til Udmøntning af den saakaldte Trade-Dollar, der navnlig gik til Orienten, medens c. 9 Mill. af de resterende 18 à 19 Mill. vare blevne sendte direkte til Kina for engelsk Regning, idet en stor Mængde engelske Handlende havde benyttet det Øjeblik, da Sølvprisen dalede saa stærkt, til at afgjøre deres Gjæld til de kinesiske Handlende. Den synkende Pris havde opfordret til større Udførsel, og denne var da ogsaa tiltagen.

Navnlig havde det i Indien vist sig, hvorledes det stærke Fald i Sølvets Værdi selv medvirkede til at standse Faldet, idet der naturligvis nu behøves et saa meget større Kvantum Sølv til at iværksætte de samme Omsætninger. — Med Hensyn til Spørgsmaalet, om der var Sandsynlighed for, at den dobbelte Møntfod skulde vinde Tilslutning, maatte Taleren fastholde, at der aldeles ingen Sandsynlighed var herfor. Man var nu efterhaanden kommen til en klarere Erkendelse af, at den dobbelte Møntfod hvilede paa en økonomisk Urimelighed: det at fastslaa et bestemt Forhold mellem de to Metaller, uagtet den faktiske Udvikling igjennem Aarhundreder tilstrækkeligt havde vist Umuligheden af et saadant fast Forhold. Ved Vedtagelsen af den franske Møntlov af Aar XI var man heller ikke gaaet ud fra Forudsætningen om et uforanderligt Forhold; men den Omstændighed, at det tilfældigvis i lang Tid havde holdt sig fast, havde tilsidst bragt i Forglemmelse, at det fra først af havde været Mening, at Værdiforholdet suksessivt skulde forandres, naar det blev et andet paa Verdensmarkedet*), og faaet Nogle til at tro, at der kunde være en Mulighed for at slaa Forholdet fast. For det øvrige Europa havde det ganske vist været en Fordel, at Frankrig havde den dobbelte Møntfod; men Landet selv tabte derved. Kun hvis man kunde faa alle Stater til i Forening at slutte sig til den dobbelte Møntfod, kunde denne være gavnlig; men det var i allerhøjeste Grad usandsynligt, at der vilde blive indført et almindeligt evropæisk dobbelt Møntsystem, og det var højst naivt af Cernuschi at vente, at f. Ex. England skulde gaa ind paa nu at gjøre Sølv til Omsætningsmiddel lig med Guld efter et Forhold af $1 : 15\frac{1}{2}$, hvorved det vilde lide umaadelige Tab, da det jo herved forpligtede sig til at udlevere sine Guldmonter mod et langt ringere Kvantum Sølv, end de i Øjeblikket ere værd, og det

---

*) Det hedder i Forslagsstilleren Gaudin's Rapport til Konsulerne bl. A.: „Guldet skal staa i Forhold til Sølv som $1 : 15\frac{1}{2}$. Der- som der med Tiden skulde indtræde Begivenheder, som nødsage til at forandre dette Forhold, vil det alene blive Guldmonterne, som skulle omprøges.“

etop var Cernuschis Plan herved at bringe det franske legale Værdiforhold til igjen at blive til Virkelighed. England vilde ganske bestemt aldrig opgive sin Guld fod, som ogsaa fremhævet af «Economist», der navnlig havde gjort gjældende, at selv Hensynet til Indien ikke vilde kunne bevæge England til at gaa ind paa den dobbelte Mønt fod, og Forholdene i Indien havde jo desuden alt begyndt at rette sig. Naar det nu var oplyst af Indlederen, at der i Amerika gik en stærk Strømning til Gunst for Sølv et og den dobbelte Mønt fod, var dette ikke noget Nyt; allerede paa Mønt konferencen i 1867 kom dette stærkt frem, og havde sin naturlige Grund deri, at Amerika er et af de vigtigste sølvproducerende Lande, hvor derfor mange og indflydelsesrige Mænd ere interesserede i at faa en Foranstaltning gennemført, der betydeligt vilde hæve Sølvets Værdi. Selv om Sølv interesserne imidlertid skulde faa Overhaand i Amerika — hvad ingen lunde var sikkert — fandtes der i England ligesaa stærke og mægtige Guld interesser, thi England var jo — i Avstralien — et guldproducerende Land. Og saalænge England holdt paa Guld foden, vilde Tanken om en universel Dobbelt fod ikke kunne gennemføres. — Vi havde ikke den fjerneste Grund til at være betænkelige ved det Skridt, vi havde gjort i Møntsagen; vi havde gjort fuldstændig rigtigt i at slutte os til den enkelte Guld fod. Guld foden blev, ogsaa paa Grund af den større Lethed og Bekvemmelighed i Omsætningen, mere og mere en Nødvendighed, og det var i alle Maader heldigt og vel betænkt af os, at vi havde indført den enkelte Guld fod.

Bureauchef **Falbe Hansen** sluttede sig til Scharling. Han troede, at Sølv et i Fremtiden, i det Hele og Store, nærmest havde Udsigt til at falde i Værdi, dels fordi Guld et — som det finere Metal — vilde blive stedse mere nødvendigt, dels fordi det var sandsynligt, at Produktionen af Sølv vilde blive forholdsvis billigere. Forholdene i Amerika syntes at vise, at det navnlig vilde være Sølv produktionen, som vilde blive berørt af tekniske Fremskridt, og dermed fulgte Tendens for Sølv et til at falde i Værdi. I det Hele syntes alle Oplysninger at vise, at Sølv et havde haft en vedvarende Tendens til at

falde i Værdi. Pacifikbanen, Civilisationens Udvikling, Befolkningens og Kapitalernes Flytten over mod Vesten havde væsentlig medvirket til Selvproduktionens Tiltagen.

Paa Mødet optoges følgende ny Medlemmer af Nationaløkonomisk Forening:

Grosserer Christian Holm,
Grosserer, Dir. ved Berl. Tid., Haugaard,
Assistent i Nationalb. Emanuel Lund,
Juveler Carl Michelsen.

Er Fattigunderstøttelsen her til Lands en Del af Arbejdslønnen?

I.

Med Hensyn til Besvarelsen af dette Spørgsmaal synes vore nationalekonomiske Forfattere at være noget uenige. I sit Værk «Det gamle og det nye Samfund» gjentager Stiftsfysikus Fr. Krebs sin tidligere fremsatte Paastand om, at det i Overskriften fremsatte Spørgsmaal maa besvares bekræftende. Det hedder saaledes S. 435: «Saaledes som Forholdet nu stiller sig, betales en meget betydelig Del af Arbejdslønnen igjennem Fattigvæsenet». — — «Denne stadige og desto værre udstrakte Fattighjælp er en stor Uret imod den dygtige og sparsommelige Arbejder; thi den er Skyld i, at den virkelige Dagløn ikke stiger tilstrækkeligt og ikke er saa høj, som den burde være». — — «For det Første er det saa godt som umuligt at angive, hvor stor Arbejdslønnen virkelig er paa Landet; thi hine offentlige og private Tilskud spille en saa afgjørende Rolle, at de ikke kunne eller bør lades ude af Beregningen, naar Talen er om Daglønnen, af hvilken de nu udgjøre en Del» — og S. 430: »Man indvende os ikke, at en Forhøjelse af Lønnen, som skulde være tilstrækkelig til paa den Maade at sikre Arbejderen i Sygdom og Alderdom, vil være uoverkommelig for Arbejdsgiveren; thi den udredes allerede af Fattigvæsenet og saaledes ogsaa af Arbejdsgiveren*), om end langt fra altid i det rette Forhold til hans

*) Udhævet af Undert.

Benyttelse af Daglejere. Nogle Arbejdsgivere betale langt mere end deres Kvotadel, andre langt mindre».

I Modsætning hertil siger Dr. Ju'l. Petersen i «Nat.-Tid.» af 9 Januar d. A.: «Fattigunderstøttelse er ingen Del af Arbejdslønnen, det vil sige, at Arbejdslønnen ikke vilde stige, selv om al Fattigunderstøttelse faldt bort. Tilskud af Arbejdsgiveren er derimod en Del af Arbejdslønnen, det vil sige, at dersom det paalægges enhver Arbejdsgiver at give sine Arbejdere f. Ex. 2 Kroner om Ugen foruden Lønnen, vil Gjennemsnitslønnen efter kort Tids Forløb blive 2 Kroner mindre om Ugen. Disse Sætninger maa naturligvis ikke anvendes paa enkelte Tilfælde, men i det Store ere de rigtige».

Som man ser, tillægge de nævnte Forfattere det anførte Spørgsmaal — formentlig med fuld Føje — stor Betydning. Maaske turde det derfor blive mig tilladt at fremsætte de Grunde, der efter min Anskuelse tale imod Dr. J. Petersens Opfattelse i denne Henseende, om end disse Grunde kun komme fra en Lægmand.

Først forekommer det mig, at de to Paastande, der indeholdes i det sidste Citat, staa i en uopløselig Modstrid med hinanden: Fattigunderstøttelsen maa dog vel betales enten af Arbejderne selv, i saa Tilfælde er den en Del af deres Arbejdsløn; — eller af Arbejdsgiverne, og da ville disse efter Hr. Dr. P.s sidste Paastand atter afkorte den i Arbejdernes Løn, af hvilken den ogsaa i dette Tilfælde vilde blive en Del; — eller af begge Parter i Forening, hvad der ifølge det Anførte igjen vilde være det Samme som, at den er en Del af Arbejdslønnen. For at undgaa Misforstaaelse maa jeg her gøre opmærksom paa, at ihvorvel Ingen bedre end jeg kan vide, at Arbejdsgiveren tillige kan være og tit er Arbejder, saa maa han dog altid i Produktionen repræsentere Kapitalen (udrede Driftsomkostningerne), ligeoverfor de Arbejdere, han sysselsætter. Det maa saaledes staa klart, at i alt Fald den langt, langt overvejende Del af den Fattigunderstøttelse, der ydes Arbejderne her til Lands, netop maatte være en Del af Arbejdslønnen, dersom Hr. Dr. P.s sidste Paastand var rigtig.

Og omvendt: Skulde Fattigunderstøttelsen ikke være en

Del af Arbejdslønnen, saa maatte den jo være «Tilskud af Arbejdsgiverne», som ikke er eller bliver afkortet i Arbejdslønnen, og da kan Hr. Doktors sidste Paastand, der gaar ud paa, at saadanne Tilskud altid i det Store ville blive afkortede i Arbejdslønnen, ikke staa ved Magt.

En af de to Paastande maatte saaledes efter min Mening i ethvert Tilfælde være fejlagtig. Men ved nærmere Betragtning turde det dog maaske vise sig, at ingen af dem kan holde Stik.

Omfattende nøjagtige Undersøgelser, som «Almindelig dansk Velfærdsforening» — for hvilken Undertegnede har den Ære at være Næstformand — har anstillet angaaende Landarbejdernes Kaar i forskellige Egne af Sjælland, Lolland og Falster, have givet Sikkerhed for, at en Arbejderfamilies hele samlede Indtægt i Aaret 1875, da der endnu var fuldt op af Arbejde for Alle, i Gjennemsnit beløb sig til 410 Kroner eller neppe 1 Kr. 13 Øre daglig. Af denne Sum skal Familiens hele Forbrug af Husly, Brændsel, Klæder og Levnetsmidler bestrides. Hvad vilde vel nu Følgen blive, dersom under saadanne Forhold «al Fattigunderstøttelse faldt bort?» Vilde da ikke enhver alvorlig Sygdom i en Arbejderfamilie have dennes totale Undergang til Følge? vilde en større Arbejdsløshed f. Ex. som den, vi for Øjeblikket lide under, da ikke medføre Sultedøden for Hundreder, maaske Tusinder af Arbejderfamilier? Og kan der vel være Tanke af Tvivl om, at dette tilsidst vilde føre til en Forhøjelse i Arbejdslønnen? Det skulde undre mig meget, om selv Hr. Dr. Petersen turde besvare dette Spørgsmaal bekræftende; tør han ikke det, bør han indrømme, at hans første Paastand er falsk, og at Stiftsfysikus Krebs har Ret naar han mener, at Fattigunderstøttelsen maa øve Indflydelse paa Fastsættelsen af Arbejdslønnens Størrelse.

At Tilskud af Arbejdsgiverne ville have en lignende Indflydelse, skal jeg ikke benægte; men det vil forbyde sig af sig selv, at denne Indflydelse skulde ytre sig som af Hr. Dr. P. anført; thi vilde man nuomstunder korte 2 Kr. af hver Landarbejders Ugeløn, saa vilde Følgerne deraf blive netop de selvsamme, som naar man afskaffede al Fattighjælp uden at

forhøje Arbejdslønnen. Mangfoldige Arbejderfamilier vilde, navnlig i Tider som nærværende, dø af Sult og Kulde til Tab for Arbejdsgiverne og Kapitalen, for hele Samfundet — for blot at tale om Sagens rent materielle Side — dersom ikke netop en forøget Fattighjælp kunde supplere Arbejdslønnen.

Det er saaledes den selvsamme fysiske Umulighed, der stiller sig i Vejen for Rigtigheden af begge Dr. P.s Paa-stande. Hvad den sidste angaar, da skal jeg ikke benægte, at de samme Forhold, der i det Hele taget indvirke paa Arbejdsprisen, ogsaa her ville gjøre sig gjældende, men heraf følger netop, at det slet ikke gaar an paa Forhaand og for alle Tider at bestemme Størrelsen af det Afdrag i Arbejdslønnen, som en forandret Udbetalingsmaade af Efterlønnen (nu Fattighjælp) vilde medføre; i ethvert Tilfælde vil der ikke kunne afskortes mere i Arbejdslønnen, end hvad denne yder ud over det, der er aldeles fornødent til at vedligeholde Arbejdernes fulde Arbejds- og Forplantelsesevne, uden at det vil medføre Tab saavel for Arbejdsgiver og Kapital som for Samfundet som saadant i det Hele taget. Mit Anførte vil i Forbindelse med den daglige Erfaring vise, at vore Landarbejderes Løn i alt Fald bevæger sig saa yderligt paa Grænsen af det Mindstmulige, at der ikke vil kunne tænkes noget synderligt Afdrag i den. Der er vel næppe ret Mange, som betvivle, at Danmark har Evne til at ernære godt, ja endog rigeligt alle sine flittige og ordenlige Arbejdere, saa mange de ere. Heller ikke er der vel ret Mange, der ville driste sig til at forsvare den nuværende Indretning for Efterløns Ydelse (Fattigvæsenet). Der maa derfor kunne betales en højere Løn, end der nu i det Hele ydes Landarbejderne, og Efterlønnen maa ydes under en heldigere Form, den bedste er ikke for god.

Skulde man nu sluttelig komme til den Erkendelse, at «Tilskud fra Arbejdsgiverne» (f. Ex. efter P. F. Lundes Forslag) i Øvrigt vilde være at foretrække for andre i Forslag bragte Ordninger, tror jeg i det Foregaaende at have vist, at man ikke behøver at frygte af den af Hr. Dr. Petersen anførte

Grund. Indeholdes der i «Tilskud fra Arbejdsgiverne» en Del af Arbejdslønnen, saa er dette i ikke ringere Grad, men nok saa sikkert Tilfældet med Fattigunderstøttelsen. Af denne er den langt overvejende Broderpart aldeles utvivlsomt en Del af Arbejdslønnen.

M. Lazarus.

II.

Svar paa foranstaaende Bemærkninger.

Redaktionen har velvilligt givet mig Lejlighed til strax at svare paa Ovenstaaende; jeg skal gjøre dette i Korthed.

Hr. L.s Bevis for, at de to Sætninger, jeg har nævnt, stride mod hinanden er urigtigt, fordi Hr. L. ikke fastholder den væsentlige Forskjel paa de to nævnte Tilfælde. Pointen ligger deri, at Arbejdsgiveren kan fri sig for Tilskudet, men ikke for Fattigskatten; han kan anskaffe Maskiner, indskrænke eller ophæve sin Forretning o. s. v., dersom Arbejdslønnen ikke falder saa meget, som Tilskudet er; sker dette ikke hurtigt, vil den første Følge være, at Produktionen drives over i saadanne Retninger, hvor Kapitalen spiller den største og Arbejdet den mindste Rolle; den ledige Arbejds kraft vil da atter trykke Arbejdslønnen ned. For Fattigskatten kan han derimod ikke fri sig ved at forandre sin Produktionsmaade, ja ikke en Gang ved at flytte til en anden Kommune, hvor Skatten er mindre, thi der vil Jordrenten være højere, saa at han maa betale mere for Grund, i Husleje o. s. v.

Jeg har udtrykkelig sagt, at Sætningerne kun maa opfattes som rigtige i Almindelighed; vil man man besvare Spørgsmaalet fuldstændigt, maa man skrive en Bog og ikke et Par Sider; jeg har saaledes naturligvis forudsat Arbejdernes Antal uforandret; dersom Arbejderne dø af Sult, naar Fattigunderstøttelsen hører op, vil Arbejdslønnen ganske vist stige; i den af Direktør Bing og mig skrevne Afhandling her i Tidsskriftet: «Den rationelle Arbejdsløn» (Nationalek. Tidsskr. Bd. I. S. 296) er dette anført; vi have der vist, at Arbejdslønnen afhænger af Kapitalens Størrelse, Arbejdernes Antal og den faste Kapitals

Natur. Dette Spørgsmaal om det ved Sultedød forringede Antal har imidlertid ikke noget at gøre med den Anvendelse af de to Sætninger, som jeg har gjort. Sagen er den, at Hr. L. støtter Lundes Plan, der gaar ud paa at erstatte Fattigunderstøttelsen ved Tilskud til Lønnen fra Arbejdsgiverne. Opfylder dette Forslag sin Bestemmelse, dør ingen Arbejder af Sult, og deres Antal formindskes altsaa ikke. Om dette Forslag er det, at jeg siger, at dersom det gennemføres, vil det gøre, at Arbejderne miste Fattigunderstøttelsen og selv maa betale Tilskudet; jeg har her ganske vist udtrykt mig unøjagtigt; for at rette dette skal jeg altsaa tilføje: «indtil saa mange af dem ere døde af Sult, at Arbejdslønnen derved er steget saa meget som Tilskudet er»; jeg ser imidlertid ikke, at denne Tilføjelse gør Lundes Forslag mere tiltalende.

Til Slutning skal jeg henstille til Hr. L. at opgive Brugen af Ordet «Efterløn» for Fattigunderstøttelse, da det forvirrer Begreberne. Pension er Efterløn, thi jeg har Krav paa den og tager den derfor med i Beregningen, naar jeg søger et Embede, og faar jeg ikke Embedet, faar jeg heller ikke Pensionen. Fattigunderstøttelsen faar jeg derimod, naar jeg trænger til den, hvad enten jeg har været Arbejder eller ej, og den spiller ingen Rolle, naar jeg akkorderer med Arbejdsgiveren om Arbejdslønnen.

Julius Petersen.

Ny udenlandsk Literatur.

Adolph Samter: Gesellschaftliches und Privat-Eigenthum als Grundlage der Socialpolitik. Leipzig, Duncker & Humblot, 1877.

Ejendomsretten er — man har tilstrækkeligt ofte udtalt det — en af den bestaaende Samfundsordnings «Grundpiller», ja vel den vigtigste af dem alle. Dens rationelle Begrundelse er følgelig af den allerstørste Betydning, og naar der ikke med Hensyn til den findes Enighed, eller dog Noget der kan ligne Enighed, mellem Samfundsfilosoferne, er dette virkelig meget uheldigt. Nu forholder det sig imidlertid saa, at en slig Enighed er meget langt fra at være tilstede, ja det kan endog siges, at der hersker den fuldstændigste Uenighed med Hensyn til Ejendommens rationelle Begrundelse, saa at det vel tør antages, at denne er forbunden med visse Vanskeligheder,

I en Artikel om denne Sag fremhæver Dr. Bela Weiss, at man, naar man vil slutte sig til et bekjendt Tankeskema, kan skjelne mellem: (1) theologiske, (2) metafysiske og (3) positive Forklaringsgrunde for Ejendommens Opstaaen: (1) Hos Jøder, Grækere, Romere m. fl. er Ejendommen en oprindelig theokratisk Indretning; det er Religionen, der her er det Bestemmende. (2) Til de metafysiske Forklaringsgrunde høre Occupationsteorien, Frihedsteorien, Kontrakts teorien, de nyere socialistiske Theorier og Personligheds teorien. Sidstnævnte Theori (navnlig forsvaret af Ahrens og af E. de Laveleye *)

---

*) Se «Émile de Laveleye: Om Ejendomsretten. Paa Dansk ved Aleksis Petersen». I Bogens sidste Afsnit, S. 181 flg., gives en Fremstilling af de forskjellige Ejendomsrets teorier.

fortjener særlig Paaagtning; men Dr. B. Weiss har dog sikkert Ret i, at den ikke giver nogen Begrundelse af Ejendomsretten. (3) Til de positive Forklaringsgrunde høre: Magttheorien (jfr. Jhering), Arbejdsteorien (Locke, Ad. Smith, Thiers, Schopenhauer) og Legaltheorien (Montesquieu, Bentham), hvorefter Ejendomsretten maa søge sin Grund i Loven, en Forklaring der jo i Virkeligheden ikke er nogen Forklaring, og som, hvor tilfredsstillende Juristen end vil finde den, umulig kan tilfredsstille Filosofen. — Ingen af de nævnte Theorier er imidlertid absolut afgjørende med Hensyn til Spørgsmaalet om Privat- eller Fællesejendom, og forskellige Tænkere ere — skjønt hyldende samme Ejendoms teori — ofte komne til forskellige Resultater. I Virkeligheden staar Valget ikke absolut mellem Særejendom og Fællesejendom; begge kunne og maa findes i det samme Samfund: Grænsen mellem dem maa drages saaledes, at hin ikke bliver saa stor, at Samfundets Frihed kommer i Fare, og denne ikke saa stor, at Individets Frihed trues, og denne Grænse afhænger af det paa-gjældende Samfunds økonomiske Stilling (Nomadefolk, agerdyrkende Folk, Handelsfolk o. s. v.) saavel som af Samfundsmedlemmernes større eller mindre Selvstændighed. Betragt vi den faktiske Stilling i de forskellige Samfund, saa ville vi da ogsaa se, at — omend Arbejdsforholdene ere ordnede paa højest forskellige Maader i de forskellige Samfund, og omend Ejendomsrettens Historie viser os Ejendomsretten som noget i højeste Grad Variabelt — saa er det dog fælles for alle Forhold, at der dog altid findes nogen Særejendom, men aldrig en ubegrænset Privatejendomsret. Altid og overalt finde vi Ejendomsretten indskrænket snart paa denne snart paa hin Maade: Vi træffe Ejendomsindskrænkninger for visse Personer (Munke, Jøder, Udlændinge o. s. v.), for visse Gjenstande (Vaaben, Gift, Personer), for visse Tilstande (Krig), for visse Industriegrene (Bjergværksdrift, Søhandel), for visse Ihænde-haverpapirer o. s. v.; endvidere Indskrænkninger med Hensyn til bestemte Tidsrums Forløb (Præskribering), af Hensyn til Almenvellet (Expropriation), af Hensyn til Sundhedsforholdene (Forbud mod Bebyggelse af visse Grunde), Indskrænkninger i Evnen til at

testere o. s. v. o. s. v.*). Naar vi mindes dette, og naar vi overhovedet mærke os Ejendomsrettens Historie og dens nuværende Ordning, saa ville vi maaske komme til det Resultat, at selv om Samters Forslag om yderligere Indskrænkninger i Privatejendomsretten og betydeligere Udvidelser af Fællesejendommen maatte være upraktiske og uhensigtsmæssige, saa ere de dog neppe saa revolutionære som de for en flygtig Betragtning kunde vise sig. Den Tanke, Samter forfægter, er nemlig den, at der i Samfundet bør være baade Privatejendom og Socialejendom. Denne Tanke «reclamerer han som sig tilhørende»; thi, siger han, naar Socialister, F. A. Lange og tildels Stuart Mill og de Laveleye m. Fl. bekæmpede Privatejendomsretten over Jorden, saa vare de ogsaa, mere eller mindre, Modstandere af Privatejendomsretten overhovedet, specielt forsaavidt Produktionsejendommen angaar; — men dette er neppe ganske rigtigt: ingen tænkende Mand kan benægte, at der i ethvert Samfund maa findes nogen Privatejendom og nogen Fællesejendom, — uden hin intet individuelt Liv, uden denne intet Samfund. — Grundtanken om at begge Ejendomsformer ere berettigede og nødvendige, er altsaa ikke saa ny og original som Samter smigrer sig med at tro. Det, Spørgsmaalet i Virkeligheden drejer sig om, er, hvor Grænsen skal drages. Den Grænse, Samter vil drage, er en saadan, at begge Former blive «ligeberettigede og lige mægtige», d. v. s. saaledes, at der indrømmes Socialejendommen et meget større Omraade, end nu er Tilfældet. Dette er Hovedsagen for ham, hvorimod han kun tillægger det en sekundær Vægt, om det er Jordejendommen der gjøres til Socialejendom.

I sin Bogs første Afsnit (S. 1—63) paaviser Samter Individualitetsprincipets og Privatejendommens uadskillelige Sammenhør: Privatejendom er nødvendig, naar Mennesket ikke skal ophøre at være Menneske, eller rettere: uden al Privatejendom er det umuligt at føre et individuelt Liv. Men Individualitets-

*) Jfr. Dr. Bela Weiss: Zur Lehre von Eigenthum. Zeitschrift f. d. ges. Staatsw. 1877.

princippet giver os kun et Udgangspunkt, fra hvilket vi ere i Stand til at erkjende Privatejendommen som Fornuftbegreb; Forklaringsgrunden til Privatejendommens faktiske Udformning maa søges, ikke i Arbejdet, heller ikke i Bemægtigelsen, men i Loven.

Det nøgne Individualitetsprincip forslaar imidlertid ikke. Sideordnet og ligeberettiget med det findes Socialprincippet, der fordrer Socialejendom: Ved Siden af Privatejendommen maa der stilles en Socialejendom, der er tilstrækkelig mægtig og omfattende til at kunne byde Privatejendommens uindskrænkede Herredømme Spidsen, uden dog at tilintetgjøre Privatejendommen. Socialejendommen vil ganske vist ikke fjerne alle Samfundsonder; den har tværtimod selv sine Mangler; men den vil kunne hæve Samfundet til et højere Udviklingstrin og er en historisk Nødvendighed. Jorden egner sig fortrinsvis til at være Socialejendom, — fordi Naturkræfterne her ere særlig virksomme, fordi den ikke kan forøges efter Behag og fordi dens Værdi i fremadgaende Samfund har Tendens til at stige; derimod egner rørligt Gods sig til Privatejendom, fordi det i overvejende Grad skyldes Arbejde, fordi Grænserne for Forøgelsen af det ikke ere faste, og fordi dets Værdi snarest har Tendens til at falde, hvoraf følger, at det ikke indtager en saadan exceptionel Stilling som Jorden. De Bastiat'ske Indvendinger tillægger S. ingen Vægt. Som Fordele ved, at Jorden overgaar til Socialejendom, nævner Forf.: der skabes derved Ejendom for samtlige Statsborgere; — Jordens stigende Værdi forbeholdes Samfundet; — Gjennemførelsen af en fuldstændig Skattereform bliver mulig; — Staten vil langt bedre end hidtil kunne sørge for det Heles aandelige og materielle Interesser, og vil kunne paatage sig højere Statsopgaver; — men i en ganske særlig Grad vil formentlig Landarbejderne drage Fordel af Jordens Overgang til Fællesejendom. Som mulige Mangler nævnes: den Magtfylde, der indrømmes Staten, kan vække mange Betænkeligheder; — Produktionen kunde maaske lide, da Selvtinteressen er Produktionens mægtigste Løftestang; men denne Fare kan vel undgaas ved et fornuftigt Forpagtningssystem: i England er Produktionen jo meget be-

tydelig, uagtet de færreste Jorder dør drives af Ejerne; — en væsentlig Fare er Grundejernens sandsynlige Udvandring; — endelig ligger der en Fare i den voldsomme Opposition, Reformen vil møde. Men trods Alt fastholder Forf., at vore sociale Tilstande nødvendiggjør en grundig Reform, at denne Reform bør gaa ud paa, at Socialejendommen kommer til fuld Anerkendelse, og specielt at al Grund og Jord — Kommunikationsvejene medregnede, Vaanings- og Fabrikbygninger undtagne — bør gaa over til Samfundet. — Disse her kort fremhævede Punkter ere de væsentligste af dem, der ere gjorte til Gjenstand for Behandling i Bogens andet Afsnit (S. 64—171).

I tredje Afsnit (S. 172—204) søger Forf. at vise, hvorledes den sociale Jordejendom kunde indrettes med Hensyn til Retsforhold og Organisation, og med Hensyn til Overgangen i Statens Besiddelse. Meningen hermed er ikke at udkaste en bestemt Udførelsesplan men kun at vise, at Tanken overhovedet er udførlig. Hvad Retsforholdet angaar, fremhæves, at Staten vel har uindskrænket Ret over Socialejendommen, og altsaa forsaavidt faar større Rettighed end de private Ejendomsbesiddere; men medens den private Ejendomsret defineres som en »Ret til at bruge og misbruge«, maa Socialejendommen kun bruges til Folkets Vel; thi »Retten til at misbruge«, der fra et højere Synspunkt er anstødelig, kan kun være begrundet i Faren for uberettigede Statsindgreb, der ikke er tilstede ved Socialejendommen. — Hvad Driftsmaaden angaar, foreslaas, at Staten selv driver Jorden, forsaavidt de sociale Interesser derved kunne varetages (navnlig for at sørge for Oprettelsen af Mønstergaarde og for at kunne øve Indflydelse paa Arbejdslønnen og Arbejdsforholdene overhovedet); forøvrigt skal Jorden bortforpagtes, saaledes at der ved Bortforpagtningen ikke tages udelukkende finansielle Hensyn, men navnlig Hensyn til sociale Øjemed. Ogsaa v. d. Golz fremhæver i sin »Die Arbeiterfrage«, at ved Bortforpagtning af Domænerne træffes der vel en stor Del for Staten betryggende og Forpagteren trykkende Bestemmelser; men aldrig Bestemmelser der have Arbejdernes Vel for Øje: for gode Stalde og Lader sørger man, men om ordenlige Arbejderboliger bekymrer man sig ikke.

Hvad endelig Skadeserstatningen til de nuværende Jordejere angaar, saa anslaa Samter den til for Preussens Vedkommende at ville andrage 22,000 Millioner Mark: men for 12 à 15,000 Mark af den nævnte Værdi er der udstedt Gjældsdokumenter, og Statens Opkøb af Jord vil for største Delen kun medføre, at private Gjældsdokumenter forvandles til offentlige. Til Udreddelse af den forholdsvis ubetydelige Sum, der saaledes bliver tilbage, skal der optages et Laan, som aarligt skal amortiseres med en vis Kvota. Selvfølgelig skal Overgangen af Jord til Staten kun gaa ganske gradvis for sig.

Disse ere, i Korthed, de Hovedpunkter, der ere Gjenstand for Samters Undersøgelser. De Resultater, han kommer til, ville blive billigede af de Færreste; derimod tør det antages, at hans klare og velskrevne Fremstilling af de Fleste vil blive læst med Interesse og Udbytte.

Dr. Eug. Jaeger: *Geschichte der socialen Bewegung und des Socialismus in Frankreich. Erster Band. Frankreich bis zur grossen Revolution.* Berlin, van Muyden. 1876. (510 S.)

Forf. har søgt at skildre de vigtigste Sider af den sociale Bevægelse i Frankrig indtil den store Revolution; men Socialismens, forsaavidt derved tænkes paa de socialistiske Theories, Historie findes ikke i dette Bind, og den for den sociale Bevægelse saa afgjørende Literatur findes saa godt som slet ikke behandlet her. De socialistiske Theorier bleve imidlertid i Frankrig først ret udformede i det attende Aarhundrede, og det er jo muligt, at de følgende Bind ville gaa nøjere ind paa dem; gjøre de det ikke, burde Ordet «Socialisme» ikke have været optaget i Titelen, da det i saa Fald vil være enten vildledende eller i det Mindste overflødig. Forf.s Hovedkilder af franske Værker have været: Levasseurs De arbejdende Klassers Historie i Frankrig indtil Revolutionen, Perrens's Demokratiet i Frankrig i Middelalderen, Thierrys Tredje Stands Historie og Cassagnacs De arbejdende og borgerlige Klassers Historie. — Bogen kaster først et flygtigt Blik paa det gallo-romanske Samfund og paa de sociale og industrielle Tilstande i Romerriget; derefter gives

en Skildring af det gamle Samfunds Undergang og af det middelalderlige Samfunds Opstaaen, af Kristendommen, dens Forhold til Slaveri, Ejendomsret, Arbejde, Familie og Stat; endvidere af Fevdalvæsenet, tredje Stands Udvikling, Arbejdets Organisation, Lavsvæsenet, Kongemagtens Kamp med Aristokrati og Demokrati, «les Jacqueries», Marcel og Pariser-Kommunen, de store Opstande i det fjortende Aarhundrede, Caboche og Slagter-Terrorismen i Begyndelsen af det femtende Aarhundrede, Absolutismen, l'ancien régime, Folkets Armod og Landets Forfald, Agrarkommunismen, Bebudelser af den ny Tid, Turgots Reformforsøg o. s. v. o. s. v. Bindet slutter med en Afhandling om fjerde Stand og Compagnonnagen. Det er, som man ser, særdeles vigtige og interessante Emner. Fremstillingen er flydende og let læselig.

Maximus Kovalewsky: Umriss einer Geschichte der Zerstückelung der Feldgemeinschaft in Kanton Waadt. Zürich, Cæsar Schmidt. 1877. (52 S.)

Forfatteren til dette lille Skrift er, om vi ere rigtigt underrettede, russisk Godsbesidder og Professor i komparativ Rets-historie ved Universitetet i Moskau. Inden han opnaaede denne Stilling, har han, i Lighed med saa mange andre Russere af de højere Klasser, opholdt sig længere Tid i Vestevropa for dèr at tilegne sig den videnskabelige Uddannelse, som vanskeligt opnaas andetsteds. Det foreliggende Skrift vidner om, at Forfatteren har arbejdet med utrættelig Flid. «Markfællesskabet i Kanton Vaud» kunde synes at være et temmelig lille Emne; men Bogen faar en noget større Betydning, naar man — hvad man bør gjøre — betragter den som et Indlæg i dette for Rusland saa ganske overordenlig vigtige Spørgsmaal: skal Regeringen søge at lette Kommunejordernes Overgang til Privatejendom, eller skal den søge at bevare det tidligere Fællesskab? — et Spørgsmaal, hvis Besvarelse imødeses med Spænding af over 35 Millioner Mennesker. Som Anbefaling for Overgang til Privatejendom anfører man sædvanligvis, at Fællesskabet er Skyld i Agerbrugets elendige Tilstand. Kovalewsky svarer hertil, at da de private Ejendomme ogsaa drives elendigt, og

da den systematiske Tilintetgjørelse af Skovene netop paa de store Privatgodser i de sidste Aar har taget Overhaand i en forfærdelig Grad, saa er man vel berettiget til at antage, at det ikke er Fællesskabet, som er ansvarligt for det russiske Landbrugs Ynkelihood. Kovalewsky mener, at Bevægelsen til Bedste for Kommunefællesskabets Ophævelse i Rusland skyldes dels de rigere Bønders Ønske om, at Kommunejorden bliver fri Salgs- og Købsgjenstand, dels Godsbesiddernes og Fabrikanternes Ønske om at trykke Bonden ned fra at være Medejer til at blive simpel Daglejer; Statsøkonomernes Angreb paa Markfællesskabet tillægger han derimod ikke nogen Vægt, og det turde vel være, at han i saa Henseende ikke er fuldt retfærdig. — Foruden som Indlæg i det nævnte Spørgsmaal har Skriftet Interesse derved, at det er en Forløber for en kommende langt mere omfattende Fremstilling af Hovedgrundene til Almindighernes gradvise Opløsning og Undergang i Vestevropa. — Skriftet henhører ikke under Kategorien Morskabs-læsning; men det er en om samvittighedsfuld Flid og Lærdom vidnende Fremstilling af Forholdene i et Land, der vel er et af de mindste men ogsaa et af de interessanteste i Evropa. Markfællesskabets Historie i Kanton Vaud har, som overhovedet det schweiziske Almindingevesen, med god Grund vakt mere end én Forskers Interesse.

A. P.

Smaa Meddelelser.

Til Bladstatistiken. (Efter C. Mønsters Annoncebureaus Bladfortegnelse). I nedennævnte tyske, østrigske, ungarske og schweiziske Stæder trykkes Blade i 10,000 Exemplarer eller derover:

Bremen: General-Anzeiger für das deutsche Reich (2 Gange maanedlig)	310,000
Leipzig: Gartenlaube (1 G. ugenlig)	300,000
Bremen: Allgemeine Anzeiger (2 G. maanedl.) . . .	250,000
Stuttgart: Ueber Land und Meer (1 G. ugl.) . . .	170,000
Leipzig: German. allgemeiner Anzeiger (2 G. maanedl.)	
A. for Kongeriget Sachsen	150,000
B. for Hannover, Hessen, Brunsvig o. s. v. . . .	150,000
C. for Berlin, Brandenburg o. s. v.	150,000
Allgemeiner Anzeiger f. Bayern	125,000
Berlin: Bazar (1 G. ugl.)	130,000
Stuttgart: General Anzeiger f. Baden, Elsass, Hessen, Nassau og Pfalz (2 G. maanedl.)	120,000
München: Allgemeiner Anzeiger f. Kngr. Bayern (1 G.)*	120,000
Stuttgart: General-Anzeiger f. Württemberg (2 G. maanedlig)	110,000
Carlsruhe: General-Anzeiger f. Baden, Elsass, Hessen, Nassau og Pfalz (2 G. maanedl.)	100,000
Leipzig: Daheim-Anzeiger (1 G.)	80,000
Stuttgart: Allgemeine Familienzeitung (1 G) . . .	60,000

*) Naar Intet tilføjes, underforstaas ugenlig.

Berlin: Kladderadatsch (1 G.)	50,000
— Tageblatt (7)	49,000
Zwickau (i Sachsen): Wochenblatt (6)	45,000
Wien: Neues Wiener Tageblatt (13)	42,000
Prag: Abendblatt (6)	40,000
Köln: Zeitung (14)	34,750
Berlin: Wespen (1)	34,000
Wien: Neue freie Presse (13)	34,000
München: Fliegende Blätter (1)	30,000
— Neueste Nachrichten (6)	28,000
Berlin: Tribune (6)	27,500
Dresden: Nachrichten (7)	26,500
Augsburg: Abendzeitung (7)	24,500
Berlin: Vossische Zeitung (6)	23,500
Breslau: Morgenzeitung (6)	22,500
Frankfurt a. M.: Zeitung (13)	22,300
Altona: Tribune (3)	22,000
Berlin: Staatsburger Zeitung (7)	20,000
München: Anzeiger (6)	20,000
Hamburg: Reform (6)	20,000
Oberndorf (i Württemberg): Schwarzwald-Bote (6)	20,000
Hamburg: Nachrichten (6)	18,000
Berlin: Neuer Socialdemokrat (3)	18,000
Stuttgart: Börsenzeitung (12)	17,000
— Neues Tageblatt (6)	17,000
— Schwäbischer Mercur (6)	17,000
Stettin: General-Anzeiger (6)	16,000
München: Bote (6)	15,000
Magdeburg: Zeitung (13)	15,000
Breslau: Schlesische Zeitung (12)	15,000
Leipzig: Illustrierte Zeitung (1)	15,000
Prag: Obrana (6)	15,000
— Prasski Dennik (6)	15,000
Wien: Presse (13)	15,000
Budapest: Pester Lloyd (12)	15,000
Wien: Altes Fremdenblatt (13)	14,000
Hannover: Courier (12)	13,000

Hannover: Tageblatt (6)	13,000
Würzburg (i Bayern): Neue W. Zeitung (7)	12,750
Chemnitz: Tageblatt (6)	12,500
Leipzig: Tageblatt (7)	12,500
Hitzhoe: Nachrichten (3)	12,000
Grätz: Tagespost (12)	12,000
Wien: Deutsche Zeitung (13)	12,000
Frankfurt a. M.: Neue F. Presse (13)	11,500
Langnau (i Schweiz): Emmenth. Blatt (2)	11,500
Bremen: Nachrichten (7)	11,000
Berlin: Nordd. Allgem. Zeitung (6)	11,000
Potsdam: Amtsblatt (1)	11,000
München: Der freie Landesbote (6)	10,000
Bremen: Courier (13)	10,000
Frankfurt a. M.: Journal (13)	10,000
Stettin: Zeitung (14)	10,000
Eylau: Preuss. Anzeiger (2)	10,000
Budapest: A Hon (13)	10,000
— Nemzeti Hirlap (6)	10,000
Bern: Bund (7)	10,000

Økonomisk Revue.

Nationalekonomisk Forening i Stokholm. — Jos. Garniers Møntlov.

Kjøbenhavn den 20 Marts 1877.

I Stokholm er der for nylig blevet dannet en national-økonomisk Forening, der allerede har et ret betydeligt Medlemstal. Foreningens Formand er Præsident C. F. Wærn; Statsraad Carlson er Viceformand og Bankdirektør Palme Sekretær. Endvidere ere Bankfuldmægtig Dr. Arnberg og Prof. Hammarskiöld blevne Medlemmer af den Redaktionskomite, der skal besørge Udgivelsen af Foreningens Skrifter. Det første ordinære Møde afholdtes den 12 Marts. Hr. Palme holdt et Foredrag om Kathedersocialismen og dvælede særlig ved Emile de Laveleyes og Brentanos Anskuelse om Ejendomsretten og Arbejdets Organisation.

Vi skulle i et senere Nummer give yderligere Meddelelser om denne Forening.

— I det franske Senat har Jos. Garnier nylig indbragt et Lovforslag om en temmelig radikal Møntreform. Det er Forslagsstillereens Ønske at faa de nu cirkulerende Mønter afløste af andre, forsynede med mere rationelle Inskriptioner, der kunne betegne Mønterne som en Slags smaa Barrer, paa hvilke der, under Regeringens Garanti, er angivet Vægt og Finhed. Han ønsker, at Mønten stemples paa en saadan Maade, at dens Karakter som Vare klart fremgaar. Han ønsker endelig at afskaffe det fixe Værdiforhold mellem Guld og Sølv, fordi det i Theorien er en Urimelighed og i Praxis giver An-

ledning til Forvirring. Sit Formaal tror han at opnaa derved, at Mønterne ikke længere stemples som «Francs» men som indeholdende saa eller saa meget Guld eller Sølv af den eller den Finhed. Femfranksstykket skal saaledes ikke længere stemples «5 Francs» men «25 Gram Sølv, $\frac{9}{10}$ fin»; — en saadan Betegnelse vil — mener Forslagsstilleren — lette Udbredelsen af sundere Begreber om Møntens sande Natur, og Mønter, betegnede paa denne Maade, ville kunne have Udsigt til at blive antagne i forskellige Lande, hvorimod en Betegnelse som «Franc», uden Angivelse af Vægt og Finhed, befordrer Udbredelsen af Fordomme og Mysticisme i Møntforholdene. Fremdeles foreslaas, at Mønterne ikke længere forsynes med et kvindeligt Hoved, der skal forestille Republiken eller Frankrig, men med et geografisk Billede af Frankrig; — thi dette vilde ikke kunne støde noget af de politiske Partier, og det vilde ogsaa medføre den Fordel, at gøre hele Folket bekendt med Landets Form. Ønsker man yderligere Inskriptioner paa Mønterne, anbefaler Forslagsstilleren i Stedet for Ordene «Lighed, Frihed, Broderskab», der give Anledning til Misforstaaelser, de mere neutrale Ord «Arbejde, Fred, Frihed». Endelig foreslaas Møntkonventionen af 1865 ophævet. Man kunde, mener Forslagsstilleren, til en Begyndelse udmønte en Snes Millioner Fr. af disse Mønter, og give Embedsmændene dem i Gage, dog saaledes at ikke over en Fjerdedel af Gagen foreløbig skulde udbetales i de ny Mønter; disse skulde da, for ikke at forvexles med de ældre, være manglekantede. — Naturligvis vil den lovgivende Forsamling ikke vedtage et Lovforslag af en saa theoretisk Natur; men dets Indbringer vilde ogsaa være tilfreds, naar man blot vilde forsyne Mønterne med Angivelse af Vægt og Finhed. Selv herpaa vil man neppe gaa ind, da det betvivles, at en saadan Foranstaltning vil være praktisk og nyttig.

Bibliografi.

- Petersen, H. G., Overpostmester, Postforholdenes Udvikling i Kjøbenhavn. (Sætryk af «Tidsskrift for Postvæsen»).
- Kaarup, almindelig Handelsvidenskab. Tredje Oplag. P. G. Philipsens Forlag. (357 Sider).
- Annuaire de l'institut de droit international. 1. année. 388 S. Gand. 5 fr.
- Barodet, De la Banque en Angleterre. Sandoz et Fischbacher. 5 fr.
- Block, Maurice, Les Communes et la liberté. Etude d'administration comparée. Berger-Levrault et Cie. 3 fr. 50.
- Cernuschi, Henri, Silver vindicated. Guillaumin et Cie. 2 fr.
- Le Play, F. La Réforme en Europe et le salut de la France. Programme des unions de la paix sociale. E. Dentu. 1 fr. 50.
- Menier, L'impôt sur le capital. Mémoire à la Commission du Budget. Dubuisson et Cie. 91 S.
- Rouard de Card, Droit international. L'Arbitrage international dans le passé, le présent et l'avenir. A. Durand et Pedone-Lauriel. 4 fr.
- Roussot, La vraie Théorie monétaire. La véritable monnaie. Erreurs économiques, etc. Godet jeune. 4 fr. 25.

Rettelser.

- 8de Bd. S. 471 L. 11 «Husflidsforeningerne» læs: «Husholdningsforeningerne».
- 9de Bd. S. 22 L. 12 «det» læs: «de».
- - 22 - 13 «vil» læs: «ville».
- - 31 - 1 «Driftsudgift for» læs: «Driftsudgift, exclusive Forrentningen, for».
-

Individ og Samfund.

En Indledningsforelæsning til Socialvidenskaben.

Af Dr. Claudius Wilkens.

I. Almindelig Indledning. Den Grundtanke, der bærer Socialvidenskaben, er den, at det menneskelige Samfund er en real Organisme, hvis formdannende Celle er Individet eller, i fyldigste Forstand, Familien; — en Organisme, der væsenlig er en Fortsættelse af det samme Organisationens og Udviklingens Princip, der gaar igjennem hele Naturen; hvis Udviklingslov altsaa er Fremgangen fra Nødvendighed til Frihed, fra Bestemmethed ved Andet til Selvbestemmelse, og hvis Udviklingsbetingelser og Udviklingsmaalestok er den samme som i den enkelte fysiske Organisme (en Plante- eller Dyre-Organisme) nemlig stigende Differensation og Association, Forgrening og Forening, Forskjelsætten og Enhedssætten; en Organisme, der fremfor Alt følger Arbejdsdelingens og Arbejdsforeningens store biologiske Lov, saa det ikke blot er økonomisk, at Samfundets Udvikling og Væxt er betinget ved Arbejdets stigende Forgrening under stigende Forening, men juridisk-moralsk, politisk og intellektuelt, kort sagt socialt. Og naar Samfundet saaledes maa ses som et stort, levende og besjælet Legeme, da er det ikke blot en Analogi, der henter sin Styrke i den Erkjendelse af den videnskabelige Livslære, at enhver fysisk Organisme er ikke en udelt Enhed men tvertimod en Mangfoldighed af relativt selvstændige Celler (Elementær-Individer), der

under deres relative Selvstændighed, hver tildels førende sit eget Liv, dog virke mod det samme Enheds-Maal og, eftersom Organismen er højere, desto mere fordele Arbejdet mellem sig og saaledes netop hensigtsmæssigere, o: med mindre Krafttab, tjene Enheden; — naar Samfundet saaledes maa ses som et stort Legeme, da er det ikke blot en Analogi, men en Realitet, ikke et Billede, men en Virkelighed. Det er et stort, levende og besjælet Legeme, som den enkelte fysiske Organisme bestaaende af Celler, i Samfundet Individer eller Familier, og Inter-cellularsubstans, den Mellemsubstans, som Cellerne af-sætte mellem sig og ophobe og bruge til Ernæring, (i Samfundet Kapitalen, den faste som den flydende og den reelle som den ideelle) og som den fysiske Organisme ejendommelig betinget, omformet og tilpasset ved Forholdet til Naturen; — en Organisme, der i stor Almindelighed følger den organiske Naturs, Livets Love (Arbejdsdelingens Lov, Kampen for Tilværelsen, Nedarvingens og Tilpasningens Love o. s. v.), kun saaledes omformet, at Friheden, Fornuften, Hensigtsmæssigheden her er mere gennemgaaende end i den fysiske Organisme, hvad der igjen har sin Grund i, at Vexelvirkningen her mere er indirekte end direkte. En Organisme er det menneskelige Samfund, og det frembyder da ogsaa de samme væsentlige Hovedsider som den fysiske Organisme, en økonomisk, svarende til den fysiske Organismes fysiologiske Side (Ernæringssiden), en retslig-sædelig, svarende til den enkelte Organismes morfologiske Side (Formdannelse-siden) og en politisk, svarende til den enkelte Organismes tektologiske Side (Individualitetsbestræbelsens Side*),

* Se Gedanken über die Socialwissenschaft der Zukunft von P. L. (Poul von Lilienfeld). 1ster Theil. Mitau 1873.

de tre Sider, som man allerede finder og maa finde i den sociale Organismes formdannende Celle, Familien, af hvilken da ogsaa Samfundet er fremgaaet, som den mest komplicerede enkelte Organisme altid fremgaar af en enkelt Celle*). Og naar Videnskaben først sent har faaet Blik paa denne, den sociale, Organisme, da har dette sin Grund i, at den for det umiddelbare Syn i Forhold til den enkelte Organisme frembyder som et omvendt Fænomen, idet man ved den fysiske Organisme først umiddelbart ser den sammenhængende Masse og sidst opdager Cellen, den levende Mangfoldighed, medens man ved den sociale Organisme først faar Blik paa Mangfoldigheden, de spredte Individuer, og sidst opdager det uhyre Væv af ideale Baand, der sammenbinder disse, sidst ser Enheden. Og denne Vanskelighed forøges jo desuden ved den Omstændighed, at Betragteren af de sociale

---

*) I sit inderste Dyb er denne Organisme endnu gaadefuld, hemmelighedsfuld og mystisk. Vi skulle blot minde om den Maade, hvorpaa Ligevægten mellem Kjønnene, den store Grundbetingelse for Monogamiet, tilvejebringes: ved at der stadig fødes c. 105 Drengbørn mod 100 Pigebørn, hvad der er nødvendigt, fordi Drengbørn har en vis mindre Levesandsynlighed end Pigebørn. Endvidere om den mærkelige Omstændighed, at Menneskeheden altid, naar den var bleven decimeret ved forfærdelige Sygdomme og sociale Eruptioner som Pest, Krig o. s. v., har vist sig at være i Besiddelse af en forunderlig Foryngelsens og Frugtbarhedens Kraft, saa man skulde tro, at det samme Total-Liv, nu ligesom fordelt paa et færre Antal Individuer, var bleven stærkere i de enkelte — en gaadefuld Antydning af Livets Enhed. Og endelig maa vi minde om det endnu mere gaadefulde, at der altid i et Samfund, hvor Mændenes Antal var bleven betydelig decimeret, har vist sig en virksom Tendens til at udjævne Forskjellen i Kjønnenes Antal ved en endnu stærkere Overfødsel af Drengbørn end den sædvanlige. Vi faa her en stærk Fornemmelso af, at vi, tilsyneladende spredte Individuer, dog alle udgjøre ét Legeme.

Fænomener selv er en Celle i dette store organiske Væv og her forholder sig som en enkelt, som bevidst tænkt Celle i den enkelte fysiske Organisme, der maaske ogsaa vilde tvivle om Helhedens Realitet. Først da Biologien, Livslæren, fandt det nødvendig at oplyse den enkelte Organismes Liv ved at sammenligne den med Samfundet og betragte den som en organisk Stat, et organiseret Samfund, og Moralstatistiken begyndte at udkaste en (forhastet) Lovgivning for Samfundet, opfattet som sammenhængende Masse*) blev Banen brudt for den nye Videnskab, Sociologien, der tidligere enten havde hvilet i Historiefilosofiens altfor ideale, altfor almindelige Svøb, eller ført en fattig og kummerlig Barndom i den Anvendelse af de økonomiske Love paa Samfundet, der kaldes den økonomiske Politik.

II. Samfundets Grundlov: Vexelvirkning, betinget ved Differensation og Assosiation. Skal Samfundet ses som en real Organisme, maa den vigtigste Lov, Grundloven, være Loven for den gjensidige Afhængighed mellem det Hele og Delene og Delene indbyrdes, det er: den dobbeltsidige Vexelvirknings Lov: Loven for Vexelvirkningen mellem Samfundet og Individet og Individene indbyrdes. I denne dobbeltsidige Vexelvirkning har Individet, økonomisk som intellektuelt og moralsk, sit Liv, sin Udvikling, sit Livs Arbejde og sit Livs Glæde; ud fra den faar hele Livet sin Farve. Men Vexelvirkning forudsætter altid et dobbelt: relativ Forskjel og relativ Enhed, og Samfundets Væsen og Udvikling beror paa Differensation og Assosiation, paa Forgørelse og Forening; og idet

*) Se Ad. Quetelet: *Du système social et des lois, qui le régissent.* Paris 1848. og A. v. Oettingen: *Die Moralstatistik.* Erlangen 1868.

Samfundet udgaar fra Individet, maa denne Forskjel og Enhed søges i Menneskets Væsen. Differensationen har sin Grund i Individualitetens Væsen og farverige Forskjel: hvert Individ er anlagt paa at udvikle sin ejendommelige, originale Personlighed, vorde et unicum; og Associationen har sin Grund i Individets medfødte sociale Natur; kun i indholdsrig Vexelbestemmelse med sine Medmennesker udvikles Mennesket; kun ved Forholdet til et andet, der dog er det selv, et Du, der dog er et Jeg, bliver Mennesket sig bevidst som Menneske. Differensationen og Associationen er lige oprindeligt anlagte i Mennesket. Jo ejendommeligere Individet er under sin Enhed og Sammenhæng med det store Hele, desto rigere udviklet er det; jo større Leddelingen i det menneskelige Samfund, økonomisk Arbejdets Deling, moralsk Livsanskuelsernes Forskjel, politisk Individets relative Frihed og Ret, er under Enheden, desto mere udviklet er Samfundet, og er det ifølge den samme Lov, der gjælder for den fysiske Organisme. Jo højere Organismen er i Tilværelsens Udvikling, desto større er Forskjellen i Cellernes og Organernes Udvikling og Funktioner under stigende Enhed. Planten, som Mennesket, er en Cellestat, men Differensationen og Enheden er langt større i den menneskelige Organisme: den er et langt rigere Funktionernes System. Fysisk som social Organisation beror netop paa, at de forskellige Virksomheder, der fordres til det Heles Opretholdelse, udføres af forskellige Organer, der dog alle tjene det samme Maal; thi kun saaledes udføres Virksomheden med det mindste Krafttab, altsaa med den største Kraftvirkning, og dette er Begrebet af organisk Hensigtsmæssighed. Og det videnskabelige Kjendetegn paa Organismens Udvikling, det er: dens Plads i Hen-

sigtsmæssighedens stigende Række, er netop Virksomhedernes og Organernes Mangfoldighed (Differensation) i deres Samvirken til det samme Enhedsresultat (Association). Det er Livets store biologisk-sociologiske Lov, og uden Forstaaelse af den gives der ingen Forstaaelse af den sociale Organisme.

Vexelvirkning, betinget ved Differensation og Association er den sociale Organismes største Udviklingsbetingelse, thi det er Organismens. Den direkte Forstaaelse af denne Sandhed ligger nær for Haanden. Thi enhver vil erkjende, at den nyere Tids Rigdom, materiel som intellektuel, er betinget ved den større materielle Vexelvirkning: ved Udvikling og Ophobning af alle Arter af reale Kapitaler, og den større intellektuelle Vexelvirkning: ved Udvikling og Ophobning af de intellektuelle Kapitaler (de symbolske Goder: Kunstværker, literære og videnskabelige Værker, Sprogkundskab o. s. v.). Men den direkte Forstaaelse kan fordybes ved den indirekte. En Flerhed af Individuer, der levede hver for sig, arbejdede hver for sig, hver især i økonomisk, juridisk, moralsk Forstand sin egen Herre, vil Ingen kalde et Samfund. Her savnes baade Forskjel og Enhed, enhver Vexelvirkning, og Begreberne moralsk, juridisk, økonomisk Liv har her ingen Gyldighed. Tilstanden er umulig. Men lad det være en Hob af Familier, der leve hver for sig, sit eget Liv; der er endnu ikke et Samfund. Og dog vil man have en Fornemmelse af, at der i Familien laa en Samfundets Spire, en formdannende Celle, der i sig selv var en lille Organisme. Her var Forskjel og Enhed. Her var i økonomisk Forstand Spiren til en Arbejdets Deling: Hustruens eller Kvindens Gjerning var dog gjerne en anden end Mandens, og her var Association i denne

Differensation: deres Gjerning forudsatte og understøttede gjensidig hinanden; her var Spiren til en moralsk-retslig Ordning: en Kreds af Sædvaner og Rettigheder ere i deres Begyndelse; endelig Spiren til en politisk Ordning: Familiefaderen repræsenterende Magtens, Enhedens Princip. Kort sagt, her er en Begyndelse til Samfundets tre store Sider: den økonomiske, den retslig-sædelige og den politiske, og alle disse Virksomheder baarne af, hvad der svarer til Nervesystemets Virksomhed i den fysiske Organisme, en vis intellektuel Vexelvirkning. Her er en social-organisk Celle, en Samfundscelle, og ud fra denne er den sociale Organisme fremgaaet. — Og vi fortsætte Tanken. Lad os tænke os en Vrimmel af saadanne Celler, der beboede et vist afgrænset Omraade af Jordkloden, forbundne ved en stærk Centralmagt, i et absolut Despoti f. Ex., men forøvrigt levende hver for sig sit eget ensartede og ensformige Liv, aandelig som fysisk bundne til en bestemt Plet, var det et Samfund? Her var Enhed, men ringe Forskjel, og Vexelvirkningen manglede saa fuldstændig, som den kan mangle med hin Enhed til Forudsætning. Er der end Noget, der berettiger til at kalde det et Samfund (den politiske Side — Magtenheden), saa savnes dog det Væsenlige; fremfor Alt Differensationens Farverigdom og levende Udviklingsbetingelse. Det er et begyndende Samfund. Men nu det modsatte Tilfælde: uendelig Vexelvirkning som i det moderne Samfund; Vexelvirkning i økonomisk, juridisk-sædelig, politisk og intellektuel Forstand, men uden Enhed, i alt Fald saa vidt som Enheden kan mangle under Forudsætning af Vexelvirkningen. Her er Vexelvirkning og Forskjel i rigt Maal, men ingen Enhed, og det bølger og svimler for Individet; her er et sig opløsende Samfund, en Form af den sociale

Revolution. Saaledes tildels i Revolutionsperioder: Samfundet skyder maaske nye Dannelser, men opløser for en kortere eller længere Tid al Struktur.

Altsaa: Differensation og Association, Mangfoldighed og Enhed er nødvendig, naar der skal være Tale om et Samfund. «Menneskets eneste Fornødenhed er Forening med sine Medmennesker, og den eneste store Hindring for denne Fornødenhed er Mangelen paa hin Forskjel, der fremgaar af Arbejdets Deling og gjør Associationen nødvendig» *). I rene Agrikulturstater er Menneskenes Beskæftigelse lidet uensartet; Anskuelserne altsaa ogsaa væsenlig de samme, og Tanken har en vis Tilbøjelighed til at stagnere. Hvor der ingen levende Forskjel er i Arbejdet, det være nu Haandens eller Aandens, er der heller ingen Differensation og Farverigdom i den Arbejdende, altsaa ingen personlig og ingen social Udvikling. I et Samfund derimod, i hvilket der er udviklet ikke blot Agerbrug, men en særegen Industri og Handel, finde vi en Livlighed og Udvikling, der ogsaa vækker det intellektuelle Liv, som i en væsenlig Grad er Udviklingens Impuls. «Jo større Mangfoldigheden af Beskæftigelse er, desto større er ogsaa Efterspørgselen efter aandeligt Arbejde, desto forskjelligere er Samfundets Dele og desto fuldkomnere det Hele» (Carey). Forskjel er altid Betingelse for Association; Landmanden har ingen Trang til at associere sig med andre Landmænd, men vel med Industrien, Handelen o. s. v.; ved denne Association vinder hans Arbejde i Udbytte, og mangfoldige Fornødenheder, der før ikke

---

*) Carey: Lehrbuch der Volkswirtschaft und Socialwissenschaft. Deutsche Ausg. v. Dr. Karl Adler. Wien 1870. S. 154.

kunde tilfredsstilles, kunne nu finde Tilfredsstillelse. Differensation og Association er det økonomiske Livs røde Traad. Og saaledes intellektuelt. Den nyere Kulturs umaadelige Overvægt over enhver tidligere er betinget ved den uendelige Vexelvirkning, som nu finder Sted ikke blot mellem Individerne indenfor det samme Samfund, men mellem de forskellige Samfund. Forskel i Anskuelser, Modsigelse, er det intellektuelle Livs eneste Udviklingsimpuls, det aandelige Livs første Fornødenhed. Men medens tidligere Udvandring og Udenlandsrejser var det virksomste Middel til at skaffe Aanden denne Bevægelsesimpuls (Historien viser da ogsaa, at intet autoktont Folk er bleven historisk), saa kan Enhver nu gennem Literaturen deltage i alle store Folkeslags ejendommelige Livsanskuelse og Tankeretning, se Billedet «af mange Menne-skers Byer og lære deres Sæder at kjende», og Aanden, der maa prøve Modsigelserne, vil ikke finde Hvile uden efter en Kamp, der har givet den Væxt og Storhed; — for ikke at tale om, at allerede den, der til sin Morgenkaffe andægtig læser de journalistiske Hovedorganer for Samfundets store social-politiske Partier, som her f. Ex. «Dagbladet», «Morgenbladet» og «Socialdemokraten», vil kastes ud paa Tankekrisens af og til temmelig oprørte Hav. Og for at lade Exemplernes Anskuelighed hjælpe til at indøve en social Grundtanke: hvad er det, der lader Tankerne og Anskuelserne i smaa Byer, der leve relativt isolerede, blive saa besynderlig begrænsede og smaalige? Aabenbart Mangel paa Differensation og Vexelvirkning, Mangel paa væsenlig Modsætning og Kamp. Og hvad er det, der giver de store Byer dette stærkt pulserende Liv og gjør, at «deres Tiltrækningskraft staaer i lige Forhold til Massen og i omvendt Forhold til Afstanden»,

hvad gjør Paris til Frankrigs Hjerter eller maaske rettere til dets Hjerne? Ikke det, at de store Byers Indbyggere ere mere begavede end de smaas, men de større Betingelser for Udviklingen af de menneskelige Evner og Kræfter i det Gode som i det Onde. Og hvilke ere disse Betingelser? Forskjel og Vexelvirkning. Det er Hovedgrunden. En afledet Aarsag er, at en stor Del af de driftigste og mest intelligente Hoveder netop søge hen, hvor Betingelserne for et driftigt, intelligent og kæmpende Liv er størst.

Et Samfund kan da foreløbig betragtes som en i alsidig Vexelbestemmelse staaende Flerhed af Individuer. Som enhver anden Organisme repræsenterer det en ved de differentierede Deles Stræben mod et fælles Midtpunkt til et Hele forenet, ved en Almenvilje levendegjort Flerhed. Vexelbestemmelsen selv har da sin økonomiske, juridisk-sædelige, politiske og intellektuelle Side, og jo større den er, desto mere udviklet er Samfundet. Og det er Socialvidenskabens Opgave at udvikle dette Samfunds Tilblivelse, Udvikling, Bygning og Betingelserne for dets Udvikling og Sundhed*). Sociologien eller Socialvidenskabens Lære om den sociale Organisme, som Biologien er Lære om den fysiske Organisme.

---

*) I stor Almindelighed er Menneskeheden et Samfund; vi tale om det menneskelige Samfund. Men dette Samfund er saa løst, saa udstrakt i Tid som Rum, at det er Sociologien nødvendigt at begrænse sig til saadanne Samfund, der finde deres Udtryk i et Folk, en Stat eller en begrænset, i indholdsrig Vexelvirkning staaende Gren af Menneskeheden. Ja Begrebet Menneskehed er jo egentlig et abstrakt Begreb, til hvilket ingen tilsvarende Virkelighed eksisterer. Først i den nyere Tid er ved den større Vexelvirkning mellem denne Jords Folkeslag en Mulighed givet til Virkeliggjørelse af Noget, der kunde føre Navn af Menneskeheden.

III. Samfundet danner Individet. Vexelvirkningens store Lov er først denne: det er Cellen, der danner Organismen (enhver Organisme fremgaar da ogsaa af en enkelt Celle), og omvendt: det er Organismen, der danner Cellen, anviser denne sit ejendommelige Liv, sin Bygning og sine Funktioner, o: socialt: Individet danner Samfundet og Samfundet Individet: her er en Vexeldannelse. Den Sætning, der lettest forstaas og dog saa ofte fornægtes, thi den fornægtes af Egoismen, er den, at Samfundet danner Individet. Cellen dannes af Organismen; den faar kun sin ejendommelige Funktion i sin Bestemthed af Organismen. Individet er en Frembringelse af det hele Samfunds samvirkende Arbejde. Hans intellektuelle Kapitaler ere Samfundskapitaler, allerede Formen for hans intellektuelle Liv, Sproget, er det; og hans reelle Kapitaler er det ikke mindre; ikke Resultatet af hans Arbejde alene, han var saa nok saa meget en «self-made man», men Resultatet af individuelt-socialt Arbejde. Det individuelle Arbejde sparer ikke. Hvad det enkelte Individ, det være nok saa stort, bidrager til Menneskehedens uendelige Udviklingsproces, er kun lidet, sammenlignet med det Samfunds uendelige Arbejde, i hvilket han tænker, lever og er. Psykologien opdager, at det i Grunden ikke er Mennesket, der tænker, men et Noget, det Ubevidste (deri da indbefattet den hele Sum af Livets i Sindets Dyb nedfældede Erfaringer), der tænker i ham. Socialvidenskaben opdager, at dette Noget, det Ubevidste, igjen grunder i det uendelige, ideale Hele af Tanker, Anskuelser, Stemninger, Institutioner o. s. v., der kaldes det menneskelige Samfund. Den medicinske Psykologi opdager, at det er et problematisk Spørgsmaal, om eller hvorvidt For-

bryderen egenlig er fri, og den tænksomme Betragter af den frie Vilje opdager mer og mer dens Bestemmethed ved Motiver, der vise hen til Menneskets Afhængighed af et større Hele, til dets Bestemmethed ved Udviklingen i et vist socialt Klima. Og Moralstatistiken viser os i de aarlige Forbrydelsers konstante Tal, «et Budget, der betales med større Regelmæssighed end Finansernes», at det i en vis Forstand er Samfundet, der er Forbrydelsernes Grund, og at den, der vil forbedre Individet, maa søge en Omdannelse af de sociale Betingelser, under hvilke han lever*). Socialvidenskaben endelig gjør det tydelig, at de Motiver, der navnlig vise deres Indflydelse i det Gode som i det Onde, ere udsprungne af Menneskets sociale Natur, af Hensynet til Medmenneskene, — som en Kvinde umiddelbart føler dette Hensyn i Modens Magt, i den Fornemmelse, at hun dog maa «se ud som andre Mennesker». Hvad der giver Livet sin ejendommelige Farve, gjør det rigt baade i materiel og aandelig Henseende, udspringer fra Samfundet. I Naturtilstanden er Mennesket en uendelig beklagelsesværdig Skabning. Han kan kun tilfredsstille de allertarveligste Fornødenheder, og hele Rækken af finere og aandigere Fornødenheder, der giver Kulturen sit Præg, er ikke til for ham*). Han er ikke klædt uden i Dyrets Skind, hvis han er naaet saa vidt, at han kan nedlægge Dyret. Han taler ikke, men han laller kun. Han har ingen Ideer, ingen almindelige Anskuelser. Han er et Dyr, der dog er mere end et Dyr — med Selvbevidsthedens uendelige Anlæg. Og som mere end et Dyr elendigere end Dyret. Thi medens

*) Quetelet: Du Système social.

**) Se Fr. v. Hellwald: Kulturgeschichte. Augsburg 1874. S. 15 ff.

Dyret har Alt som Gave, har han Alt som Opgave. Alle Værdier, materielle som ideelle, vindes kun ved dets Selvvirksomhed, og den Selvvirksomhed, der er Værdiernes Skaber, er aldrig individuel, men social. Mennesket alene har en væsenlig Historie, men Historien er Socialhistorie. I Naturlilstanden er han Intet, men han kan vorde Alt i Samfundet, og alle Værdier ere Samfundsværdier: Sprog, Videnskab, de materielle Værdier ere vundne ved Samfundets Arbejde*). Og Alt er vundet ved den uendelige Vexelbestemmelse, betinget ved stigende Differensation og Association. Det individuelle Arbejde sparer ikke, frembringer ingen Kapital, skaffer ingen Magt over Naturen, og ingen Rigdom, thi Menneskets Rigdom er dets Magt over Naturen. Og ligeledes: det individuelle Aandsarbejde grundlægger ingen Forskning, frembringer ingen intellektuelle Kapitaler. Al Fortælling om Oldtidens Kæmpeværker er Intet mod den nyere Tids Kæmpearbejde ved social Arbejde (Jærnbaner, Telegrafer o. s. v., o. s. v.)**). Enhver, der kjender Økonomiens Abc, kjender Arbejdsdelingens store økonomiske Betydning. Adam Smiths Exempel med Knappenaalen med dens 18 forskellige Processer, ved hvilken Arbejdsdeling 10 Arbejdere kunne producere den uhyre Sum af 50,000 Knappenaale om Dagen, medens en enkelt Arbejder kun vilde kunne producere højst 20, er almindelig kjendt. Det er en Diffe-

*) Den nyere sammenlignende Sprogvidenskab, enhver Videnskabs Historie og endelig Økonomien som historisk Videnskab (Roscher) viser os dette.

**) Ja nu iler Virkelighedshensynet forud for Fantasien. Per Gynt's Tanke om Saharas Forvandling:

•Som en Livsensflod ville Vandene skylle
Ind gennem Svælget og Ørkenen fylde.
er først kommen frem hos driftige Ingeniører.

rensation, og en Differensation, der er en Følge af Samfundets Udvikling, sidst en Følge af Maskinen, der igjen har sin Grund i en uhyre ideal Samfundsudvikling. Og Arbejdets Deling forudsætter dets Association, den enkelte Operation udføres med Hensyn til alle de andre, den enes Arbejde maa understøtte den andens, den ene Ensidighed maa integreres ved den andens. Her er en Kræfternes uendelige Forskjel i Stræben efter en Kræfternes Harmoni. Den samme Differensation og Association, det sociale Arbejdes Særkjende, viser sig paa det aandelige Omraade. Videnskaben, oprindelig i Virkeligheden en, har delt sig i en Flerhed af enkelte Videnskaber, der dog ikke blot gjensidig forholde sig til hinanden og støtte hinanden, men alle maa tjene den samme væsenlige Enhed, Sandhedens af Erkjendelsen altid tilstræbte Totalitet. At Menneskets ideale Væsen kun udvikles i Vexelbestemmelse med andre Individuer og med Samfundet, vide vi Alle. Og det ses slaaende af Videnskabens Historie. Der kan kun bygges dygtigt og i Sandhed, naar der bygges videre paa Fortidens Gjerning og i Vexelbestemmelse med Nutidens*). Kun ved Arbejde udvikles Mennesket, men det i Sandhed udviklende og produktive Arbejde er ikke individuelt, men socialt. Rigtigt siger Taine, der som bekjendt vil forklare de forskellige

---

*) Et slaaende Exempel frembyder den danske Videnskabelighed i Forholdet mellem Tycho Brahe og Kepler. Det var Tychos glimrende Observationer, der gjorde, at Kepler fandt Marsbanen ved Induktion. Og idet Kepler fandt Lovene for Himmellegemernes Bevægelser, var den uhyre Masse af omhyggelige Observationer, der var Tychos Livsarbejde, gjort overflødig. Det er interessant og vemodigt: den enkelte brænder ofte op i den sociale Udviklings Lys. Men jeg er kun en forbigaaende Celle i den sociale Organisme, selv om jeg er en Tycho Brahe.

Retninger i Literaturen og Kunsten ud fra det producerende Individets «milieu», sociale Atmosfære eller Klima, og saaledes forvandler Literatur- og Kunst-Historien til Socialhistorie: «Mennesket tror at udrette Alt ved sin personlige Tanke og Vilje, og dog udretter han Intet, naar ikke de Omgivende virke med; han indbilder sig, at han følger den svage Stemme, som taler i hans Indre, og dog hører han den kun, fordi den forstærkes ved Tusinder af larmende og myndige Stemmer, som udgaa fra alle hans Omgivelser, fjernt og nær, som blande sig med denne indre Stemme og klinge harmonisk sammen med den»^{*)}).

IV. Individet danner Samfundet. Individet udvikles kun i Samfundet: dets Arbejde er kun produktivt ved at være socialt Arbejde. Men omvendt, Individet danner Samfundet. Der var i Organismen en Vexelbestemmelse mellem Cellen og Organismen, og som Cellen fra sit Synspunkt spejler hele Organismen, saaledes afspejler Individet, fra sit Standpunkt, i sin Ejendommelighed, det sociale Hele, er en Mikrokosme, «Tilværelsens Baand». Men som Organismen kun bestaar af Celler (og Inter-cellularsubstans), saaledes bestaar den sociale Organisme kun af Individuer (og Kapitaler, materielle og idelle), og som Organismen har sit Udspring og sit Urbillede i Cellen, saaledes har Samfundet det i Individet. Det er Cellen, der danner Organismen, i den Forstand er der i Cellen en vis ensartet Bygning. Mennesket var altid Menneske. Det gjorde altid væsenlig de samme Love og Kræfter gjældende, kun i højst forskjellig Udvikling og

^{*)} Den engelske Literaturs Historie (Renaissancen). Overs. af Vodskov. S. 121.

under forskellige Former, og der kommer Intet frem i den sociale Organisme, som ikke er præformeret i Cellen, i Individet og Familien. I den Forstand er der intet Nyt under Solen. Gaar Videnskaben tilbage til den tidligste Oprindelse, der var dog Spirer og Anlæg til det Kom-mende. Mennesket hævdede sig selv i kraftig Egoisme (Individualismens Princip) og følte dog Trang til at slutte sig sammen (Socialismens Princip). Det levede og døde, elskede sig selv og følte dog Trang til at elske et Andet. Det arbejdede, og uvilkaarligt begyndte det en Arbejdets Deling: Kvinden var der dog anvist en anden Lod end Manden. Det kæmpede for Existensen, for Tilværelsen og for en fortrinlig Plads i den sociale Tilværelse. Det kæmpede mod Naturen og besejredes af Naturen (Indien) eller overvandt Naturen (den første Bue, Øxen o. s. v. var et Redskab af Menneskeaaanden, en virkeliggjort Tanke, der fik mere end Tankens Magt, en Sejr over Naturen, altsaa en Kapital, og hvert af disse Ting fordrer et Geni til sin Skaber). Det kæmpede med Mennesket og overvandt eller besejredes af Mennesket. Det gjorde det ubevidst; det Nye er, at det er bragt til Bevidsthed. I den Forstand er der altsaa i Cellen en ensartet Bygning. Men omvendt Cellen dannes af Organismen, faar sine Funktionen i sin Bestemthed ved Organismen; i den Forstand var det Samfundet, der dannede Individet. Dets religiøse Anskuelse, dets Tankesæt, dets økonomiske og politiske Liv, Alt dannes af Samfundet. I Samfundet alene udvikles Individet, og hvad det udvikles til, er det. Dog denne Side er set; vi maa betragte den modsatte.

Mennesket er et socialt Væsen. Organismen er præformeret i Cellen. Der fremgaar Intet i Samfundet, som

ikke direkte eller indirekte har sin Grund i Individet (det er da ogsaa de store Individider, Genierne, fra hvem de store Impulser og sociale Nydannelser udgaa. Derfra Herodyrkelse og den historiske Anskuelse, at Historien er Historien om de store Mænd). Mennesket er som Livet sit eget Maal; men det naar kun sit Maal, Udviklingen af sine Evner og Kræfter i Samfundet og maa med Naturnødvendighed danne Samfundet, der da igjen danner Individet. Det er en Vexeldannelse. Livets Maal, der skal virkeliggøres i Samfundet, har sin Grund i den menneskelige Naturs Fornødenheder og Anlæg, og i disse er Samfundet præformeret. Hvad er da Mennesket? Det er

1. et sanseligt Væsen med sanselige Fornødenheder. Det maa først og fremmest sørge for Opholdelsen af Legemet ved Næring, Klæder, Bolig. Det søger at tilfredsstille sine Fornødenheder ved Udvikling af Jagt, Fiskeri, Kvægavl, Agerbrug, Værkbrug. Det maa med Nødvendighed grundlægge Privatejendommen og skabe Kapitalen. Der danner sig en økonomisk Verden, betinget ved Arbejdsdeling og Arbejdsforening, ved Differensation og Association, og jo dybere denne er, desto større er, under Forudsætning af Individets Energi og Forsynlighed, Kapitalens Udvikling, desto mere udviklet Samfundets økonomiske Verden. (Man sammenligne de sanselige Fornødenheder, et uudviklet Samfund eller den isolerede Tilstand kan tilfredsstille, med de, et udviklet Samfund tilfredsstiller.) Saaledes udvikles en af Samfundets vigtigste Sider ud fra Menneskets sanselige Væsen; men, vi maa ikke glemme det, kun ved Understøttelse af Menneskets ideale Natur, dets Trang til Samfund og Aandens Virksomhed. 2. Mennesket er et sanseligt-

aandeligt Væsen. Den naturlige sanselig - aandelige Adskillelse mellem Mand og Kvinde fordrer naturlig For-
 ening, til Slægtens Forplantelse og til Individets Udvikling
 ved en Association, grundet paa denne, den sociale Til-
 værelses største og mest farverige Differensation. Det
 lille Samfund, der kaldes Familien, bliver efterhaanden
 til, og dermed den egenlige sociale Celle. Den vold-
 somme Drift, som Naturen har givet ved Kjønnenes
 Differensation, Associationens dybeste Drift, begynder
 saaledes sin store civilisationshistoriske Mission; med
 hint Fremblik mod Fremtiden, der ligger i Kjærligheden
 til Børnene, og med den Udvikling, som Samlivet mellem
 det Forskjellige giver. Og fra denne sociale Celle voxer
 Samfundet frem. Af Individerne fremgaar altsaa Familien,
 af beslægtede Familier i Kampen for Tilværelsen Stammen,
 af Stammerne Folk og Race med deres ejendommelige
 ethniske Forskjelligheder. Af disse igjen ved Kampen
 for Tilværelsen Forskjellen mellem Sejrende og Overvundne,
 en Forskel, der igjen giver Anledning til Klasseforskjel,
 Forskel i Kaster, Stænder o. s. v. Den indre Leddeling,
 der allerede maatte findes paa de lavere Trin i Forskjellen
 mellem Bydende og Lydende, bliver saaledes rigere og
 rigere, og Alt udgaaende fra Familien, der i sig som en
 social Organisme spejlede Samfundets forskellige Sider:
 den økonomiske, retslig-sædelige, politiske og intellek-
 tuelle. 3. Mennesket er et idealt Væsen, følende,
 villende, tænkende, med Trang imod æsthetiske, ethiske,
 videnskabelige Idealer, det Skjønnes, det Godes og det
 Sandes Idealer. Den menneskelige Udvikling træder ofte
 ensidigt frem, som vi se den græske Oldtid væsentlig
 fremhæve og udforme det Skjønnes Ide, Middelalderen
 det Godes Ide og den nyere Tid det Sandes Ide; men

mer eller mindre maa alle disse ideale Drifter udpræge sig i det sociale Hele. Vi behøve blot at minde om Kirke og Skole, Universitetet og hele den videnskabelige Literatur, Kunstanstalter og hele den kunstneriske og æsthetiske Literatur. Der oprettes ikke i Samfundet en Kirke, der faar uhyre Magt over Individerne, naar der ikke i Individet er religiøs Trang; ikke Universiteter og videnskabelige Læreanstalter, naar der ikke i Mennesket er en medfødt Erkjendelsens Trang. Og fremfor Alt: Staten og Samfundet selv vilde ikke existere som Enhed, naar der ikke i Menneskets Væsen laa en social Enheds-trang, grundet i dets Væsen, at det som sat ud fra det uendelige Alt-Enheds-Liv stræber hen mod Livets Enhed, mod alt det, der er sat ud fra det samme Ene-Liv*). Overalt søger Menneskesjælen sig selv, al Forstaaelse er jo Selvforstaaelse, al Handling Selvhandling. Men Selvet er en Enhed, sat ud fra en dybere Enhed. I Alt viser sig derfor denne Enhedsstræben: theoretisk, æsthetisk, ethisk**) og saaledes fremfor Alt politisk og socialt. I denne sociale Enhedsstræben, hvis umiddelbare individuelle Form er Sympathien, har Samfundet og Staten sin Grund. Det absolute Monarki, der sammenholder en Vrimmel af stærkt egoistiske Individuer, ofte uden egenlig Vexelvirkning, altsaa uden Samfundets forbindende Enhed, det absolute Despoti, der oprindeligt er saa nødvendig for at tvinge Individerne til Lydighed under en Enhed, en Enhed, der her er i sin laveste Form, som Herskerens Lune, en Almenvilje, der her er som Enkeltvilje, — er kun mulig ved denne Følelse, at Enheden er nødvendig,

*) Se Cl. Wilkens: Liv — Nydelse — Arbejde. 2den Del. 1874. S. 90 og ff. St.

**) Se Cl. Wilkens: Erkjendelsens Problem. 1875. Indledn. XVI ff.

at ellers er Alt tabt, at de vildeste Herskerluner er Intet imod Samfundets Kaos. Det er Trangen til Samfund og Enhed, der er det Stærkeste og Bedste i Samfundet, og som danner Samfundet. Og ophører det at være det, opløses Alt i grænseløs Egoisme, da opløses Organismen, og Atomismen hersker; vi have det sociale Kaos. Samfundet er fortabt, og Individet er fortabt, og fortabt, fordi det har udviklet sig imod sit Væsen. Det har handlet imod sit Væsen, fordi det har handlet imod det Oprindelige, det Aprioriske i sit Væsen. Thi det dybeste Bevis for Menneskets sociale Væsen ligger i det Aprioriske, i det Almengyldige i dets Natur. Og det Aprioriske, det Almengyldige har igjen sin Grund i Livets Enhed, sin Grund i, at det enkelte Liv er sat ud fra det uendelige Ene-Liv, har sit dybeste Liv, sin Grund og sin Enhed, sin Grundenhed i dette. I det theoretiske Liv træder dette Aprioriske tydeligt frem, men det viser sig ogsaa paa det Skjønnes og Godes Omraade. Sat ud fra Enheden, maa Mennesket overalt søge Enheden; socialt er Menneskets dybeste Stræben en Enhedsstræben, og denne alene ligger til Grund for den sociale Organisation. — Samfundets væsentlige Kjendemerke var den uendelige Vexelvirkning, betinget ved Differensation og Association; og alt dette har sin Grund i Menneskets Natur. Samfundet er det totaliserede Hele af de objektiverede Menneskedrifter: i den Forstand har Plato Ret, naar han kalder Samfundet Mennesket med store Bogstaver.

(Fortsættes.)

Den ensformige Jærnbænetaxt og det belgiske Experiment.

Svar til Hr. Kancelliraad Buchheister.

Af William Scharling.

II.

(Sidste Artikel.)

Principet for den ensformige Jærnbænetaxt hviler paa et ganske andet Grundlag end Principet om en lav Taxt, hvilken lave Taxt er den nœdvendige Forudsætning for Gjennemførelsen af hint Princip. Man kunde meget vel komme til det Resultat, at det vilde være rigtigt at nedsætte de nugældende Taxter til det Halve og dog lade det indbyrdes Forhold imellem dem forblive uforandret. Det Ene er et Spørgsmaal om, hvad der er hensigtsmæssigt, det Andet et Spørgsmaal om, hvad der er billigt og retfærdigt. Er det billigt, i sig selv rigtigt, at den Person, der rejser 10 Mil paa en Jærnbane, betaler 10, den, der rejser 20 Mil, 20 Gange saa meget, som den, der rejser 1 Mil? Dette Spørgsmaal er man allerede temmelig tilbøjelig til at besvare benægtende; paa Statsbanerne har man siden 1867, det vil sige, siden Staten overtog Banernes Drift, ligefrem opstillet en efter Af-

standen synkende Skala*), og selv paa de sjællandske Baner, hvor Afstandene i det Hele ere mindre paa hver enkelt Bane, betales der for 14 eller 18 Mil ikke ganske det 14- eller 18-Dobbelte af, hvad der betales for 1 Mil. Det tør saaledes allerede anses for indrømmet, at den Udgift, som den Rejsende**) forvolder Jernbanen, ikke ganske og nøjagtigt staar i Forhold til Rejsens Længde. Min Paastand gaar nu ud paa, at dette saa langt fra er Tilfældet, at det Modsatte i alt Fald kommer Sandheden langt nærmere; den Rejsende, der kører en kortere Strækning paa Jernbanen, forvolder i alt Væsenligt netop den samme Udgift som den, der kører en længere Strækning. Det er navnlig iøjnefaldende, at Alt, hvad der kan henføres under «Stationsudgifter» i videste Forstand, er aldeles uafhængigt af, om Vedkommende rejser langt eller kort. Enhver Rejsende gjør to Stationer nødvendige: en Afgangstation og en Ankomststation med tilhørende

---

*) Den i 1867 fastsatte Skala var følgende:

for de første 10 Mil betales henholdsvis 22 β for 1ste, 16 β for 2den, 10 β for 3dje Kl. pr. Mil,
for de næste 10 Mil betales henholdsvis 18 β for 1ste, 13 β for 2den, 8 β for 3dje Kl. pr. Mil,
for længere Rejser betales henholdsvis 14 β for 1ste, 10 β for 2den, 6 β for 3dje Kl. pr. Mil.

I det Enkelte ere disse Taxter senere undergaaede Forandring, men Principet er opretholdt. Ogsaa for Godssets Vedkommende er et lignende Princip gennemført.

**) Naar jeg ogsaa i disse Artikler, ligesom tidligere, udelukkende holder mig til Betragtningen af Passagertrafikken, er Grunden simpelthen den, at man her kun har med en enkelt Enhed, Personen, at gjøre, medens der i Godstrafikken ikke kan gaaes ud fra den enkelte Enhed, som f. Ex. Centneret, fordi ogsaa Rumfang og Værdi maa komme i Betragtning; det er notorisk, at der maa tages Hensyn til, om det er et Centner Silketøj eller et Centner Mursten eller Tørv. Behandlingen maatte derfor blive langt mere detailleret, end den tør være i en almindelig Tidsskriftsartikel.

Personale til Inspektion, Billetsalg, Besørgelse af Rejsegods m. v. I de herhen hørende Udgifter deltage Alle lige meget, uden Hensyn til, om de rejse kort eller langt. Det Samme gjælder om alle de Udgifter, som knytte sig til Banen og dens Drift i deres Helhed, og som maa til, for at denne sidste kan komme i Stand, og vilde blive akkurat de samme, selv om der slet ingen gennemgaaende Trafik fandtes, men kun en Række af lutter lokale Tog, fra en Station til den næste o. s. fr. Herhen høre alle Udgifter, der vedrøre Overbestyrelsen, Maskinværkstederne m. v. Men herhen høre ogsaa, ret beset, Udgifterne til Kapitalens Forrentning, forsaavidt denne fordres forrentet. Jeg kan ikke nu give nogen klarere eller bedre Fremstilling af min Opfattelse heraf end den, jeg gav i mine første Artikler, og jeg tillader mig derfor, da disse vel næppe nu staa tilstrækkelig klart for Læsernes Erindring, at hidsætte det paagjældende Stykke af disse Artikler.

«Ret beset gjælder det Samme» (— at vedkommende Udgifter ikke staa i nogensomhelst Forbindelse med, om Vedkommende rejser kort eller langt, og derfor rettest burde fordeles ligeligt paa samtlige Rejsende —) «om Banen i dennes hele Udstrækning med Tilbehør af Maskinbygninger og alt deslige. Thi enhver Rejsende benytter Banen som saadan, og enhver Tur, selv den korteste, forudsætter den hele Banes Existens. Selv om vi udelukkende fæste Blikket paa den rent lokale Trafik mellem to og to Nabostationer, er det klart, at alle disse Smaastrækninger tilsammen udgjøre den hele Bane, og at denne hele Lokaltrafik fra Station til Station ikke blot lettest, men ogsaa billigst besørges ved et gennemgaaende, for den hele Bane fælles Tog. Det er saaledes saa langt fra, at de Passagerer, der kun ville fra en

Station til den næste, kunne beklage sig over, at Toget for andre Passagerers Skyld — saavel som for at besørge Lokaltrafikken paa de øvrige Strækninger — gaaer videre, at deres Tur tvertimod vilde blive dem dyrere, hvis dette ikke var Tilfældet. Erfaringen viser ogsaa, at enhver Forlængelse af en Jærnbane for den alt tidligere bestaaende Dels Vedkommende medfører saavel en forholdsvis Formindskelse af Driftsudgifterne som en Forøgelse af Indtægterne. Enhver Passager som saadan benytter altsaa Banen som saadan, og enhver Tur er en Benyttelse af Banen, og ligesom den forudsætter den paagjældende lokale Banestrækning som sin absolute Betingelse, saaledes forudsætter den den hele Bane og den gennemgaaende Trafik paa denne som Betingelse for at kunne gjøres til en vis given Pris. Betragter man altsaa Banen som Helhed, saa maa det siges, at enhver Passager som saadan tilkøber sig Ret til at benytte Banen og det paa samme gennemgaaende Tog; om han benytter denne Ret i større eller mindre Omfang, er i og for sig ligegyldigt; han medvirker som saadan ligesaa fuldt som enhver anden Passager til, at hele det store Maskineri, som et Jærnbanelog forudsætter som sine aldeles nødvendige Betingelser, Banen selv saavel som Vognene, Stationerne saavel som Personalet — at hele dette Maskineri sættes i Bevægelse. Dette er den nødvendige Betingelse for at komme fra Kjøbenhavn til Hellerup, fra Hellerup til Gjentofte, fra Gjentofte til Lyngby og saa fremdeles ligesaa fuldt som for at komme fra Kjøbenhavn til Helsingør.»

Selv om man nu ikke formaar at tiltræde min Opfattelse af det Forhold, hvori de Rejsende staa til Forrentningen af Banens Anlægs kapital, — hvad der for saa

vidt bliver af mere underordnet Betydning, som det her kun gjælder om et Mere eller Mindre, og Spørgsmaalet særlig ved Statsbanerne slet ikke kommer direkte frem, idet de opførte Udgifter kun vedrøre Driften af Banerne, — vil man forhaabenlig dog indrømme, saaledes som ogsaa Hr. Buchheister principielt indrømmer det, at Udgifterne dele sig i to Hovedklasser, af hvilke den ene, der efter Hr. B.'s Beregning udgjør omtrent Halvdelen af samtlige Udgifter, ere faste eller «Stationsudgifter», der bør falde ligeligt paa alle Rejsende uden Hensyn til Rejsens Længde. Selve den Formel, som Hr. B. opstiller for, hvad en Persons Befordring koster, gaar ud herfra, idet han paa Grundlag af, hvad Udgifterne have været i 1874—75, kommer til det Resultat, at Udgiften ved en Persons Befordring er 34,3 Øre + 7,9 Øre, hvilket vil sige: en fast Udgift af 34,3 Øre og en bevægelig af 7,9 Øre for hver Mil. Det vil nu strax ses, at denne Beregning naturligvis afhænger af, hvilke Udgifter man betragter som faste og hvilke som bevægelige, og afhængige af Rejsens Længde, og jeg maa strax fremhæve, at efter min Formening maa den faste Udgift blive en Del større, og den bevægelige altsaa i en tilsvarende Grad mindre; men dette skal jeg ikke her forfølge videre, hvor vigtigt dette Punkt end er. Jeg akcepterer foreløbig Hr. B.'s Beregning for at jævnføre de Taxter, der ville fremkomme paa Grundlag af denne Formel, med de virkelige Taxter paa Statsbanerne, idet jeg for Nemheds Skyld holder mig til 3dje Klasse, for hvilken der særlig opstilles Formlen: $P_3 = 32,5 + 7,1 L$. Vi faa da følgende Pris for en Rejse paa

	efter Hr. B.'s Formel	virkelig Taxt	
		Enkeltbillet	Dobbeltbillet
1 Mil	39,6 Øre	25 Øre	17,5 Øre
2 —	46,7 —	50 —	35 —
3 —	53,8 —	75 —	52,5 —
4 —	60,9 —	100 —	70 —
5 —	68,0 —	125 —	87,5 —
10 —	103,5 —	250 —	175 —
50 —	387,5 —	970 —	715 —

Jeg skal ikke her opholde mig ved at fremhæve det aldeles Urimelige i, at den samme Dobbelt-Rejse (Tur og Retur) betales c. 50 pCt. højere af den Rejsende, der foretager de to Rejser med 2 Dages Mellemrum, end af den, der foretager den med 1 Dags Mellemrum. Hvad det her nærmest kommer mig an paa at fremhæve, det er, at man i Virkeligheden, hvad enten man rejser paa Enkelt- eller Dobbeltbillet, betaler langt mindre for en Rejse paa 1 à 2 Mil, end man selv efter Hr. B.'s Beregning burde betale, og at der ved Dobbeltbilletterne, som benyttes af de 70 pCt. af samtlige Rejsende, først fremkommer den efter denne Beregning rette Taxt ved den tredje Mil. I og for sig kan jeg nu selvfølgelig Intet have imod, at Jærnbanen beforder nogle Rejsende for en lavere Pris, end der svarer til den Udgift, de virkelig forvolde; men hvad jeg finder i allerhøjeste Grad urigtigt, det er, at Jærnbanen søger Dækning for dette Tab ved at lade dem, der rejse længere, betale Mere end, hvad der svarer til den Udgift, de virkelig forvolde. Dette er det nugældende System, og det er dette, som jeg finder uretfærdigt. Det vil ses, at, for at den, der rejser 1 eller 2 Mil, kan komme til at rejse for en Pris, der kun dækker omtrent det Halve af de Udgifter, han formenes at for-

volde, lader man den, der rejser 4 Mil, betale c. 66 pCt. mere end den Udgift, han antages at forvolde, og den, der rejser 10 eller 50 Mil, endog over det 2- à 3-dobbelte heraf. Det er dette, hvorimod jeg protesterer, idet jeg forlanger, at de, der gjøre de længere Rejser, i ethvert Tilfælde ikke maa betale Mere end, hvad der svarer til den Udgift, de forvolde Jærnbanen, og at denne bør søge at gjøre det muligt at befordre Passagererne paa de kortere Rejser til den Pris, som der findes passende for disse, netop derved, at der fremkaldes en saa forøget Trafik, at Udgifterne herved i Henhold til de Principer, jeg i det forrige Hefte har udviklet, bringes ned for hver enkelt Passager til kun at udgjøre det, som der nu virkelig afkræves disse, forsaavidt de rejse kort.

I hvilken Grad man efter det nugældende System beskatter de Passagerer, der rejse langt, til Fordel for dem, der rejse kort, vil klart fremgaa af to Omstændigheder, der i og for sig bidrage til at bekræfte Rigtigheden af de Grundprinciper, jeg foran har udviklet. Spørges der, hvor stor Udgift en Rejsende i Gjennemsnit volder Statsbanerne, da er det ikke saa ganske ligefrem at svare paa dette Spørgsmaal, da det jo beror paa, hvor stor en Del af Udgiften ved Banernes Drift der skyldes Persontrafikken, og hvor stor en Del der falder paa Godstransporten. Hr. B. forudsætter, at disse to Beløb ere proportionale med Indtægterne af henholdsvis Gods- og Persontrafikken; dette er i sig selv ingenlunde sandsynligt, og jeg for mit Vedkommende skulde være langt mere tilbøjelig til at tro, at Godset forvolder en forholdsvis større Udgift, eftersom der befordres omtrent dobbelt saa mange Godsvogne som Personvogne (i 1875 —76 saaledes ca. 2,02 Mill. Godsvognsmil imod 1,07 Per-

sonvognsmil), og Godset derhos paa Stationerne forvolder betydeligt mere Besvær og kræver langt mere Plads end Personerne, — at Passagererne altsaa i Virkeligheden betale for Mere end den Udgift, som de selv forvolde. Holde vi os imidlertid til Hr. B.'s Forudsætning, volder hver Passager Banen i Gjennemsnit en Udgift af c. 70 Ø. Hvad der i ethvert Tilfælde er sikkert nok og let nok at kontrollere er imidlertid den Indtægt, som hver Passager i Gjennemsnit giver Banen. Den er overraskende konstant og temmelig ens paa Statsbanerne og de sjællandske Baner; den var nemlig

paa Statsbanerne		de sjæll. Baner	
1871—72	90,1 Øre,	1871	93,71 Øre,
1872—73	101,8 —	1872	97,08 —
1873—74	100,3 —	1873	95,56 —
1874—75	103,0 —	1874	95,48 —
1875—76	99,5 —	1875	99,38 —
gjsnidl. 98,9 Øre.		96,24 Øre.	

Dette Resultat vil vistnok overraske de Fleste, som ikke alt kjende det, og det er ogsaa i sig selv forbavsende nok. Først maa det forbavse, at Gjennemsnitsindtægten for en Passager, uagtet Betalingen er fastsat i Forhold til Rejsernes Længde, er ganske den samme paa to Banenæt, af hvilke det ene stadig har været omtrent og navnlig i de sidste Aar mere end dobbelt saa langt som det andet og navnlig — thi dette er egentlig Hovedsagen — af en saadan Beskaffenhed, at den længste Rejse, der kan gøres i én Retning, er paa det ene ca. 23 à 24 Mil (Helsingør—Masnedsund eller Korsør—Masnedsund), paa det andet indtil 58 Mil (Frederikshavn—Nyborg). Men dernæst maa det sikkert, naar vi holde

os særligt til det sidste Banesæt, forbyde de Fleste, at Gjennemsnitsindtægten for en Passager (vel at mærke: i Gjennemsnit for alle tre Klasser) kun er knap 1 Krone, uagtet dette Beløb kun svarer til Gjennemsnitsprisen for de tre Klasser paa en Strækning af $2\frac{1}{2}$ Mil, og selv paa tredje Klasse kun svarer til en Rejse af 4 Mil (6 Mil paa Dobbeltbillet), medens dog Taxten stiger indtil en Gjennemsnitstaxt af 18 Kr. eller paa første Plads 25 Kr., paa tredje 11 Kr. (Dobbeltbillet 8 Kr. 60 Øre). Efter Hr. Buchheisters Formel er Udgiften for en Rejsende for denne Strækning paa tredje Plads 4 Kr. 45 Ø., paa første ca. 9 Kr. — Betalingen maa altsaa sættes til henved det 3-Dobbelte af den Udgift, som den Rejsende virkelig formenes at volde Jærnbanen paa de lange Strækninger*), for at der kan raades Bod paa, at Jærnbanen lader dem, der kjøre en kort Strækning, betale mindre end den Udgift, de forvolde. Det kan man kalde at give Rabat til dem, der købe i større Partier!

Til Forklaring af det aldeles uforholdsmæssige Vederlag, man saaledes under det nugældende System forlanger af dem, der ville gjøre længere Rejser, maa endnu bemærkes, at det ikke blot er den Merudgift, som Passagererne paa korte Strækninger volde Jærnbanen ud over, hvad de betale, som skal dækkes af dem, der rejse langt, men at det endvidere er disse, der udelukkende maa tilvejebringe hele den Fortjeneste, det Overskud, som

---

*) Selv om vi aldeles gaa bort fra Adskillelsen imellem Stations- og Transportudgiften og henregne samtlige Udgifter ved Personbefordringen — efter Hr. B.'s Opgjørelse: 1,516,000 Kr. — til »Transportudgifter», bliver den Maximumsudgift, en Passager forvolder paa Strækningen Frederikshavn—Nyborg, i Gjennemsnit 9 Kr. og paa tredje Plads ca. 7 Kr.

Personbefordringen giver ud over Driftsudgifterne. Dette Overskud — efter Hr. B.'s Forudsætninger 731,000 Kr. — skal helt og holdent bringes tilveje af de Passagerer, der rejse over 3 à 3½ Mil. Det falder saaledes i Gjennemsnit med 1 Kr. paa hver af disse Passagerer — men selvfølgelig efter en stærkt stigende Skala med et desto større Beløb, jo længere Rejsen er.

Det maa nemlig vides, — og det er dette, der navnlig forklarer, at Gjennemsnitsindtægten for samtlige Passagerer knap er 1 Krone —, at det er et forholdsvis meget lille Tal af de Rejsende, der rejse langt. Der kjørte nemlig i 1874—75 og 1875—76 paa Statsbanerne

1874—75:

	indtil 2 Mil	927,914 Pers. eller 42,5 pCt.			
over 2	indtil 5 —	774,527	—	—	35,5 —
— 5	— 10 —	268,636	—	—	12,3 —
— 10	— 15 —	104,099	—	—	4,8 —
— 15	— 20 —	52,184	—	—	2,4 —
— 20 Mil		54,798	—	—	2,5 —

1875—76:

	indtil 2 Mil	1,126,326 Pers. eller 43,0 pCt.			
over 2	indtil 5 —	945,480	—	—	36,1 —
— 5	— 10 —	315,219	—	—	12,0 —
— 10	— 15 —	108,085	—	—	4,1 —
— 15	— 20 —	60,098	—	—	2,3 —
— 20 Mil		64,215	—	—	2,5 —

Altsaa: paa et Banenæt, hvor der er en Hovedrute af 58 Miles Længde og andre Hovedruter paa 46 à 50 Miles Længde (Frederikshavn—Vamdrup, Holstebro—Nyborg), rejse knap 5 pCt. af Passagererne over 15 Mil, knap 9 à 10 pCt. over 10 Mil, medens 78 à 79 pCt. kun

rejse indtil 5 Mil. Naar man saaledes ser, at to Tredjedele — 60 à 70 pCt. — af Passagererne ikke engang betale Jærnbanen, hvad deres Transport koster den, er det ikke besynderligt, at den Tiendedel, der rejser over 10 Mil, maa betale særdeles betydeligt mere, end hvad der svarer til den Udgift, de forvolde Jærnbanen.

Og i Virkeligheden er dette endnu langt mere, end her er forudsat. Thi Passagererne paa de korte Strækninger volde i Virkeligheden Jærnbanen en langt større Udgift, end Hr. Buchheister regner. Jeg skal ikke her dvæle ved, at der efter min Overbevisning maa henføres en langt mindre Del af Udgifterne til «Transportudgifter», end Hr. B. regner, naar der ved Transportudgifter skal forstaas saadanne Udgifter, som stige i et tilsvarende Forhold til Rejsens Længde. Jeg skal heller ikke videre opholde mig ved det Tillæg, den af Hr. B. opstillede Formel for Udgiften ved en Persons Befordring maa faa, naar man opstiller den billige Fordring, at samtlige Passagerer forholdsvis skulle yde Bidrag til Jærnbanens For tjeneste (Overskudet), eftersom dette ved Statsbanerne slet ikke er Andet end en (lav) Forrentning af Anlægs kapitalen. Gaar man ud fra, at Overskudet af Personindtægten — efter Hr. B.'s Beregning 731,000 Kr., efter min Formening endnu mere — skulde udredes af Passagererne i Forhold til Transportlængden, vilde det blive 7,6 Øre pr. Mil; gaar man derimod ud fra, at det skal fordeles ligeligt paa samtlige Passagerer, hvad jeg efter det foran Udviklede maa anse for det Rette, bliver det ved den nuværende Trafik et fast Tillæg af 33,5 Øre for hver Passager*). Selv i første Tilfælde bliver altsaa det

*) Ved en Forøgelse af Trafikken til det Tredobbelte vilde det altsaa

Beløb, en tredje Klasses Passager — naar Gjennemsnitsbeløbet fordeles efter Forholdet imellem Klasserne — burde betale for 1 Mil, 44,7 Øre, for 2 Mil 56,9 Øre og for 3 Mil 69,1 Øre, medens den virkelige Betaling for en Dobbeltbillet er henholdsvis 17,5—35—52,5 Øre. Men selv ved dette Beløb kunne vi ikke blive staaende.

Det er nemlig en aldeles urigtig Forudsætning, at den Udgift — endog den «Transportudgift» — som enhver Passager forvolder, staar i direkte Forhold til den Veglængde, han kører. Hr. Buchheister oplyser os selv herom, idet han meget rigtig siger: «det er egentlig Vognen, der bør benyttes som Enhed ved Beregningen af Jærnbanernes Driftsudgifter», og støtter dette derpaa, at «det Tog, der gaar fuldt fra Begyndelsesstationen, maa være forberedt paa at optage Rejsende paa Mellemstationerne, ligesom det Tog, der gaar fuldt fra Begyndelsesstationen, efterhaanden vil miste en Del af sin Besætning». Jeg har alt i den første Del af denne Artikel nærmere oplyst, i hvilket Omfang Erfaringen bekræfter denne Sætning. Men det vil let ses, at det aldeles ingen Betydning har for Jærnbanen, at en Person kun kører 1 eller 2 Mil, naar den dog for hans Skyld maa transportere den Plads, eventuelt den Vogn, han skal benytte, 5 à 10 Mil. Og Hr. B. fremhæver jo selv, som alt foran anført, at man kun paa enkelte større Stationer, altsaa med det angivne Mellemrum, kan hænge Vogne fra eller til. Det hjælper altsaa Jærnbanen saare lidt, at t. Ex. en Passager fra Odense allerede stiger ud ved Holmstrup,

---

kun blive ca. 11 Øre for hver Passager, hvad der sikkert, naar man overhovedet forlanger Banerne forrentede, ikke er nogen overdreven Betaling for Banens Benyttelse, selv om der kun benyttes en kortere Strækning.

naar dog Vognen maa gaa helt til Strib. Thi selve Personens Vægt er forholdsvis forsvindende i Sammenligning med den »døde Vægt«, som hans Befordring nødvendig-
gjør. Det er kun under den Forudsætning, at Antallet af ankommende og afgaaende Passagerer paa hver enkelt Station opveje hinanden, altsaa at den Plads, som en udstigende Person gjør ledig, strax bliver besat med en Anden, at det kommer Jærnbanen til Gode, at han er stegen ud efter 1 eller 2 Mils Kjørsel — i modsat Fald forvolder han akkurat den samme Udgift baade til Trække-
kraft, Slid paa Vogn og Bane m. v. som den, der kører 5 à 10 Mil. Naar der altsaa, som i første Del af nærværende Artikel oplyst, i dagligt Gjennemsnit skal befordres 600 Passagerer paa Strækningen Odense—Holmstrup (1,1 Mil), medens der ellers paa alle den fynske Banes øvrige Strækninger kun behøver at være Plads til højst 480 Passagerer, saa maa Togene blot for de førstnævnte Passagerers Skyld gøres 25 pCt. større, end det ellers vilde være nødvendigt, og disse saa meget større Tog maa da befordres i alt Fald hele Strækningen Odense—Strib (7,1 Mil) blot af Hensyn til Passagererne imellem Odense og Holmstrup. Men det gennemgaaende Antal af Passagerer — eller rettere, det Antal Passagerer, som endog med individuel Omskiften paa Mellemstationerne skal befordres imellem Strib og Odense —, er i dagligt Gjennemsnit kun 304. Det er af Hensyn til de (i dagligt Gjennemsnit) 296 Personer, som kun skulle befordres en eller to Mellemstrækninger paa 1 à 2 Mils Længde, at Togene maa indrettes paa at rumme det dobbelte Antal, og det er saaledes fuldstændigt urigtigt at sige, at den »Transportudgift«, som hine forvolde Banen, staar i ligefremt Forhold til den Vejlængde, de kjøre. Nej, den

staar i direkte Forhold til den Vejlængde, Toget maa gjennemløbe, uden at der kan hænges Vogne til eller fra. Det er saaledes denne Vejlængde, som der maa tages Hensyn til ved Taxtens Ansættelse — og saaledes kommer man ganske naturligt til det Zonesystem, som «det falder (Hr. Buchheister) noget vanskeligt at forstaa».

Den hele Basis for Hr. Buchheisters Beregning af, hvad det koster at befordre en Person en Mil, er saaledes fuldstændig uholdbar — endog bortset fra, at den hviler paa den vilkaarlige og ubevislige Forudsætning, at Udgifterne henholdsvis ved Person- og Godsbefordring ere proportionale med Indtægterne heraf, — at en altfor stor Del af Udgiften er henført til den Klasse Udgifter, der voxer i samme Forhold som Transportlængden, — samt at den kun tager Hensyn til, hvad det i Øjeblikket og med den givne Trafik koster at befordre en Person. Thi ved Beregningen maa der, efter Hr. B.'s egen rigtige Forklaring, gaas ud fra, hvad det koster at befordre Vognen den Strækning, som den nødvendig maa gjennemløbe; om Personen følger med den hele Strækning eller ej, er for Jærnbanen en fuldstændig ligegyldig Sag.

Af det Anførte følger nu egenlig, at man strængt taget ikke vilde kunne udregne i nogen Almindelighed, hvad det — selv med en given Trafik — koster at befordre en Person en vis Strækning, fordi dette altsaa for en Del beror paa de lokale Forhold, paa de større eller mindre Afstande imellem de Stationer, hvor Togforøgelse og Togformindskelse kan finde Sted. Men i al Almindelighed kan man naturligvis meget vel gaa ud fra et vist Gjennemsnit ogsaa i denne Henseende, og det maa da

vistnok siges, at den Strækning af 5 Mil, ved hvilken jeg i mit subsidiære Forslag*) har sat Grænsen for Indtrædelsen af den ensformige Taxt af gennemsnitlig 2 Kr., omtrent rammer det Rette. Dette subsidiære Forslag har jeg i de senere Aar været tilbøjelig til at give Fortrinet for det principale (se nedenfor*), navnlig bl. A. af Hensyn til den Umulighed af at faa samtlige Pladser i samtlige Tog fuldt besatte, som jeg meget vel har haft Øje for allerede før Hr. Buchheisters Fremdragning deraf, men fra først af ikke har tiltroet saa stort Omfang, som det foran er paavist, at den har. Da jeg nu efter Alt, hvad der i nærværende Afsnit er udviklet, bestemt maa fastholde, at paa den ene Side den Besparelse, som en Person forskaffer Jærnbanen ved kun at kjøre en kortere Strækning end den, der (gennemsnitlig) ligger imellem to Vognskifte-Stationer, er aldeles forsvindende, og at paa den anden Side den Merudgift, som han forvolder

*) I mine første Artikler om «Frimærkesystemet og Jærnbaner», Kbhvn. 1867, har jeg principaliter gjort gjældende, at den Merudgift, som en Passager volder derved, at han rejsar en længere Strækning, er forsvindende i Sammenligning med den Udgift, som enhver Passagers Befordring, ligegyldig hvor kort, forvolder, og at den navnlig for de sjællandske Baners Vedkommende højst tør sættes til 2 Skill. (4,8 Øre) pr. Mil, men at man meget vel kunde forsvare at lade den helt ude af Betragtning og sætte en ganske ensformig Taxt, der dog af Billighedshensyn burde nedsættes for de to første Mil saaledes, at den ikke for nogen Passager blev højere, end den i Øjeblikket var sat. Den normale, ensformige Taxt for alle Strækninger over 2 Mil foresloges da for de sjællandske Baners Vedkommende sat til gennemsnitlig 2 eller 3 Mark (66 eller 100 Øre). Subsidiært foreslog jeg den ensformige Taxt sat til 1 Rd. (2 Kr.), der da først skulde indtræde for en Strækning af 5 Mil og derover. I saa Fald maatte af nysnævnte Hensyn de første 5 Mil deles i to Strækninger, henholdsvis over og under to Mil.

ved, naar han overhovedet kører ud over denne Strækning, at køre et endnu længere Stykke Vej, end hvad der svarer hertil, er højst ubetydelig, maa jeg vedblivende være af den bestemte Overbevisning, at man kommer til den retfærdigste Taxt, som det overhovedet er mulig at opnaa, ved at gjøre Hovedadskillelsen imellem dem, der køre indtil, og dem, der køre længere end omtrent 5 à 6 Mil. Det har naturligvis ikke været min Mening med afgjort Bestemthed at ville fastslaa netop Tallet 5 Mil som det, der absolut bør vælges som Grænsen, for at opnaa den rigtigste og retfærdigste Taxt; men det fremgaar dog tilstrækkelig klart af de foran anførte Tal, at der omtrent paa dette Punkt indtræder en meget stærk Af- tagen i Rejsernes Antal. Saaledes faldt i 1875—76 af ca. 2,619,000 Rejser paa Statsbanerne ca. 2,07 Mill. paa Rejser indtil 5 Mil; det Antal Passagerer, som rejste mere end 5 Mil længere, var derimod kun ca. 232,000. Overfor den lokale Trafik er dette Antal næsten forsvindende, og det tør i ethvert Fald paastaas, at det er denne lokale Trafik, der væsenligst bestemmer Jærnbanernes Udgifter og derfor ogsaa væsenligst bør dække dem. At fritage dem derfor og saa vælte den udækkede Del over paa den højst ubetydelige gennemgaaende Trafik, der i Virkeligheden saa langt fra kan siges at forøge Udgifterne, at det tvertimod er givet, at Oprettelsen af lutter lokale Tog vilde gjøre hvert Tog langt kostbarere for Jærnbanen og følgelig hver Plads langt dyrere for de lokale Rejsende, forekommer mig at være en afgjort Uretfærdighed. Opgaven maa tværtimod være den, saa vidt muligt at virke for Tilvejebringelsen af en saa meget større Trafik, at den Udgift, som hver Passager volder Jærnbanen, bringes i nøjere Overensstemmelse med den

Pris, som denne tror at maatte indskrænke sig til at forlange af dem, der kun kjøre ganske kort.

Jeg er nemlig, som udtalt paa Mødet, ingenlunde en saadan Principrytter, at jeg for at hævde et i sig selv rigtigt Princip skulde se bort fra det praktiske Hensyn, at der ikke tør forlanges mere end en vis ringe Betaling af dem, der kun kjøre kort, selv om de i Virkeligheden volde Jærnbansen en noget større Udgift. Jeg har derfor gjerne foreslaaet Taxterne sat saaledes, at der ikke af Nogen blev krævet mere, end der i Øjeblikket forlanges. At imidlertid den i Øjeblikket gjældende Taxt skulde være absolut forbindende, saa at der bogstaveligt ikke af Nogensomhelst maatte kræves en Øre mere end nu, selv om det kunde godtgjøres, at hans Befordring kostede Jærnbansen det Dobbelte, kan jeg saa meget mindre erkjende, som Jærnbansen selv jo ingenlunde har fraskrevet sig Ret til fra Tid til anden at forhøje samtlige Taxter, hvad der alt foreligger flere Exempler paa. Jeg kan saaledes ikke erkjende, at det skulde være uberettiget — eller blot upraktisk — at sætte Betalingen for de første to Mil saaledes, at den kun blev en Nedsættelse for dem, der kører over $1\frac{1}{2}$ Mil, og en ubetydelig Forhøjelse for dem, der kun kjørte indtil 1 Mil, og jeg maa i alt Fald holde paa, at det ved hele denne Overvejelse maa være berettiget at holde sig til en Sammenligning med Taxterne for Enkeltbilletter, da jeg aldeles ikke kan indse, at den Udgift, man forvolder Jærnbansen, skulde blive mindre, fordi man rejser to Gange i Løbet af to Dage. Jeg maa i ethvert Tilfælde bestemt paastaa, at en paa en saadan Ansættelse bygget Tarif i alle Retninger bliver langt mere baade retfærdig — hvad der er mig Hovedsagen — og praktisk end den nugældende. Skulde jeg nu for

Statsbanernes Vedkommende, under fornødent Hensyn til deres lokale saavel som samtlige i Øjeblikket eksisterende Forhold, gjøre Forslag til en baade principrigtig og i sig selv retfærdig og billig Tarif, maa jeg gaa ud fra en saadan Sondring imellem de tre Vognklasser, som foreslaaet i «Frimærkesystemet og Jærnbannerne» S. 19—21, hvorefter den nuværende anden Plads bliver første og en ny anden indtræder imellem denne og den nuværende tredje*). Da nu Pladsens Beskaffenhed bliver af mere underordnet Betydning, jo kortere Rejsen er, betragter jeg det som Hovedsagen, at Rejsen paa tredje Plads ikke fordyres for de kortere Strækninger, og at ogsaa de Passagerer, som ikke ønske at kjøre paa tredje Plads, vedblivende kunne faa dette Ønske opfyldt uden at betale mere end nu paa anden Plads, medens det bliver af underordnet Betydning, at de maa nøjes med noget mindre Bekvemmelighed, end de nu faa for denne Pris, medens Betalingen for den nuværende anden Plads, der i det Følgende vil blive betegnet som første Plads, bliver noget højere end nu for de Passagerer, som kjøre ganske kort. Minimum af Betaling for Enkeltbilletter er nu for tredje Plads 25 Øre, for anden Plads 40 Øre, hvilket er Betaling for 1 Mil og paa Dobbeltbilletter for 1,42 à 1,45 Mil. Jeg tror altsaa, at man ved at fastsætte en Taxt af henholdsvis 50—40—25 Øre for de tre af mig fore-

---

*) At der meget vel for de langvejs Rejsende kunde indrettes særlige Extravogne, beregnede navnlig paa Nattekjørsel, og at der da for disse krævedes en særlig Extrabetaling, er en Selvfølge og ingeniunde i Strid med Principet om en ensformig Taxt. At den nuværende første Plads i sin nærværende Skikkelse er temmelig overflødig, fremgaar tilstrækkelig deraf, at den kun benyttedes af — 0,60 pCt. af samtlige Rejsende paa Statsbanerne i 1875—76.

slaaede Klasser for alle Rejser paa indtil $2\frac{1}{2}$ Mil vilde tage alt fornødent praktisk Hensyn og iagttage alt muligt Hensyn til, hvad Passagererne for Tiden ere vante til at betale, og dog indrømme en ikke ringe Del af disse en Nedsættelse*).

For en Strækning af over $2\frac{1}{2}$ indtil 6 Mil vilde jeg dernæst foreslaa en Taxt af henholdsvis 125—90—65 Øre; dette svarer nu for den første og tredje Klasses Vedkommende til en Betaling for henholdsvis 3,12 og 2,6 Mil paa Enkeltbillet, 4,84 og 3,71 Mil paa Dobbeltbillet; men

*) For den her for 1ste og 3dje — svarende til nuværende 2den og 3dje — Plads foreslaaede Betaling vilde man nemlig nu kun kunne kjøre henholdsvis paa Enkeltbillet 1,25 og 1 Mil, paa Dobbeltbillet 1,81 og 1,42 Mil. For den, der kjører længere indtil $2\frac{1}{2}$ Mil, er der altsaa en Nedsættelse i Betalingen. Til nærmere Sammenligning hidsættes følgende Oversigt over Prisen for de tre forskellige Strækninger paa den nuværende anden og tredje Plads (II A og III), eftersom det er Enkelt- eller Dobbeltbillet, hvilke sidste ikke udstedes for mindre end 2 Mil, 1 frem og 1 tilbage, samt den foreslaaede Taxt for de samme Pladser ved den tilføjede nye Mellemplads (II B):

indtil $2\frac{1}{2}$ Mil.

	II A.	II B.	III.
Enkeltbillet	40 à 100 Ø.		25 à 62 Ø.
Dobbeltbillet	(27,5) à 69 —		(17,5) à 44 —
Foreslaaet Taxt	50 Ø.	40 Ø.	25 Ø.

over $2\frac{1}{2}$ —6 Mil.

	II A.	II B.	III.
Enkeltbillet	110 à 240 Ø.		69 à 150 Ø.
Dobbeltbillet	75 à 165 —		48 à 105 —
Foreslaaet Taxt	125 Ø.	90 Ø.	65 Ø.

over 6 Mil.

	II A.	II B.	III.
Enkeltbillet	250 à 1800 Ø.		156 à 1105 Ø.
Dobbeltbillet	172 à 1360 —		110 à 860 —
Foreslaaet Taxt	225 Ø.	175 Ø.	125 Ø.

de, der ville nøjes med den nye anden Plads, ville kunne rejse denne Strækning af $2\frac{3}{4}$ indtil 6 Mil for samme Betaling, som de nu give for $2\frac{1}{4}$ Mil paa Enkeltbillet, for 3,27 Mil paa Dobbeltbillet. Der vil saaledes ikke ret Mange føle sig forulempede ved den her foreslaaede Taxt, der i sig selv er langt retfærdigere, end den nu-gældende og derhos medfører en tildels endog betydelig Nedsættelse for Alle, der rejse over $3\frac{3}{4}$ à $4\frac{1}{2}$ Mil.

Sættes endelig for alle Rejser paa over 6 Mil en Taxt af henholdsvis 225—175—125 Øre, vil saagodtsom ingen af denne Klasse Passagerer komme til at betale mere end nu, medens det for de allerfleste vil være en overordenlig Nedsættelse. Der betales nu for 6 Mil Enkeltrejse henholdsvis 240 og 150 Øre, altsaa mere end her foreslaaet for de samme Klasser, for 6 Mil Dobbeltrejse paa anden Plads 165 Øre, hvilket svarer til Prisen for den nye Mellemplads, og kun for en Dobbeltrejse paa tredje Plads kan man for samme Betaling (125 Øre) kjøre 7,1 Mil.

Det er saaledes min Overbevisning, at et Taxtsystem som det her foreslaaede uden at være ubilligt mod Nogen tilvejebringer en saa betydelig Nedsættelse for Mange, at en stor Tilvæxt i Trafiken vil kunne ventes, og endelig — hvad der er Hovedsagen — en ganske anderledes retfærdig Fordeling af de Udgifter, som Persontrafiken volder Statsbanerne, end det nugældende Taxtsystem.

Men hvilke ville nu de finansielle Resultater af denne Tarif blive ved den nuværende Trafik? Dette beror selvfølgelig for en Del paa, i hvilket Omfang de forskellige Klasser ville blive benyttede. Det tør aldeles sikkert antages, at Oprettelsen af en Mellemlasse imellem de nuværende 2den og tredje Klasser vil formindske Antallet

af dem, der kjøre paa tredje Plads, endel ved at overføre en betydelig Del af dem paa hin Mellemplads, og at derhos den overordenlige Nedsættelse i Priserne for den nuværende anden Plads navnlig paa alle længere Strækninger (ogsaa paa den sidste Del af hver af de to første Sektioner) vil forøge Antallet af dem, der søge denne Plads, ikke lidet. Jeg tror derfor, at man, naar endvidere henses til den forholdsvis stærkere Benyttelse af de bedre Vognklasser paa længere Strækninger, som alt nu fremtræder med stor Bestemthed, uden Overdrivelse tør regne, at paa den første Strækning ville højst 70 pCt., paa de to andre højst henholdsvis 60 og 50 pCt. benytte tredje Plads*), medens af Resten omtrent $\frac{2}{5}$ ville benytte den nuværende anden Plads. I saa Fald vil man faa en Gjennemsnitsbetaling for den første Strækning af ca. 31 Øre, for den anden af ca. 80 Øre, for den sidste af ca. 160 Øre pr. Passager, og vi faa da for den i 1875 — 76 tilstedeværende Trafik følgende, snarest for lavt beregnede, Indtægt:

ca. 1,340,000 Pass. à 31 Øre = ca.	415,000 Kr.
— 805,000 — à 80 — = —	644,000 —
— 474,000 — à 160 — = —	758,000 —
tils. ca. 2,619,000 Pass.	1,817,000 Kr.

Den virkelige Indtægt har været ca. 2,608,000 Kr.; der vilde altsaa blive et Deficit af ca. 791,000 Kr., som

*) Paa de sjællandske Baner — for Statsbanerne findes ingen tilsvarende Opgjørelse — rejste i 1875 paa Strækninger indtil 4 Mil ca. 79,5 pCt. paa tredje, 19,8 pCt. paa anden Plads, paa Strækninger af $4\frac{1}{2}$ — $8\frac{1}{2}$ Mil henholdsvis 64,3 og 33,4 pCt., paa Strækninger af over $14\frac{1}{2}$ Mil henholdsvis 57,1 og 38,3 pCt. Den nuværende første Plads benyttes kun af 1,21 pCt., paa Strækninger indtil 4 Mil kun af 0,64 pCt.

maatte dækkes ved en forøget Trafik. Det vil ses, at der hertil ikke vilde udfordres stort Mere end en Fordobling blot af Antallet af de Passagerer, der rejse over 6 Mil, ved en uforandret Trafik paa de øvrige Strækninger; ved en saadan Fordobling vilde det samlede Passagerantal kun blive forøget med ca. 16 pCt., hvilken Forøgelse efter det i forrige Hefte Oplyste næppe vilde volde nogen synderlig Merudgift. Spørgsmaalet bliver altsaa kun, om en saadan Fordobling vilde kunne paaregnes — og derom nærer jeg for mit Vedkommende ingen Tvivl. Rigtignok spørger Hr. Buchheister: «Hvorfra skulde Tilvæksten komme?» idet han opstiller Forudsætningen for en Trafikforøgelse paa følgende Maade: «nedsæt Taxten imellem Holstebro og Skive fra 1 Kr. 65 Ø. til 80 Ø. eller mellem Holstebro og Kolding fra 8 Kr. til 4 Kr., hvor mange flere Billetter tror man, at der ville blive solgte end de 5000 og 100, som nu sælges imellem disse Byer?» Ja, ganske vist, naar man vælger saa urimelige Exempler, kan man let bevise, hvad det skal være. Folk i Kolding have i Almindelighed ikke nogen sær Opfordring til at rejse til Holstebro og ville næppe lade sig friste dertil af en billig Betaling for Rejsen. Og det er heller ikke sandsynligt, at der er nogen sær Opfordring for Folk i Holstebro til at komme til Skive eller omvendt, med mindre de have Familie- eller Forretningsforbindelser der. Men Folk i Holstebro, i Skive og i Kolding ville overmaade gjerne rejse til Aarhus og til Kjøbenhavn, og Folk i Kjøbenhavn til Vejle og Silkeborg, naar de kunne gjøre Rejsen billig, og jeg for mit Vedkommende nærer ingen Tvivl om, at det Antal af henved 800 Passagerer, som i 1875—76 rejste fra Holstebro til Aarhus og via Aarhus til Kjøbenhavn, vil blive fordoblet og mere end fordoblet,

naar Betalingen for anden Plads nedsættes fra 8 Kr. til 2 Kr. 25 Øre eller 1 Kr. 75 Øre. Have vi ikke ogsaa, forinden den vestjydske Bane vedtoges, hørt paastaa, at der slet ingen Trafik vilde komme paa denne Bane, fordi man kunde kjøre hele Vejen fra Holstebro til Varde igjennem uden at møde mere end et Par enkelte Vejfarende paa hele Rejsen — og hvad viser nu det første Driftsaar? At der paa denne Strækning, som først aabnedes for Persontrafiken dels den 15de April, dels den 8de Avg. 1875, allerede indtil 31te Marts 1876 er befordret ca. 198,000 Passagerer, hvilket for et helt Aar giver ca. 17,000 Pass. pr. Banemil (ca. 13,200 for den Tid, Banen har været aabnet), medens der i Statsbanernes første Aar, 1862—67, kun befordredes fra 11,000 til 13,600 og først i 1867—68 over 16,400 Pass. pr. Banemil af de da aabnede Strækninger (den fyenske Bane, Øst- og Tværbanen). Saaledes virke de bedre Samfærdselsmidler — og ikke mindst den større Prishillighed. Men medens jeg derfor ikke betvivler, at det forventede Resultat vil indtræde, er jeg ingenlunde blind for, at der oftest stiller sig endel andre Vanskeligheder end blot de direkte Rejse-Omkostninger i Vejen for en længere Rejse, og jeg lægger derfor megen Vægt paa, at der efter den af mig foreslaaede Taxt, uagtet dens Øjemed nærmest er at ophæve den nu bestaaende Uretfærdighed i Taxtansættelsen for længere Rejser og netop gaar ud fra, at de nugældende Taxter indeholde en ubillig Begunstigelse af dem, der kun kjøre kort, dog ogsaa paa de kortere Strækninger vil medføre Nedsættelse for en stor Del Passagerer og kun for de Allerfærreste — nemlig kun overfor dem, der paa ganske korte Strækninger benytte Dobbeltbilletter — medfører en i sig selv ubetydelig Forhøjelse af Prisen (jfr. foran). Thi

netop ved kortere Rejser spiller Prisen en overmaade stor Rolle, og jeg tillægger det derfor en særdeles stor Betydning, at der for alle tredje Klasses Rejsende paa Enkeltbillet bliver en Nedsættelse, undtagen for dem, der kjøre en Strækning af netop 1 Mil eller af netop $2\frac{3}{4}$ Mil — og at der selv for disse saagodtsom ingen Forhøjelse bliver. Thi for at der uden Ubillighed mod Andre skal kunne indrømmes en saa lav Betaling som den nugældende — og tildels en endnu lavere — for de kortere Strækninger, er det netop nødvendigt, at Antallet af Passagerer ogsaa paa disse forøges saaledes, at Driftsudgiften for hver Enkelt bringes endel ned under, hvad den er nu. Derfor regner jeg ogsaa bestemt paa en ikke saa ringe Forøgelse af Trafiken paa Strækninger af indtil 6 Mils Længde, og det er netop denne Forøgelse, som skal give Midler til at dække den Forøgelse af den samlede Driftsudgift, som selve Udvidelsen af Trafiken maa ventes at ville medføre. Men jeg skal slet ikke indlade mig paa yderligere Beregninger over, hvilken Indflydelse de foreslaaede Taxter kunne ventes at ville øve paa Trafiken. Thi her er det netop, at det gjælder: Forsøg det! Thi saa længe, vi kun have Gisninger og subjektive Formeninger at gjøre med, er den ene ligesaa berettiget som den anden, og ingen af dem beviser noget. Beviset kan kun føres ved et Experiment.

Saa er det, at Hr. Buchheister henviser til det belgiske Experiment, hvorved det formentlig tilstrækkelig har vist sig, at saadanne Forslag som mine ere upraktiske. Overfor denne Henvisning var det, at jeg henviste til Prof. Dr. Ad. Wagner's Oplysninger om det Experiment, der var anstillet i Belgien, og om Grundene til, at det alt efter saa kort Tid blev tilbagekaldt. Idet jeg her

gjengiver disse Oplysninger saavel som hans Bedømmelse af dette Experiments Betydning, maa jeg forudskikke den Bemærkning, at Prof. Wagner vel mener, at Jærnbane-tariferne trænge til en gennemgaaende Revision, der nærmest bør gaa i Retning af Nedsættelser, men at han paa ingen Maade er en Ven af de Planer til et Zone-system, som ogsaa i Tyskland ere blevne fremsatte i de senere Aar, men tværtimod i det Væsenlige staar paa et lignende Standpunkt som Hr. Buchheister og i adskillige Enkeltheder ganske samstemmer med dennes Opfattelse af Forholdene. Det er da ogsaa netop i en Kritik af saadanne Planer, at han giver følgende Fremstilling af det belgiske Experiment:

«Tarifreformen paa de belgiske Statsbaner bestod, kort at berette, i Anvendelsen af Differentialprincippet paa Persontrafikken, hvorefter Tarifsatserne aftage i en stærkt stigende Progression med Afstanden. Ifølge den ved Lov af 1ste Juli 1865 givne Bemyndigelse gennemførte den belgiske Regering først delvis og med nogle Modifikationer den tilsigtede Reform ved Forordning af 20de Marts 1866 fra 1ste Maj 1866. Principerne for Reformen vare følgende: Istedenfor den tidligere faste Pris pr. Kilometer af henholdsvis 8, 6 og 4 centimes for de tre Klasser paa de forskellige Tog skulde der fra en vis Afstand at regne indtræde en Differentialtarif med stærkt aftagende Satser for fjernere Afstande. Som Enhed blev istedenfor Kilometeren sat en lieue = 5 kilom. Normalsatserne for de første 10 lieues vare da (henholdsvis for de tre Vognklasser) 30, 20 og 15 centimes pr. lieue (altsaa 6, 4 og 3 centimes pr. kilom.) eller 25, $33\frac{1}{3}$ og 25 pCt. mindre end før. For de næste 10 lieues blev Betalingen (altsaa fra den 11te lieue) 15, 10 og 7,5 centimes pr.

lieue, for de følgende lieues fra den 21de af 10, 7,5 og 5 centimes pr. lieue. For Iltog vare Priserne 20, istedenfor som hidtil 25, pCt. højere, hvorhos de medførte alle tre Klasser istedenfor som hidtil kun første eller højst første og anden Klasse.»

Det vil nu strax ses, at her saa langt fra er Tale om en ensformig Taxt (eller rettere: en Flerhed af ensformige Taxter), at det tværtimod simpelthen er — ganske det samme System, som nu bruges paa vore Statsbaner. En Overførelse af de nævnte Taxter til dansk Maal og Mønt vil klarere vise dette; Priserne vilde da omtrent være for de

I. II. III.

første 10 lieues = ca. 6,6Mil:	ca. 33	22	16	Ø. pr. dsk. Mil
næste 10 —	—	16,5	11	8 — —
følgende lieues	—	11	8	5,5- — —

Principet er ganske det samme som paa vore Statsbaner: Forskjellen er kun, dels at Priserne allerede for den første Strækning ere satte noget lavere — skjønt, naar Hensyn tages til, at første Plads nærmest svarer til vor anden, den belgiske anden Plads derimod nærmest til den af mig foreslaaede nye Mellemplads, ikke meget lavere end Tur- og Returtaxten, der, beregnet for hver Tur, er for de første 10 Mil henholdsvis 37,5—27,5—17,5 Øre pr. dansk Mil —, dels og fornemmelig, at Skalaen er langt stærkere synkende for de følgende Strækninger, idet de hos os kun synke til henholdsvis 29,5—21,5—13,5 Øre pr. dansk Mil for de følgende Strækninger, Men det maa nu vel mærkes, at det Anførte kun var en Fremtidsplan; foreløbig blev den

kun for en Del gennemført. Herom oplyser Wagner Følgende:

•Føreløbig kom denne Tarif dog ikke fuldt til Udførelse, idet den gamle, højere Tarif blev i Kraft for alle Afstande indtil 7 lieues (ca. lidt under 5 Mil) — uden Tvivl en Fejl ved Reformen fra dens eget Standpunkt. Først fra den 8de lieue indtraadte Differential-principet med stigende Reduktion af Tarifen efter den tiltagende Afstand, og først fra den 16de lieue (fra den 11te Mil) med Satser, der formindskedes efter den foran angivne Norm. Saaledes blev der ved den 8de lieue (istedenfor en Nedsættelse af 25 à 33 $\frac{1}{3}$ pCt.) kun en Nedsættelse af henholdsvis 6,3 à 9,4 pCt., først ved den 15de lieue blev Nedsættelsen 36,7 à 42,3 pCt. (hvad den efter Normalsatsen skulde være), ved den 52de lieue ca. 73 pCt. o. s. fr. Ved Iltogene fandt nogle yderligere Forandringer af det antagne Princip Sted. Derimod bleve de gamle Satser ved at bestaa for den betydelige internationale Trafik, hvad der imidlertid havde til Følge, at en stor Del af de Rejsende fra og til Tyskland, Frankrig, Holland ingen gennemgaaende Billetter tog, men paa Grænsestationerne løste de billigere Billetter, som gjaldt i den indenlandske Trafik. Følgen af den blot partielle Gjennemførelse af Reformen, navnlig deraf, at der ingen Nedsættelse blev i Prisen for de smaa Afstande (indtil ca. 5 Mil), blev, at Prisnedsættelsen kun kunde virke paa $\frac{1}{5}$ af det hidtidige Antal af Rejsende og kun i betydeligere Omfang paa $\frac{1}{10}$ deraf — en Hovedfejl. Privatbanerne besluttede sig desuagtet kun for en ringe Del til dette første, modererede Reformforsøg, og nogle af dem vendte igjen tilbage til de gamle Satser.

Det vil allerede af det Anførte være klart, at For-

holdene i Belgien i flere Retninger ere saa forskellige fra Forholdene i Danmark, at at en umiddelbar Sammenligning og Benyttelse af de hist indvundne Resultater bliver vanskelig. For det Første er Forholdet imellem Stats- og Privatbaner et ganske andet end her, hvor der saagodtsom aldeles ingen Konkurrence bestaar imellem dem; og dernæst spiller den internationale Transittrafik en ganske anden Rolle der end her. Det var i sig selv ganske principrigtigt, at Nedsættelsen ikke skulde gjælde for den nævnte Trafik; thi saa længe de andre Lande ikke gennemføre lignende Principer, bliver Nedsættelsen paa de forholdsvis korte belgiske Baner af saa fuldstændig forsvindende Betydning for de rejsende Udlændinge, at den ikke vilde kunne ventes i mindste Maade at ville forøge denne Trafik. Da nu imidlertid Principet, som oplyst, praktisk ikke kunde gennemføres, kunde Belgien i Forhold til Udlændingene udelukkende faa Tab og ingen Fordel af en Prisnedsættelse.

Spørges der nu om Virkningerne af dette i sig selv højest ufuldkomne Reformforsøg, meddeler Wagner herom Følgende: «Dommene over den belgiske Tarifreforms Hensigtsmæssighed og Resultat have fra Begyndelsen af været delte. I Aaret 1869 blev der anstillet en indgaaende Undersøgelse, hvis Resultater ere blevne forelagte for det belgiske Deputeretkammer i en Beretning af 10de Decbr. 1869 fra Ministeren for de offentlige Arbejder, Jamar, tilligemed en Redegjørelse over de Raadslagninger om denne Beretning, som havde fundet Sted i den blandede Kommission for Broer, Veje og Jærnbaner. Til trods for alt det statistiske Materiale, der var bleven tilvejebragt, kunde Resultatet af Reformen ikke med Bestemthed angives, fordi altfor mange Momenter havde

haft Indflydelse paa Frekvensen og Indtægterne. De i Ministerialberetningen indeholdte Beregninger blev erklærede for mangelfulde af nogle af den blandede Kommissions Medlemmer, og hele Principet forkastet af Mange. Det synes at fremgaa af en Sammenligning imellem 1865 og 1868, at Frekvensen af langvejs (3: over 5 Mil) Rejsende var stegen med $\frac{1}{2}$ Mill. (efter Andre dog kun 400,000) Passagerer, medens dog en Mindreindtægt af mindst 600,000 frcs. — efter enkelte Kommissionsmedlemmers Formening endog 1,3 à 1,6 Mill. frcs. — ved en samlet Indtægt af 14,59 Mill. frcs. i 1865 og 15,24 Mill. frcs. i 1868 blev betegnet som hidrørende fra Tarifreformen*). Derimod synes der ikke at være indtraadt nogen synderlig («merkbar») Stigning i Udgifterne som Følge af den nye Tarif. I det Hele lader det sig ikke sige, at Reformen endelig har staaet sin Prøve; men det maa ogsaa erindres, at den kun havde bestaaet i den korte Tid af 3—5 Aar (3: 3 Aar, da Undersøgelsen fandt Sted, $4\frac{1}{2}$ —5 Aar, da Reformen blev ophævet).

«Disse Resultater have i 1871 bevæget det nye (ultramontane) Ministerium af det modsatte Parti til at tilbagekalde Prisnedsættelsen. Ved en Ministerialforordning af 18de September 1871 blev Differentialsystemet igjen

*) Denne Udtalelse er ikke ganske klar. Det vil ses, at Indtægten i 1868 var 0,65 Mill. frcs. større end i 1865, og desuagtet siges det, at Reformens Virkning var en Mindreindtægt af 0,6 à 1,6 Mill. frcs. Det synes, efter disse meget afvigende Beregninger, at man enten har indladt sig paa at beregne, hvor stor Indtægten kunde ventes at ville have været med den uforandrede Taxt — hvad der selvfølgelig slet ikke lader sig beregne —, eller i 1868 har haft et større Banenæt end i 1865 — i hvilket Tilfælde en virkelig Beregning ligeledes bliver umulig. Under disse Omstændigheder kan der vistnok næppe siges at være godtgjort en Mindreindtægt som Resultat af Nedsættelsen.

forladt fra 1ste November s. A. at regne, hvorimod den ældre Tarif er bleven nedsat med 10 pCt. for alle Afstande, hvorhos der er bleven indrømmet et gunstigt Retur- og Abonnements-System og enkelte andre Indrømmelser. Politiske Motiver have medvirket til denne Tilbagevenden til det ældre System, men desuagtet fortjene de Motiver, der ere blevne angivne som Grund til denne Opgiven af Differentialsystemet, Paaagtning.»

Efter denne Fremstilling af en Mand, der nærmest er en Modstander af det forsøgte System, tør det med Bestemthed paastaaes, at det hele Experiment hverken lader sig tage til Indtægt for den ene eller den anden Side. Jeg maa derfor vedblivende paastaa, at saa vidt mig bekendt er Klampenborgbanen den eneste Bane, hvor den ensformige Taxt virkelig er bleven prøvet; og for denne Banes Vedkommende kan det bestemt siges, at at Experimentet ikke er mislykkedes. Men jeg erkjender gjerne, at Forholdene paa denne Bane ere for ejendommelige til, at man derfra tør slutte til andre Baner. Og derfor siger jeg atter: jeg opgiver først dette System efter et mislykket Forsøg!

Om kommercielle Forhold i Kina.

Indledningsforedrag

til en Diskussion i Nationalsøkonomisk Forening.

Af Antonio Leigh-Smith.

Som det vil være bekendt, ere Evropæernes Forbindelser med Kina ikke af gammel Dato. Ganske vist er det allerede for adskillige hundrede Aar siden lykkedes enkelte dristige Rejsende — jeg skal saaledes nævne Venetianeren Marco Polo, som i Slutningen af det 13de Aarhundrede berejste Landet, og hvis fortrinlige Skildringer af dette med stort Udbytte kunne læses den Dag i Dag — er det lykkedes enkelte uforfærdede Missionærer at overvinde de Vanskeligheder, som vare forbundne med at skaffe sig Adgang til det himmelske Rige; men det var dog Alt kun Undtagelser fra den almindelige Regel, og lige til den nyeste Tid har Kina været, om jeg maa bruge det Udtryk, et lukket Eden, om hvilket man ikke vidste stort Andet, end at der voxede The, og at Befolkningen udmærkede sig ved sine skjæve Øjne, Piske i Nakken og smaa Fødder.

Nutildags er dette Forhold meget forandret. Det er ikke længer noget saagodtsom Uhørt, at have været i Kina og være kommet tilbage igjen uden at have oplevet

Eventyr, som kunde lignedes ved Tusind og en Nats skjønneste Fortællinger; — ved Suezkanalens Aabning, Dampskibsfartens Udvikling og Østasiens Optagelse i det universelle Telegrafnet er der tilvejebragt et livligt Samkvem med hine Egne, og hvis man en skjønn Dag faar Lyst til at høre Nyt fra Hongkong eller Shanghai, behøver man blot at gaa ind paa Børsen for at faa at vide, hvad der er passeret paa et af disse Steder for tolv Timer siden.

Men det har taget Tid, inden man er naaet saa vidt, og det er først i de sidste 30—40 Aar, at det er lykkedes Evroperne at faa fast Fod i Kina. At dette overhovedet er sket, skyldes væsenlig Englænderne. Engelsk Handel og engelsk Industri kunde, efter at have udstrakt sit Herredømme over Indien, ikke finde sig i at være fuldstændig udelukket fra Forbindelsen med et Land, der, hvad enten man saa hen til dets uhyre Udstrækning og Folkemængde eller til de udtømmelige Rigdomme, som det almindelig antoges at besidde, syntes at maatte kunne afgive en uindskrænket Tumbleplads for deres Virksomhed. Naar jeg siger: «fuldstændig udelukket», maa dette dog forstaas med en vis Modifikation; thi nogen Forbindelse har der været allerede i flere hundrede Aar, navnlig med Havnene Canton og Amoy samt den portugisiske Koloni Macao, og det er maaske ikke urimeligt at antage, at Handelen med Kina vilde have udviklet sig paa samme Maade som med andre Lande, hvis Tingene havde faaet Lov til at gaa deres naturlige Gang. At dette ikke blev Tilfældet, skyldes nærmest Opiumshandelen, som siden Slutningen af forrige Aarhundrede var i stærkt Tiltagende, og som snart gav Anledning til uophørlige Stridigheder mellem de engelske Kjøbmænd og de kinesiske Avtoriteter. Disse Stridigheder kulminerede endelig i Aaret 1839 med

Ødelæggelsen af et stort Parti Opium, som den kinesiske Statholder tvang Englænderne til at udlevere, og derved fremkaldtes den bekjendte — jeg kunde fristes til at sige berygtede — Opiumskrig, der endte i Aaret 1842 ved Freden i Nanking. Denne Fred, der overlod Øen Hongkong til England og aabnede de 5 Havne Canton, Amoy, Foochow, Ningpo og Shanghai for den evropæiske Handel, gav Englænderne fast Fod i Kina, men lagde ganske sikkert tillige Grunden til det Fjendskab, Kineserne siden den Tid nære mod alle Fremmede, og som mere end noget Andet bidrager til at holde den evropæiske Civilisation ude fra Landet. Englænderne have ogsaa flere Gange været nødte til at gribe til Vaaben for at bevare den engang vundne Position, saaledes i 1847 og i Aarene 1856—60, men efterat Freden i Tientsin i det sidstnævnte Aar havde tvunget Kina til at indrømme alle Evropæernes Fordringer, synes Kineserne at have givet Afkald paa at gjøre Modstand med Vaabenmagt og indskrænke sig til paa anden Maade at lægge de Fremmede alle mulige Hindringer i Vejen; det maa indrømmes, at de i saa Henseende ofte have Held med sig.

De omtalte Fredslutninger affødte efterhaanden Handelstraktater med de fleste evropæiske Magter, og vi skulle nu lidt nærmere betragte de Resultater, hvortil disse Traktater have ledet, samt tillige forsøge med et Par Træk at antyde, hvorledes Forholdene sandsynligvis ville stille sig i Fremtiden.

Inden vi imidlertid gaa over til at omtale den kinesiske Handel i sin Almindelighed, ville vi et Øjeblik dvæle ved de vigtigste af de Stæder, hvor denne Handel har sit Sæde, og vi begynde da med Hongkong, der, skjønt

en engelsk Besiddelse, nødvendigvis maa medtages som det første om ikke største Led i den hele Række.

Ved Freden i Nanking fik, som vi nys nævnte, Englænderne Øen Hongkong, og med deres sædvanlige Energi gave de sig strax ifærd med at omdanne denne lille, tildels meget usunde Klippeø til et Støttepunkt for deres Virksomhed i Østasien. Staden Victoria anlagdes — dette er Byens officielle Navn, men det benyttes aldrig i daglig Tale — og voxede med rivende Fart op til at blive en af Verdens vigtigste Handelsstæder og Centrum for hele Skibsfarten i disse Egne. I begge Egenskaber begunstigedes den af sin bekvemme Beliggenhed og fortrinlige Havn eller rettere Red, der dannes af det smalle Sund, som adskiller Øen fra Fastlandet, og hvis rummelige Bassin er fuldstændig beskyttet til alle Sider. Driftige Kjøbmænd, som med Jubel hilste den nye Tingenes Orden, ilede til og grundede prægtige Etablissementer, der kunde svare til Forretningernes Omfang — jeg skal af saadanne kun nævne Huset Jardine-Mathieson & Co.'s paa Halvøen Eastpoint — og naar man nu kommer til Hongkong og ser den smukke By, der hæver sig amfiteatralsk op omkring Bugten og minder ikke lidet om Genua, har man næsten ondt ved at forstaa, at der for forholdsvis saa faa Aar siden her kun stod nogle fattige Kineserhytter. Hongkong har nu omtrent 122,000 Indbyggere*), hvoraf c. 2500 Evropæere; det sidste Tal synes maaske kun ringe, men man maa erindre, at Evropæere i hine Lande have adskilligt Mere at betyde end paa denne Side af Kloden, idet hver enkelt Evropæer nødvendigen forudsætter Tilstedeværelsen af flere Indfødte, Evropæerne

---

*) I Aaret 1850 var Folkemængden c. 33,000.

danne, om jeg maa bruge det Udtryk, Samfundets højere Lag, og hele den lavere Del af Befolkningen er derfor Indfødte. Byen har en Guvernør og en engelsk Garnison, bestaaende af et Regiment og en Afdeling Artilleri, den er Hovedstationen for Eskadren i de kinesiske Farvande, den er Hovedsædet for Postforbindelserne med Evropa og Amerika, kort sagt, den er paa en Maade Englændernes Hovedstad i Østasien, om den end som Handelsstad maa træde i Skygge for det republikanske Shanghai. Hongkong er en Frihavn, men hvor heldigt dette end kan have været for Handelens Udvikling, er det mindre heldigt, forsaavidt man ønsker nærmere at undersøge denne Udvikling, da det umuliggjør en nøjagtig Opgjørelse af Omsætningens Størrelse. Derimod haves Opgivelser for Skibsfartens Vedkommende, og af disse fremgaar det, at i de 23 Aar 1850—1873 var Drægtigheden af de ind- og udklarerede Skibe voxet fra 345,000 Tons i 1850 til c. 3,300,000 i 1873, altsaa til omtrent det 10-dobbelte. I Mangel af paalidelige Data fra officielle Kilder har jeg ad en Omvej søgt tilnærmelsesvis at udfinde, til hvor stort et Beløb man kan anslaa Værdien af Hongkongs Ind- og Udførsel, og jeg er derved kommet til det Resultat, at den aarlig skulde udgjøre en Sum af c. 50 Millioner Dollars eller henimod 200 Millioner Kroner, hvilket ogsaa stemmer med, hvad jeg andetsteds har set opgivet, saa at man vel tør antage, at det vil være saa nogenlunde rigtigt. Den i flere Retninger exceptionelle Stilling, som Hongkong indtager ved at ligge udenfor det egenlige kinesiske Toldomraade, vil jeg nedenfor komme til at berøre, og jeg skal derfor ikke længere opholde mig ved denne Havn, men gaa over til den næste i

Rækken, idet vi gaa fra Syd mod Nord, det paa Fastlandet ligeoverfor Hongkong beliggende Kanton.

Kanton har nu langt fra den Betydning for Handelen med Udlandet som i tidligere Dage, men den er en af Kinas største Stæder, og navnlig som den i industriel Henseende ubetinget vigtigste By i hele Landet frembyder den dog ikke Lidet af Interesse. Den er Hovedstaden i Provinsen Quangtung og Sæde for Generalguvernøren i de to Quang-Provinser, som de almindelig kaldes, Quangsi og Quangtung. Byen ligger ved Perlefloden c. 90 eng. Mil fra dennes Munding og ikke mere end en halv Dags Rejse med Dampskib fra Hongkong, med hvilken Plads den staar i livlig Forbindelse, dels ved Dampskibe, dels ved kinesiske Junker, som ved deres for Flodfarten hensigtsmæssige Bygning her kunne finde rig Anvendelse. Af Kantons Handel er Importforretningen nutildags saagodtsom udelukkende i Kinesernes Hænder, og da disse overvejende tage deres Forsyning over Hongkong, hvorfra Varerne i Junker bringes til Kanton, er det, da Junkerne indklarerer af det kinesiske Toldvæsen — i Modsætning til det evropæiske «Imperial Maritime Customs», som ganske vist ogsaa staar i kinesisk Tjeneste, men hvis hele Organisation er fuldstændig evropæisk — ikke muligt at erholde paalidelig Oplysning om Indførselens Størrelse; at de Tal, som man finder i det evropæiske Toldvæsens Lister, kun omfatte en saare ringe Del af den virkelige Import, er imidlertid udenfor al Tvivl, ikke at tale om det udbredte Smugleri, der drives fra Hongkong. I Aaret 1874 udgjorde denne Del et Beløb af c. 6,6 Millioner Taels à c. 5,15 Kroner, altsaa c. 34 Millioner Kroner. I samme Aar udgjorde derimod Exporten, fornemmelig Silke og The, c. 16,3 Millioner Taels eller c. 84 Millioner

Kroner, altsaa omtrent $2\frac{1}{2}$ Gang mere, og denne Del af Handelen er følgelig for Øjeblikket den vigtigste for Evroperne, at sige, naar man stiller sig paa de Evroperes Standpunkt, der ere etablerede i Kanton. Vi nævnte ovenfor, at Kantons Industri stod paa et overmaade højt Trin. Særlig maa fremhæves dens Silkemanufaktur, Farverier og Trykkerier, Glasværker, samt alle Slags udskaarne Arbejder i Træ, Elfenben o. dsl., hvilket Alt er drevet til en høj Grad af Fuldkommenhed, ja i visse Retninger endog er ganske enestaaende. Kantons Skibsfart er, som nys blev antydet, for den evropæiske Trafiks Vedkommende i det Væsenlige indskrænket til Dampskibene; Forbindelsen med Hongkong besørges af store Floddampere, der tilhøre «the Hongkong, Canton and Macao Steam Boat Company».

Vi forlade nu Kanton og gaa videre mod Nord. Den næste aabne Havn, vi komme til, er Swatow, c. 175 Mil Nord for Hongkong. Denne Havn, der i og for sig er en ubetydelig By — den er egentlig Havnestad for en større By et Stykke oppe i Landet — synes langsomt men sikkert at tilkæmpe sig en mere og mere fremragende Plads blandt de aabne Havne. Grunden hertil maa søges i den Stilling, som de derværende Avtoriteter indtage overfor Handelen, idet de, i Modsætning til deres Naboer i Amoy og Foochow, ikke ødelægge den ved trykkende og vilkaarlige Skattepaalæg. Vi skulle andetsteds nærmere komme ind paa disse Forhold og skulle derfor her kun i Forbigaaende bemærke, at man paa et enkelt Omraade, ved Opiumhandelen, ligefrem kan paavise, hvorledes Swatow, hjulpet af en moderat Beskatning, efterhaanden aldeles overfløjer de andre Havne i Sydkina. Af Indførselen, som i 1874 havde en Værdi af c. 11

Millioner Taels eller c. 57 Millioner Kroner, er Opium den vigtigste Artikel; af Udførselen, der i samme Aar udgjorde c. 4,5 Millioner Taels eller c. 23 Millioner Kr., maa navnlig mærkes Sukker, som i store Kvantiteter forsendes til det nordlige Kina og derved giver en god Fragt for et ikke ringe Antal Sejlskibe. Swatow er af denne Grund af betydelig Vigtighed for Fragtfarten paa Kysten. Med Hongkong har Byen regelmæssig Dampskibsforbindelse.

Et Stykke Nord for Swatow paa en Ø ved Provinsen Fokhiens Kyst finde vi den aabne Havn Amoy, der ligesom Kanton i det 16de og 17de Aarhundrede var den evropæisk-kinesiske Handels Vugge, men som nu kun er en Skygge af fordums Glans. Tildels maa denne Tilbagegang tilskrives Hongkongs Nærhed. Handelen er hovedsagelig i Kinesernes Hænder og er, som man vil se, ikke meget betydelig. Importen udgjorde i 1874 c. 6,7 Millioner Taels = c. 34,5 Millioner Kroner — heraf Opium c. 40 pCt. —; Exporten beløb sig til c. 4 Mill. Taels = c. 20,6 Millioner Kroner og bestaar fornemlig af The og Sukker. Amoy's Skibsfart er ret levende, og Sejlskibene spille her en vigtig Rolle ved at besørge Forbindelsen med det nordlige Kina; med de andre sydlige Havne sker Samkvemmet mest ved Dampskibe. I de senere Aar er Amoy kommet i direkte Telegrafforbindelse med Europa, idet det Store Nordiske Telegrafselskabs Hongkong-Shanghai Kabel berører Byen.

Vi gaa videre mod Nord og komme til Hovedstaden i Provinsen Fokhien, Foochow, der ligger ved Min-Floden, c. 35 Mil fra dennes Munding. Foochow er en stor By — dens kinesiske Befolkning anslaaes til ca.

600,000*) —, den er Generalguvernørens og de høje Provinsautoriteters Sæde og har et stort, efter evropæisk Mønster anlagt, Arsenal med tilhørende Skibsværfter, paa hvilke der under en forhenværende fransk Søofficers Ledelse i Løbet af den sidste halve Snes Aar er blevet bygget adskillige større og mindre Skibe. For den evropæiske Handel er Foochow navnlig bleven af Betydning, siden man i Aaret 1852 begyndte at afskibe The direkte derfra til det engelske og amerikanske Marked, thi denne Export har i de 20 Aar, der er forløbet siden den Tid, antaget saa store Dimensioner, at der i Aaret 1873 udførtes fra Foochow direkte ikke mindre end c. 523,000 Pikuls The (à 121 danske Pund) til en Værdi af c. 11,5 Millioner Taels = 39,2 Millioner Kroner, foruden c. 25,000 Pikuls til Hongkong. Hele Kinas Theexport udgjorde i 1873 c. 1618000 Pikuls til en Værdi af c. 39,3 Millioner Taels = c. 202,4 Millioner Kr., og Foochow's direkte Udførsel var saaledes omtrent en Tredjedel af hele Kinas. Denne direkte Udførsel frembyder ogsaa i en anden Henseende megen Interesse, idet den giver et godt Bidrag til at vise, hvorledes Dampskibe suksessivt fortrænge Sejlskibe fra de oversøiske Ruter, siden Suezkanalens Aabning har gjort det muligt for de første at tage den lige Vej til England. Hosstaaende lille Tabel viser Forholdet mellem Damp- og Sejlskibe i Aarene 1871—74, anvendte til den direkte Export af The:

---

*) Det kan her bemærkes, at Intet er vanskeligere end at tilvejebringe paalidelige Chifre for Befolkningen i de kinesiske Stæder, thi Opgivelserne variere overordenlig. De her anførte ere tagne fra «Imperial Maritime Customs» officielle Tabeller.

	Dampskibe.		Sejlskibe.	
	Antal Skibe.	Millioner Pund The.	Antal Skibe.	Millioner Pund The.
I Sæsonen 1871—72	14	17,552	29	37,805
— 1872—73	25	27,527	22	22,538
— 1873—74	29	32,643	19	18,667

Og derved maa endnu erindres, at de til denne Fart benyttede Sejlskibe — store «Clippers» — ere ligefremme Mønsterskibe i deres Art og vistnok præstere Alt, hvad det er muligt at faa ud af et Sejlskib. — Importen til Foochow er i Sammenligning med Exporten kun ubetydelig. Den beløb sig i 1874 til c. 4,7 Millioner Taels imod en Export af c. 16,4 Millioner, respektive 24,2 og 79,3 Mill. Kroner. De vigtigste Indførselsartikler ere Opium c. 51 pCt. og Bomuldsvarer c. 21 pCt.; af Udførselen fortjener kun The at mærkes. — Skibsfartsforholdene ere i det Væsenlige som ved Swatow og Amoy og kræve derfor ingen særlig Omtale.

Inden vi forlade det sydlige Kina skulle vi for Fuldstændigheds Skyld endnu blot nævne de aabne Havne paa Øen Formosa, der ved Kanalen af samme Navn adskilles fra Provinsen Fokhien. Disse Havne, Tamsui og Kelung paa Kordkysten, Takow og Taiwanfu paa Sydkysten ere, trods Øens naturlige Rigidom, kun af ganske underordnet Betydning, og der synes ikke at være Grund til at antage, at den nærmeste Fremtid vil bringe nogen Forandring heri. Kun den vestlige Halvdel af Formosa er strengt taget kinesisk, thi de paa Østkysten levende vilde Stammer ere faktisk aldeles uafhængige. Saavidt man kan skjønne, er dog den kinesiske Kolonisation i stadig omend langsom Fremgang, og det vil vel kun

være et Tidsspørgsmaal, hvorlænge de Indfødte kunne modstaa Invasionen. — De vigtigste Udførselsartikler ere The og Kul fra den nordlige, Sukker fra den sydlige Del af Øen.

Vende vi nu tilbage til Fastlandet, træffe vi noget Syd for Yangtsekiangs Munding atter en aaben Havn, Ningpo. Denne By, der har været aaben for Evropæerne siden Freden i Nanking 1842, er aldrig naaet til at spille nogen synderlig Rolle, fordi Shanghai trak hele Handelen til sig. Importen udgjorde i 1874 c. 7,5 Millioner Taels = 38,6 Mill. Kr., hvoraf Opium c. 52 pCt. og Bomuldsvarer c. 22 pCt., Exporten c. 7 Mill. Taels = c. 36 Mill. Kr., hvoraf The, især grøn, tog ikke mindre end c. 71 pCt. Skibsfarten er ikke betydelig. Et af de i Shanghai hjemmehørende Dampskibsselskaber, det amerikanske «Shanghai Steam Navigation Company», vedligeholder en daglig Forbindelse mellem Shanghai og Ningpo, og i de sidste Aar har ogsaa det nye kinesiske Dampskibsselskab «China Merchant Steam Navigation Company» sat et af sine Skibe i Gang paa denne Linje. Resultatet heraf maa nødvendigvis blive, at Handelen endnu mere end før trækkes fra Ningpo til Shanghai.

Efter at have forladt Ningpo, gaa vi et lille Stykke opad Yangtsekiang indtil vi naa det Punkt, hvor den ved Byen Woosung optager Whangpofloden, der kommer sydfra. Vi styre ind i denne Flod og c. 14 Mil fra dens Munding faar vi Øje paa Byen Shanghai, den nordligste af de Havne, der aabnedes i 1842. Shanghai, den vigtigste Handelsstad i Østasien, er beliggende under $31^{\circ} 15' N. B.$ og $121^{\circ} 29' Ø. L.$ Den evropæiske Del af Staden bestaar af tre indbyrdes adskilte Dele, det

amerikanske, det engelske og det franske «Settlement»*), hvilket sidste støder umiddelbart op til den kinesiske By. De evropæiske Kvarterer minde med deres smukke Huse, brede Gader, smagfulde Parkanlæg o. s. fr. ganske om en stor By i Evropa, og naar man en Aftenstund spadserer i the public-garden og ser de lange Rækker af Gaslygter, der spejle sig i Flodens mørke Vande, har man næsten ondt ved at forstaa, at man i Virkeligheden er udenfor vor Civilisations Grænser, og at Alt, hvad man har for Øje, kun er et Kunstprodukt, skabt af Staal og Guld i Forening. Shanghai har ligesom de andre aabne Havne, hvor der findes bestemt afgrænsede Settlements, det Mærkelige, at der ikke eksisterer nogen egenlig Statsmyndighed. Kina har ganske vist aldrig traktatmæssigt opgivet sin Suverænetet over Grunden, men der kan ikke være Tale om at udøve den, og faktisk ere de aabne Havne nærmest at betragte som frie Stæder. I Shanghai have det engelske og det amerikanske Settlement en fælles Kommunalbestyrelse, der leder alle Byens Anliggender uden at staa Andre end Borgerne til Ansvar; i det franske Kvarter har derimod den derværende Generalkonsul en temmelig udstrakt Avtoritet og fungerer som en Art Guvernør, der administrerer paa sædvanlig Vis med Bistand af Kommunalraad.

Shanghais Handelsomsætning er, som man kan tænke sig, overmaade betydelig. I Aaret 1874**) beløb Indførselen af fremmede Varer sig til en Værdi af c. 53 Millioner

*) Jeg benytter det engelske Ord i Mangel af et tilsvarende dansk; «Nybygd» er vel det, der nærmest vilde træffe det Rette.

**) I Aaret 1872, da Kinas Omsætning naaede sit Højdepunkt, beløb Shanghais samlede Ind- og Udførsel sig til c. 214 Mill. Tael = c. 1102 Mill. Kroner.

Taels = c. 273 Mill. Kr. og af kinesiske Produkter til c. 37 Mill. Taels = c. 191 Mill. Kroner eller i Alt til c. 464 Mill. Kr., medens Udførselen udgjorde c. 102 Mill. Taels = c. 527 Mill. Kroner, hvoraf c. 195 Mill. gik til Udlandet og c. 332 Mill. til andre kinesiske Havne. Ind- og Udførsel tilsammen udgjorde saaledes c. 192 Millioner Taels eller c. 991 Millioner Kroner, o: omtrent to og en halv Gang Kongeriget Danmarks Omsætning i samme Tidsrum*). Disse Tal angive hele den Handel, som besørages af europæiske Skibe, og Opgivelserne ere tagne fra «Imperial Maritime Customs» Tabeller, men ved Siden deraf maa det ikke glemmes, at der ogsaa drives en livlig Handel i kinesiske Fartøjer, omend disse her ved Shanghai ikke have den Betydning som ved Canton og flere andre Havne. Shanghai skylder væsenlig sin heldige centrale Beliggenhed den store Udvikling, der er bleven den til Del, thi den er ved sine lette og bekvemme Forbindelser i alle Retninger særlig skikkaet til paa den ene Side at modtage de europæiske Artikler og fordele dem til de andre Havne og paa den anden Side at samle disses Frembringelser og besørge dem videre ud paa Verdensmarkedet. Shanghais lokale Handel eller den Handel, som skyldes Byens Opland, er derfor ogsaa forholdsvis kun ringe i Sammenligning med den hele Omsætning. I 1874 indførtes der til selve Shanghai («Net Import») fremmede Varer til en Værdi c. 9 Mill. Taels og kinesiske Varer til en Værdi af c. 7 Mill. Taels, medens Udførselen af lokale Produkter («Exports of local origin») beløb sig til c. 28 Mill. Taels, hvoraf c. 18 Mill. gik til Udlandet

---

*) Denne udgjorde i Aaret 1874 c. 413 Mill. Kroner (Sammendrag af statistiske Oplysninger for Kongeriget Danmark 1876).

og c. 10 Mill. til kinesiske Havne. Den samlede lokale Omsætning bliver altsaa c. 44 Millioner Taels eller mellem $\frac{1}{5}$ og $\frac{1}{4}$ af Totalomsætningen. De vigtigste Indførsels-artikler til Shanghais Opland ere Opium og Bomulds-varer; af Udførselen maa navnlig Silke og raa Bomuld mærkes, hvorimod al den The, der over Shanghai finder Vej til Udlandet, tilføres Pladsen fra andre Havne, fornemmelig de to Yangtsehavne Hankow og Kiukiang samt Ningpo. — Shanghai er, som man kan tænke sig, Hoved-sædet for de talrige Aktieselskaber af forskjellig Art, der florere i Kina, saasom Banker, Assuranceselskaber, Dampskibsselskaber o. m. a., og de paladslignende Bygninger, i hvilke de fleste af disse Selskaber ere indstallerede, give En unægtelig det Indtryk, at der ialtfald har været en Tid, da deres Virksomhed bar rige Frugter, om dette end ikke i Øjeblikket kan siges at være Tilfældet. Ligeledes er Shanghai som bekjendt det Store Nordiske Telegraf-selskabs Hovedstation i Østasien, hvad der jo for os Danske er af særlig Interesse. Shanghais Skibsfart er selvfølgelig af stor Vigtighed, skjønt den ikke kan maale sig med Hongkongs; i Aaret 1873 ind- og udklareredes der 2383 Dampskibe med c. 1,870,000 Tons og 1305 Sejlskibe med c. 370,000 Tons, hvilket giver en Gjennemsnitsdrægtighed for Dampskibene af c. 650 Tons og for Sejlskibene af c. 210 Tons. Skibsfarten generes ikke ubetydeligt af en Barre i Whangpofloden tæt ved dens Udløb i Yangtsekiang, og for at raade Bod derpaa har man, da en Række forgjæves Forsøg paa at faa Barren opmudret — hvilket det efter de bestaaende Traktater maatte paahvile Imperial Maritime Customs at sørge for — ikke førte til noget Resultat, og maaske ogsaa af tekniske Grunde vilde være af højst tvivlsom Nytte, i de

sidste Aar bygget en Jærnbane fra Shanghai til Woosung, som saaledes er blevet den første Bane paa kinesisk Grund. For Shanghai kan denne Bane være meget hensigtsmæssig, men som et Bevis paa Civilisationens Fremskridt i Kina har den Intet at betyde; det er et fuldstændigt evropæisk og intet kinesisk Foretagende, og Kineserne betragte den sikkerlig som dem aldeles uvedkommende, — i modsat Fald havde de aldrig tilladt Anlæget af den.

Skjønt der endnu kunde være Adskilligt at tilføje om Shanghai, hvis vi vilde opnaa at give et korrekt Billede af dette den kinesiske Handels Hjerter, maa vi dog nu forlade den prægtige Stad ved Wangpo'ens Bredder. Ved de øvrige Havne — Chinkiang, Kiukiang, Hankow, Chefoo, Tientsin og Newchwang —, som Traktaterne have overladt den udenlandske Handel, kunne vi ikke dvæle; derimod skulle vi nu se, hvorledes og i hvor stor Udstrækning man har været istand til at exploitere det vundne Terrain. Desværre formaa vi ikke at fremstille selve Udviklingen af Handelen saa fyldigt, som vi kunde ønske, thi det har ikke været muligt at tilvejebringe saadanne Oplysninger for Aarene inden 1860, som der vilde udkræves til en almindelig Oversigt. Vi maa indskrænke os til at antyde i grove Træk Udviklingens Gang i Aarene 1843—1862, men skulle saa til Gjengjæld lidt udførligere skildre Tilstanden efter Aaret 1863: efterat Freden i Tientsin og de som Følge af denne afsluttede Traktater havde begyndt at vise deres Virkninger.

For den første tyveaarige Perodes Vedkommende ville vi holde os til de Resultater, som vi kunne udlede ved at betragte Udførselen fra England til Kina, indbefattet Hongkong. I Aaret 1842 udgjorde denne Udførsel

en Værdi af c. 1 Million Pund Sterling og steg i de følgende tre Aar, indtil den i 1845 var naaet op til $2\frac{1}{2}$ Million Pund. Det kinesiske Marked var imidlertid ikke tilstrækkelig elastisk til at kunne taale saa pludselige Forøgelser, og der indtraadte en Tilbagegang, saaat Udførselen i 1848 sank ned til $1\frac{1}{2}$ Million. Derpaa begyndte den atter at hæve sig og naaede i 1852 3 Mill., men da Taipingrevolutionen udbrød, og det en Tid saa ud, som om alt det Bestaaende i Kina skulde omstyrtes, indvirkede Frygten for en saadan Krisis selvfølgelig i høj Grad paa Omsætningen, og Indførselen fra England dalede i 1854 ned til 1 Million Pund, det laveste Punkt, den har naaet siden 1842. Derefter begyndte den paany at stige, indtil den i 1860 udgjorde c. $5\frac{1}{2}$ Million Pund, og den vilde sandsynligvis have fortsat sin opadgaaende Bevægelse, hvis ikke den nordamerikanske Borgerkrig med sin forstyrrende Indvirkning paa den engelske Bomuldsindustri var traadt hindrende i Vejen. Ikke alene standsedes den opadgaaende Bevægelse, men der indtraadte en betydelig Tilbagegang, og i 1862 beløb Udførselen fra England sig kun til c. 3 Millioner Pund. Men det var kun en forbigaaende Reaktion, og fra 1863 til 1870 forøgedes Udførselens Værdi til over det Tredobbelte eller til c. $9\frac{1}{2}$ Mill. Pund. Siden den Tid er den atter aftaget, og i 1874 udgjorde den c. 8 Millioner Pund. Det kunde maaske synes, at man let var udsat for at bedømme Forholdene fejlagtigt ved saaledes ensidigt at fæste Blikket paa et enkelt Fænomen af de mange, som Handelen paa Kina frembyder, men det er dog næppe Tilfældet. Sagen er nemlig, at Indførselen fra alle andre Lande er saa forsvindende i Sammenligning med Indførselen fra England og de engelske Kolonier (Indien

og Hongkong), at man ikke begaar nogen stor Fejl ved kun at tage Hensyn til den sidste. Betænker man nu endvidere, at Indførselen fra Indien — Hongkong er aabenbart kun at betragte som Oplagsplads for de Varer, der komme dertil paa Vejen til Kina — er indskrænket til en enkelt Artikel, Opium, saa ser man, at Variationerne i Udførselen fra England afgive en nogenlunde paalidelig Maalestok for Bevægelserne i den kinesiske Omsætning, og at den yder os en vigtig Vejledning ved Bedømmelsen af Tilstanden i tidligere Aar. Ved Siden deraf have vi dog ogsaa et andet Hjælpemiddel til at komme til Kundskab om Fremgangen, nemlig Udviklingen af Hongkongs Skibsfart. I 1850 (det første Aar, for hvilket der findes Opgivelser) havde denne en Drægtighed af c. 345,000 Tons, i 1860 af c. 1,560,000 Tons og i 1874 af c. 3,350,000 Tons, d: den var ved Udløbet af den første Periode — indtil Afslutningen af Tientsin-Traktaterne — steget til det 5-dobbelte og siden den Tid atter forøget til det Dobbelte. — Hvilke Resultater kunne vi nu udlede af de Data, vi her have anført?

Resultatet synes at maatte blive, at der i Tiden 1843—1860 foregik en nogenlunde jævn og naturlig Udvikling, der kun afbrødes ved saadanne uventede og overordenlige Begivenheder, som altid maatte bringe Forstyrrelse i Forholdene. Men helt anderledes stiller Sagen sig i den anden Periode, og allerede det blotte Syn af Tallene lader formode, at den store aarlige Tilvæxt af Omsætningen, som de udvise, ikke helt kan tilskrives naturlige Aarsager, men for en stor Del maa skyldes en vedholdende forceret Spekulation. Vi ville ikke her opholde os ved Tiden før 1860, da de Forhold, hvorunder Handelen dengang arbejdede, nu kun have historisk

Interesse; men vi ville, inden vi gaa over til at betragte Situationen i Øjeblikket, først se, hvad der er foregaaet siden Freden i Tientsin saa betydeligt forandrede den Basis, hvorpaa Evropæernes Forbindelser med Kina hvilede.

Det var i Aarenes Løb blevet en bekjendt Sag, at Handelen paa Kina var overordenlig indbringende, og at faa Aars Ophold i Østasien var tilstrækkelig til at skabe sig en Formue; men hvor fristende det end kunde være at give sig i Lag med den Handel, saa var det saagodt-som ugjærligt, thi de store Huse, som fra Begyndelsen havde etableret sig derude, havde et faktisk Monopol, og der var ingen Mulighed for at optræde som deres Konkurrenter. Deltagelsen i den kinesiske Handel var saaledes indskrænket til en temmelig lille Kreds, og i Aaret 1870 var der i Alt kun omtrent 70 evropæiske Firmaer etablerede i Kina. Men Freden i Tientsin fremkaldte en total Omvæltning i disse Forhold. De talrige nye Havne, som aabnedes for Evropæerne, og de Begunstigelser af alskens Art, som tilsagdes dem, synes at aabne Vejen for Mange, der hidtil havde maattet holde sig tilbage, og fra alle Sider strømmede Folk til forat blive delagtige i den Rigdomskilde, der var aabnet. Nye Firmaer opstode i Massevis — i 1865 var Tallet allerede steget til c. 900 — og de alt bestaaende maatte gjøre store Anstrængelser for at bevare deres Supremati, hvad der mangen Gang mislykkedes og under alle Omstændigheder krævede betydelige Ofre forat lykkes. Den paa denne Maade skabte Konkurrence var i og for sig tilstrækkelig til at forrykke Handelens gunstige Stilling, men det blev ikke derved. Det langt overvejende Flertal af de nye Firmaer havde begyndt deres Virksomhed uden tilstrækkelig Kapital i det Haab, at heldige Forretninger i kort Tid skulde kunne

afhjælpe denne Mangel. Men Haabet slog fejl, thi de heldige Forretninger kom ikke, og man saa sig nødsaget til at vove alle Slags dristige og hasarderede Spekulationer for at kunne holde sig oven Vande. Flere sammenstødende Omstændigheder gjorde dette for en kort Tid muligt, men i Aaret 1865 indtraadte der en almindelig Krise, som ikke alene ødelagde en stor Del af de nyetablerede Firmaer, men ogsaa rev ikke faa af de ældre solide Huse med sig. Krisen fremkaldte selv en øjeblikkelig Stilstand i Forretningerne, men det varede ikke længe, inden Spekulationen igjen tog fat, og de gunstige Konjunkturer, som efter den fransk-tyske Krigs Slutning gjorde sig gjældende paa Verdensmarkedet, udstrakte ogsaa deres Virkninger til Handelen paa Kina, hvor Omsetningen i 1872 naaede sit Højdepunkt. Ind- og Udførselen fra Udlandet udgjorde i dette Aar i de egenlige kinesiske Havne (Hongkong ikke medregnet) c. 160 Mill. Taels eller omtrent 820 Millioner Kroner, medens den i 1864 — det første Aar, for hvilket der haves Opgivelser — havde beløbet sig til c. 105 Millioner Taels eller omtrent 525 Millioner Kroner. Den var altsaa tiltaget med over 50 pCt. i Løbet af 9 Aar, og det kunde synes, som om denne stadige Fremgang maatte tyde paa en virkelig Prosperitet af Handelen, hvilket ogsaa har været den kinesiske Regerings bestandige Argument, naar man beklagede sig over de Hindringer, som dens Oppositionspolitik lagde i Vejen for Handelens Udvikling. Men Forholdet er i Virkeligheden et ganske andet. Den samme feberagtige Higen efter at skabe sig Formue i kort Tid, den samme Nødvendighed for ved en stor og hurtig Fortjeneste at bøde paa Manglen paa de fornødne Ressourcer, — Alt drev den store Flerhed af Kjøbmænd ustandselig

frem paa Spekulationens Bane og gjorde en Krise uundgaaelig, saasnart der indtraadte et Omslag i Konjunkturerne paa Verdensmarkedet. Den lod heller ikke vente paa sig, og de sidste Aar have været en fortløbende Række af Kalamiteter for Alle, der vare interesserede i den kinesiske Handel. Og det er ikke alene de egenlige Spekulanter, der have tabt, men Alle, man tør næsten sige Alle uden Undtagelse, der have indladt sig paa at gjøre Forretninger. Dette er ikke nogen individuel Opfattelse, skjønt jeg betvivler, at man kan komme til nogen anden, saasnart man ved at beskæftige sig med disse Spørgsmaal kommer til at se lidt dybere i Tingene; men jeg bygger den hovedsagelig paa Udtalelser af den Mand, der vistnok er den kompetenteste Dommer i Verden i disse Sager, nemlig Mr. Hart, Generalinspektøren for «Imperial Maritime Customs», der i nogle og tyve Aar har været i den kinesiske Regerings Tjeneste, og som i sin høje Stilling har al mulig Lejlighed til at komme til Klarhed om Forholdene. Under mit Ophold i Peking havde jeg ofte Anledning til at besøge Mr. Hart, og han udtalte mange Gange, at ligesaa let som det havde været for en Kjøbmand at tjene Penge i Kina i tidligere Dage, ligesaa vanskeligt for ikke at sige umuligt var det nutil dags. Og at de Medlemmer af Handelsstanden, der kunne og ville se Situationen, som den virkelig er, ere af samme Anskuelse, det fik jeg blandt Andet Bevis paa ved en Samtale, jeg havde med et af Medlemmerne af Jardine Mathison & Co., og i hvilken denne Herre bestemt fremhævede, at det for Tiden (det var i Sommeren 1875) var umuligt at gjøre nogensomhelst Forretning med Udsigt til Vinding, og at man rolig maatte afvente bedre Tider, selv om man skulde blive nødt til at vente meget længe.

Saaledes er Tilstanden for Øjeblikket, men hvorledes vil den blive i Fremtiden, og er der Udsigt til, at de nuværende daarlige Konjunkturer snart ville afløses af gode, som kunne give de Huse, der ikke ere bukkede under i Kampen, Erstatning for de lidte Tab? Vi staa her ved Hovedpunktet i vor Undersøgelse, og vi skulle prøve paa at besvare de stillede Spørgsmaal først ved at se, hvorvidt man kan antage, at den nærmeste Fremtid — lad os sige 10—20 Aar eller saa — vil bringe den kinesiske Handel i sin Helhed nogen stor Udvikling, og dernæst, hvorvidt en saadan Udvikling vil komme de i denne Handel interesserede Evropæere tilgode. Ved Besvarelsen af det sidste Spørgsmaal ville vi ogsaa komme til at berøre nogle Forhold, der væsenlig have bidraget til de senere Aars uheldige Resultater, om end disse i Hovedsagen maa tilskrives de alt nævnte Aarsager.

Kaste vi et Blik paa de statistiske Opgivelser for Aaret 1874, da se vi, at Omsætningen med Udlandet repræsenterer en Værdi af c. 146 Millioner Taels, hvoraf 71 Mill. falde paa Importen, 75 Mill. paa Exporten. Det er ganske vist en betydelig Sum — over 750 Millioner Kroner — men det er dog kun Lidet, naar man betænker, hvilket kolossalt Land man har med at gøre, og anstille vi en Sammenligning mellem Kina og britisk Indien, der i flere Henseender egne sig godt til en saadan Sammenligning, bliver det endnu mere indlysende, at Kinas Handel med Udlandet kun er ringe i Forhold til, hvad den burde være. Hvad kan være Grunden hertil? Grunden er ikke vanskelig at finde, og den kan sammenfattes i faa Ord: Omsætningen er saa lille, fordi Udlandet kun er i Forbindelse med en lille Del af det uhyre Rige. Men naar man mener at kunne raade Bod paa denne Mangel ved

at tvinge Kina med Vaabenmagt til at aabne flere Havne, give Evropæere Tilladelse til at nedsætte sig inde i Landet o. s. v., da er man paa Vildspor, og man overser, at de Hindringer, Handelen har at kæmpe med for at bane sig Vej, ere saaledes begrundede i det kinesiske Livs Natur, at det sikkert maa anses for absolut umuligt med et Slag at rydde dem af Vejen. Vi skulle med et Par Ord antyde, hvori disse Hindringer bestaa.

Der er for det Første de usle Kommunikationer, som Kina besidder. Ganske vist gennemkrydses Riget i alle Retninger af et stort Antal Landeveje, som samvittighedsfuldt findes aflagte paa Kortet og give En Forestilling om et fuldstændigt System af Chausseer, men disse Landeveje betyde i de allerfleste Tilfælde kun, at Samfærdslen sker ad disse Linjer, og man maa vel vogte sig for at tro dem ensbetydende med det evropæiske Begreb: en Landevej. Som Regel ere de ikke til at befare med Vogne — Kjøretøjer anvendes overhovedet kun lidet i Kina og i større Udstrækning kun i det Nordlige — og Transporten paa dem sker dels ved Lastdyr, dels ved Mennesker, hvad der selvfølgelig er overordenlig kostbart og tidsspildende. I tidligere Dage havde man ikke faa virkelige Landeveje, og paa mange Steder finder man endnu prægtige Ruiner af Broer, Dæmninger o. Lign., men de sidste Aarhundreder have ladet Alt forfalde, og kun ganske enkeltvis ser man nu Noget, der ligner en almindelig Vej. Til Gjengjæld har Kina et overordenlig udviklet System af Vandforbindelser, men heller ikke dette bliver ordenlig vedligeholdt, og selv den store Kejserkanal, Kinas Stolthed, er paa mange Steder, især i den nordlige Del, næsten impassabel. Man skulde tro, at Kineserne under saadanne Omstændigheder maatte

være henrykte ved at se deres Land gennemskjæres af Jærnbaner, som vilde yde Handelen uvurderlige Fordele.

Men det er saa langt fra at være Tilfældet, at der tværtimod rejses den mest haardnakkede Modstand mod ethvert Forsøg paa at skaffe Jærnbaner Indpas i Landet.

Og det staar i god Samklang med hele Kinesernes Tænkemaade. At selve Tiden har Værdi, det er for en Kineser fuldstændigt ufatteligt*), og skjønt det lyder utroligt, er det bogstaveligt sandt, at det for en Kineser er den ligegyldigste Sag af Verden, om han bruger en Maaned eller en Dag til at tilbagelægge det Stykke Vej, han skal rejse. Naar nu dertil kommer, at hele Folket fra den højeste Mandarin til den simpleste Kuli nærer en dyb indgroet Mistillid til alt Nyt, at Anlæget af Jærnbanen nødvendigvis paa mange Maader maatte gribe forstyrrende ind i Befolkningens daglige Liv, maatte støde an mod religiøse Fordomme og navnlig umuligt vilde kunne undgaa at krænke nogle af de talløse Gravsteder, der findes spredte overalt, og hvis Bevarelse og Vedligeholdelse paa engang er Kineserens højeste Pligt og kjæreste Beskæftigelse, — naar man, siger jeg, tager alle disse Omstændigheder ret i Betragtning, saa vil man kunne forstaa, at det maa være en let Sag for de herskende Klasser at lægge saagodtsom uoverstigelige Hindringer i Vejen for Indførelsen af Jærnbaner i Kina. Enhver Mandarin og enhver Lærd — som bekjendt danner de Lærdes

---

*) Paa vor Rejse fra Tientsin til Peking i December Maaned 1874 ledsagedes vi saaledes af en ung Mandarin, der i 1871 havde været i Frankrig med Chung-How (den Gesandt, der blev sendt til Evropa i Anledning af Mordet paa en Del Franskmand i Tientsin), og som der havde kjørt paa Jærnbane. Han fandt det ganske morsomt, men Nyttens af det kunde han aldeles ikke indse!

Samfund i Kina en fast afsluttet, overordenlig mægtig og formaaende Klasse — ser klart, at hans Indflydelse og Herredømme er absolut uforenelig med de nye Ideer, som en let og uhindret Forbindelse med Omverdenen snart vilde bane Vej i Landet, og han har i Kampen mod alt Fremmed ingen bedre Forbundsfølle end Kinas slette Kommunikationsvæsen. At han da ikke selv arbejder paa at ødelægge denne Forbundsfølle, ligger nær for Haanden.

Som det gaar med Jærnbanner, gaar det tildels ogsaa med Telegrafer. Men her maa det dog ikke overses, at Telegrafer i flere Henseender ere væsenlig heldigere stillede end Jærnbanner. De kunne med langt større Lethed læmpe sig efter Terrænet, de fordre ikke store Arbejder for at anlægges, deres Benyttelse foregaar saagodtsom ubemærket, — kort sagt, den hele Telegrafvirksomhed er af en mere skjult og stille Natur, og det har under Forhold som de kinesiske overmaade meget at betyde. Det er vel derfor ikke urimeligt at antage, at Telegraferne ville blive udbredte i Kina ikke lidt tidligere end Jærnbanner; maaske turde det endogsaa ikke vare saa grumme længe.

Ganske mærkeligt er det, at den evropæiske Handelsstand i Kina ikke har været saa ubetinget fornøjet med den Telegrafforbindelse med Evropa, som de sidste Aar have skaffet de aabne Havne. Man har paastaaet, at den umuliggjorde de heldige Spekulationer, som i tidligere Dage afgav en udmærket Fortjeneste. Det er dog utvivlsomt en Misforstaaelse, fremkaldt ved de store Tab i disse Aar. Det bliver ganske vist nødvendigt at spekulere paa en anden Maade end tidligere, men at Spekulation ikke er udelukket, viser sig allerbedst derved, at Størstedelen af de Tab, hvorover man nu klager, netop ere

hidførte ved Spekulationer; at disse i Reglen have været uheldige, beviser ligesaa lidt her som andetsteds Umuligheden af under andre Forhold at spekulere heldigt. Misfor nøjelsen med Telegrafene forhindrer heller ikke Folk i at benytte den bestandig mere og mere, men man maa vel erindre, at der maa hengaa en ikke ringe Tid, inden Handelsverdenen ret lærer at basere Forretningslivet paa den nye Grundvold, der er skabt ved den direkte Telegrafforbindelse med Evropa og Amerika (via Evropa); at man imidlertid efterhaanden finder sig tilrette i de forandrede Forhold, fremgaar klart af den jævnt stigende Trafik, der end ikke har ladet sig standse af den daarlige Tilstand i de senere Tider, men tiltager stadig Aar for Aar. Og det vil blive det Samme, hvad enten det bliver Evropæere eller Kinesere, der i Fremtiden faa Ledelsen af Kinas Handel med Udlandet; den kinesiske Handel havde kun Valget mellem enten ikke at benytte Telegrafene — hvad der selvfølgelig var umuligt, naar denne først engang var naaet til Østasien — eller at benytte den fuldt ud, og den maatte vælge det sidste Alternativ, om det end i det første Øjeblik kunde være forbundet med ikke faa Misligheder. Men, som sagt, der skal Tid til, inden man naar til, hvad man kunde kalde en normal Benyttelse af Telegrafene*). Jeg skal iøvrigt ikke indlade

*) Saalænge Handelsverdenen ikke er naaet til en saadan «normal Benyttelse» af Telegrafene, kan aabenbart den af Hr. Overkrigs-kommissær Madsen genialt udtænkte Lov for den internationale Telegraftrafik, der baserer Trafiken paa den kommercielle Om-sætning, ikke komme til Gyldighed. For at dette kan ske, maa først den Friktion, der altid er uundgaelig, hvor et nyt Moment begynder at gjøre sine Virkninger gjældende, være overvunden. Og saavidt er man endnu næppe kommet i Asien. I modsat Fald maatte de senere Aars Stagnation i Forretningerne have medført en lignende Stagnation i Telegraferingen, hvad som bekendt ikke er Tilfældet.

mig paa dette Spørgsmaal, der, efter hvad jeg har bragt i Erfaring, paa andet Sted vil blive gjort til Gjenstand for en dybere gaaende Undersøgelse.

Vende vi efter denne Digression tilbage til de egentlige Kommunikationsmidler, da maa vi endnu tilføje en Bemærkning om Skibsfarten paa Kysten og paa Floderne, der er af overordenlig Vigtighed. I Modsætning til Kommunikationerne tillands begunstiges Forbindelserne tilvands paa mange Maader baade af Naturen og Kunsten, og omend Fortidens fortrinlige Kanaler, som vi ovenfor omtalte, paa mange Steder forsømmes og geraade i Forfald, staa de dog altid uendelig højt over den bedste Landevej, som Kina har at opvise. Den kinesiske Skibsfart er imidlertid et altfor omfattende Thema til, at vi her, hvor vi fortrinsvis beskæftige os med Handelslivet, kunne gaa særlig ind derpaa; muligvis ville vi ved en anden Lejlighed komme tilbage dertil.

Vende vi os nu til en anden af de Hindringer, som stille sig i Vejen for en livlig Udvikling af Omsætningen til Udlandet, da maa vi fremfor Alt nævne Skattevæsenet, der maaske endog burde stilles i første Række, skjønt det naturligvis er vanskeligt, hvor man kun har det samlede Resultat at holde sig til, at sige, hvormeget der skyldes den ene og hvormeget den anden Aarsag.

De kinesiske Statsindtægter fremkomme ved Reparition paa de enkelte Provinser, der hver maa udrede en bestemt Sum til det fælles Skatkammer. Men ved Siden deraf have Provinserne ogsaa deres specielle Budgetter, som variere efter Omstændighederne, og dette bevirker, at der kan findes en overordenlig Forskjel mellem Skatternes Højde i de forskellige Provinser. De almindelige Skatter bestaa i en Grundskat, der fastsættes efter Jord-

ens Bonitet og altid svares af Ejeren, en Risskat, der paahviler Brugeren og erlægges in natura med en vis Andel af Høsten, en Stempelskat o. s. fr. samt endelig Told og Akciseafgifter under mange forskellige Former. Navnlig disse forandres ofte og ere Omsætningen til utroligt Besvær. Rent galt er det blevet siden Indførelsen af den, man kunde næsten sige, berygtede Likin-Skat. Denne blev oprindeligt paalagt som en Krigsskat i Anledning af Taipingoprøret og blev dengang fastsat til en Promille af Værdien af Ind- og Udførslen. I denne Form var det paa ingen Maade nogen trykkende Skat, men det var en farlig Vej, man var slaaet ind paa. Ved enhver Lejlighed, der frembød sig, forhøjede man Afgiften, og der er nu paa mange Steder naaet til en næsten utrolig Højde. Det Værste af Alt er imidlertid de hyppige Forandringer, den er underkastet endog indenfor hver enkelt Provins's Omraade, idet disse Forandringer vanskeliggøre Kjøbmændene Beregningen af Forretningernes Rentabilitet, da en eller anden uforudset Udgift let kan bringe dem Tab istedetfor Fordel. Evropæerne i Kina vilde i 1860 i rigtig Erkjendelse af de Vanskeligheder, som Likinskatten kunde berede Omsætningen, benytte sig af deres privilegerede Stilling efter Krigen til i Tientsin-Traktaterne at faa indsat Bestemmelser, som kunde raade Bod derpaa, men det Middel, hvorved man troede at opnaa sit Øjemed, har paa ingen Maade svaret til Hensigten. Det blev i Traktaterne bestemt, at Evropæerne kunde ind- og udføre Varer til og fra det Indre af Kina imod at løse et Transitpas, som betaltes med det halve Beløb af den egenlige Ind- og Udførselstold, men som til Gjengjæld gav Fritagelse for alle indenlandske Afgifter. Det var i sig selv misligt nok for den kinesiske Regjering at bringe

en saadan Bestemmelse til Udførelse overfor den almindelige Modstand af alle Provinsernes Embedsmænd, der igjennem de lokale Afgifter faa Hovedparten af deres Indtægter, og det er maaske ogsaa tvivlsomt, om den nogensinde har haft det alvorligt til Hensigt; men rent umuligt blev det, da Evropæerne benyttede Transitpassene til et udstrakt Smugleri, som vakte de lokale Avtoriteters yderste Forbitrelse. Smugleriet foregik paa den Maade, at den evropæiske Handlende solgte Varerne til en Kineser og derpaa lod udstede et Transitpas paa sit eget Navn, som han overgav til Kjøberen, hvorved denne slap for videre Afgifter, idet han paa sin Vej gjennem Landet kun fungerede som Agent for Evropæeren, medens han i Virkeligheden selv var Ejer af Varerne. Som man vil se, havde begge Parter Fordel af denne Trafik. Kineseren kunde paa den ene Side betale Evropæeren en højere Pris for Varerne, end han ellers vilde være istand til, og paa den anden Side var han sikret imod de Udsigelser og Chikanerier, som ellers i rigt Maal falde i den kinesiske Kjøbmands Lod overalt, hvor han kommer i Berøring med Avtoriteterne. Centralregeringen i Peking havde næppe saa særdeles meget imod denne Ordning af Tingene, da Betalingen for Transitpas, der erlagdes til Imperial Maritime Customs, gik i dens Lomme, og det i Almindelighed er den temmelig ligegyldig, hvorledes det gaar med Provinsregeringernes Kasser, naar blot den kan faa Noget ind i sin egen; men de lokale Avtoriteter, som maatte betale Gildet, rejste sig som en Mand imod en saadan Anvendelse af Transitpassene, og det lykkedes dem at finde et Middel, der i Praxis gjorde disse saagodtsom ubrugelige. De forlangte nemlig som Betingelse for at anerkjende Passenes Gyldighed, at Varerne paa

deres Vej gennem Landet skulde ledsages af en Evropæer, som kunde godtgjøre, at han eller hans Principaler var Ejere af Godset. Det var stik imod Traktaternes Bestemmelser eller rettere sagt, man havde slet ikke tænkt paa denne Eventualitet, da det var absolut umuligt for de evropæiske Handelshuse at opfylde Fordringen; men naar man klagede derover til de højere Auctoriteter eller til Centralregeringen, fik man til Svar, at Kina havde Lov til at behandle sine egne Undersaatter, som det vilde, og at det jo stod Evropæerne frit for at lade være at benytte Transitpas, naar de ikke fandt deres Fordel derved. I mange Tilfælde lykkedes det ganske vist efter endeløse Forhandlinger at fremtvinge Erstatning under en eller anden Form, naar en Mandarin havde gjort sig skyldig i et altfor flagrant Overgreb, men alene Frygten for at faa Varerne standsede og maaske konfiskerede var tilstrækkelig til at forhindre ikke alene svigagtig Brug men overhovedet saagodtsom enhver Brug af Transitpas. Der havde kun været én Mulighed for at fremkalde en Forandring i dette Forhold, og det havde været Anvendelsen af Magt, saafremt Kineserne ikke vilde give efter for Forestillinger; vilde man ikke gribe til dette Middel, maatte man finde sig i det Uundgaaelige. Den engelske Gesandt, Sir Rutherford Alcock, forsøgte i Aaret 1869 at bringe Spørgsmaalet til en Løsning og afsluttede en Traktat med den kinesiske Regering, ifølge hvilken alle Toldsatserne i Havnene skulde forhøjes med Halvdelen, hvorimod til Gjengjæld alle Transitafgifter skulde afskaffes, men denne Afgjærelse fremkaldte de mest energiske Protester fra Alle, der vare interesserede i den kinesiske Handel, og under Indflydelsen af den almindelige Opposition, nægtede den engelske Regering at ratificere

Traktaten. Det synes dog efter Alt, hvad der foreligger, som om det var noget nær den heldigste Løsning, man kunde finde, saameget mere, som Traktaten ved Siden af Bestemmelserne om Transitafgifterne bød Evropæerne flere ikke uvæsenlige Fordele; men det er ganske vist et stort Spørgsmaal, saaledes som vi alt ovenfor antydede, om det vilde være lykkedes Centralregeringen at fremtvinge Afskaffelsen af disse Afgifter overfor de lokale Avtoriteters Modstand, og om man derfor vilde have opnaaet, hvad man tilsigtede. Siden den Tid har det været den engelske Ministers stadige Opgave at udfinde en Maade, hvorpaa Sagen kunde ordnes, og hvorved der kunde gjøres Ende paa de utallige Reklamationer, som uophørlig indkomme til Gesandtskabet i Peking, men endnu er man ikke naaet saavidt, og om end den i Chefoo i Efteraaret 1876 afsluttede Traktat mellem England og Kina stiller en Ordning af Likin-Spørgsmaalet i Udsigt, er det vistnok tilfældigt at nære en ikke ringe Tvivl om Virkeliggjørelsen af saa skjønne Forhaabninger i en nogenlunde nær Fremtid.

Hvilke Hindringer en saa urimelig Beskatning maatte lægge i Vejen for Omsætningen, er let at indse. Men, som jeg her alt flere Gange har antydnet, enhver Embedsmand i Landet, eller i alt Fald det langt overvejende Antal af Embedsmænd, ere altfor interesserede i Opretholdelsen af det nuværende System, til at der skulde være nogensomhelst Udsigt til en Forandring. Enhver Mandarin er anvist paa at presse Penge ud af Befolkningen paa hvad Maade, han bedst kan, og han giver tilvisse ikke godvillig Afkald paa det fortrinlige Hjælpemiddel til Opnaaelsen af dette Øjemed, som bydes ham ved de mange indirekte Afgifter. I Kina kan man

faa at vide for Alvor, hvad Sportler ville sige. Den, der vil have et Embede, maa købe det i dyre Domme — mange Embeder koste Hundredetusinder af Tael — men saa har han til Gjengæld Lov til at gjøre sig Embedet saa frugtbringende som muligt, og man kan være forvisset om, at han gjør det af et godt Hjerte. Det synes maaske forunderligt, at Befolkningen, som det altid til Slutning gaar ud over, taalmodig finder sig i Mandarinernes Udsugelser, og at der ikke efterhaanden rejser sig saa stærk Modstand mod den bestaaende Tingenes Tilstand, at en Forandring bliver nødvendig. Noget Saadant vilde sagtens ogsaa ske, hvis Mandarinerne dannede en egen afsondret Klasse i Lighed med Aristokratiet i andre Lande. Men det er netop ikke Tilfældet. Adgangen til at blive Embedsmand staar aaben for Enhver, som formaar at tage de Examiners, der udfordres, og den simpleste Kuli, man møder paa Gaden med en Kasse The paa Nakken, har maaske en Broder, der beklæder en anseelig Post i Statstjenesten. Det er denne demokratiske Aand, der gaar igjennem Kinas sociale Ordning, som bevirker, at Folket med forholdsvis gunstige Øjne betragter det hele Mandarinsystem. Lider man end selv ved Embedsmændenes Udsugelser, saa har man dog den Trøst, at en eller anden af Ens Slægtninge nyder godt deraf, at en af Ens Sønner engang kan opnaa at blive Mandarin o. s. fr., og den Tanke forsoner En med de Tab, man selv er udsat for. Og bliver det en skjøn Dag altfor galt, har man altid den Udvej at gjøre Strike ved selv at standse sin Forretning, saaat den paagældende Embedsmand slet ingen Afgifter faar. Jeg erindrer saaledes et Exempel paa en storartet Strike, som samtlige kinesiske Kjøbmænd i Tientsin satte i Scene i Forsommeren 1875.

Der var kommet en ny Toldinspektør ved det kinesiske Toldvæsen, og denne, der, efter hvad der fortaltes, havde maattet betale sin Post med den netle lille Sum af 300,000 Taels, var saa opsat paa at faa sine Penge ind igjen, at hans Udpresninger tilsidst bleve Kjøbmændene for meget af det Gode. Al Handel standsede pludselig — man betænke ret, hvad det vil sige i en Stad som Tientsin — og Mandarinen maatte selvfølgelig give efter; saavidt jeg husker blev han kort Tid efter afsat fra sin Post paa Grund af denne Historie. Men det Korrektiv, der ligger i saadanne Striker, kræver saa store Ofre, at det kun kan anvendes i yderste Nødstilfælde, og i Reglen kan en Embedsmand saa nogenlunde gjøre, som han vil. Intet er imidlertid skadeligere for Omsætningen end den Usikkerhed, som derved trænger ind i alle Forhold, og ethvert lille Skridt, der gjøres henimod det Maal, at befri Befolkningen fra Mandarinernes Tyranni, vil følgelig give en Impuls til en Udvikling af Handelen. Hvorvidt der paa dette Punkt er Udsigt til en Forandring, skulle vi her ikke nærmere undersøge; kun Et kan anses for sikkert, og det er, som det forhaabenlig vil fremgaa af det Nys-anførte, at Mandarinernes Magt i Kina tildels er begrundet i Folkets hele Liv og Tænkemaade og derfor vanskeligt vil falde sammen af sig selv; en anden Sag er det, om ydre Paavirkninger skulde være istand til at røkke dens Grundvold og tilsidst fremkalde dens Fald, — det er maaske ikke usandsynligt, men det er i ethvert Tilfælde et Spørgsmaal, som vi her ikke kunne indlade os paa at diskutere.

Vi have nu nævnt to af de Hindringer, der møde den evropæiske Handel i dens Forsøg paa at vinde Terræn i det himmelske Rige, og vi skulle blive staaende

derved. Det vilde være let at fremhæve adskillige andre, saasom det indviklede Pengevæsen, det overmaade vanskelige Sprog o. Lgn., men det behøves ikke, de slette Kommunikationer i Forbindelse med den vilkaarlige Beskatning ere i sig selv tilstrækkelige til at forklare det Faktum, hvorfra vi tog vort Udgangspunkt: at Kinas udenlandske Handel kun var ubetydelig i Sammenligning med, hvad man kunde vente, naar man saa hen til Landets uhyre Dimensioner. Men disse Hindrings Natur, o: deres dybe Sammenhæng med Kinas hele sociale Liv og Organisation, giver os tillige Svaret paa det første af de Spørgsmaal, vi tidligere opstillede: hvorvidt der i en nærliggende Fremtid var Sandsynlighed for en stærk Udvikling af Handelen. Det vil ses, at Svaret maa lyde benægtende. Saalænge Kina holder fast ved sit Afspærringssystem overfor Udlandet og kun gjør de Indrømmelser, som ligefrem aftvinges det, saalænge vil Landet heller ikke komme til at indtage sin naturlige Plads i Verdenshandelen, og Omsætningen med Udlandet vil indskrænke sig til en forholdsvis ringe Del af det hele Rige. Det er ganske vist muligt, at de senere Aars Stagnation i Forretningslivet udelukkende maa tilskrives den forudgaaende Perodes forcerede Spekulationer, som have overfyldt Markedet; men det turde dog ikke være urimeligt, at den ogsaa for en Del skyldes den Omstændighed, at man er naaet nær til Grænsen af det Omraade, som under de nuværende Forhold overhovedet er tilgængelig for den udenlandske Handel. Man maa vel erindre, at skjønt der i Kina paa mange enkelte Hænder er samlet store Rigdomme, saa er dog den lavere Del af Befolkningen som Regel ganske ubemidlet, og da det er denne, som skal forbruge de indførte europæiske Artikler,

fornemmelig Bomuldsvarerne*), hører der ikke meget til, forat disses Pris skal blive uoverkommelig for Konsumenterne. Omvendt gjælder det Samme for Exportens Vedkommende, men det har dog her mindre at betyde, da de aabne Havnes Opland sagtens formaar at holde Skridt med Udlandets Forbrug. Er denne Hypothese rigtig — og det er der Adskilligt, som taler for, at den er — saa giver den os god Grund til at antage, at der ikke vil følge nogen meget stærk Fremskriden efter den sidste Tids Stillestaaen, og at Handelen i Hovedsagen vil indskrænke sig til at forsyne det Marked, den alt har erhvervet sig. Ganske vist vil det i de første Aar hjælpe betydeligt, at den oftere omtalte Traktat i Chefoo har aabnet flere nye Havne, og det er derfor rimeligt nok, at navnlig Indførselen til Kina i den nærmeste Fremtid vil tage et ikke ringe Opsving, men hvorvidt en saadan Bedring vil blive af Varighed, naar først engang de nye Havne ere komne under normale Forhold, hvorvidt da Omsætningen med Udlandet vil udvikle sig i samme Grad som hidtil, det vil bero paa, om Evropæerne ved Hjælp af disse nye Havne eller paa anden Maade formaa at gjøre det indre Kina tilgængelig for deres Handel, — lykkes det dem ikke (og uden at være altfor skeptisk kan man vistnok nære megen Tvivl i saa Henseende), har det ikke Stort at sige, om de have Adgang til et Par Havne mer eller mindre, og Verdenshandelen kan endnu længe faa Lov til at vente, inden den ser Kina under sit Herredømme.

Vi vende os til det andet Spørgsmaal: vil Fortjenesten

*) Den anden Hovedartikel, Oplum, er udsat for en anden Fare, nemlig Konkurrencen med det indenlandske Produkt, hvis Dyrkning tiltager mere og mere.

i den kinesiske Handel i Fremtiden komme de europæiske Huse i Kina tilgode, og er det sandsynligt, at de derved ville faa Erstatning for de Tab, de have maattet lide i de senere Aar?

Det er klart, at selv om Handelen i den kommende Tid ikke udvikler sig synderligt eller maaske endog bliver staaende i Stampe, er den dog altid betydelig nok til at kunne afgive en ikke ringe Fortjeneste, naar den drives paa en fornuftig Maade, og Kjøbmændene ikke selv ødelægge den ved forcerede Spekulationer. Men dermed er Sagen ikke afgjort. Spørgsmaalet bliver nemlig, om Europæerne ere istand til at bevare deres hidtidige Monopol paa Handelen med Udlandet, eller om denne ikke snarere vil gaa over i Kinesernes Hænder. Og der er Adskilligt, der taler for, at det Sidste vil ske. Allerede nu besørgss en stor Del af Omsætningen, navnlig den Del af samme, der kaldes «the home carrying trade», o: den indbyrdes Omsætning mellem de aabne Havne, af kinesiske Huse, og den Konkurrence, som derved er skabt, har bidraget ikke lidet til at forøge de sidste Aars Kalamiteter. Det er i og for sig naturligt nok, at Kineserne begynde at give sig af med den udenlandske Handel, og skal man undre sig over Noget i den Retning, maa det snarere være over, at det har varet saa længe, inden de have begyndt derpaa, end over, at det omsider er sket. Ved Siden af det mærkværdige Talent for al Handelsvirksomhed, som er Kineserne egent, og som sætter dem istand til at spille en fremtrædende Rolle overalt, hvor de komme hen i Verden, have de ved selve den Omstændighed, at de ere i deres eget Land, adskillige Fordele over deres europæiske Konkurrenter, og naar de først have gjort den Erfaring, at det ikke ligger over deres Kræfter at

tage Del i Handelen med Udlandet, kan man være forvisset om, at de nok skulle vide at drage sig disse Fordele til Nytte. Hvori bestaa da disse Fordele? Ja, de ere af forskjellig Art. For det Første kan den kinesiske Kjøbmand forhandle direkte med Konsumenterne og Producenterne uden at være henvist til Benyttelsen af Mellemmænd, over hvilke enhver Kontrol er absolut umulig, og hvis Redelighed ikke gaar et Haarsbred længere, end deres egen Fordel tilsiger dem, — dernæst har han umiddelbar Adgang til de store indenlandske Markeder og kan saaledes bedre følge Konjunkturerne paa disse, — og endelig er han, hvad der er Kjærnepunktet i Sagen, istand til at nøjes med en langt mindre Fortjeneste, end hans evropæiske Kollega, der dels stiller ganske andre Fordringer til Livet, dels umuligt kan føre sin Forretning saa billigt som Kineserne. Den Luxus, som Evropæerne udfolde i hine Egne, er vel bekjendt, og skjønt Forholdene i de senere Aar ganske vist have gjort en Del til at fremkalde større Sparsommelighed, er en radikal Forandring i den hele Levemaade næppe tænkelig; det er i alt Fald den almindelige Tankegang derude, at kan man ikke leve der under nogenlunde behagelige Vilkaar (det maa erindres, at materiel Komfort er den eneste Erstatning, Livet i Kina byder Evropæeren for Alt, hvad han maa savne af intellektuel Adspredelse), maa man hellere gaa sin Vej. Et ret oplysende Exempel paa de derværende Tilstande, saaledes som de vare for ikke mange Aar tilbage, afgiver den Opfattelse af Begrebet «fri Station», som gjorde sig gjældende i det store Hus Dent & Co., hvor den frie Station beleb sig til c. 1600 Pund Sterling om Aaret for hver Kommis, hvilket blev oplyst ved Husets Fallit. Og selv om man nutildags er

kommet bort fra en Ødselhed, der i den Grad gaar over alle Grænser, er Forskjellen mellem Evropæernes Overdaadighed og Kinesernes Tarvelighed altfor stor til, at den ikke skulde udøve en afgjørende Indflydelse paa deres Evne til at konkurrere med hinanden. — Alt synes derfor at tyde paa, at Evropæernes Deltagelse i den kinesiske Handel mere og mere vil indskrænke sig til et bestemt Omraade, nemlig Exportforretningen. I denne have de Overvægten ved deres Forbindelser med Udlandet og deres Kjendskab til Forholdene paa de fremmede Markeder, og de ville vistnok ogsaa i Fremtiden kunne hævde denne Overlegenhed. Men om Exportforretningen alene vil være tilstrækkelig til at holde de evropæiske Huse i Kina oven Vande og sikre deres fortsatte Bestaaen, det turde vistnok være meget tvivlsomt, og det vil i hvert Fald sikkert være betinget af en ikke ringe Formindskelse af deres Tal; at der er faa eller ingen Chancer for, at Handelen paa Kina atter skulde blive den Guldgrube for Evropæerne, som den var i tidligere Dage, kan anses for givet.

Hvis man nu skulde synes, at de Anskuelser, jeg ovenfor har udviklet, ere af en altfor pessimistisk Natur, og hvis man skulde fristes til at tro dem fremkaldte derved, at mit Besøg i Kina tilfældigvis faldt paa et Tidspunkt, da Alt i Handelsverdenen havde et saare mørkt Anstrøg, — ja, saa kan jeg dertil kun svare, at det skulde glæde mig oprigtigt, om jeg tog fejl, og at jeg vilde være særdeles fornøjet ved at kunne tilegne mig en anden Opfattelse af Sagernes Stilling. Det Sidste har jeg hidtil ikke formaaet; om jeg i Virkeligheden tager fejl eller ej, er det Fremtiden forbeholdt at afgjøre.

Nationalekonomisk Forening

afholdt Møde Torsdagen den 22de Marts. Hr. Premierløjtnant **Antonio Leigh-Smith** holdt foranstaaende Foredrag om

kommercielle Forhold i Kina.

Hertil knyttede der sig følgende Diskussion.

Overkrigskommissær **Madsen** ytrede, at han, der i Embedsmedfør i flere Aar havde beskæftiget sig med Handels- og Samfærdighedsforhold i Østasien, efter sine Undersøgelser ikke kunde være ganske enig i, hvad den ærede Indleder havde meddelt her i Aften. Da imidlertid en Fremstilling af disse Forhold vil fremkomme andetsteds, saa skulde han (M.) her indskrænke sig til nogle ganske faa Bemærkninger. Hvad Kina angik, som jo fra gammel Tid havde stor Interesse for os, da havde den aarlige Vareomsætning i de 14 Traktathavne tilsammen en Værdi af ca. 2000 Millioner Kroner; denne betydelige Handel var fordelt paa forholdsvis faa Firmaer, hvoraf der var 340 i det egenlige Kina; regnede man hertil 60 i Hongkong, hvilket var højt anslaaet, kom man til det Resultat, at hvert af disse 400 Handelshuse havde en Omsætning af i Gjennemsnit 5 Millioner Kroner om Aaret. En saa stærkt koncentreret Handel maatte ganske vist levne et betydeligt Overskud, selv om dette fremtidig ikke vilde blive saa stort som tidligere. Efterat have omtalt den kinesiske Handelspolitik, som kunde spores i Li-Hung-Changs kraftige Forholdsregler, Betydningen af den mægtige Flod Yangtsekiang, der var en Grænselinje for forskellige Interesser, og efterat have bemærket, at indgribende og pludselige Omvæltninger i Handelsforhold ikke vare sandsynlige, ytrede Taleren videre, at naar vi her i det Hele beskæftigede os med disse Forhold, maatte det være af Interesse at udfinde, hvor der paa dette store Omraade

kunde vindes Plads for dansk Virkelyst. I Udførselen fra Kina kunne vi næppe for egen Regning deltage; Indførselen omfattede fornemmelig Opium, Bomulds- og Uldvarer samt Metaller: her var der heller ikke noget for os at gjøre, men det var jo muligt, at der kunde bruges mere af vort Smør og Øl, som allerede var en søgt Artikel derude, og usandsynligt var det ej heller, at Papir kunde afgive en Forretning, da det var en Gjenstand, som maatte betales meget dyrt paa de kinesiske Pladser. Noget Betydeligt kunde Alt dette næppe blive til; men derimod syntes Fragtfarten at frembyde flere gunstige Chancer for os. Naar vi i det omtalte Totalbeløb af 2000 Millioner Kroner fradrog c. 600 Millioner, som repræsenterer Værdien af de Varer, som udføres til og komme fra de Havne, der ligge udenfor Hongkong og Japan, blev der 1400 Millioner tilbage, der udgjorde Værdien af de Varer, som transporteres fra Havn til Havn indenfor selve Østasiens Grænser. Den Skibsfart, som knyttede sig hertil, er højst betydelig og udgjør henimod 15,000 Ind- og Udklareringer om Aaret. Føjedes hertil, at danske Skibsførere og Søfolk ere meget søgte derude, — i den siamesiske Handelsflaade findes saaledes et ret betydeligt Antal, ligesaa i Farten paa Havnene i Amurdistriktet, — og at vort Flag, Wan-chi (Korsflaget), fra gammel Tid er yderst vel set, saa vil man heri finde meget gode Støttepunkter for dansk Fragtfart. Hertil kom endvidere, at de kinesiske Myndigheder meget begunstigede Samkvemmet med og Foretagender, der udgik fra smaa Nationer.

Smith svarede, at fordi hvert Hus havde en Gjennemsnitsomsætning paa 5 Mill. Kr., behøvede det ikke at tjene meget; man havde Exempler paa Huse med langt større Omsætning, der vare fallerede. Desuden maatte man ikke overse, at en stor Del Varer omsattes i europæiske Skibe for kinesiske Handelshuses Regning, og at det var fuldstændigt umuligt at afgjøre det indbyrdes Forhold mellem Evropeærnes og Kinesernes Andel i den samlede Omsætning. Med Hensyn til Spørgsmaalet, om Danmark med Udsigt til betydeligere Vinding kunde tage Del i den kinesiske Skibsfart, maatte det vel indrømmes, at det danske Flag ligesom det nordtyske var højt

anset i Kina; men da de danske Skibe vare Sejlskibe, og da Sejlskibene utvivlsomt vare dødsdømte, vilde den danske Skibsfart neppe have nogen Fremtid for sig i Kina. De danske Sejlskibe havde sikkert ogsaa en Forudfølelse heraf; deres Antal var i jævn Aftagen. De Varer, hvori Omsætningen for en stor Del bestod, havde en saa betydelig Værdi i Forhold til deres Rumfang, at Fragten ikke spillede en saa stor Rolle som Sikkerheden og Hurtighed. Vel hindrede de høje Kulpriser Dampskibenes Anvendelse; men det var at vente, at de kinesiske Kulminer vilde blive bearbejdede. I ethvert Fald maatte Sejlskibene, inden lang Tid var gaaet, vige Pladsen for Dampskibene.

Viceadmiral **Bille** støttede denne sidste Udtalelse. Det var hans fulde Overbevisning, at Sejlskibenes Tid snart vilde være forbi; om en halv eller en hel Snes Aar vilde de neppe mere vove sig udenfor Evropa. Og for udenlandske Dampskibe vilde det neppe lykkes at konkurrere med de kinesiske.

Overkrigskom. **Madsen** maatte dog fastholde sin Tro paa, at der paa Skibsfartens Omraade vilde være Meget at udrette for Danmark.

Kand. polit. **Suenson** berørte den uhyre Modsætning mellem den kinesiske Luxus paa den ene Side og den kinesiske Fattigdom, det store kinesiske Proletariat, paa den anden Side. Det kunde være interessant at faa Meddelelser om Livsforødenhedernes Pris. Han spurgte, om Indlederen ansaa den temmelig udbredte Tro for begrundet, at de mange kinesiske Sager, navnlig Nipsgjenstande og andre Smaasager, der indførtes hertil, ikke skulde være forarbejdede af Kinesere, men af Europæere, der havde nedsat sig i Kina.

Bureauchef **Falbe Hansen** spurgte, om der med Hensyn til Jordens Fordeling i Kina fandtes et Aristokrati, om Jorden var fordelt mellem nogle faa store Ejendomsbesiddere, eller om den var udstykket i mange smaa Ejendomme. Han ønskede ligeledes Oplysning om den industrielle Ordning, om den Rolle, Husfliden spillede.

Smith fremhævede Betydningen af de kinesiske Arbejderes grænseløse Nøjsomhed; de leve af de forfærdeligste Ting, raadne

Fisk og alt Muligt. — De Evropæere, der indvandrede til Kina, holdt sig i Almindelighed for gode til at paatage sig simplere Arbejder. De Smaasager, der udførtes fra Kina, vare vistnok forfærdigede af kinesiske Arbejdere. — Jordudstykingen var i det Hele drevet meget vidt i Kina; store Godser kjendte man saa godt som slet ikke. — Husfliden spillede en betydelig Rolle; de Sager, der samledes i de større Magasiner, vare overvejende Husflidsprodukter.

Højesteretssagfører **Oet. Hansen** tvivlede noget om Rigtigheden af Indlederens Opfattelse af den Udvikling, Handelsforholdene i Kina gik imøde. Export og Import maatte følges ad: saalænge de kinesiske Kjøbmænd ikke satte sig i direkte Forbindelse med de evropæiske Markeder, maatte Evropæerne baade besørge Export og Import, og ikke — som Indlederen havde sagt — beholde det Ene og opgive det Andet. Taleren indsaa ikke, hvorfor man ikke i Kina skulde kunne arbejde med en rimelig Avance.

Smith indrømmede, at en rimelig Fortjeneste godt kunde opnaas; men Sagen var, at Evropæerne ikke vilde nøjes med en jævn Fortjeneste; det kunde derimod Kineserne, og derfor vilde Handelen gaa over i deres Hænder. Importforretningen kunde godt gaa over i kinesiske Hænder, samtidig med, at Exportforretningen forblev i Evropæernes.

Grosserer **Levysohn** vilde ikke benægte, at Indlederen kunde faa Ret i sine Formodninger om den fremtidige Udvikling, men vilde dog fastholde, at Evropæerne endnu sandsynligvis vilde have en god Tid for sig.

Bankkasserer **Bing** spurgte om, hvorfor en Evropæer maatte bruge saa meget i Kina.

Smith: Fordi han vil leve anderledes, end Kineserne gjøre det, og fordi de sociale Forhold kræve det. Der var forbundet saa mange Ubehageligheder med Opholdet i Kina, at de Evropæere, der nedsatte sig her, til Gjengæld forlangte et yppigt materielt Velvære; herpaa vilde de ikke give Afkald.

Dermed sluttede Diskussionen.

Økonomisk Revue.

Den svenske nationalekonomiske Forening. — Nationalekonomiske Kongresser. — Nekrolog: W. Bagehot; O. Hübner.

Kjøbenhavn, den 20de April 1877.

Den i forrige Hefte omtalte svenske nationalekonomiske Forening er — ifølge Meddelelse til os — stiftet paa Initiativ af fhv. Finansminister, nu Præsident i Kommerskollegiet C. F. Wærn. Foreningen konstitueredes og Love vedtoges i en paa Indbydelse af Præsident Wærn d. 29de Januar d. A. holdt Sammenkomst, i hvilken deltog d'Hrr. Statsraad Carlson, Statsraad H. Forssell, Præsident Wærn, Justitieraad Carleson, Generaltolddirektør Bennick, Generalkonsul Willerding, Hofretsraad O. H. Forssell, Medicinalraad Berg, Grossererne Astrup, Wijk og Murén, S. Warburg, Rigsdagsmand Nils Larsson og Bankdirektør Palme. — Ifølge Lovenes § 1 har Foreningen til Formaal: «at fremme Studiet af Nationalekonomi, samt ved Foredrag, Diskussioner og Udgivelse af Skrifter at bidrage til Belysning af Spørgsmaal, der høre indenfor denne Videnskabs Omraade». Foreningen afholder ordenligvis et Møde i hver af Maanederne Oktober—Maj. — Det er paatænkt, at Foreningen skal udgive et Tidsskrift, indeholdende Beretninger om Forhandlingerne ved Foreningens Møder, originale Artikler, Referater og mindre Meddelelser. Man haaber at kunne udgive første Hefte af dette Tidsskrift i førstkommende Majmaaned. — Paa Mødet den 12te Marts valgtes Bestyrelsen for indeværende Aar saaledes, som meddelt i forrige Hefte.

— De østrigske Nationaløkonomer afholde deres næste Kongres i Graz den 10de September d. A. Paa Dagsordenen er opført: 1) Møntspørgsmaalet i Østrig; 2) den østrigske Jærnbanepolitik; 3) de østrigske Statsudgifter og deres Indflydelse paa de økonomiske Forhold. Et fjerde Emne vil eventuelt blive angivet af Grazerkomiteen. — De tyske Nationaløkonomer ville iaar, ligesom ifjor, samles med Socialpolitikerne. Stedet og Tiden for Kongressen er endnu ikke bleven os meddelt. Som Diskussionsemner har man foreløbig tænkt paa Spørgsmaalet om Handelstraktat mellem Tyskland og Østrig-Ungarn (indledet af Dr. Hertzka og Dr. Max Weigert), samt Jærnbanetarifspørgsmaalet (indledet af Henri Bueck og Broemel). — Den internationale statistiske Kommission vil i September afholde en Konference i Rom, hvor der fortrinsvis vil blive forhandlet om Gjennemførelsen af Kongresbeslutningerne med Hensyn til den internationale Jærnbanestatistik.

— Den engelske finansielle Verden har i afvigte Martsmaaned lidt et af de føleligste Tab, den overhovedet kunde lide: Walter Bagehot, den indflydelsesrige Chefredaktør af Ugebladet «Economist», er den 24de Marts 1877 afgaaet ved Døden, kun 51 Aar gammel.

Bagehot opnaaede aldrig nogen officiel Plads i sit Lands Regering. Og ikke engang i Parlamentet fik han noget Sæde, uagtet hans Kandidatur et Par Gange blev opstillet; men hans Venner sagde om ham, at han i det Mindste i den sidste halve Sned Aar af sit Liv var faktisk Medlem af ethvert Kabinet, det være konsersativt eller liberalt: intet alvorligt finansielt Spørgsmaal kunde afgjøres, ingen gennemgribende finansiell Operation turde foretages, førend Finansministeren, direkte eller indirekte, havde søgt Raad hos det mægtige Finansblads Ud giver. Hele det engelske Børsmaskineri — og derigjennem tildels den øvrige Verdens — vil føle Bagehots Død: thi saavel for Bank of Englands Direktører som for den beskædneste Diskontoforretning havde de Bedømmelser af Penge-

markedet, der under Bagehots Ledelse fremkom i «Economist», Betydning.

Dette Blad, gennem hvilket Bagehot udøvede sin væsentligste Indflydelse, var stiftet af Bagehots Svigerfader, James Wilson, i 1843. Allerede Wilson havde skaffet Bladet betydelig Anseelse, men denne steg i en meget væsentlig Grad, da Bagehot blev Hovedejer og -redaktør af Bladet, efterat hans Svigerfader i 1860 var død som Finansminister i Indien. Den Agtelse og Anseelse, Bagehot skaffede «Economist», skrev sig ikke blot fra den ualmindelige Dygtighed, hvormed han redigerede det, men ogsaa fra den redelige Upartiskhed og fuldstændige Hæderlighed, der har raadet i dets Redaktion. Bagehot kunde have skabt sig en uhyre Formue ved at gøre Bladet til et Redskab for Privatinteresser; men han holdt sig for god hertil. — De Artikler, Bagehot skrev heri, vare selvfølgelig af en mere øjeblikkelig Interesse; men han har ogsaa efterladt Skrifter af varig Betydning. Det populæreste af dem er maaske den her i Tidsskriftet tidligere (Bd. 5, S. 227) omtalte, i mange Oplag udkomne Bog: «Lombard Street, a description of the money market». Meget berømt er ogsaa hans udmærkede Bog. «The English Constitution», der udkom først 1867, senere betydeligt udvidet 1872. Hans «Physics and politics, or thoughts on the application of the principles of natural selection and inheritance to political society», 1872, indeholder en meget interessant, aandrig, klar Fremstilling. Endelig har han i forskellige Tidsskrifter skrevet en Del Afhandlinger, navnlig i «Fortnightly Review». I dette Tidsskrift gav han for et Aarstid siden Begyndelseskapitlerne af et større paatænkt Værk om den politiske Økonomi.

Som politisk Økonom hørte han til den deduktive Skole; men i de senere Aar nærmede han sig stærkt den realistiske Retning. Han, der selv var Bankier, har i sine sidste Afhandlinger stærkt beklaget, at saagodtsom alle de national-økonomiske Theoretikere savne praktisk Kjendskab til de Fakta, der udgjøre Gjenstanden for deres Behandling, medens de Mænd, der besidde dette praktiske Kjendskab, næsten alle mangle Betingelserne for at kunne levere den theoretiske Be-

lysning. Selv var han en af de meget Faa, der have det praktiske Kjendskab til de Forhold, de behandle som Theoretikere. Siden Ricardo har England ikke haft nogen eneste Økonom, der i samme Grad som Bagehot praktisk forstod sig paa det, hvorom han talte.

Som Politiker hørte Bagehot til det liberale Parti.

— Ogsaa Tyskland har, siden vor sidste Nekrolog, mistet en dygtig Økonom, den for sine Værker om Bankvæsen, Statistik, Frihandel m. m. hæderlig bekendte Otto Hübner, født 1818, død i Januar d. A.

A. P.

Bibliografi.

- Haderup, Europas Kjød-mangel og den oversøiske Indførsel af frisk Kjød. (Særtryk af «Hygiejniske Meddelelser»). 90 S.
- Hornemann, Dr. E., Danske Arbejderboliger eller Oversigt over, hvad der i Danmark er gjort for at skaffe den arbejdende Klasse sunde og billige Boliger. (Særtryk af «Hygiejniske Meddelelser»). 51 S.
- Cognetti De Martiis, La rinnovazione dei trattati di commercio; la questione monetaria. Mantova, tip. Eredi Segna.
- Dalmasso, la questione economica in Italia. Torino, Unione. (238 S.).
- Ellero, la questione sociale. Bologna, Fava & Garagnani. (440 S.). 9 Lire.
- Malgارين, nuovo esame della questione sociale. Milano, tip. Gattinoni.
- Martello, osservazioni alla Nota del Luzzatti delle idee di A. Smith sulla libertà economica. (160 S.). Venezia.
- Morpurgo, la Finanza. Studii di economia pubblica e di statistica comparata. Firenze, Succ. Le Monnier.
- Bonnet, Victor, l'Expérience nouvelle du papier monnaie. Guillaumin et Cie. 1 fr.
- Brousse, De l'Assistance publique et privée chez les Romains. Derenne. 3 fr. 50.
- Buchère, Traité théorique et pratique des opérations de la Bourse. A. Marescq aîné. 9 fr.

- Chevalier, Michel, La nouvelle Dépréciation de l'argent. Guillaumin et Cie. 1 fr.
- Coutelle, Le Crédit foncier de France devant les Chambres. Historique, gestion, expiration du privilège, 1852, 1865, 1876. Bureaux de la Réforme financière. 5 fr.
- Durif, Xavier, Étude sur le Prêt à intérêt, au point de vue de l'économie politique, de l'histoire et du droit. Guillaumin et Cie. 5 fr.
- Ferraz, Étude sur la philosophie en France au XIXe siècle. Le socialisme, le naturalisme et le positivisme. Didier et Cie. 7 fr. 50.
- Price, H., Études sur les Finances et l'économie des nations. Guillaumin et Cie. 5 fr.
- Siegfried, Jules, Quelques mots sur la Misère, son histoire, ses causes, ses remèdes. (Le Havre, Poinson.) 3 fr. 50.
- Tallon, La Vie morale et intellectuelle des ouvriers. E. Plon et Cie. 5 fr.
- Vaisse, Notions élémentaire d'éc. pol. Publication démocratique composée pour les travailleurs. 110 S. Sandoz & Fischbacher 1 fr.
- Verstraete, Des établissements charitables. (369 S.). Gand, Hoste. 4 fr.
- Walras, Théorie mathématique de la richesse sociale. Quatre mémoires. Guillaumin et Cie. 4 fr.
- Balck, Finanzverhältnisse in Mecklenburg-Schwerin, m. besond. Berücksicht. ihrer geschichtl. Entwickelg. dargestellt. 1 Bd. (246 S.). Wismar, Hinstorff. 5 M.
- Beer, die Finanzen Oesterreichs im XIX. Jahr. Nach archival. Quellen. (458 S.). Prag, Tempsky. 10 M.
- Bibliotheca juridica. Handbuch der gesamten neueren jurist. u. staatswissenschaftl. Literatur. Eine Zusammenstellg. aller auf dem Gebiete der Rechts- u. Staatswissenschaft seit 1849 in Deutschland u. den benachbarten Staaten erschienenen Schriften. 2. Bd., die Jahre 1867 bis Mitte 1876 umfassend. Bearb. v. Ludw. Rossberg. Mit e. ausführl. Materienregister. (249 S.). Leipzig, Rossberg. 3 M. (1. u. 2.: 7 M.).
- Bluntschli, Lehre vom modernen Stat. 3. Thl. Politik als Wissenschaft. (664 S.). Stuttgart, Colla. n. 10 M.
- Brentano, das Arbeitsverhältniss gemäss dem heutigen Recht. (360 S.). Leipzig, Duncker & Humblot. 6 M.

Et Blik paa Arbejderspørgsmaalets Historie.

Efter Brentano: Das Arbeitsverhältniss.

Historien vil overtyde os om, at Arbejderspørgsmaalet ikke er en Frugt af det nittende Aarhundredes økonomiske Lovgivning, og at det overhovedet ikke er ejendommeligt for det moderne Samfund.

Den ældste sociale Ordning havde, hos de germanske Folk, sit Grundlag i Familien. Familiens enkelte Medlemmer fandt i gamle Dage langt mere end nu Støtte og Hjælp i Familien; kom et af dens Medlemmer i Forlegenhed, fandt han Bistand hos de øvrige; idømtes der ham Bøder, heftede Familien solidarisk for deres Betaling; dræbtes han, traadte Blodhævneren frem af Familien. Denne dens Betydning holdt sig længe; men efterhaanden som de enkelte Medlemmer fik særlige Interesser, slap-pedes Familiebaandet. Staten var imidlertid endnu ikke i Stand til at overtage den Rolle, Familien havde spillet for Beskyttelsen af Liv og Gods. Opløsningen af den ældre Ordning havde derfor almindelig Usikkerhed til Følge; ja man kan sige, at der opstod et socialt Spørgsmaal, ikke Nutidens uligt. For det store Antal af fri Mænd opstod Spørgsmaalet om, hvorledes de skulde kunne sikre sig Personlighedens og Besiddelsens Ret og

Frihed. For Mindretallet af fri Mænd, for de fri Mænd, der vare i Besiddelse af høj Rang og store Jordegodser, var Spørgsmaalet ligesaa simpelt, som i vort Aarhundrede ved den gamle Industriordnings Opløsning Opgaven at blive selvstændig Industridrivende var let for de store Driftsherrer. De Mægtige følte ingen Vanskeligheder; den gjensidige Bekrigen maatte altid være til de Stærkes Fordel; paa de Smaa og Svage faldt alle Byrderne. Og særlig efter Karl den Stores Død var ingen Konge i det frankiske Rige stærk nok til at beskytte den almindelige Frihed imod den store Adels Overmagt. Saaledes opstod der en Modsigelse mellem den Følelse af samme Ret, der besjælede de smaa fri Mænd, og deres faktisk stedse mere afhængige Stilling. Da søgte de, hvad de Svage altid gjøre, Beskyttelse ved at slutte sig nøje sammen i Foreninger, og Gilderne overtog den Rolle, Familien tidligere havde spillet. Men i Gilderne, der oprindelig havde omfattet alle Stadens Borgere, trængte Uligheden efterhaanden ind: der dannede sig et Patriciat, bestaaende af Efterkommerne af de rige Kjøbmandsfamilier og de store Godsbesiddere, som regerede Staden. Den Rigdom, der erhvervedes ved Handel, brugtes til Opkjøb af Jordegodser og af betydelige Rettigheder. Lediggang blev efterhaanden hævet til en Stands- og Æressag; Haandværkere bleve principmæssigt udelukkede af Gilderne, og kun en Del af Gildesbrødrene drev endnu Storhandel. Endog Lovene gjorde Forskjel mellem Patricieren og «Manden uden Arne og Ære, der lever af Arbejde», og hin turde ustraffet revse denne, naar han ikke viste ham Ærbødighed. Patricierne væltede, hvad den herskende Klasse altid gjør, Skatternes Hovedbyrde over paa de Beherskede, og Udbyttet af Skatterne anvendtes til de Mægtiges Fordel.

Hertil kom partisk Retspleje og allehaande Undertrykkelser af Haandværkerne: Haandværkerne, der saa væsenlig havde bidraget til, at Byerne opnaaede Uafhængighed, udelukkedes fra Nydelsen heraf, truedes med Frihedstab og kom i stedse større Forfald. De Beherskedes almindelige dybe Had til deres Undertrykkere var kun altfor retfærdiggjort, og at Haandværkerne i det 13de og 14de Aarhundrede kun vare opfyldte af én Tanke: Patriciatets Tilintetgjørelse, var kun altfor naturligt. Opnaaelsen af dette Ønske fremmedes ved Patricierslægternes Udskejelser og indbyrdes Stridigheder, og medens Patricierslægterne kivedes med hverandre, sluttede de Svage sig stedse nøjere sammen i Forbund.

Disse Haandværkerforbund fremtraadte under Form af Lav. Mellem Haandværkerlavene og de forhadte Patricierslægter flammede der i den germanske Verdens vigtigere Byer fra det 12te Aarhundrede af en voldsom Kamp op. Kampen førtes med den største Lidenskabelighed: i Köln blev den 21de November 1371, efterat Væverne havde tabt »Væverslaget» imod Slægterne, 33 Vævere henrettede, og næste Dag gjennemsøgte Huse, Kirker og Klostre, og de Opsporede myrdedes; 1800 forvistes med Hustruer og Børn, og Lavshuset nedreves. Af den Slags Exempler kunde der anføres mange. Ved Slutningen af det 14de Aarhundrede begyndte Lavene at sejre: de tiltvang sig Haandværkernes politiske Ligeberettigelse og Beskyttelse for det paa smaa Kapitaler og Arbejde støttede Erhverv. Efter mange haarde Kampe naaede Lavene Maalet; men neppe var dette naaet, før end de begyndte at udarte. Bjergets Top var kun snæver; neppe var man naaet op til Toppen, saa begynder det at gaa ned ad Bakke igjen. De Forholdsregler, der op-

rindelig sigtede til et smukt og ædelt Maal, begyndte at skeje ud. Associationens og Solidaritetens store Ide, under hvilken Lavene vare blomstrede op, forvanskedes til en lav og snæverhjetet Egennytte. Lavene spærrede sig stedse mere af fra Omverdenen og søgte at holde ny Tilgang borte: Ingen kunde mere blive Mester, naar han ikke var i Besiddelse af en betydeligere Formue, eller var Søn af en Mester, eller ægtede en Mesters Enke eller Datter. I nogle Lav begyndte Forfaldet noget før, i andre noget senere; i nogle gjaldt disse Bestemmelser, i andre hine; men alle søgte de at hemme de ny opadstræbende Familiers Konkurrence. Lavsmestrene havde Særinteresser, og de søgte at værne om dem paa en saadan Maade, at man med Grund kan beskylte Lavene for at have fremkaldt en egenlig virkelig Arbejderklasse med særegne Anskuelser og Interesser. I Lavsartiklerne fra før det 14de Aarhundrede omtales Arbejderne ofte slet ikke; efter det 14de Aarhundrede bliver Ordningen af Forholdet mellem Mestre og Arbejdere til en Nødvendighed; nu bliver det nødvendigt at give Bestemmelser om Afgjørelsen af Stridigheder mellem Mester og Arbejder, om Opfyldelsen af Mesters og Arbejders gjensidige Forpligtelser o. s. v. Den Affolkning, der fulgte med Pesten, som i det 14de Aarhundrede hjemsøgte Størstedelen af Evropa, foranledigede Arbejderne til at søge at tiltvinge sig højere Løn; dermed fulgte ny Brydninger, og at der nu havde dannet sig en egenlig Arbejderstand med særlige Interesser, viser sig tydeligt i de Svendebroderskaber (Gesellen-laden), der begyndte at danne sig i det 14de Aarhundrede. Det er karakteristisk, at disse Svendeforeningers Statuter oprindelig nærmest indeholdt Bestemmelser om fælles Gudstjeneste, fælles Maaltider, Understøttelse

til og Pleje af syge Medlemmer, Hjælp til Bestridelse af Begravelsesomkostninger o. s. v. Ogsaa Lavene bød alle Lavmedlemmer disse Fordele, og ligesaavel til Svende som til Mestre saalænge der ingen Standsforskjel var imellem dem. Efterhaanden som det at være Svend gik over til at blive Vedkommendes Kald for Livet, efterhaanden som Svendenes Udsigter til nogensinde at blive Mestre svækkedes, afsondrede den ene Klasse sig fra den anden, dog saaledes, at Svendene endnu fremdeles i industriel Henseende hørte ind under Lavene, idet Svendeforbundene, der navnlig gav Bestemmelser om religiøse og sociale Forhold, fremtraadte som en Slags Fuldstændiggjørelse af Lavene, hvorfor de ogsaa anerkjendtes af Lavene og stiftedes med disses Samtykke. Men efterhaanden som Kløften mellem Mestre og Svende blev større, greb Svendebroderskaberne ogsaa ind paa andre Omraader. Allerede i Slutningen af det 14de Aarhundrede høre vi Mestre klage over, at Svendeforeningerne under Paaskud af at fremme forskellige religiøse og sociale Øjemed, i Virkeligheden virkede for Forhøjelser af Svendelønnen, og Mestre søgte derfor at undertrykke dem. Allerede i det 14de Aarhundredes anden Halvdel se vi i Frankrig, England og Tyskland Striker, der kun ved Varigheden adskille sig fra det 19de Aarhundredes, og vi se et Arbejderspørgsmaal, der frembyder de samme Grundtræk som Nutidens.

Efter at Tendensen til at gjøre Haandværksdriften til enkelte Familiers Monopol først var begyndt, greb den i de følgende Aarhundreder stedse mere om sig. Læretiden forlængedes; en lang Svendetid fordredes; Svendene skulde vandre; Udførelsen af Mesterstykkerne forbandtes med betydelige Udgifter; kostbare Mestergilder gjordes

til Pligt; Svenden, som vilde være Mester, skulde være af »god» Familie, og hans Aner prøvedes nøje; som Svend maatte han ikke være gift, som Mester skulde han undertiden være det; hans Brud skulde være af den eller den Familie, helst en Mesterdatter eller Mesterenke. Kort sagt, Alt gjordes for at besværliggjøre Optagelsen i Mesterklassen. Samtidig opstod der idelige Grænsestridigheder mellem de forskellige Lav. De idelige Lavprocesser og stedse alvorligere Lavsmisbrug havde allerede i det 15de Aarhundrede grebet saaledes om sig, at der hævede sig Stemmer for Lavenes fuldstændige Afskaffelse. I de følgende Aarhundreder tiltog Klagerne i Styrke og Hyppighed.

Kun i de Forretninger, hvor Mestrene næsten ganske manglede Kapital og vare nedsunkne i dyb Armod, vare de ikke meget adskilte fra Svendene; men i Reglen afsondrede Mestrene sig mere og mere: Lavene blev til Mesterforeninger og virkede udelukkende for Mesterinteresser. Den naturlige Følge heraf var, at Svendene paa deres Side sluttede sig stedse nøjere sammen, og Svendeforbundene, der oprindelig kun havde haft sociale Opgaver, søgte nu at organisere Svendene til fælles Optræden imod Mestrene. Lavene søgte vel at hindre Sligt; men forgæves: i det 16de, 17de og 18de Aarhundrede bleve, trods talrige Lovforbud, Strikerne hyppigere, og det ofte Striker af meget betænkelig Natur. Lavene havde den redeligste Vilje til at gjøre hvad Ondt, de kunde; men de mødte tildels en Hindring i den moderne Stat. Absolutismen vilde dog ikke ophæve Lavene; den var ikke imod Lavspincipet; den havde gjerne, om muligt, forsøgt en patriarkalsk Løsning af Arbejderspørgsmaalet.

Den avtoritære Ordning af Arbejdsforholdene var den Løsning af Spørgsmaalet, der passede med Tiden.

I England havde Dronning Elisabeth ved sin Lærlingelov af 1562 søgt at codificere den under Lavene bestaaende Ordning. Efter denne Lov maatte Ingen drive noget Haandværk, naar han ikke var bleven uddannet hertil i syv Aar; hvem der havde tre Lærlinge, skulde holde en Svend, og for hver Lærling over de tre, atter en; Ingen maatte fæste en Svend for mindre end et Aar, med en Opsigelsesfrist paa tre Maaneder; Arbejdsdagen maatte om Sommeren være tolv Timer, om Vinteren fra Solopgang til Aften; i Fredsdommerens og Stadsøvrighedens Nærværelse skulde Lønnen aarlig fastsættes; samme Avtoriteter skulde udjævne Stridigheder mellem Mestre og Lærlinge og beskytte disse sidste. Ved disse Bestemmelser mente man at sikre Arbejdernes Interesser, uagtet en stor Mængde Mennesker rigtignok retligt udelukkedes fra Adgang til Erhverv. Storindustrien generede de i betydelig Grad, og saasnart Storindustrien begyndte at udvikle sig, kom den uundgaelig i Konflikt med Lærlingeloven. Storindustrien søgte paa alle Maader at omgaa Lærlingelovens Bestemmelser. Den søgte overhovedet at undergrave den gamle industrielle Ordning. Men da denne opløstes, blev Arbejdernes Stilling usikker og vanskelig. Arbejderne blev afhængige og kom i Fare for at miste Selvtændigheden. Saa sluttede de sig da sammen for i Forening at værne om deres Rettigheder.

De engelske Arbejdere søgte først ad Lovens Vej at værne om den nedarvede industrielle Ordning mod Arbejdsgivernes Angreb paa den; men her havde de ikke meget Held: Arbejderne petitionerede Parlamentet om Lærlingelovens Overholdelse, medens Arbejdsgiverne

petitionerede i modsat Retning, og Parlamentet gav disse sidste Medhold, saa at Loven stedse kom sin fuldstændige Ophævelse nærmere. Da Loven saaledes ikke hjalp Arbejderne, søgte de Tilflugt i Selvhjælpen: Striker, af hvilke de fleste rigtignok vare altfor primitivt organiserede, forsøgte, og Koalitioner dannedes. Disse Koalitioner vare oprindelig rent foreløbige, men gik senere over til blivende Foreninger, der navnlig sørgede for Petitioner-ingerne til Parlamentet, Retsfølgning mod Arbejdsgivere, der overtraadte Lærlingeloven, og Understøttelser til de Strikende. Endvidere understøttede de Medlemmer, der vandrede bort for at søge Arbejde andetsteds, gav Hjælp til syge Medlemmer og hjalp med til Begravelsesomkostningernes Afholdelse. Ogsaa havde de mange ejendommelige Skikke og Ceremonier, der mindede om de gamle Svendeforeningers, og det er højst sandsynligt, at paa flere Steder moderne Fagforeninger udviklede sig af de gamle Svendeforbund.

Men Arbejdsgiverne, hvis Interesser truedes ved disse Koalitioner, forblev ikke ledige. Da de alt bestaaende Koalitionsforbud ikke havde forhindret Arbejderkoalitionerne, ansøgte de Parlamentet om strengere Bestemmelser, og virkelig udkom der 29de Juli 1800 en Lov, der, under meget stræng Straf, forbød enhver Arbejderforening, der havde Lønningsforhøjelser, Nedsættelse af Arbejdstiden og overhovedet Forbedring af Arbejdsbetingelserne for Øje. Samtidig bestemte rigtignok Loven, at de hidtil gjældende Bestemmelser om Arbejdsforhold, fremfor alle Lærlingeloven, skulde forblive i Kraft, og at Stridigheder mellem Arbejdsgivere og Arbejdere skulde afgjøres ved Voldgift. Men disse sidste Bestemmelser vare betydningsløse: Arbejdsgivere, der havde krænket

Lærlingeloven, dømtes kun for et Syns Skyld; Voldgiftsretterne stode kun paa Papiret. Men ogsaa Koalitionerne vedbleve: Loven forbød dem; men de skjulte sig under Forklædning af velgjørende Hjælpekasser, «friendly societies». Ved mange saadanne Hjælpekasser fra dette Aarhundredes Begyndelse lader det sig ikke afgjøre, om de virkelig kun vare Hjælpekasser, eller om de vare Fagforeninger. Ganske paa samme Maade skjulte under hele Middelalderen politiske Gilder sig under Forklædning af religiøse.

Endelig vandt i Aaret 1814 Arbejdsgiverne ogsaa formelt den Sejr, de alt længe faktisk havde haft. At Elisabeths Lærningelov, der lige siden Begyndelsen af det 18de Aarhundrede havde været udsat for principielle Angreb og Overtrædelser, ikke længere var tidssvarende, — derom var Alle enige. Men medens Nogle vilde have Loven reformeret, vilde Andre have den uden Videre afskaffet. Petitioner fra begge Partier indkom til Parlamentet: 300,000 forlangte Reform, 2000 Afskaffelse. Et Parlamentsudvalg nedsattes for at undersøge de faktiske Forhold: alle Vidner, der afhørtes, talte imod Afskaffelsen. Men i Parlamentet gjorde Arbejdsgivernes Mening Udslaget. Canning og nogle Andre var vel nærmest stemt for Reform; men kun Repræsentanterne for Arbejdsgiverinteresserne vare virksomme, og den 14de Juli 1814 blev Loven uden Videre afskaffet.

Dermed vare alle nedarvede Lovsranker, der havde hæmmet Industrien, fjernede. Om det end var Arbejdsgiverne, der her gjorde Udslaget, saa stod de dog ikke ene i Forlangendet om Skrankernes Fjernelse. De havde en mægtig Forbundsfælle, hvis Angreb paa Lærningeloven de meget behændigt forstod at benytte. Og denne For-

bundsfælles Angreb var saa meget virksommere, fordi Intet laa ham fjernere end en særlig Hensyntagen til Arbejdsgivernes Interesser. Fuld af Højhjertethed og Frihedssind løb han Storm imod Lærlingelovens Bestemmelser, der hindrede Arbejderne i frit at nedsætte sig. Netop i Arbejdernes Interesse forlangte han Lærlingelovens Afskaffelse. Denne Forbundsfælle var Adam Smith.

Et Øjeblik maa vi standse ved denne mægtige Personlighed, hvis Bevisførelse endnu efter hundrede Aars Forløb øver sin Fortryllelse.

«Undersøgelserne om Nationernes Velstands Natur og Aarsager», udkom i Begyndelsen af 1776. Ti Aar havde Ad. Smith i landlig Ro arbejdet paa dette Værk. Umiddelbart efter sin Tilbagekomst fra Frankrig havde han begyndt Arbejdet. Der havde han under sit tolv Maaneders Ophold hos Encyklopædisternes «Attikus», Helvetius, levet med de Mænd, som denne efter literær Berømmelse tørstende Generalforpagter samlede om sit Bord for at udfinde Kvintessensen af deres Ideer og offentliggjøre den i Bogen «De l'esprit», Individualismens Codex. Hvor stor Indflydelse denne Omgang øvede paa A. Smith, kunne vi se af det Omsving*) i hans Grundanskuelser, den bevirkede. Som bekendt havde Smith i 1759 udgivet et Værk under Titlen «De moralske Følelsers Theori», hvorefter kun de Handlinger ere moralske, der vinde den oplyste, upartiske Tilskuers Sympathi. Af Hensynet til denne Sympathi tilskyndes Menneskene til deres Handlinger: «Hele denne Forklaring af den menneskelige Natur, der afleder alle Følelser og Tilbøjeligheder

---

*) Jfr. dog Buckles Opfattelse af de to Smith'ske Værker: Nationaløkonomisk Tidsskrift V, S. 352 fg.

af Selvkjærlighed, og som har gjort saa megen Opsigt i Verden, uden dog, saavidt jeg véd, nogensinde at blive fuldstændig udviklet, forekommer mig at være opstaaet af en konfus Misforstaaelse af Sympathiens System. («Theory of Moral Sentiments» VII, 3, 1). I Undersøgelserne om Nationernes Velstand slutter han sig derimod ganske til Helvetius's Anskuelser om Menneskenes Natur og om Egennytten som eneste Drivfjeder. Konsekvenserne af dette Egennytte-Dogme strække sig gennem hele Værket. Endog om Kvækernes, religiøst begrundede, Beslutning, at sætte alle deres Slaver i Frihed, siger han, at den maa overbevise os om, at Slavernes Tal ikke har været meget stort; «thi havde de udgjort en betydelig Del af Kvækernes Ejendom, vilde Beslutningen aldrig være gaaet igjennem!» («Wealth of Nations» III, 2). I den Grad betragter han Egennytten som det eneste mulige Motiv.

Ikke blot i Smiths filosofiske Grundopfattelse, ogsaa i hans politiske og økonomiske Udviklinger i «Wealth of Nations» gjenfinde vi Encyklopædisternes Ideer. Ligesom de lærte Smith, at alle Mennesker fra Naturens Haand ere lige, at Forskjellighederne kun ere Følge af Opdragelsen og Lovgivningen. Derfor forlanger han Statsmagten begrænset til kun at yde den personlige Frihed, Ejendommen og den offentlige Orden Beskyttelse; Lovgiverens Omsorg for den Enkeltes Vel er en uforskammet Anmasselse; Egennytten lærer jo Enhver, hvad der tjener ham bedst; og da alle Mennesker ere naturligt lige og i samme Grad opfyldte af egennyttige Bestræbelser, vil, naar Staten lader de Enkelte være i Fred, alle de Enkeltes størst mulige Vel og derfor ogsaa hele Samfundets størst mulige Vel sikrest opnaas. Afskaf derfor den økonomiske Lovgivning;

indsfer *laissez faire, laissez passer*; lad de økonomiske Naturloves Herredømme træde i Stedet for den bestaaende positive økonomiske Ordning.

Denne Forkyndelse af *Naturens Herredømme* skaffede de franske Økonomister i det 18de Aarhundrede Navnet Fysiokrater. Adam Smiths Lære, der har sat Fysiokraternes Theori saa meget i Skygge, og som ofte tænkes som den modsat, stemmer, som antydet, i sin Grundanskuelse overens med den. Smith har kun paa forholdsvis mere underordnede Punkter gjendrevet den fysiokratiske Theori, og gjorde sig saa til Gjengæld selv skyldig i ny Vildfarelser. Hans Hovedfortjeneste er hans glimrende Fremstilling af Skolens Anskuelser. Paa enkelte Punkter har han ganske vist tilføjet noget Nyt. Fremfor Alt har han i Stedet for de franske Skribenters abstrakte Udviklinger leveret en Fremstilling, der støtter sig paa et alvorligt Studium af det virkelige Liv i den Grad, at Læseren glemmer det franske Udspring og tror, at Smiths Lære umiddelbart er udrundet af Betragtningen af engelske Forhold.

Intet er naturligere end, at den Theori, der uden Videre vilde afskaffe det Nedarvede og forbyde enhver ny positiv Opbygning, netop opstod i Frankrig. Ganske vist led alle Nationer i det 18de Aarhundrede under Monopoler, Privilegier og de absolutistiske Misbrug; men intetsteds var Forholdene dog saa fordærvede som i Frankrig, samtidigt med, at Følelsen af det Uretfærdige og Fordærvede i de bestaaende Forhold ikke hos noget Folk var saa udviklet som hos det franske. Intetsteds var Regeringen saa slet og foragtelig, Monopolerne saa misbrugte, de Privilegerede saa snæverhjærtede, Folkets Tilstand saa ynkelig fortrykt som i Frankrig. I et saadant Land

maatte ganske naturligt Theorien om Absolutismens radikale og ubetingede Afløsning af Frihed og Lighed opstaa. Ogsaa Lavsmisbrugene havde i Frankrig grebet forfærdeligt om sig. Hvad særlig Arbejderne angik, skrev Turgot: «Gud har gjort Retten til at arbejde til hvert Menneskes Ejendom, idet han har givet det Fornødenheder og samtidigt anvist det Arbejdet som disses Tilfredsstillelsesmiddel; denne Ejendom er den første og den helligste Ret. Men Lavsindskrænkningerne tvinge Arbejderne til at føre en prekær Tilværelse under Mestrenes Regimente, til at smægte i Nød, eller til at føre en Industri ud af Landet, der havde kunnet være Fædrelandet nyttig». Det var derfor den første Retfærdighedsfordring, at beskytte Alle imod Angreb paa hin uafhængelige Menneskerettighed; Arbejderen har Krav paa Frihed; frit Kontraktsforhold mellem Arbejder og Mester skal indføres; enhver Indblanding af Lovgivningsmagten og Autoriteterne skal fjernes. — Saadanne ere de Tanker, Turgot udvikler i Indledningen til Ediktet af Februar 1776, der søgte at indskrænke Lavsvæsenet.

Hos Turgot og de franske Fysiokrater finde vi en udpræget Arbejdervenlighed. Men ikke mindre udpræget er den hos Ad. Smith. Ja, den forleder ham ofte til de bitreste Angreb paa Arbejdsgiverne og den af dem paa-virkede Lovgivning, og han klager over, at Lovgivningen behandler Arbejderne paa en uretfærdig og ubillig Maade («Wealth of Nations» I, 10, 2), over, at Arbejderne ikke maa slutte sig sammen, medens Arbejdsgiverne have Lov til at indgaa Koalitioner i det Øjemed, at trykke Lønnen ned (I, 8), og over, at Lærlingeloven i høj Grad skader Arbejderne. Og vi høre Smith næsten med samme Ord

som Turgot udtale sig om Arbejdernes Ret til frit at arbejde, denne deres »helligste og ukrænkeligste» Ret.

Men her viser der sig nu en Forskjel: i Frankrig blev Turgots Edikt af 1776, der vilde afskaffe Lavenes, modtaget med Jubel af Arbejderne, medens Arbejdsgiverne fanatisk stred imod det; — i England forlangte alle Arbejdsgivere i 1814 Lærlingelovens Afskaffelse, medens 300,000 Arbejdere ansøgte Parlamentet om ikke at efterkomme dette Forlangende. Hvorledes skal denne tilsyneladende Modsigelse forklares?

Forklaringen er denne: I Aaret 1776, da Turgot udsendte sit Edikt og Smith sit Værk, herskede den lille Industri i Frankrig og saa godt som udelukkende ogsaa i England; men mellem 1776 og 1814 falder Anvendelsen af Hargreaves, Arkwrights og Watts Opfindelser, og derved fremkaldtes en fuldstændig Omvæltning af Industrien. Nu fik Storindustrien Overvægt, og dermed fulgte en fuldstændig Forandring af Arbejdsgivernes og Arbejdernes Stilling til Lærlingeloven: for de store Industridrivende blev den ganske vist en Hindring, medens Arbejderne mente at finde Beskyttelse i den.

I materiel Henseende havde Lærlingelovens Ophævelse i England ikke stor Betydning for Arbejderne, og det af den Grund, at den, inden den legalt ophævedes, faktisk havde ophørt at eksistere. Dens Ophævelse var imidlertid et Vink til Arbejderne om, at der nu skulde herske fuld Kontraktsfrihed mellem Arbejdsgivere og Arbejdere, og at Staten fremtidig vilde blande sig lige saa lidt i Forholdet mellem dem, som den blandede sig i Forholdet mellem andre Sælgere og Kjøbere. Arbejdet var nu blevet stemplet som en Vare, og Arbejderne som Varesælgere. Arbejderne vare erklærede at være myndige og selv-

stændige. Denne ideelle Betydning havde Lærlingelovens Ophævelse.

Men Virkeligheden, hvorledes udviklede den sig? Den skrankeløse Frihed førte i det økonomiske Liv ikke til Alles største Udvikling, men kun til de økonomisk Stærkes, de Riges uhæmmede Herredømme. De økonomisk Udmærkede blandt Arbejderne svang sig i Vejret; men Gjennemsnittsarbejderne, d. v. s. den store Mængde, trykkes dybere ned. Og uagtet man havde erklæret, at Arbejderne skulde betragtes som andre Varesælgere, saa søgte man dog ved Koalitionsforbud at forhindre dem i at bruge det Middel, ved hvilket andre Varesælgere bestræbte sig for at bringe Prisen i Vejret: Formindskelse af Udbuddet. Lønnen søgtes drevet ned til det mindst Mulige, Arbejdsdagens Længde op til det mest Mulige; Kvinder og Børn anvendtes i Fabriker, og Alt arbejdede hen til at dele Nationen i to Nationer: de Herskende og de Beherskede, de højt Dannede og de for al Dannelse Blottede, — to Nationer, der gjensidig hadede og frygtede hinanden, og hvis Interesser og Anskuelser i den Grad vare forskellige, at de, trods det fælles Sprog, ikke forstod hinanden.

Saaledes naaede Arbejderspørgsmaalet, der efterhaanden havde udviklet sig, efter at en særlig Arbejderstand var opstaaet i det 14de Aarhundrede, i det 19de Aarhundrede til en Krise. Theoretisk var Arbejdernes Frihed og Ret til Deltagelse i Kulturens Velsignelser blevet anerkjendt; faktisk vare Arbejderne udelukkede herfra og i Afhængighed af Andre. Nødvendigvis begyndte de da at stræbe efter at tilkæmpe sig Uafhængighed og sikre sig Andel i Kulturens Fremskridt. Baade ad Lov-

givningens Vej og ved Selvhjælp søgte de at naa deres Maal.

Som det første Skridt i England herhenimod maa nævnes den saa ofte omtalte Fabriklovbevægelse. 1814 var Lærlingeloven bleven afskaffet. Nogle troede, at dette skulde betyde en Godkjendelse af det Princip, at Staten aldeles ikke maa blande sig i Arbejderforhold. Dette var dog en Misforstaaelse. Samtidigt havde Lovgivningsmagten begyndt Indførelsen af en ny Ordning af Arbejderforholdene. De forfærdelige Mishandlinger, som det moderne Fabriksystem udsatte Kvinder og tildels Mænd men navnlig dog Børn for, havde i den Grad oprørt den offentlige Mening, at Parlamentet ansaa det nødvendigt at vedtage forskellige Fabriklove. Allerede ved Begyndelsen af Aarhundredet var Fabriklovbevægelsen i fuld Gang; i Aarhundredets Løb antog den større Dimensioner, efterhaanden som man mente at spore de heldige Virkninger af de udkomne Love, og nu er det kommet dertil, at Fabriklove betragtes som en ganske naturlig Ting overalt, hvor Arbejderne antages ved egen Kraft ikke at kunne tilstrækkeligt værne om deres Interesser, hvorimod Arbejderne skulle overlades til sig selv dér, hvor Selvhjælpen maa antages at være fyldestgørende.

Det næste Skridt var: Koalitionsforbuddets Ophævelse. Lærlingelovens Afskaffelse i 1814 havde man betegnet som en Godkjendelse af de Adam Smith'ske Principer; men havde den været det, maatte Koalitionsforbuddet samtidigt være blevet ophævet. Nej, det var Arbejdsgiverinteresserne, der fordrede Lærlingeloven ophævet, og de samme Interesser fordrede, at Koalitionsforbuddet forblev i Kraft. Paa den ene Side skulde Arbejderne miste al Beskyttelse af Staten; paa den anden

Side skulde deres Forsøg paa at benytte Selvhjælpen til en Forbedring af deres Kaar straffes som en Forbrydelse, ifølge Koalitionsforbudet af 1800. Saaledes fordrede Arbejdsgiverne; og Arbejdsgiverne vare jo de ene Dominerende. Henvendte Arbejderne i deres Nød sig til Parlamentet, saa henvistes de til Selvhjælpen, og benyttede de sig af den, saa blev de straffede. Saaledes var Loven; og dertil kom, at denne blev uretfærdigt anvendt: Arbejdsgiverne kunde omtrent gjøre, hvad de vilde, thi da Dommerne vare Arbejdsgivere, saa havde de i Almindelighed Intet at frygte af dem; Arbejderne derimod trak altid det korteste Straa. Naturligvis lod Koalitionerne sig ikke forhindre; de bredte sig tværtimod over hele Industrien. Den eneste Virkning af Forbudet var, at Arbejderne forbitredes mod de øvrige Samfundsklasser; der saaedes Mistro, Had og Fortvivlelse i deres Sind. Koalitionerne maatte under saadanne Forhold antage Karakteren af hemmelige Sømmensværgelser, og deres Deltagere forpligtede sig ved Aflæggelsen af den mest bindende Ed til ikke at vige tilbage for noget Middel, for nogen Forbrydelse, der maatte anses hensigtssvarende. At Koalitionsforbudet maatte avle saadanne Virkninger, gik da endelig ogsaa op for liberale og intelligente Statsmænd, og paa Forslag af den radikale Josef Hume blev under hele den Adam-Smith'ske Skoles Bifald Forbudet hævet i 1824. Naturligvis blev Arbejdernes Karakter ikke øjeblikkelig forandret herved, — dertil havde den indtil da bestaaende Tilstand virket for demoraliserende; tværtimod havde Forbudets Ophævelse til øjeblikkelig Følge en forøget Hyppighed af Koalitioner, og en Lov af 1825 gav derfor særlige Straffebestemmelser for Forbrydelser, der vare begaaede i Forbindelse med Koalitioner. Men efter-

haanden rettede Mislighederne sig; Arbejderne blev mere dannede og moralske, og ved Fagforeningsloven af 1871 og Arbejderloven af 13de August 1875 fjernedes i det Væsenlige den Undtagelseslovgivning, de engelske Koalitionsforeninger indtil da havde været undergivne.

Men inden dette Resultat opnaaedes, havde Arbejder-spørgsmaalet flere vigtige Stadier at tilbagelægge. Blandt disse Stadier maa vi mærke Arbejdernes Forsøg paa at kulkaste den bestaaende Samfundsordning. Her træder Robert Owens Navn frem i første Række. Det lykkedes imidlertid ikke Owen at gennemføre sine radikale Planer; men det lykkedes ham at give Stødet til hele den storartede kooperative Bevægelse. Owen øvede ganske vist en stor og varig Indflydelse paa Arbejderne; men hans Socialisme havde dog noget ondt ved at blive almindelige Arbejderes Fælleseje; den var for lærd og metafysisk, og dertil for tam og fredelig. Nej, der var en anden Bevægelse, som Arbejderne havde lettere ved at forstaa, en Bevægelse, der talte Oprørets Sprog, — Chartist-Bevægelsen.

Parlamentsreformen af 1832 havde skaffet Mellemklasserne betydelige Fordele; men det var væsenlig ogsaa kun Mellemklasserne, der profiterede ved den. Arbejderne, der ved deres Holdning under Reformagitationen i høj Grad havde bidraget til Mellemklassernes Sejr, blev spiste af med skjønne Løfter, med Henvisninger til, hvad Fremtiden vilde bringe dem. Det reformerte Parlament var imidlertid alt andet end tilbøjeligt til at opfylde disse Løfter, og de Radikales Forlangende om udvidet Valgret blev endog uden Videre afvist af Lord Russell med den Erklæring, at Parlamentsreformen maatte betragtes som definitivt afsluttet med Akten af 1832, en Erklæring, som

saa godt som hele Huset (501 mod 22 Stemmer) tiljubledet sit Bifald. Saa besluttede da Arbejderne at skille sig ud fra de øvrige Samfundsklasser, og at danne et eget Parti: Socialdemokratiet opstod.

Bevægelsen udgik fra en Forening, der 1837 traadte sammen i London under Navnet Arbejdersamfund. Denne Forenings Maal var at skaffe Arbejderne Del i Repræsentationen, og Grunden til, at Arbejderne stræbte efter at komme i Besiddelse af politisk Magt, var: Ønsket om Samfundets Omdannelse paa en med Arbejderinteresserne stemmende Maade. Af denne Bevægelse fremgik Folkechartet, i hvis sex berømte Fordringer man havde formuleret alt det, som den engelske Arbejderbefolkning i de nærmest følgende tolv Aar fremfor Alt betragtede som ønskeligt, nemlig: alle voxne Mænds Valgret og Valgbarhed, hemmelige Afstemninger, aarlige Parlamenter, Diæter til Parlamentsmedlemmerne, og lige Valgkredse. Med utrættelig Iver agiteredes der de følgende Aar for disse Punkter.

Hvad der navnlig støttede den chartistiske Agitation var Tilstanden i Fabrikdistrikterne. Nøden havde her grebet om sig i en forfærdelig Grad; Bevægelsen for Titimersloven havde bragt hele Arbejderbefolkningen i Oprør; Ophævelsen af den Elisabeth'ske Fattiglov i 1834 havde, ihvorvel den var nødvendig, yderligere forbitret Sindene; thi det forekom Arbejderne, at der nu kun gaves dem Valget mellem Hungersdøden og Rædslerne i barbariske Arbejdshuse. Af disse Forhold benyttede Agitatorerne sig. I det mest ophidsende Sprog udmalede de for Arbejderne deres Stillings Elendighed; de indblæste dem Had imod de Besiddende og det Bestaaende; de fortalte dem, at Striker og Owen'ske kooperative Foreninger

ikke forslog, ja at ikke engang en Titimerslov og en ny Fattiglov vilde betyde stort, naar Valgretten ikke tillige udvidedes. Det, hvorom det gjaldt, var at erobre den politiske Magt ved Hjælp af almindelig Valgret, for derefter at omdanne Samfundet. «Chartismen, mine Venner», tilraabte en Taler to hundrede tusinde lyttende Mennesker, «Chartismen er ikke noget politisk Spørgsmaal, hvor det kun drejer sig om, at I kunne faa Valgret. Chartismen er et Kniv- og Gaffelspørgsmaal, og det Charte, vi forlange, betyder: gode Boliger, god Mad og Drikke, godt Udkomme og kort Arbejdstid».

Om hvorledes den almindelige Valgret skulde opnaas, — derom vare Meningerne delte. Ligeoverfor den moralske Magts Parti stod den fysiske Magts. Førstnævnte søgte at vinde den offentlige Mening og ved Massepetitioner at opnaa det Forenskede af Parlamentet. Da Parlamentet ikke tog noget Hensyn til Petitionerne, fik den fysiske Magts Tilhængere Overvægten. I Forsamlinger, der ofte talte over hundrede tusinde Personer, opfordredes der til at erobre Valgretten med Vaaben. Andre tilraadete, at den samlede britiske Arbejderbefolkning skulde nedlægge Arbejdet for saaledes at tiltvinge sig Chartet. Det kom virkelig til blodige Opstande og Forsøg paa almindelig Arbejdsnedlæggelse. Med Strengthed søgtes disse Forsøg undertrykkede; men Fængsel og Straf øvede ingen Indflydelse paa Bevægelsen; som Martyrer forlod de Straffede Fængslet, og med stigende Begejstring lyttede Mængden til dem. Nu blev de Besiddende bange; de væbnede sig, og beredte sig til i Nødsfald at kunne optage en Kamp med Chartisterne. Navnlig da Chartistføreren, Parlamentsmedlemmet Feargus O'Connor erklærede, at han d. 10de April 1848 vilde drage ind i Underhuset i Spidsen for

150,000 Mand for at overrække en med 5,700,000 Underskrifter forsynet Petition om Chartet, var Frygten for, at det skulde komme til blodigt Sammenstød, stor. Der blev truffet de mest omfattende Forsvarsforanstaltninger; 150,000 Personer lod sig frivilligt indskrive som Specialkonstabler for at værne om det Bestaaende; Hertugen af Wellington fik Overbefaling over de samlede Forsvarskræfter. Men det kom ikke til Kamp. I Stedet for 150,000 havde kun 30,000 indfundet sig til Toget. O'Connor lod sig skræmme af Regeringens Forsvarsforanstaltninger og opgav Toget. Petitionen blev paa en ganske simpel Maade befordret ind i Underhuset, og blev dér underkastet en Prøve, der udviste, at den kun var forsynet med 1,975,469 Underskrifter, hvoraf de fleste vare falske.

Saaledes strandede Toget, og dermed fik hele Chartismen Banesaaret. Den store Mængde havde efter O'Connors tidligere Taler ventet, at det nu endelig skulde blive Alvor med den fysiske Magt. Efter at Førerne ikke havde holdt, hvad de havde lovet, faldt Mængden fra dem. Selv blandt Førerne udbrød der Splid. Nogle Forsøg paa atter at sætte Bevægelsen i Gang mislykkedes; og omend de Følelser, der havde fremkaldt Chartismen, endnu en lang Tid vedblev at gjære, saa havde Chartismen dog udspillet sin Rolle. Arbejderklasserne forsonede sig efterhaanden med de andre Samfundsklasser; Parlamentsreformen af 1867, Arbejderlovgivningen og den Udvikling, den engelske Fagforeningsorganisation tog, bidrog navnlig hertil.

Fagforeningerne udviklede sig af de tidligere Koalitioner, der fremkaldtes af enkelte bestemte Forhold og forsvandt, saasnart den Aarsag, der havde fremkaldt

dem, faldt bort. Fra at være blot midlertidige gik de over til at blive vedvarende; fra at være lokale, udviklede de sig til at omfatte hele Landet; fra at være begrænsede til enkelte Fag, bredte de sig efterhaanden over store Omraader af Industrien. Maskinbyggernes forenede Selskab (af 1ste Januar 1851) omfatter ikke blot det store Flertal af alle Storbritanniens og Irlands Maskinbyggere, men har ogsaa Forgreninger i Canada, de Forenede Stater, Avstralien, Nordfrankrig og Orienten, og er et godt Exempel paa Fagforeningernes gradvise Udvikling. Fagforeningsbevægelsen omfatter nu hele den engelske Industri og tæller mindst 8 à 900,000 voxne mandlige Arbejdere, — hvortil desforuden kommer de mellem Landarbejderne i de seneste Aar stiftede Foreninger.

Man har kaldt Fagforeningerne «Nutidens Arbejdersgilder». Ligesom de gamle Gilder ere Fagforeningerne opstaaede i en Opløsningstid — den gamle Ordens Opløsning — for under denne Opløsning at beskytte de Lidende imod de Stærke, hvis Kræfter nu ubundent udfolde sig. Fagforeningerne ere baade med Hensyn til Oprindelse og med Hensyn til deres Betydning for Arbejderne analoge med Fortidens Gilder, Lav og Svendeforbund. De ere ligesom alle de gamle Gilder Foreninger mellem Kaldsfæller; de varetage det paagjældende Fags Interesser, og de komme de enkelte Medlemmer til Hjælp i Tilfælde af tilstødende Uheld, Sygdom o. s. v.

Ved Afslutning af Arbejdskontrakten er det Fagforeningernes Opgave at sætte Arbejderne i samme Stilling som den, hvori Forhandlerne af andre Varer befinde sig ved Salget af deres Varer. Den moderne økonomiske Lovgivning ser i Arbejdet kun en Vare som enhver anden,

i Arbejderen denne Vares Forhandler og i Arbejdsgiveren Varens Kjøber, og i Overensstemmelse med denne Opfattelse anerkjendes Arbejderens og Arbejdsgiverens retlige Lighed. Men Arbejdere ere — naar de optræde enkeltvis — saafremt Arbejdsgiverne forkaste de af dem attraaede Arbejdsbetingelser, ikke i Stand til at trække deres Vare tilbage fra Markedet, og de kunne overhovedet ikke enkeltvis afpasse Udbudet af Arbejde efter Efterspørgslen. Derfor er der ingen virkelig Frihed ved Afslutningen af Arbejdskontrakten, men Arbejdsgiveren fastsætter ensidig Betingelserne, og Nøden tvinger Arbejderen til at underkaste sig. Først Fagforeningerne sætte Arbejderne i Stand til at indlade sig med Arbejdsgiverne paa en Forhandling om Betingelserne og til at afpasse Udbud efter Efterspørgsel.

Den vigtigste Arbejdsbetingelse er Lønnen. I de enkelte Medlemmers Lønningsforhold indblande de engelske Fagforeninger sig imidlertid ikke; Fastsættelsen af den Enkeltes Løn overlades til individuel Overenskomst. Kun optages ingen Arbejder til Medlem, der ikke kan eftervise, at han fortjener den i et Distrikt herskende almindelige Løn. Et vist Lønningsminimum fordres saaledes af dem, der ville indtræde; men denne Fordring rettes ikke til Arbejdsgiverne men til Arbejderne: Modtagelsen af en vis Minimumsløn fordres som en Slags Garanti for, at Arbejderne ere dygtige, altsaa af samme Grund som den, der foranlediger Foreningerne til at fordre Bevis for rigtigt gennemgaaet Læretid og to Medlemmers Kavtion for, at de, der ønske Optagelse, ere gode Arbejdere. Udygtige Arbejdere hindre de dygtige: Arbejdsgiveren benytter ofte den Omstændighed, at han kan faa ndygtige Arbejdere til lavere Løn, som et Forsøg

paa at trykke de Dygtiges Løn ned. Oplyses det, at en Arbejder efter sin Optagelse i Foreningen paa Grund af Udygtighed ikke i Længden tjener den almindelige Løn, udelukkes han igjen af Foreningen. Men tror et Medlem, der er en dygtig Arbejder, at han ikke faar en til sit Arbejde svarende Løn, saa kan han indgive sin Besværing til den Filial, han hører ind under. Befindes Klagen at være begrundet, og afviser Arbejdsgiveren Paagjældende, naar han kommer med sit Forlangende om højere Løn, saa faar han, hvis han forlader Arbejdet, Understøttelse, en saakaldet Gave, indtil han atter finder Arbejde. Befindes det derimod, at han lønnes efter Fortjeneste, saa afvises hans Besværing, og han faar ingen Understøttelse, naar han nedlægger Arbejdet.

Paa tilsvarende Maade gaar det til, naar en Foreningsafdeling er af den Mening, at den paagjældende Industris Forhold retfærdiggjøre, at de i den beskjæftigede Arbejdere forlange en almindelig Lønningsforhøjelse eller vægre sig mod en almindelig Lønningsnedsættelse. Afdelingen, Filialen, maa i dette Tilfælde indgive Beretning til Foreningens Eksekutivudvalg. Billiger dette ikke Filialens Forehavende, saa faar den ingen Understøttelse, hvis det skulde komme til Strike eller Lock-out. Billiges Forehavendet derimod, og kommer det — efter at Mægling og venskabelig Overenskomst først forgjæves er søgt — til Strike, udbetaler Eksekutivudvalget en Understøttelse. De store Midler, hvorover Organisationens raader, letter Arbejderne Sejren og gjør Arbejdsgiverne mere tilbøjelige til i Tide at give efter.

Udbudet af Arbejde søges af Fagforeningerne afpasset efter Efterspørgslen paa følgende Maade: Paa hvert Sted, hvor der bestaar en Afdeling, maa Afdelings-

sekretæren føre Bog over de arbejdsløse Medlemmer, og saasnart der paa vedkommende Sted bliver Plads ledig i et Værksted, beordres den eller de Arbejdsløse did for at søge Arbejde. Af større Betydning er det, at Afdelingssekretærerne endvidere hver Maaned tilstille Generalsekretæren Beretning om de industrielle Forhold og nøje Redegjørelse for, hvormange og hvilke Slags Medlemmer, der ere arbejdsløse, og hvormange og hvilke Slags Arbejdere, der endnu er Plads til i de forskellige Distrikters Fabriker og Værksteder. Saasnart Generalsekretæren faar disse Meddelelser, sender han paa Foreningens Bekostning de arbejdsløse Medlemmer fra det Sted, hvor der er for mange Arbejdere, til det Sted, hvor der efterspørges Arbejdere.

Paa det fremtidige Udbud af Arbejde søge Fagforeningerne at indvirke, idet de søge at begrænse Antallet af Lærlingene i Værkstederne. Det forlanges, at dette skal staa i et vist Forhold til de Arbejdere, der beskæftiges i paagjældende Værksted. — En middelbar Indflydelse udøver Foreningerne paa Indgaaelsen af Ægteskaber. — Endelig understøtte de Udvandringen af arbejdsløse Arbejdere.

Efter at Foreningerne saaledes have sikret de engelske Arbejderes Indflydelse paa Fastsættelsen af Arbejdsbetingelserne, gaa deres Bestræbelser nu ikke saa meget ud paa at fremtvinge Lønningsforhøjelser som paa at forkorte Arbejdstiden og sikre Arbejderne et ordnet regelmæssigt Liv. De nyere Tiders Arbejdsstridigheder i England have derfor ikke saa meget drejet sig om Lønningshøjden som om de øvrige Betingelser: Lønningens Form, Arbejdets Art, Arbejdsdagens Længde, Lærlingeantallet,

Beskyttelsesforholdsregler for Arbejderens Person under Arbejdet, Beskyttelse ligeoverfor de Foresatte o. s. v.

Endelig virke Foreningerne som Understøttelses-, Syge- og Begravelseskasser. Og for alle disse Kasser gjælder der en fælles Forvaltning; Reglen er: Enhed i Kasseforvaltning, idet det har vist sig, at Oprettelsen af separate Strikekasser fristede Arbejderne til at indlade sig for meget paa Striker; Striker bør jo netop saa vidt muligt undgaas. Arbejdsgiverne og Fjenderne af Arbejderforeningerne have ofte beskyldt disse for Insolvens, og Beskyldningen kunde være berettiget, naar Kasserne bedømtes paa samme Maade som andre Forsikringskasser; men en anden Maalestok bør her anlægges: stiger Kассens Fornødenheder, afkræves der Medlemmerne større Bidrag, ganske ligesom Staten opkræver større Skatter, naar dens Fornødenheder stige. — Endelig sørge Foreningerne for selskabelige Fornøjelser, for Oprettelsen af Bibliotheker og Læsestuer, for Afholdelsen af Foredrag o. s. v. Kort sagt: Foreningerne tage sig, ligesom Fortidens Gilder, af alle Arbejdernes Fornødenheder, af deres materielle saavelsom af deres intellektuelle og moralske. Overalt er det Gjennemsnitsarbejderens Tarv, Foreningerne have for Øje: de ganske udygtige Arbejdere indlade de sig ikke med, og de mest udmærket dygtige holde sig ofte borte fra dem, enten fordi de finde Foreningens Baand generende, eller fordi de foretrække at forsøge paa kooperative Produktionsforeninger; — det er Gjennemsnittet, den store Masse, Foreningerne tage sig af.

Fagforeningerne have i Almindelighed fulgt den Taktik ikke at stille deres Fordringer til samtlige Arbejdsgivere men kun til et enkelt Firma. Giver dette efter, henvende de sig til et andet Firma, derefter til et tredje, og saa-

ledes blive de ved, indtil alle det paagjældende Fags Arbejdsgivere have givet efter. Ligeoverfor denne Taktik have Arbejdsgiverne sluttet sig sammen i Foreninger: ligesom den enkelte Arbejder er fuldstændig magtesløs ligeoverfor Arbejdsgiveren, saaledes vil den enkelte Arbejdsgiver være langt svagere lige over for de forbundne Arbejdere, end naar han kan støtte sig til sine Kolleger.

Der er derfor blevet dannet Arbejdsgiverforeninger, hvis Organisation og hele Virkemaade er ganske analog med Fagforeningernes. Disse Arbejdsgiverforeninger ere ganske vist lettere at organisere end Arbejdernes Foreninger, og de raade over langt betydeligere Midler; men de have et svagt Punkt, der gjør, at de forholdsvis ikke udrette saa meget: det er Arbejdsgivernes gjensidige Skinsyge. Jo længere Kampen med Arbejderne varer, des større bliver Fristelsen for den enkelte Arbejdsgiver til at desertere og ved Separatfredslutninger at komme de andre Arbejdsgivere i Forkjøbet og saaledes bemægtige sig Markedet. Erfaringen viser, at det for Arbejdsgiverne er forholdsvis meget vanskeligt at modstaa denne Fristelse: Lock-out'en, der forøvrigt er ganske analog med Striken, vil blive opgivet af den enkelte Arbejdsgiver, saasnart han ved at give efter ligeoverfor Arbejderne kan profitere mere end ved at opfylde den med de andre Arbejdsgivere indgaaede Kontrakt. For Arbejderen er det langt vanskeligere saaledes at tilsidesætte Hensynet til Kollegerne.

Den enkelte Arbejdsgivers Magt over Arbejderne har altsaa foranlediget Arbejderkoalitionerne; og Fagforeningernes Overmagt over den enkelte Arbejdsgiver har foranlediget Arbejdsgiverkoalitionerne. Nu staa de to Partier organiserede i store Foreninger ligeoverfor hinanden. Om de voldsomme Kampe, disse have leveret hinanden, be-

retter Historien. Disse Kampe føres fra begge Sider paa analog Maade: Arbejdere og Arbejdsgivere søge ved Fremstillinger i Bladene at vinde den offentlige Mening for sig; ved udsatte Skildvagter søge de strikende Arbejdere at forhindre andre Arbejdere i at søge Beskæftigelse i de bekrigede Værksteder, medens Arbejdsgiverne ved Cirkulærer advare deres Kolleger mod at antage de, med Navn opførte, Arbejdere, der ere Gjenstand for Lock-out'en. Kampen koster ofte overordenlig store Summer; men det er urigtigt deraf at slutte, at den ikke kan bringe den Sejrende direkte Fordele. Saadanne bringer den ofte. Dens Hovedfortjeneste er dog den, at den styrker Overbevisningen om, at begge Partier staa sig bedre ved at tage Hensyn til hinanden end ved at forsøge paa ensidig at fastsætte Betingelserne. En Bekræftelse af denne Virkning haves i den Kjendsgjerning, at de to Partier ere blevene tilbøjelige til at skabe og anerkjende Institutioner, der periodisk skulle ordne alle Arbejdsbetingelserne. Disse Institutioner ere Voldgifts- og Enighedskamrene, — dels efter det Mundella'ske dels efter det Kettle'ske System (jfr. Nationaløk. Tidsskr. Bd. I, S. 145 fgg.) —, der i høj Grad have bidraget til en heldig og fredelig Løsning af Stridighederne mellem Arbejdere og Arbejdsgivere.

Fra det 14de Aarhundrede af, da — som foran bemærket — en særlig Arbejderstand opstod, og gennem de følgende Aarhundreder har Arbejderspørgsmaalet udviklet sig. I Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette søgte Lovgivningen at anerkjende alle Samfundsklassers Ligeberettigelse til Andel i Kulturens Goder, og

Arbejderne fik Frihed til at benytte deres Kræfter efter Behag. Men den frisindede Lovgivning formaaede ikke at løse Arbejderspørgsmaalet: trods al den Frihed, der er blevet indrømmet Arbejderne, er Kløften mellem Besiddende og Besiddelsesløse blevet større; de Besiddende have faaet Monopol paa Kulturen, og de Besiddelsesløse ere blevne trykkede ned til et relativt lavere Standpunkt. Imellem Virkeligheden og den Ide, der foresvævede de store Reformatorer og Revolutionære fra Slutningen af det 18de Aarhundrede, bestaar der en Modsigelse. Der bestaar endnu et paa et økonomisk Grundlag hvilende Arbejderspørgsmaal.

Lassalles Karakteristik af dette Arbejderspørgsmaal er utilfredsstillende. Hans «jærnhaarde Lønningslov» — d. v. s. den Ricardo'ske Sætning, at Lønnen i Længden retter sig efter Levefoden, efter hvad der sædvansmæssig fordres til at friste Livet og forplante sig — gjælder ikke udelukkende for «Arbejderne» (i dette Ords snævrere, populære Betydning), men for alle Producenter. Da det derhos er muligt at bringe Levefoden i Vejret, mister Loven det «Grusomme», den siges at have ved sig, og bliver snarere temmelig betydningsløs. Lassalles Paastand, at den nævnte Lov skulde medføre, at Arbejderen endog blev udelukket fra at drage Fordel af sit eget Arbejdes forøgede Produktivitet, er urigtig; thi ved at forbedre Levefoden vil Arbejderen kunne sikre sig selv Fordelen af, at hans Arbejde bliver bedre og mere produktivt. Forudsat altsaa, at det er muligt at forbedre Levefoden — og Erfaringen bekræfter denne Forudsætnings Rigtighed — falder saaledes baade det Grusomme og det Ejendommelige ved Lassalles «jærnhaarde Lønningslov» bort.

Men dermed er slet ikke sagt, at Arbejderen er stillet som enhver anden Vareforhandler. Arbejdet er ubestrideligt en Vare; men det er en Vare af en ejendommelig Natur. Det Ejendommelige bestaar deri, at Arbejdet er uadskilleligt forbundet med Arbejderens Person. Da dertil kommer, at Arbejderen i Reglen er saa fattig, at han maa tage imod, hvad der bydes ham, uden at kunne vrage, bliver Følgen — naar da Arbejderne ikke ere organiserede — at Arbejdsgiveren fastsætter de Betingelser, hvorunder Arbejdet skal sælges. Den Omstændighed, at Arbejdet er uadskilleligt fra Arbejderens Person, har de mest indgribende ethiske og fysiske Følger: den, der fastsætter Arbejdets Salgsbetingelser, raader i Virkeligheden over Arbejderens hele fysiske, moralske, intellektuelle og sociale Tilværelse; hvor Arbejderen optræder enkeltvis, og derfor er i Afhængighed af Arbejdsgiveren, bestemmer denne følgelig den Andel, hin skal have i Civilisationens Velsignelser. En Grænse er der selvfølgelig, hvorunder Arbejdernes Kaar ikke kunne trykkes ned; denne Grænse drages derved, at Døden vil rive Arbejderne bort, naar der forsøges paa for stærkt at beklippe Lønnen.

Modsigelsen mellem de ikke organiserede Arbejderes virkelige Stilling og deres berettigede Krav paa Andel i Kulturen søges løst dels ad Lovgivningens, dels ad Arbejderforeningernes Vej. Den moderne Lovgivning betragter Arbejderne som selvstændige Mennesker med fuld Raadighed over sig selv, og henviser dem derfor til Selvhjælpen. Det er kun en Fuldstændiggjørelse af denne Opfattelse, at Lovgivningen — paa de Punkter, hvor Umyndighed eller naturlig Svaghed tilintetgjør denne Selvstændighed — ved særlige Bestemmelser (Fabriklove

og andre lignende Love) fjerner de Misligheder, der flyde af Arbejdets Forbindelse med Sælgerens Person. Den moderne Lovgivnings Grundprincip, den Enkeltes absolute Raadighedsfrihed over sig og Sit, giver myndige Mænd Ret til, for at forsvare deres Interesser, at forene sig, og Arbejdernes Organisation i Fagforeninger træder her frem som et nødvendigt Supplement. Det er disse Foreningers Opgave at regulere Udbudet af Arbejde. Udbudet af Arbejde søges reguleret baade med Hensyn til det nærværende og med Hensyn til det fremtidige Marked. Formaalet er, at Arbejderne, ligesom andre Varesælgere, kunne faa Indflydelse paa Fastsættelsen af Prisen paa deres Vare. Men omend Foreningerne kunne skaffe Arbejderne en vis Selvstændighed, en vis Indflydelse paa Prisfastsættelsen og en vis Evne til at forhøje Levefoden og dermed deres Andel i Kulturen, — saa behøves der dog hertil enten en Kamp eller i alt Fald Trusel om Kamp. Arbejdet savner endnu den Børs, hvor alle Efterretninger, der have Indflydelse paa dets Pris, strømme sammen, saa at det bliver muligt at fastsætte Prisen under tilbørligt Hensyn til hele Markedets Tilstand og uden Bitterhed. Arbejderen savner fremdeles Kjøberens: Arbejdsgiverens Anerkjendelse af, at han er ligesaa berettiget som denne til at tale med ved Fastsættelsen af Arbejdets Pris. I Arbejdskamrene, Voldgifts- og Enighedskamrene, faar Arbejdet den Børs, det manglede; i Arbejdskamrene bliver Arbejderens Ligeberettigelse anerkjendt.

Individ og Samfund.

En Indledningsforelæsning til Socialvidenskaben.

Af Dr. Claudius Wilkens.

(Sluttet.)

V. Det gjensidige Vexelforhold mellem Individ og Samfund.

Altsaa: Cellen danner Organismen, og Organismen Cellen: Individet Samfundet, og Samfundet Individet. Vi skulle belyse denne Vexelvirkning ved enkelte Exempler. Lad os tage et Exempel fra det Religiøse. Der opstaar en mægtig Personlighed og prædiker Kjærlighedens evige Evangelium. Dette Evangelium prædikes for Verden paa en Tid, da Alt er opløst og opløst i en frygtelig Egoisme, der i sig selv, — thi i sit inderste Væsen er Mennesket lige saa sympathetisk som egoistisk anlagt, — kræver sin Reaktion. Verdensprocessen gaar i Bølger, og der herskede altid to Religioner i Verden: Egoismen og Kjærligheden. Der er en Verden i Færd med at gaa tilgrunde; der er ingen Tro paa Noget, og Mennesket trænger til at tro: det er jo et bekjendt Fænomen, at den Tid, der har Tilbøjelighed til at tvivle om Alt, er lige saa tilbøjelig til at tro paa Alt. De fattige Klasser leve frygtelig forpinte: «panis et circences» fylder i Længden intet Menneskeliv. Kort sagt: der er i Samfundet en vis Jordbund, en vis

Modtagelighed for en absolut Tro i Kjærlighedens herlige Klædebon. Og Kjærlighedens Evangelium vinder Udbredelse: der dannes et kristeligt Samfund. Et Samfund, der har vundet en vis Magt og tørster efter mere, maa nødvendigvis uddanne en vis Bygning, differentiere sig i visse Funktioner, organisere sig, og det organiserer sig efterhaanden til en Kirke. Denne Kirke udøver nu en overvejende Indflydelse paa hele Samfundet, paa alle Individer, og ikke blot paa de Retninger i Individet, ud fra hvilke den er udgaaet, her fra de religiøse, men, begrundet i Individets Enhed og i Samfundets Enhed, paa alle andre, paa Kunstens Retning, paa Videnskaben, fremfor Alt paa Samfundets Institutioner. Den opfylder nu en stor Civilisations og Samfundets Mission, en social Gjærning. 1) Den udøver en stor moralsk Indflydelse, gjør Aandens Magt gjældende i et vildt og barbarisk Samfund, forvandler Slaveriet til det mildere Livegenskab, o: Retten over Personen til Retten over hans Vilje, frigjør Kvinden o. s. v. 2) Den opretholder og hævder en guddommelig Lov og skaffer Respekt for det Evige; og dette, at tvinge Aanderne til Lydighed, er altid den første sociale Opgave. I Asien skete det ved Despotiet, i den evropæiske Middelalder ved Kirken. 3) Den adskiller den verdslige Magt fra den aandelige; hævder Aandens Frihed og muliggjør den frie Erkjendelse*). Den viste sin Magt i Livet, der var en farverig Kamp mellem det Himmelske og Jordiske; over Folkeslagene i Korstogene med deres uhyre, i den aabnede Vexelvirkning begrundede, Betydning. Den virkede paa Individet, og Individet virkede

*) Se Guizot: Den evropæiske Civilisations Historie. Oversat af L. Moltke. 1847. 5te og 6te Forelæsning.

tilbage paa Samfundet. — Som det var her med den kristne Kirke, er det med alle Samfunds-dannelser; de ere oprindelig mer eller mindre individuelle Dannelser, eller rettere individuelt-sociale, thi det nye Impulser bringende Individ fordrer Samfundets, Omgivelsernes Modtagelighed, og maa forholde sig til noget Alment, noget Socialt i deres Natur. Samfunds-dannelser ere objektiverede, objektivt satte Retninger i Individet, der nu igjen virke tilbage paa Individerne. Det saaledes vundne sociale Almene tjener nu til at udvikle Individerne, og de saaledes udviklede Individer have nu nye Fornødenheder, føle en ny Trang, og der maa ske nye Dannelser. Og vi se saa det Ejendommelige, at Trangen til de nye Dannelser igjen maa kæmpe en haard Kamp med de gamle. Krafttab og Kraftvinding gaa altid sammen i Socialhistorien. Den kristne Kirke i denne stærkt udprægede og organiserede Form bliver senere en Hindring for social Udvikling og udøver en forfærdelig hæmmende Indflydelse. Den frigjør i Grunden Aanden og Tanken ved at adskille den aandelige Magt fra den verdslige; men senere hæmmer den netop den aandelige Udvikling (Kirkens Forhold til Kopernicus, Galilæi o. s. v.). Det Bestemte i et Samfunds Struktur, og en vis relativ fuldendt Struktur er altid nødvendig for en mere udviklet Organisme, hæmmer ofte Fremkomsten af nye Dannelser*). Den sociale Udvikling er betinget ved den sociale Kamp.

*) Jærnbanevæsenet er saaledes f. Ex. naturligvis ikke fuldkomment. Vognenes Indretning, Sporenes Vidde o. s. v. kunne være hensigtsmæssigere. Men jo mere udviklet det er i dets nuværende Form, desto vanskeligere bliver det at gaa over til en anden Form. De deri fæstnede Kapitaler kunne ikke frigøres uden for største Delen at gaa tilgrunde — et uhyre økonomisk Tab. Kfr. Herbert Spencer: Study of Sociology. 1875. Kap.

Den gjensidige Vexelvirkning mellem Individ og Samfund viser sig i alle Sfærer. Den nyere Kunst- og Literatur-Historie har vundet en ejendommelig Fylde, Farverigdom, Anskuelighed og Sandhed ved at søge at forklare de forskjellige Retninger ud fra det producerende Individets «milieu», sociale Klima; og ved at forvandles til Socialhistorie. Medens man tidligere har været tilbøjelig til at stille Geniet saa højt, at det blev revet ud af den sociale Sammenhæng, har Taine til Gjengjæld vist, at selv det genialeste Individ kun kan forstaaes ud fra Samfundet. Hvorledes Kunstværket er et Moment i den frembringende Kunstners Værkers Totalitet; Kunstneren igjen et Moment i en større Totalitet, den Skole eller Familie af Kunstnere, som leve i samme Land og paa samme Tid; denne Kunstnerfamilie igjen et Moment i en større Totalitet, Aandens og Sædernes Totalitet, den omgivende Verden, hvis Smag stemmer med deres egen; hvorledes man, som man studerer det fysiske Klima for at forstaa Plantevæksten, maa studere det sociale Klima for at forstaa denne eller hin Kunst, — det har Taine*) udviklet med en Klarhed og Kraft, der er af blivende Betydning for Sociologien. Literaturens og Kunstens Værker produceres af Individuer, men med Hensyn paa andre Individuer, et Publikum, altsaa med Hensyn til de Retninger, der aabenbare sig i det sociale Hele. Den Enkelte selv er bestemt ved disse Retninger, opdraget i dem og virker for dem, han er et Produkt af dem, og han producerer for dem. Geniet staar ensomt og højt, han synes ual-

III. Klokvæsen, Akademier, Lovgivningsforhold, den katholske Kirkes udviklede Struktur o.s.v. kunne afgive andre Exempler.

*) Se Taine: Kunstens Filosofi. Oversat af N. K. Kjøbenh. 1873.

mindelig og usocial, men han er dog et Føster af sin Tid, en Gren paa Samfundets store Stamme, om han end, som det hedder, er forud for sin Tid, derfor uforstaaet og senere hævet til Skyerne. Og dog er det højeste Individuelle, Geniet i sin Oprindelighed og Ejendommelighed, tillige det dybeste Universelle og Sociale; hvad han giver, er jo netop Menneskeaaandens dybeste og mest almene Dannelser. Han paavirker og modificerer sin Tid og indfører relativt nye Dannelser; men før han kan om-danne sin Tid, maa Tiden først danne ham, og han er bunden til Samfundet ved det stærke Baand; han fordrer Samfundets Modtagelighed, og han er opdragen af Samfundet. Ogsaa Geniets Kamp i Samfundet er ejendommelig til Belysning af Vexelvirkningen mellem Individ og Samfund. Medens han bliver en social Magt, der giver Menneskeheden nye Udviklingsimpulser, kommer han igjen senere til at hæmme Udviklingen. I 2000 Aar beherskede Aristoteles den menneskelige Tanke, og da hans Tid længst var forbi, da stod han som en social Magt, der neppe kunde rokkes. Saaledes er Udviklingen: Ud fra det Dybeste i Menneskevæsenet, altsaa ud fra det dybeste Sociale — thi i sin inderste Grund er Menneskenaturen social — hævder Geniet i Kampen med Tiden, men dog med en vis Modtagelighed i denne, sine nye Anskuelser; idet de objektiveres, vinde Magt i Samfundet, blive de til sociale Magter og tjene den sociale Udvikling, men viser sig senere igjen, netop fordi de nys have vundet det Sociales uhyre Magt, som hæmmende Udviklingen, trædende hindrende ivejen for nye Impulser. Og Geniet selv er endogsaa mest afhængigt af det tidligere herskende Geni, thi han forstaar ham dybest og maa respektere ham dybest. Han maa kæmpe med sig selv,

med sin Veneration, og han maa kæmpe med Tiden, der hovedsagelig staar paa det tidligere Genis Standpunkt. Det er Kampen mellem det Konservative og Revolutionære i Samfundet. Det Bestaaende staar og er saa at sige underkastet Træghedens, Inertiens Lov; jo fastere det staar, desto større maa den Bevægelsesmasse være, der skal omforme og forvandle det. Det er denne Kamp, der paa alle Omraader giver det sociale Hele Bevægelsens og Livets farverige Præg.

Cellen danner Organismen, og Organismen Cellen. Individet danner Organismen og er omvendt en Celle, der bliver bestemt ved den sociale Organisme, har sit Liv i en Mængde sociale Væv. Individualiteten er kun abstrakt set en Enhed, en udelt Person, som den betragtes af den juridiske Videnskab. I sin virkelige konkrete Tilværelse er Individet Moment i en social Celle (Familien) og relativt selv den sociale Celle. Det er Led i en Familie, herskende Subjekt i et Privatforetagende, Medlem af andre økonomiske Foretagender, Aktionær i forskellige Selskaber; Borger i en Kommune; Statsborger; Medlem af forskellige selskabelige, kunstneriske, videnskabelige, politiske Foreninger, Medlem af en kirkelig Konfession o. s. v. Og alle disse Væv paavirkes af ham og paavirke ham, næres af ham og nære ham*). Ved at leve i dem deltager han i hele den sociale Organisation. Den sociale Orden er Grundlaget for hele hans jordiske Tilværelse, og den er det ifølge hans Natur og Væsen. Med Rette siger Herbert: «Ordningens Kraft i Staten er Totalkraften af alle de enkelte Kræfter, der røre sig i den enkelte Statsborger for at frembringe og opretholde en

*) Se ogsaa: Schäffle: Bau und Leben des socialen Körpers I. Tübingen 1875.

Del af den sociale Orden i den enhver nærmeste Kreds. Det var umuligt, at en saa uhyre Mængde af Mennesker kunde holdes i Orden ud fra et eller faa Punkter, hvis der ikke rørte sig en saadan Stræben i Alle eller dog i de Fleste. Den ringeste Vind vilde forvandle Massen til Støv, hvis den ikke var forbundet ved sig selv, og ved den mindste Uorden vilde denne Bygning, der bestaar af saa bevægelige Stene som Menneskenes Hoveder og Gemytter, falde sammen. I Stedet derfor viser som bekjendt enhver ordnet Stat en uhyre Kraft til at regenere sig selv efter de heftigste Rystelser^{*)}. Det er den uendelige Vexelvirkning mellem Individet og Samfundet og Individerne indbyrdes, der frembringer disse forbindende Kræfter og selv igjen grunder i disse, og det er den, der gjør enhver relativ afsluttet Flerhed af Individer til en social Organisme.

Og vel at mærke: den enkelte Celle i den fysiske Organisme er ikke stærkere og anderledes bunden til denne end den sociale Celle, Individet (og Familien), er bunden til den sociale Organisme. De faa begge deres væsenlige Funktioner bestemte ved Afhængigheden af det Hele; Løsrivelse fra Organismen er Død for dem begge; og den Modstand, som den enkelte Celle eller en Gruppe af Celler gjør mod at løsrives fra Organismen, er ikke stærkere ved den fysiske Organisme end ved den sociale. Sammenhængen i den sociale Organisme er ikke mindre end i den fysiske, og i begge hvilende i et System af Kræfter. Og Vexelvirkningen mellem den sociale Organismes Kræfter i sine Leds Totalitet er da ogsaa lige saa real

^{*)} Werke II, S. 32.

(ideal-real) som Vexelvirkningen mellem de enkelte Celler i Planten og Dyret. Naar Cellerne i den fysiske Organisme reelt virke paa hinanden, saa er Virkningen i Virkeligheden lige saa ideal som real: det er de i Cellerne og Molekulerne liggende slumrende Kræfter, der vækkes ved Vexelvirkningen (selv Stødet maa jo opfattes som en saadan real medieret Vækken af ideale Potenser). Og naar en Kraft skal vise sig i Samfundet, den være nok saa ideal, en Anskuelse, en Tanke, saa maa den objektiveres, den maa faa sit Udtryk i Sproget, det være nu talt eller skrevet, den maa materialiseres, og Forskjellen mellem Kræfternes Vexelvirkning i den fysiske og sociale Organisme er, at medens hin væsenlig beror paa direkte Reflexer, beror denne paa indirekte Reflexer (f. Ex. medieret ved de «symbolske Goder», Bøger, Kunstværker o. s. v.). Og denne Forskjel betegner kun en Gradsforskjel: den sociale Organisme er den højeste og mest udviklede; Differensationen og Associationen er her større, og der tilkommer den enkelte Celle større Frihed og Fornuft; i det Enkelte som i det Hele er Handlingens Selvstændighed, Hensigtsmæssighed, Fornuft og Frihed større end i den fysiske Organisme. Men Forskjellen er kun relativ, og fremfor Alt: de uendelig mange Forhold, der binde mig til mine Medmennesker og til Samfundet, hver Tanke, jeg skylder et andet Menneske, hver Følelse, der er foranlediget i mig ved Noget, der var udenfor mig o. s. v., alle disse Forhold, som jeg ikke kan ophæve uden at ophæve mig selv, thi de danne Momenterne i mit Væsen, ere lige saa idealt-reale Baand som dem, der sammenholder Cellerne i den fysiske Organisme. At man ikke har set dette, det skyldes alene den abstrakte Mod-sætning mellem Aand og Materie, der har gjort, at man

har hævdet en Adskillelse mellem ideale og reale Kræfter, der ikke eksisterer (al Kraft er ideal), som man i Økonomien har hævdet en Slags absolut Adskillelse mellem ideal og real (legemlig) Produktion, hvad der saa igjen gav Anledning til den besynderlige Adskillelse mellem produktive og uproduktive, sterile Stænder. Og dog er Forskjellen mellem den ideale og reale Produktion fuldstændig relativ. Legemligt Arbejde er ikke Produktion uden som fornuftbestemt, hensigtsmæssigt Arbejde; og aandeligt Arbejde har altid sin ydre, legemlige Side (som det da ogsaa som det legemlige Arbejde kræver et organisk Stof-Forbrug), det maa objektiveres, materialiseres (i Kunst, literære og andre Værker, eller blot i Sproget, der dog altid er en real Bevægelse i Luften). Enhver Ytring af menneskelig fysisk som aandelig Anstrængelse er et Arbejde. Men Arbejdet viser sig aldrig anderledes end som Omsætning af Menneskets fysiske som aandelige Virksomhed i en eller anden Del af Materien, er altid en Aabenbarelse af en Anstrængelse i en eller anden real Form*). Alle

---

*) Den ideale Produktion har samme Realitet som den legemlig-reale, ja mere. Nervesystemet i Organismen er en højere Dannelselse end Fordøjelsessystemet, skjønt de ere lige vigtige. Hele det uhyre Opsving i materiel Produktion, der karakteriserer den nyere Tid, er betinget ved Menneskehedens Udvikling og deraf følgende Herredømme over Naturen. Det er Tænkernes Arbejde, der har givet Menneskeaaanden hin uhyre Magt over Naturen (altsaa Rigdom), der viser sig i Maskinen. I den er Aarhundreders Arbejde af social Tænken fortættet, og Naturens Kræfter har højet sig, ikke for min Arm, men for min Tanke. Men at sætte det, der saaledes i uhyre Grad forhøjer den materielle Produktions Virksomhed og Udbytte, som uproduktivt, er meningsløst. Den, der udtænker Maskinen, og det er ikke en Enkelt, men en Verden af Tænkere, skulde være uproduktiv, den, der fabrikkerer eller leder den, produktiv Arbejder. Hine Kemikere, der ved at muliggøre et rationelt Landbrug i højeste Grad

Samfundsværdier ere reale Værdier; Samfundet bestaar kun af Individuer og Værdier, som Organismen af Celler og Intercellulærsubstans; baade Individerne og Værdierne ere (idealt-)reale, Vexelvirkningen ligeledes (ideal-)real, og Samfundet altsaa en real Organisme.

VI. Midlerne for den sociale Vexelvirkning. Kapital (Penge og Sprog*). Vi have set den uendelige Vexelbestemmelse mellem Individ og Samfund, og set denne Vexelbestemmelse betinget ved Differensation og Association. Vi maa kaste et Blik paa Midlerne for denne Vexelvirkning. I stor Almindelighed kan Samfundets Betydning for Individet føres tilbage til de to store Sfærer: den reelt-økonomiske og den ideale (hin svarende til Intercellulærsubstansen i Organismen, denne til Bevægelsen i Nervevævene og Nervesystemet). Den Enkelte udvikles kun i og ved Relationen til de Mange, til de, der i deres Vexelbestemmelse udgjøre Samfundet. Disse Relationer og Reflexioner ere i stor Almindelighed 1) Tjenester og

har forøget den materielle Virksomheds Effekt, skulde være uproduktive; den legemlige Arbejder alene produktiv Arbejder. Besynderlige Tanke! Der er endog en særegen Omstændighed ved de ideale eller symbolske Goder (Kunstværker, Bøger o. s. v.), der giver dem et ejendommeligt socialt Værd. Udsprungne fra den højeste individuelle Stræben komme de uendelig Mange tilgode. Jo højere eller jo mere Individets Produktion er aandelig, desto dybere social er den. Den materielle Produktion af Værdier er ved Ombytningen social, men i begrænset Forstand: den kan kun komme den enkelte Kjøber tilgode, nydes og bruges af ham. Anderledes med den aandelige Virksomhed: Homer, Venus fra Milo o. s. v. har i Aartusinder udviklet Menneskets historiske og æsthetiske Sans. Den højeste individuelle Oprindelse og den højeste kommunistisk-socialt Nyttevirkning mødes her. Atter et slaaende Bevis paa Vexelvirkningen mellem Individ og Samfund.

*) Se Dr. G. A. Lindner: *Ideen zur Psychologie der Gesellschaft als Grundlage der Socialwissenschaft*. Wien 1871. S. 5 og 6.

Værdier, Ombytning af Værdier, der ere Resultatet af det Arbejde, ved hvilket Mennesket har vundet Magt over Naturen og i Vexelbestemmelse med denne frembragt Værdier, de fornødenhedstilfredsstillende Ting og Relationer, og 2) Tanker, Anskuelser og Ideer. Hin danner den økonomiske, denne den aandelig-sociale Udvexling. Uden hin alsidige Udvexling af Værdier og Tjenester, betinget ved den økonomiske Arbejdsdeling, var det Mennesket umuligt at vinde Magt over Naturen, og denne var oprindelig stærkere end Mennesket. Men de ydre Midler (som ogsaa Gjenstand) for den økonomiske Vexelbestemmelse er Kapitalerne, Veje og Transportmidler, Værktøj og Maskiner og fremfor Alt det almindelige Byttemiddel, Penge, flydende Kapital. Men bag denne ydre økonomiske Verden staar de frembringende Celler, en Sindets og Tankernes Verden, og Midlet for denne aandelige Vexelvirkning er de symbolske Goder og fremfor Alt Sproget. Midlerne ere altsaa paa den ene Side Penge, paa den anden og vigtigere Side, thi Aandens Verden ligger til Grund for Haandens, Sproget. Jo hurtigere og lettere Ombytningen gaar for sig, desto fuldkommnere er den økonomiske Verden, og dette staar relativt, indenfor en vis Grænse, i Forhold til, jo flere Penge, Omsætningsmidler i videste Forstand, der er. Og saaledes staar den intellektuelle Udvexling relativt i Forhold til, jo flere Ord, Bevidstheden raader over. Der findes visse relativt afsluttede smaa Samfund, der kun raader over 2—300 Ord, og selv indenfor den civiliserede Verden Bevidstheder, der ikke staa synderligt højere; medens Digterne i Almindelighed raade over en 8 à 9000 Ord, finde vi hos Shakespeare mellem 16 à 17000. Hvilken Betydning dette Forhold har for den aandelige Ombytning,

indlyser af sig selv. Sproget viser sig fremfor Alt som en social Magt, i hvilken den sociale Bevidsthed træder umiddelbart tvingende frem for Individet. Samfundet er jo ikke blot en uhyre Maskine af i hinanden kjedede legemligt arbejdende Hænder, men fremfor Alt en eneste tænkende Intelligens, i hvilken Tusinder af Hjærner deltage i en fælles Tankebevægelse. Og ved at lære Sproget tvinges den Enkelte ind under det Almene; han maa bøje sig for dets objektive Betydning, følge Sprogbrug, og kun derved bliver det ham muligt at overgive Resultaterne af sit intellektuelle Tanke- og Sinds-Liv til det Almene. Og dog kan han gøre det Subjektive gjældende, nemlig ved Stilen. Ved Sproget indaander han da den hele aandelige Atmosfære, i hvilken han lever — selve Ordene ere som fortættede Tanker — og ved hvilken hans Tanke- og Sinds-Liv bestemmes. Ved Sproget kommer han til at deltage i den sociale Bevidsthed, og Bogtrykkerkunstens Opfindelse var af samme Betydning for den intellektuelle Vexelvirkning, som Penge og Bankvæsen for det økonomiske Liv. Den forvandlede saa at sige alle Hjærner til en eneste uhyre, sydende, tænkende Kæmpehjerne; den muliggjorde Journalistiken og skabte et Organ for den offentlige Mening, et Organ, der ligefrem efter mekanisk-psykologiske Love er bleven en social Magt af grænseløs Betydning.

VII. Den sociale Udvikling. Vi have set Samfundets uendelige Vexelvirkning, Betingelserne for den, Differensiation og Association, Midlerne for den, Penge og Bankvæsen og Sproget. Der er endnu en uendelig vigtig Side, som maa betragtes. Samfundet er en organisk Udvikling. Som i Naturen ingen Kraft gaar tilgrunde, gaar i Samfundet ingen Tanke tabt. Som Naturen er

ophobet, komprimeret Kraft, er Samfundet komprimeret Samfundskraft; hele den i større eller mindre Vexelvirkning værende Del af Menneskehedens Liv er i det nærværende Samfund i fortættet Tilstand. Menneskeaanden er en Udvikling, og som Intet tabes i Individets Liv, saaledes Intet i Menneskehedens. Det kan tabes for en Tid. Middelalderens nye Slægter optog ikke og kunde ikke optage Oldtidens Udvikling, men i Renaissancen optoges Resultaterne af Oldtidens Gjerning. Og den Del, der var gaaet tabt injuria temporis, var dog indirekte med i den Del, der var tilbage. Og Betingelsen for denne Udvikling er som i den enkelte Organisme Differensation og Association, Arbejdets og Tankernes Forgrening og Forening, og de derved vundne materielle og ideelle Kapitaler. Alt, hvad der lever og rører sig i Samfundet, dets Sprog, dets Institutioner, dets ethiske og theoretiske Liv, er Resultatet af en Udvikling, i hvilken de lavere Udviklingsstadier ere optagne i de højere, og Individet, der deltager i det nærværende Samfunds Liv, deltager indirekte mer eller mindre i dem alle. I Literaturen ophobes den menneskelige Viden, ja ved Literaturen kan Mennesket blive delagtig i de svundne Tiders sociale Bevidsthed. Sproget, hint store Middel for den vigtigste af alle Vexelbestemmelser, thi den er Grunden til dem alle, den ideelle Vexelvirkning, er som sagt et Væv af fortættede Tanker. Det er ikke blot Meddelelsesmiddel, men ligesaa væsenlig Dannelsesmiddel. Ethvert nyfødt Menneske maa som Urmennesket begynde at tænke. Men i det civiliserede Samfund udvikles Tanken hurtig. Thi Sproget kommer ham imøde med sin uendelige Sum af Tanker, med den uendelige rige Skat af aandeligt Indhold, som er nedlagt og fastholdt i Sproget og gennem

dette overgives til det nye Menneske, der saaledes bliver hele Fortidens Arving*). «Som Stenkul i Grunden er komprimeret og opbevaret Lys, er Sproget og Literaturen komprimeret aandeligt Lys, en aandelig Kapitalisation». «Betydningen af de indirekte Reflexer i Menneskehedens Historie er overordenlig stor. Tanker, Følelser, Begreber, udtrykte i Skriftegn eller legemliggjorte ved Kunstens Mindesmærker, kunne bevares for Eftertiden gennem ubestemmelige Tider, kunne fordeles og forøges i det Uendelige, altid vækkende nye Tanker, Følelser og Begreber og saaledes befordre Udviklingen af tallose Generationers Nerveorganisation**).

Menneskets sociale Natur er, altsaa, selv en social Udvikling. Sammenstiller man de faa Relationer til sine Medmennesker, den Vilde har, med den uhyre Universalitet, der nu er ejendommelig for det civiliserede Menneske, en Mikrokosme i social Forstand, der fra et Punkt kan deltage i hele Verdens intellektuelle og sociale Bevægelser og økonomisk berøres af dem alle, saa er her en uhyre Udvikling. Med udpræget Egoisme begynder Individet, der skal hævde sig i Kampen for Tilværelsen, Kampen med Naturen og med sine Medmennesker. Men den sociale Natur i Mennesket er den væsenlige, og Mennesket maa ende med den Erkjendelse, at det trænger til og maa slutte sig sammen med sine Medmennesker, maa ende med den Erkjendelse, at det er en Udstraaling af det Ene-Liv, ud fra hvilket alt Liv udrinder; det maa ende med Sympathien, med Kjærligheden. Differensationens Princip fordrer Association, ja trænger selv paa Sammen-

*) Se Lazarus: Zeitschr. für Völkerpsychologie II, S. 57 ff.

**) P. L.: Gedanken über die Socialwissenschaft der Zukunft I, S. 231.

slutning. Samfundets Farverigdom og Bevægelighed er betinget ved Differensationens Ensighed, ved Leddeling i økonomisk, intellektuel, ja selv i moralsk Forstand. En Hob af fuldstændig ensartede Individuer gav intet Samfund. Men denne farverige Ensighed, der er Betingelsen for, at det Menneskelige fuldstændig kan udvikle sig, er dog imod det Menneskelige, nemlig imod det Almene, og fordrer Fuldstændiggjørelse ved Forholdet til andre Ensigheder. Det er dette farverige Vexelforhold, der er Betingelsen for og selv betinget ved Civilisationen; jo større Differensationen og Associationen, jo større Relationen, Vexelvirkningen er mellem Menneskene, desto mere fremskreden er Civilisationen*).

Forskjellen mellem et Samfund i sin Begyndelse og et udviklet, civiliseret Samfund, er som Forskjellen mellem den uendelig lave og den højt udviklede Organisme. Hvilken grænseløs Forskel mellem Cellerne i en Organisme, der kun er bygget af faa Celler, hvor Arbejdsdelingen, Funktionsdelingen næppe er begyndt, og en Organisme som f. Ex. Mennesket; hvilken Differensation og Rigdom er her i selve Cellen, mer eller mindre forskjellig fra alle andre Celler og dog spejlende det Hele; her er et Funktionernes System. Og analogt dermed: hvilken Forskel mellem Mennesket i et næppe begyndende Samfund, en Menneskehob af væsenlig ensartede og dog netop derfor saa løst sammenhængende Dele, og det nuværende civiliserede Samfund. Hvilken uendelig Mængde af Relationer, hvilken Differensation i moralsk, økonomisk, politisk og intellektuel Forstand. Men den højere sociale Organisme er Resultat af en Udvikling, i hvilken de lavere Stadier ere optagne og endnu leve og ere.

*) Guizot: Den evropæiske Civilisations Historie. 1ste Forelæsn.

Det nulevende Menneske indgaar altsaa som Arving til et gammelt, uendeligt rigt Hus. Hvad der er tænkt og følt og villet af Menneskeheden kommer eller kan komme og kommer indirekte mer eller mindre den Enkelte tilgode. Individet faar sin umiddelbare aandelige Opdragelse i Samfundets aandelige Atmosfære, i et socialt Klima, gennem hvilket han deltager i hele Fortidens aandelige Gjerning. Samfundets økonomiske Virksomhed, Arbejde, Sæder, Love, Vaner, politisk Frihed, Magt, Religion, Videnskab, Kunst, det hele sociale Liv, der udgjør Samfundets Indhold, opdrager og udvikler umiddelbart Individet, og idet hele dette aandelige Indhold er et Udviklingsresultat, deltager Individet derigjennem i Fortidens Liv og Sæder. Igjennem Samfundet deltager han i Menneskehedens socialt-intellektuelle Udvikling. Den græske Udvikling af det Skjønnes Ide, den kristelige Udvikling af Religionens Ide o. s. v. giver endnu Livet sin ejendommelige Farve (igjennem Thorvaldsen deltage vi i den antike Kunsts Aand o. s. v.). Vore aandelige, sædelige og æsthetiske Evner, Bestræbelser og Fornødheder repræsentere en Kapitalisation og Specialisation af Bevægelser, som gennem en endeløs Række af Generationer, gennem den hele Menneskehed er kommet til os. Hele Individets højere Nervesystem og hele hans aandelige Liv er saaledes et Produkt af Menneskehedens sociale Liv. Mennesket er en Mikrokosme, der ikke blot spejler hele det nærværende Samfund, men altsaa gennem dette hele den Fortid, i hvilken det maa søge sine Forudsætninger. Allerede den Viden, der møder den Enkelte i Skolen, er Resultatet af Aartusinders Kulturudvikling, og hvad der har kostet Genier Aar af anstrængt Arbejde, kan ofte tilegnes og forstaas, reproduceres i en Time

(den pythagoræiske Læresætning f. Ex.). Det Meddelelses- og Dannelses-Middel, der betinger disse uendelige Reflex-virkninger mellem Individerne, er Resultatet af en Udviklingsgang, der er Aartusinders Arbejde og vel at mærke sociale Arbejde. Sjælens Virksomhed er betinget ved Hjærnens Bygning, ved Hjernecellernes Natur og større eller mindre Vexelvirkning, og den kulturhistoriske og sociale Nedarvings-Lov er betinget ved en organisk (Embryologien). Det civiliserede Race-Indvids Hjerne er en anden end den uciviliserede Races, et Instrument, der indeholder et langt større Antal af Toner. De tilsvarende Hjernespor til Aartusinders Udvikling er den Første medfødte. Det er en vigtig Erkjendelse: et Hottentotharn bliver ikke med et Spring civiliseret, om det opdrages nok saa fortrinligt. Den kristelige Mission hos uciviliserede Stammer støder altid an paa den Vanskelighed at skulle praktisere en sædelig-religiøs Udvikling, der tilhører et langt højere Kulturstadium, ind i en Hjerne, der ikke har Mellembestemmelserne til at opnaa at give disse Toner. Forsøgene briste og maa briste; thi det staar i Strid med den sociale Embryologis Love.

Men naar vi saaledes maa fremhæve det som et uendeligt Gode, at vi ere Arvtagere til hele den uendelige aandelige og sociale Kapital, der er udviklet i Fortiden, saa at sige Celler, fødte med en kraftig Intercellularsubstans, maa vi dog med det Samme erindre, at vi ogsaa tildels ere Arvtagere til alle de Vildfarelser og alle de Fordomme, der ere udviklede af og have hævdet sig hos vore Fædre. Ved Opdragelsen opdrages vi i Idoler, i Fordomme; vi nødes selv til at lære Domme, almene Domme, inden vi kunne dømme; det bliver Fordomme. I den Forstand kan Samfundet blive som en Spændetroje

for Individet*), og det kan blive Individet nødvendig at maatte kæmpe sig ud af Samfundet for dog igjen at vende tilbage.

Vi have belyst Samfundet som en reel Organisme. Vi have set, hvorledes den uendelige Vexelvirkning, betinget ved Differensation og Association, er Betingelsen for Samfundets Udvikling og Maalestokken for denne. Vi have paavist, hvorledes Individet kun udvikles i Vexelbestemmelse med Samfundet, opdrages i det som i en aandelig Atmosfære, der bliver rigere og rigere, er Alt i Samfundet, Intet udenfor det. Vi have betragtet, hvorledes Samfundet har sin Urtype i Individet, er dannet af Cellerne og maa i sit almene Væsen reflektere deres Natur og Væsen. Vi have set Midlerne for den sociale Vexelvirkning, Kapitalen (Penge) og Sproget; endelig set Samfundet som en social Udvikling og paavist, hvorledes Individet, ved at deltage i denne, deltager i hele Menneskehedens Liv, er en Mikrokosme for Nutid, Fortid og Fremtid. Som Grundbetingelse for Naturens Liv og Udvikling er uendelig Vexelvirkning, saaledes for Samfundet. For denne uendelige Vexelvirkning kan der søges en dobbelt Begrundelse: en psykologisk og en organisk. Man kan forfølge Herberts Antydning til en Socialpsykologi: «I Samfundets Hele forholder den enkelte Person sig væsenlig som Forestillingerne i den Enkeltes Sjæl, naar de sociale Forbindelser ere tilstrækkelig udviklede til at mediere de gjensidige Indflydelser». At udlede Individets psykologiske Fænomener af Forestillingernes Vexelvirkning er Opgaven for Individualpsykologien; at

---

*) Se Stuart Mill: Om Friheden. Paa Dansk ved Vilh. Arntzen. Kbhvn. 1875.

udlede og forklare det sociale Menneskelivs Fænomener og Love af den gjensidige Vexelvirkning mellem de mangfoldige Individuer, blev da Opgaven for Socialpsykologien^{*)}. Men Forestillingernes Forbindelse betinges igjen ved Nerve-cellerne Udvikling og Forbindelser, og man kan saaledes nærmere forfølge Opfattelsen af Samfundet som en reel Organisme og grundlægge en Socialbiologi^{**)}. Og man kan, hvad der sikkert vil være det Rette, forbinde begge^{***}).

Men hvorefter Alting er: i den farverige Vexelvirkning med det hele Samfund har Individet sit Liv og sin Udvikling, og imod dette gaar hans Væsens dybeste Trang. Og denne Erkjendelse skal og maa have praktisk Betydning for Uddannelsen af en offentlig Samvittighed; saa længe det ikke i Samfundet staar levende for den Enkelte, at han kun kan naa sin Bestemmelse indenfor det sociale Hele, og hvorledes han naar denne Bestemmelse i den uendelige Vexelvirkning med alle Samfundets Medlemmer, kan den sande politiske Dyd ikke udvikles. Og i en Tid, da, trods den uendelige Vexelvirkning mellem Individerne, en ensidig Egoisme ofte truer med at opløse Alt i Atomisme, er en saadan Erkjendelse og Udviklingen af en saadan Dyd den største og væsenligste sociale Fornødenhed.

---

^{*)} Saaledes Lindner: *Ideen zu einer Psychologie der Gesellschaft*.

^{**)} Saaledes nærmest P. L.: *Gedanken über die Socialwissenschaft der Zukunft*.

^{***}) Saaledes nærmest Schäffle: *Bau u. Leben des socialen Körpers* og nærværende Forfatter i hans endnu utrykte Universitets-Forelæsninger over *«Indledning til Sociologien»*.

Jødernes Stilling i Middelalderen, betragtet fra den almindelige Handelspolitiks Standpunkt.

Af Prof., Dr. **W. Roscher.** Overs. af **R.**

De haarde Undertrykkelser og Forfølgelser imod Jøderne, som have plettet saa mangt et Blad i Historien, især i den senere Middelalders Historie, tilskrives i Almindelighed Samvirkningen af de to Faktorer: et despotisk Hierarkis Intolerance og et halvt barbarisk Folkelivs almindelige Raahed.

At begge disse to Faktorer vare tilstede, vil Ingen nægte. Men det er dog sikkert, at Paverne ved Jødeforfølgelser langt mere have holdt igjen end ophidset dertil. Dette tilstaar ogsaa den bekjendte jødiske Historiker Grätz beredvilligt, medens han fælder en alt andet end mild Dom over Alle dem, som han antager for Jødefjender. Derimod har den store Modstander af Pavedømmet, Kejser Friedrich II, ligefrem erklæret, at imperialis auctoritas har paalagt Jøderne perpetuam servitutem ad perpetuam judaici sceleris ultionem. Og endnu vigtigere er den anden Kjendsgjerning, at Jøderne i den første raaere Halvdel af Middelalderen i det Hele ere blevne bedre behandlede end i den anden ellers mere dannede.

Saaledes berømmer Grätz f. Ex. Karl den Stores

Jødevenlighed, som han navnlig tilskriver Handelsgrunde. De ofte gjentagne Kirkelove: at Jøderne ikke maatte ægte nogen Kristen, ikke holde kristent Tyende, ikke holde Maaltid sammen med Kristne, ere i det Mindste et Tegn paa, at der i Folket ikke herskede noget Nationalhad imod dem. Det berømte Skrift af Agabard: «De insolentia Judaeorum» beviser dog saa meget, at Jøderne under Ludvig den Fromme fandt en mægtig Hjælp hos denne Kejser imod den stedlige Intolerance. Forbudet imod at købe og udføre kristne Slaver, lægge Beslag paa kristne Tjenestefolks Søndagshøjtid og Fastestrenghed maa i det Mindste have været vanskeligt at gennemføre. Af Agobards øvrige antijødiske Bøger fremgaar, at hans ængstelige Bekymring for at holde Jøderne borte fra Samkvem med de Kristne, hidrørte fra den Fare, der var for, at enfoldige Kristne kunde blive forvildede ved Jødernes Praleri af deres Nedstamning fra Abraham og Profeterne, deres Gunst ved Hoffet, Rigdom o. s. v. Agobard fordrer selv, at den jødiske Herre, som bliver tvungen til at frigive en Slave ved hans Daab, skal have hele Kjøbesummen tilbage. Under Karl den Skaldede truede det berømte Edictum Pistense af 864 den, som solgte urent Guld og Sølv, naar han var en Lydig eller Livegen med Pisk, og naar han var en Frigiven eller Jøde med Pengestraf. Endnu mere talende er Følgende: Paa Henrik II den Helliges Tid gik en Hertug Konrads Kapellan ved Navn Wecelin, over til Jødedommen, hvad der højlig fortørnede Kejseren, men led ikke anden Straf end en lærd Gjen-driveelse. Et lignende Tilfælde fortælles om Hrabanus Maurus under Ludvig den Fromme. I de følgende Aarhundreder var vist et saadant Menneske blevet brændt. — Endnu under Henrik IV, altsaa umiddelbart før Kors-

togenes Begyndelse, var Rigsmagten velsindet imod Jøderne. Henrik IV's Speierske Privilegium fra Aar 1090 fastsætter en højere Mandebod, nemlig 1 Pund Guld, for at saare en Jøde end Sachsenspiegel for at saare en Adelig, nemlig 9 Pund Sølvpenge. Sex Aar iforvejen havde Biskoppen af Speier endog erklæret det for en Æressag at have jødiske Medborgere. I dette Privilegium bliver det udtrykkelig tilladt Jøderne at erhverve al Slags Jordejendom og at holde kristne Tjenere, Ammer, Slaver, og indrømmet dem Handelsfrihed, Toldfrihed og egen Rettergang. Ligesom der allerede under Ludvig den Fromme nævnes jødiske Grundejere, saaledes tilhørte endnu længe efter Halvdelen af Staden Paris Jøderne.

Dermed skal det naturligvis ikke være sagt, at den første Halvdel af Middelalderen har været fri for enhver Mishandling af enkelte Jøder. Uretfærdighed har der desværre altid været til enhver Tid; men hvad vi paastaa er kun dette: at Jøderne hos de germanske Folk i den tidligere Middelalder som saadanne i alt Fald ere blevne behandlede meget bedre end i den senere. Dette finder ogsaa let sin Forklaring derved, at Jøderne dengang have tilfredsstillet en stor nationalekonomisk Trang, som længe ingen Anden kunde tilfredsstille, nemlig Trangen til en velorganiseret Handelsforretning. De germanske og tildeels ogsaa de romanske Folk følte allerede denne Trang, uden dog at være modne nok til ved egne Midler at kunne tilfredsstille den; medens Jøderne allerede dengang vare særlig skikkede dertil.

Det jødiske Folk, som ikke var mindre rigt paa aandelig Begavelse end noget andet Folk i Verden, havde dog under den strenge Mose-Lov i sin politiske Selvstændigheds Tid af alle Økonomiens Grene temmelig

ensidig holdt sig til Agerbrug og Kvægavl. Handelen forsmåede man dengang desto mere, jo mere man frygtede aandelig Blanding med hedenske Naboer. At derved et i og for sig stort Naturanlæg blev dømt til at ligge ubenyttet hen, viser de saa nær stammebeslægtede Fønikieres Udvikling.

Efter Tabet af den politiske Selvstændighed, hvormed som bekendt Jødernes Adspredelse til mange Lande staar i Forbindelse, blev Folkets Stilling til Handelen anderledes. Ewald slutter af Steder som Tobias I, 13, Jesaias 58, 3 ff., Esra 2, 65, at Jøderne allerede under den asyriske Landsforvisning med Held have lagt sig efter Handel og andet Lignende. Snart ere Mange af dem maaske dragne mod Vesten efter Fønikierens Forbillede, saaledes som Stederne hos Jeremias (31, 10; 26, 21 fg.) og et Afsnit af Jesaias-Bogen lader formode. Under Alexander den Stores Efterfølgere finde vi jødiske Kolonier i de vigtigste Handelspladser i Lille-Asien og Grækenland, saaledes som det da navnlig bliver fortalt, at de asiatiske Jøder før Mithridates's Overfald havde bragt deres Kapitaler i Sikkerhed paa Øen Kos. I Ægypten regner Philo ikke mindre end én Million Jøder; navnlig vare de to af Alexandrias fem Kvarterer jødiske. At disse ægyptiske Jøder ikke blot dreve Agerbrug, men ogsaa Handel og Næringsdrift, vilde i og for sig være sandsynligt, men det forsikres udtrykkeligt af Philo, og Josephus tilskriver dem endog en af Staten overdraget Opsigt over Nilskibsfarten. Den romerske Jødemenighed begyndte sikkert allerede før Pompejus's Triumf; thi ellers vilde det være vanskeligt at forstaa, hvorledes Cicero allerede 59 f. Chr. kunde tilskrive de i Rom tilstedeværende Jøder saa stor Indflydelse paa Folkeforsamlingerne, ganske vist

ikke blot formedelst deres Antal, men ogsaa formedelst deres faste indbyrdes Sammenhold. Eller hvorledes Herodes's Gesandtskab til Augustus kunde ledsages af over 8000 i Rom bosatte Jøder. Kejser Claudius ansaa det for farligt at gennemføre Beslutningen om at fordrive Jøderne fra Rom paa Grund af deres store Antal. Efter Strabo var det ikke let paa hele Jordens Kreds at finde et Sted, som ikke havde optaget Jøder, og Josephus spørger: «Hvor er der et Folk paa Jorden, iblandt hvilke ikke nogen Jøde har nedsat sig?» At Flertallet af dem levede af Handel og Industri, er ikke tvivlsomt.

Dog var denne Adsplittethed paa en vis Maade forbunden med den mest storartede Concentration. Saaledes var der i Jerusalem, hvorhen utallige Jøder og Trosfæller strømmede sammen til Paaskefesten, 380 Synagoger for de udenlandske Jøder. Og naar Cicero klager over, at der aarlig gaar saameget Guld ud af Italien og alle Provinser til Jerusalem, saa er dette betegnende for den merkantile Side af alle Jøders nationale Sammenhold.

Man har sammenlignet Folkevandringen med Syndfloden, saaledes at den kristelige Kirke lignes med Noahs Ark, der i det Mindste har reddet saa Meget af den gamle Kulturs enkelte Grene, at det kunde forplante sig. Saa sandt dette er med Hensyn til de højere Livsretninger, saa har man dog med Hensyn til de mellemliggende og lavere Livsretninger behøvet nogle andre Broer for at muliggjøre de antike Dannelseselementers Overgang til de nyere Folk. Men nu Jødedommen, hvis mærkværdige Forening af Sejghed og Bøjelighed satte et helt Folk i Stand til næsten uforandret at haandhæve sin Nationalitet, sin Religion, sit Sprog, sin Ret og sin samlede Kultur! Hvilke uhyre Forandringer ere derimod alle øvrige Be-

boere af Italien, Gallien, Spanien og Britannien, ligesom ogsaa Alpe- og Rinlandene undergaaede under Folkevandringen, hvorved de vel i det Væsenlige bleve opfriskede og fornyede, men endnu mere satte tilbage i Alt, hvad man kalder Kultur! Saaledes er jo f. Ex. hele den tidligere Middelalder med Hensyn til Kommunikations- og Transportmidler et umaadeligt Tilbagefald i Sammenligning med den senere Oldtid, som mere ligner vor Nutid. Desto mere velkommen maatte Jødernes Handelstjeneste være for de nyere Folk. Det er visselig ikke noget Tilfælde, at f. Ex. i Nedresachsen Handelsens Tilblivelse er samtidig med Jødernes Optræden, saaledes som Schumann har eftervist det. Foruden deres Monopol paa de til Handelen nødvendige Kundskaber, Forretningsdygtighed og Kapitaler, bleve de ogsaa ved deres ligesaa faste som storartede Sammenhold hjulpe frem igjennem kristelige og muhamedanske Riger, en Fordel, som man vel ogsaa i mindre Maalestok kan iagttage ved andre religiøse Mindretal, og hvorpaa f. Ex. de franske Hugenotters og Kvækernes Kjøbmandsheld for en stor Del har beroet.

Navnlig tre store Fremskridt have de nyere Folk Jøderne at takke for.

I. Indførelsen af Kapitalrenten, uden hvilken man ikke kan tænke sig nogen højere Udvikling af Krediten, ja ikke engang af Kapitaldannelsen og Arbejdsdelingen.

II. Udviklingen af Retsgrundsætningen om Beskyttelse af Ihændehavepapirer. — Vare begge disse Fremskridt tildels kun en Gjentakelse af, hvad Grækernes og Romernes højt kultiverede Tid allerede kjendte, saa er

III. Vexlens Opfindelse at betegne som en verdenshistorisk Begivenhed, thi Vexlen er et Redskab, der næsten har samme Betydning for Pengeomsætningen, som Jærnbanen for Vareomsætningen og Telegrafen for Nyhedsomsætningen. Mærkværdig nok findes der allerede i Talmud en ganske klar Forestilling om Ihænderhaver-Papirer, og ligesaa mærkværdig er det, at den ældgamle Bog Tobias taler om Gjældsfor skrivninger, som spille en betydelig Rolle i den internationale Omsætning mellem hinanden ubekjendte Personer. —

Igjennem Aarhundreder har Jøderne næsten været købmandsmæssige Formyndere for de nyere Folk, til Nytte for dem og ikke uden Anerkjendelse af denne Nytte. Men ethvert Formynderskab bliver byrdefuldt, naar det vil vare længere end Myndlingens Umodenhed; og saaledes som nu Menneskene engang ere, frigjøre Folkeslag sig kun igjennem Kampe fra andre Folkeslags Formynderskab. Jødeforfølgelserne i den senere Middelalder ere saaledes for største Delen et Produkt af Handelsmisundelsen og staa i Forbindelse med den nationale Handelsstands første Opblomstring*).

I Tyskland skete som bekjendt den første store Jødeforfølgelse i Aaret 1096, hovedsagelig i de Egne, hvor Byvæsen og Borgerskab tidligst modnedes, saaledes som i Rinegnen. Men ogsaa bortset fra saadanne voldsomme Udbrud har den grusomme Intolerance varet Aarhundreder igjennem, og Rigsgrundloven, den gyldne Bulle, opfører

---

*) Det er af typisk Betydning, at det første store Selskab i England for udenlandsk Handel, Merchants Adventurers, blev grundet 1296, altsaa under den samme Konge, som havde fordrevet Jøderne.

Kurfyrsternes Jøderegale ved Siden af deres Bjerg- og Toldregale!

Hvor den nationale Borgerstand og Kjøbmandsstand udviklede sig tidligere eller senere end paa Korstogenes Tid, der ere ogsaa Jødeforfølgelserne regelmæssig udbrudte tidligere eller senere. Saaledes mener f. Ex. Grätz, at Byzantium har været Udgangspunktet for alle Jødeundertrykkelser i Middelalderen. I Byzantium afbrødes Kultur-overleveringen fra Oldtiden aldrig fuldstændig, og denne Stad var i hele den tidligere Middelalder Kristenhedens første Handelsplads. I Italien, det først modne af de vestlige Folk, omtales allerede fra 855 en stor Jødefor drivelse, efterat det 5 Aar tidligere var blevet forbudt at lade jødiske Embedsmænd udøve Beskatnings- og Dommermyndighed over Kristne. 945 forbød Venetianerne deres Skibskaptejner at tage jødiske Passagerer med, hvad der dog tydeligt røber Handelsmisundelse som deres Bevæggrund. Det sydøstlige Frankrig, som har udviklet sig tidligere end det nordlige, var allerede i det 6te Aarhundrede mere fjendlig sindet imod Jøderne, ligesom der ogsaa senere har fundet særdeles tidligt organiserede Jødeforfølgelser Sted i Bezières og Toulouse. Vi minde om den skandaløse Historie, at en Jøde ved hver Paaskefest offentligt fik et Øreflgen, indtil Aar 1018 den fanatiske Uddeler af dette slog den ulykkelige Jøde ihjel!

Paa den anden Side har det østlige Tyskland meget længere behøvet Jødernes middelalderlige Handelsarbejde og netop derfor ogsaa skaaet dem meget længere. I Stendal fik saaledes 1297 enhver Jøde, som havde en Formue paa 10 Mark Sølv, Borgerret. 1204 fandtes der jødiske Grundejere i Schlesien. I Slutningen af det 13de Aarhundrede var en Jødes Ed ved Domstolene i Schweidnitz

og Glogau ligesaa gyldig som en Kristens. Ingen Kristen blev antagen som eneste Vidne imod en Jøde, og Jøderne stode umiddelbart under Hertugens Jurisdiktion. Gjorde en af dem Nødraab om Hjælp, og de kristne Naboer ikke hjalp ham, saa blev disse straffede med en Bøde af 30 Mark. For at bagtale en Jøde for Kristenmord var der den samme Straf, som vilde have truffet Jøden, hvis Beskyldningen var bleven bevist. Man ser heraf, at den offentlige Mening allerede var smittet af Jødehadet i det vestlige og mellemste Tyskland, men Øvrigheden gjør endnu Modstand mod Sygdommens Udbrud! I Wien befalede Konciliet af 1267, at Jøderne skulde betale $\frac{1}{10}$ af deres Agre etc., de kunde altsaa eje Jord*). — Gaa vi endnu videre mod Østen, saa er det bekjendt, hvorledes de polske Konger formelig have indkaldt Jøderne i Landet for at danne et Slags Borgerskab imellem Adel og Bønder, hvilket vilde være mindre farligt for Staten end de tyske Indvandrere. Man ved jo, hvor sildigt og vanskeligt der i de slaviske Folk overhovedet formaar at udvikle sig en egen, ægte, national Borgerstand! Vel have Jøderne i Polen, hvor de ere blevene talrigere end i noget andet Land, endnu ikke kunnet smelte sammen med Folkets Hovedmasse, og ere maaske endog en af de mægtigste Hindringer for Udviklingen af et national-politisk Borgerskab. Allerede det af Boleslaus 1264 givne af Casimir den Store 1334 bekræftede og Casimir den IV 1447 fornyede Privilegium tillader udtrykkelig Jøderne at benytte det samme Bad, som de Kristne, og at beholde

*) Da Maria Theresia 1746 vilde fordrive Jøderne fra Bøhmen, gjorde Statholderen Indsigelse derimod med den Indvending, at der blandt Prags kristne Beboere neppe var 2 eller 3 middelmaadige Kjøbmænd.

og arve de dem tilfaldne Adelsgodser. Heller ikke skulde de nogensinde stilles for en gejstlig Domstol. At de i Polen allerede nedsatte tyske Kjøbmænd og Haandværkere hørte til de ivrigste Modstandere af disse Privilegier, er forstaaeligt. — Særdeles godt behandledes Jøderne af de ottomanske Sultaner, som endog have taget fremmede Jøder i deres diplomatiske Beskyttelse. Ja, Bajazet I blev endog meget glad, da de fra Spanien fordrevne Jøder toge deres Tilflugt til ham; og tilvisse vare de Tyrkerne mindre upaalidelige Undersaatter end Grækerne og Armenierne, som de traadte i Stedet for.

Skjönt Jøderne i mange Lande havde maattet trække sig tilbage fra Varehandlen for de nationale Kjøbmænds Misundelse, saa have de dog endnu i lang Tid haandhævet Overvægten i den saakaldte Pengehandel eller Bankierforretning, og f. Ex. Erkebisen af Cøln lovede dem da ogsaa ikke at tillade Andre end dem at tage Rente af Laan. Denne Kjendsgjerning lader sig forklare af, at en saadan Pengehandel regelmæssig modnes senere end Varehandlen; den trænger i en særlig Grad til den internationale Forbindelse; hvortil kommer, at næsten alle højt udviklede Handelsfolk pleje at trække sig tilbage til Pengehandlen med deres store Kapitaler, naar de i Varehandelen begynde at overfløjes af yngre Rivaler. Da Jøderne gjorde dette, viste det Mislige sig snart: til de øvrige Grunde eller Paaskud til Had imod dem kom nu ogsaa Modsætningen imellem Skyldnerne og Kreditorerne, imellem Pauperismen og Kapitalismen. Mange Jødefølgeser i den senere Middelalder, i hvilke det fornemlig kom an paa at tilintetgjøre deres Gjældsbreve, maa opfattes som barbariske Kreditkriser, som en middelalderlig Form af, hvad der nutildags kaldes social Revolution.

Man kjender Sagnet om den evige Jøde, der som en Hævn for en ubetydelig Fornærmelse forbandes af Ham, som efter Historiens ægte Kilder selv paa Korset har bedt for sine Mordere! Dette gyselige Sagn er en Personifikation af det jødiske Folks almindelige Skjæbne efter Jerusalems Ødelæggelse i Forbindelse med dets flerehundredaarige Bissekræmmervandring og dets fortrykte Hjemløshed i den senere Middelalder. Men netop derfor kunde det ogsaa først i den senere Middelalder finde rigtig Anklang. Det synes først at være bleven omtalt i det 13de Aarhundrede af Mathæus Paris.

Forøvrigt har de nyere Folks nationale Borgerstand paa det højeste Kulturtrin rigeligt søgt at gjøre deres middelalderlige Uret imod Jøderne god igjen. Jødernes nyere Frigjørelse har navnlig fundet Modstandere i de Klasser, som i Middelalderen allermindst vare tilbøjelige til Jødeforfølgelser, nemlig iblandt Adelen og Gejstligheden; medens den egenligt er udgaaet fra Borgerstanden. I Italien f. Ex., som allerede henimod Slutningen af Middelalderen industrielt, politisk og literært havde naaet en Kulturhøjde, som Hollænderne først naaede i det 17de Aarhundrede, og de fleste andre evropæiske Folk først i det 18de og 19de, finde vi, at mange Stæder allerede i det 15de afgjort begunstigede det jødiske Bankierherredømme, at Kong Ferdinand af Neapel endog ophøjer en jødisk Livlæge i Adelsstanden, og at det selskabelige Samfund saa godt som slet ikke tager noget Anstød deraf. Ligesom Cromwell tillod, at de under Edvard I fordrevne Jøder kom tilbage, saaledes var ogsaa Holland i sin Blomstringstid Tolerancens klassiske Land for Jøderne. Den Indflydelse, som Revolutionerne 1789 og 1848, ligesom tidligere allerede den tyske Literaturs Blomstring

efter Lessing og Herder, have udøvet paa vort Emne, er før bekjendt til, at vi skulle opholde os derved. —

Det her betragtede Fænomen har sine Analogier hos mange Folk: De lade i Begyndelsen deres Handel besørge af et fremmed, højere kultiveret Folk, men siden, modnede, ofte under heftige Kampe, søge de at emancipere sig fra et saadant Formynderskab. Man kan virkelig her tale om en historisk Lov.

Vi tænke navnlig paa Fønikernes Stilling ligeoverfor Grækerne. Allerede i Homers Tid maa Handelen i Grækenland have været temmelig stor, saaledes som den i hans Skildringer af det græske Liv beskrevne Luxus og anselige Skibsfart viser. Men der gaves endnu ikke nogen national Kjøbmandsstand. I Almindelighed bragte den store Landbesidder eller byttebelæssede Kriger selv sine overflødige Produkter til Markedet og indkjøbte selv sine Fornødenheder. Saa agtet Sørøveren end var, saa gjaldt det dog, selv hos et idealiseret Søfolk som Fæakerne, for en Fornærmelse, naar man tiltalte en Fremmed som Kjøbmand. Kjøbmændene af Faget ere for Homer regelmæssig Udlændinge, nemlig Tyrrhener, Tapkier, men ganske i Særdeleshed Fønikier og de med Fønikien i Forbindelse staaende Kretenser og Lemniere; ligesom jo ogsaa de finere Erhvervsgrene, som Homer omtaler, mest ere fønikiske (eller ægyptiske). Fønikierne anlagde helst deres Handelsfaktorer der, hvor en Bugt ind i Landet fortil blev spærret af en Ø. Hvor de ikke besad faste Faktorer, blev de vel liggende et Aar i samme Havn for at sælge deres Ladning i Smaapartier og tage Fragt med tilbage. Man udstillede Varerne enten simpelthen paa Strandbredden eller under Telte, hidlokkede Kjøberen ved

Trompetskrald eller gik bissekræmmermæssig ind i Bøligerne. Navnlig besørgede Fønikierne Slavehandelen, som i den internationale Omsætnings Begyndelse spiller en saa stor Rolle.

Hvor skjævt Grækerne trods alle saadanne Tjenester saa til de fønikiske Kjøbmænd, fremgaar af de Betegnelser: «Forslagne», «Bedragere, som gjøre Menneskene meget Ondt», som tillægges dem. Paa den Tid, da Hesiods Historie blev skrevet, maa Grækernes egen Handel allerede være begyndt. Hesiod omtaler Handelsskibsfarten som et meget fordelagtigt Erhverv og kjender en Mængde kjøbmandsmæssig tekniske Ord. I Mellemtiden maa Grækerne have befriet sig fra det fønikiske Handelsformynderskab, men vistnok under lange Kampe, hvoraf der er blevet et dybt Indtryk i Sagnhistorien. Vi minde om Zeus Laphystios's Dyrkelse i Jolkos, Thessaliens Havn; om Medeadyrkelsen med dens Børneofre og Hierodulerne i Korinth; om Theseus Kampe med den fra Kreta kommende Marathonensiske Tyr, med Minothaurus og med Amazonerne, hvoraf Athenienserne saa længe vare stolte. Selv i Sagnet om den trojanske Krig kan man skimte saadanne Erin-dringer.

Af andre Fænomener fra Oldtiden, som kunne føres tilbage til den samme Lov, fremhæve vi her kun tre.

Efter Herodots Skildring var Lydierne paa Kræsus's Tid de fleste forasiatiske Folk, navnlig Perserne, langt overlegne i Kultur, ikke blot ved deres berømte Penge-rigdom, men ogsaa ved deres Vindskibelighed, Luxus og talrige Opfindelser; men rigtignok ogsaa i Henseende til den Slaphed i Sæderne, som saa ofte vansirer den højere industrielle Kultur. Herodot forsikrer, at de vare de første af alle bekjendte Folk, som prægede Guld- og Sølvmonter

og dreve Smaahandel (vel navnlig Handel med Levnetsmidler). Da Cyrus havde underkastet sig dem, tilbød han dem at bære Vaaben, men befalede dem derimod, at de skulde opdrage deres Sønner til Musik og Handel, for derved at blødgiggøre dem. I Virkeligheden have de siden den Tid forandret hele deres Levemaade. Saaledes fortæller Xenophon i sin Historie om den yngre Cyrus et meget interessant Exempel paa, hvorledes de senere ikke mere spillede en Rolle i den persiske Hær som Krigere, men som Leverandører og Marketendere.

De græske Kolonister paa det sorte Havs Nordkyst have længe besørget Skythernes Handelssager, rigtignok hyppigt afbrudte af Beboernes Barbari. Da Geterne havde ødelagt Oebia, klagede Skytherne over, at de saa uundværlige græske Kjøbmænd nu aldrig mere vilde komme til dem. De maatte derfor allerede i deres egen Interesse ønske Stadens Gjenopbyggelse, saaledes som Dio Chrysostomus fortæller i sin Borystheniske Tale.

Hvad endelig Romerne angaar paa den Tid, da deres industrielle Kultur var paa sit Højdepunkt, da var f. Ex. Antallet af deres Kjøbmænd i Numidien og Mauritanien saa stort, at Staden Cirta under den Jugurthinske Krig hovedsagelig kunde forsvares af disse. Paa Tiberius's Tid finde vi ogsaa i den sydtyske Kong Marbods Hovedstad romerske en Gros- og Detail-Handlere, som havde nedsat sig der.

Blandt de nyere Folk frembyde Italienernes levantinske Handelsfaktorier i Middelalderens sidste Aarhundrede ingen Analogi for vort Emne.

Derimod maa vi nævne, hvad Venetianerne opnaaede i Konstantinopel under Muhamed II. Alle disse Privilegier, der opnaaedes, kunne maaske tildels hidrøre fra Sultanens

Uvilje imod Genueserne, som saa heltemodigt havde understøttet det byzantinske Rige i dets Døds kamp; men for største Delen skriver deres Tilblivelse sig dog fra den Indsigt, at Tyrkiet som Stormagt trængte til Handelen, men endnu ikke var modent nok til at danne en national Handelsstand. Noget Lignende gjælder om de italienske Handelskolonier paa det sorte Hav Nordkyst, af hvilke f. Ex. Kaffa i Begyndelsen af det 15de Aarhundrede talte 21,000 Huse og i Midten af Aarhundredet næsten ligesaa mange Indbyggere og Rigdomme som Genua selv. Tartarkanen tog Italienerne med paa Raad ved Udnævnelsen af Statholderen; og deres Dommere havde ogsaa indenfor en vis Grænse Jurisdiktion over deres egne Undersaatter. Rigtig nok ophørte Alt dette, da Osmannerne 1475 erobrede Staden.

Paa en glimrende Maade have Nord- og Mellemitalienerne gjort deres større Handelsmodenhed gjældende i Begyndelsen af det 14de Aarhundrede, hvor saa mange af dem som Pengehandelsmænd udbredte sig til de nordligere liggende Lande. Dette er Grunden til, at der er kommet saa mange italienske Handelsord ind i de nordlige Landes Sprog, og forklarer mange Gadenavne, saasom Lombard-Street i London o. s. v. I Köln begynder Lombardernes Nedsættelse fra Aar 1300, og i England, hvor de nationale Kjøbmænds Misundelse ikke mindre ramte dem end Jøderne, fordrede Staden London 1289 rentud Lombardernes Fordrivelse. Men Kong Edvard I, netop han, som havde fordrevet Jøderne, afviste dette med den Bemærkning, at de fremmede Kjøbmænd gavnede Rigets Store. I Frankrig bleve de ved Ludvig X's Edikt 1315 stillede lige med Borgerne i de fire vigtigste Stæder,

og deres Afgifter bestemt regulerede; men i andre Stæder kunde de rigtignok kun drive Handel paa Aarsmarkedet.

Af de talrige Hanseatiske Faktorier have de i England og Nederlandene ingen Betydning for os, fordi disse Lande stod paa samme Kulturtrin som — og Flan- dern endog paa et højere Kulturtrin end — Nordtyskland. Men for Skandinaverne og det baltiske Havs Østkyst have Hanseaterne længe været Handelsformyndere, medens Centralisationen endog bestandig blev stærkere og Agent- ernes Afhængighed af Øvrigheden hjemme bestandig større. Kjøbmændenes oprindelige Uafhængighed, forsvandt efter- haanden saaledes, at Hansa'en mere og mere kom til at styre de paagjældende Landes Handel. Det viste sig, at et fremmed Folks merkantile Formynderskab, naar det ikke bliver afrystet, tilsidst kan føre til Underkuelse. Derfor bestræbte Landsøvrighederne sig allerede tidligt for at forhindre de fremmede Formyndere fra at fæste altfor dybe Rødder. Hakon Magnussen i Norge forbød Hanseaterne 1297 al Bissekramhandel, og 1348 bleve de udelukkede fra ethvert Samkvem overhovedet med Steder Nord for Bergen. Og selv i Bergen, hvor deres store Faktorium laa, var Beboerne dem oprindelig aldeles ikke gunstig stemte. Saaledes holdt Byraadet strængt paa, at der ikke blev solgt dem nogen Grund, og at der ikke tilstodes dem noget Lejemaal paa mere end nogle Uger. Først da Fribytteren Barthel Vot havde brændt Bergen, laante Hanseaterne Borgerne Kapital til at gjenopbygge den, fik derpaa Byggeplads til Pant og udvidede sig nu mere og mere. De norske Konger have ligesom de danske mere end en Gang forgjæves gjort Anstrængelser for at befri sig for Hanseaternes Handelsovervægt, endog ved Krig, saaledes som endnu Kristian II i Begyndelsen af

det 16de Aarhundrede, indtil det endelig lykkedes for det nationalt styrkede Rige i den 2den Halvdel af Aarhundredet. — For at frigjøre sig fra de preussiske Kjøbmænd op- hævede Lithauerne saaledes deres Nedsættelsesret, for- mente dem at drive Handel med Andre end Borgerne i Kowno, og udviste 1444 endog de preussiske Sprog- lærere.

I det 16de Aarhundrede hvilede det Handelsforlig, som Ivan IV sluttede med Dronningen af England, ligefrem paa den Tanke: først at indføre et højere dannet Folks Handelsformynderskab, som Skandinavien med Rette lige havde afrystet, til Held for det daværende Rusland. En saa vidtskuende Hersker som Iwan maatte sige sig selv, at Englænderne med deres Adgang over Archangel vilde være mindre politisk farlige for Rusland end Tyskerne, hvis Brohoveder i Pskow og Nowgorod havde givet begge hans Forgjængere og tildels endog ham selv saa stort Anstød.

Der findes fremdeles i Asien tre Nationer, som have en lignende Betydning for en udstrakt Kreds af Nabofolk, som Jøderne i vor Middelalder.

Der er nu for det Første Armenierne. De be- sørgede Pengehandelen i hele Nordasien, og i Forindien ydede de Briterne god Handelstjeneste. I Persien og Ægypten etc. vare og ere de endnu tildels Statsbankiers; i det sydlige Rusland, ved Nedre-Donau og i Turkestan en-gros-Handlere. Det minder om Jøderne, at de i deres oprindelige Hjemstavn overvejende drev Agerbrug og Kvægavl, og i Udlandet Industri, Handel og Pengeforret- ninger; ligeledes at de anse deres Sprog for det ældste i Verden siden Noah. Deres merkantile Stilling staar vist i Forbindelse med, at deres Land er et Slags forasiatisk

Schweiz, som ved sin Alpenatur næsten tvinger til periodisk Udvandring, ligesom ogsaa Adelens Ubetydelighed og den lokale Selvregerings Betydning minder om Schweiz. Hertil kommer desuden, at Armeniens Kultur, ligesom Jødernes, næsten uden Afbrydelse er overleveret fra Oldtiden. Schweizerne have i deres Nabolag Lande paa samme Kulturtrin, som de selv; men Armeniernes Nabolande ere meget raaere.

Banianerne, en indisk Kaste, beherske og har i mer end 1000 Aar behersket en stor Del af den indiske Handel, ligesom ogsaa Handelen paa Mozambik og paa Kysten af Gardafui til Babelmandeb. De laane Imanen af Oman Kapital til hans Kjøbmandsforetagender imod at faa hans Domæner og Told i Forpagtning. Perlehandelen er næsten ganske i Hænderne paa disse Folk, af hvilke der 1835 i Maskat omtrent var 1500 uden al kvindelig Omgang, hvorfor de for det Meste igjen vende hjem efter 15—20 Aars Ophold. De kunne kun udøve deres Guds-tjeneste i Stilhed og maa, naar de fortrædiges af Araberne, i Stedet for Blodhævn kun fordre en Bøde, men spille hyppigt svigagtig Bankerot, hvorfor de Bedragne da atter hævne sig ved Prygl. I Yemen maa de som Kjendetegn bære en særegen Dragt. Selv i Mekkas Havn Dschidda ere de fleste Bankiers Banianer; og deres merkantile Betydning viser sig bedst deri, at deres Sprog er blevet det almindelige Handelssprog (*lingua Franca*!) paa de arabiske Søpladser. Man vil saa meget lettere forstaa det Hele, naar man ved, at Banianer-Kasten selv i Ostindien i umindelige Tider har haft en lignende Stilling.

Hvad endelig Kineserne angaar, da ere de udbredte over hele det sydøstlige Asien. I Jawa, hvor der 1857 var 276,946 af dem, ere de Bankiers, Skatteop-

krævere og Bjergværksforpagtere. Paa Banka ere de Hovedentreprenører og Arbejdere i Tinbruddene, paa Borneo i Guld- og Diamantbruddene og drive ved Siden deraf desuden Haandværk og Handel. Ligeledes i Anam og Siam, hvor der skal leve $1\frac{1}{2}$ Million af dem, og hvis Hovedstad er halvt befolket af Kinesere. Overalt danne de gjerne Mellemmænd mellem Malayerne og Evropæerne, love vel hine højere Priser for deres Produkter, end de fordre af disse, men holde sig selv ved Vægtskaalen («die Wage sprechen lassen») mer end skadesløs for Differensen. Dertil kommer deres behændige Forslag og Prutten, hvortil Evropæerne ikke have Tid! Deres strænge Afsluttedhed fra andre Befolkninger og deres faste indbyrdes Sammenhold, ofte i edsvorne Korporationer, gjør dem ikke blot økonomisk stærke, men tillige ikke ufarlige i politisk Henseende ligeoverfor Regeringerne. — For at forklare disse mærkværdige Forhold, maa man ikke alene anføre den store Overbefolkning i saa mange kinesiske Provinser og den heraf følgende stærke Udvandringsdrift, der alligevel er forbunden med en dybt rodfæstet Vedhængen ved Fædrenejorden; men tillige det kinesiske Folks ældgamle, høje Kultur. Intet er urigtigere end den vidt udbredte Anskuelse, at Kineserne ere «udannede». De ere meget mere, paa Grund af et ikke ringe, men højst ensidigt Naturanlæg, et i høj Grad overdannet Folk, som snarere befinder sig i Nationernes Oldingealder end Barnealder. Fra Giov. Botero til Fysiokraterne have de betydeligste evropæiske Statslærde set op til dem, og en Mand som Leibnitz troede at sige Fransk mændene noget Behageligt, da han kaldte Frankrig det evropæiske Kina, og Kina det asiatiske Frankrig. I Virkeligheden ere mange af de vigtigste kinesiske Ejendommeligheder Karikaturer af den

høje Kulturs sædvanlige Fænomener, et advarende Exempel for os Evropæere og Kristne om, hvortil en ensidig Udvikling og Overvurdering af Forstanden, af det umiddelbart praktisk Nyttige, af den ydre Ro og Orden og af Centralisation og Politi kan føre.

Meteorologien som Faktor i den økonomiske Udvikling.

Af Cand. polit. E. Bilsted.

Blandt de Midler til at fremme den almindelige Velstand, som den nyeste Tid har bragt i Forslag, er ogsaa bleven nævnt en videregaaende Benyttelse af Meteorologien. Særlig paa de sidst afholdte statistiske Kongresser i St. Petersborg og i Buda-Pest har Spørgsmaalet været drøftet, og om man end ikke kan vente sig noget stort Udbytte af Forhandlinger, hvor den specielle Sagkundskab neppe har været stærkt repræsenteret, maa man dog være taknemlig for, at Opmærksomheden fra en saadan Kant er bleven henledet paa en Sag, af hvis Gjennemførelse der er spaaet den materielle Virken saa mange Fordele.

Ganske vist er den nye Videnskab endnu saa fjernt fra det Maal, den har sat sig, at den af de Love, hvis Opdagelse nødvendigvis er Forudsætningen for, at dens Anvendelse i det praktiske Liv skal betegne det store og væsenlige Fremskridt i økonomisk Henseende, der tilsigtes, kun, naar Alt kommer til Alt, kjender en eneste. Men ved Hjælp af denne Lov, om Vindens Afhængighed af Lufttrykket, og paa Grundlag af den iøvrigt noget vage Theori om den Retning, som Depressionerne hovedsagelig

vælge paa de forskjellige Steder af Jordkloden, har Viden- skaben dog arbejdet sig saa langt frem, at man allerede kan skimte store Muligheder. Det skyldes saaledes disse Opdagelser, at Sømanden nu formaar ved Iagttagelse af sit Barometer og Vindretningen at styre ud af en Orkan, at han kan være forberedt paa den under slige Omstænd- igheder saa hyppige Springen af Vinden, og at han fremfor Alt kan undgaa det farlige Centrum, hvor Bøl- gerne, der her mødes fra alle Sider i fuldstændig Vind- stille, jævnlig kunne slingre Skibets Master overbord og saaledes umuliggjøre enhver Tanke om Redning. Tillige have de meteorologiske Instituter, støttede til disse Theorier, kunnet foretage en omhyggelig og grundig Bearbejdelse af Tusinder og atter Tusinder af Skibsjour- naler for derigjennem at komme til Kundskab om de bedste og sikreste Søveje, og det er en Kjendsgjerning, at disse Anvisninger benyttes i et betydeligt Omfang, hvor de findes, og at Sømanden i høj Grad paaskjønner denne Virksomhed.

Den Side af Instituternes Opgave, som Folk i Al- mindelighed nære den største Interesse for, er imidlertid de Forsøg, der nu i de fleste Lande gjøres paa at forud- sige det kommende Vejrlig. Og det kan vel heller ikke nægtes, at der neppe findes et eneste Menneske, for hvem det ikke af og til kan være af den højeste Værdi at være underrettet derom blot nogle faa Timer i For- vejen. Man tænke blot paa de Ulykker, en Stormflod, pludselige Snefald eller Oversvømmelser kunne afsted- komme, paa den skadelige Nattefrost om Foraaret og Uvejr i Høsttiden o. s. v., ikke at tale om de Tusinder af Strandinger, der aarlig finde Sted, og af hvilke i det Mindste nogle kunne forebygges, eller paa de forfærdelige

Resultater, som blot en enkelt Cyklon kan frembringe under Troperne.

Fremgangsmaaden ved Forudsigelserne er meget simpel. Da Stormretningen paa vore Bredegrader er fra Vest til Øst, kommer det væsenligst an paa at have et tilstrækkeligt Antal paalidelige Observatorer i Vest for sig, der paa bestemte Tider af Døgnet telegraferer til Institutet, hvorledes Vejrforholdene ere over det paagjældende Sted. Disse afsættes paa et Kort, og der haves da et efter Stationernes Antal mer eller mindre fuldstændigt Billede af Atmosfærens Tilstand. Paa de Kriterier, som den erfarne Meteorolog lidt efter lidt samler sig om de sandsynlige Forandringer i denne Tilstand, baseres saa Forudsigelsen. Som man vil se, er Systemet saare ufuldkomment, og dog har det i Særdeleshed i Nordamerika, efter Sigende, vist forbavsende gode Resultater. I 1870 paabegyndtes i Washington Tjenesten for Stormvarsler til Havnene med en hel Hær af Observatorer. Tre Gange i Døgnet indsende disse pr. Telegraf deres lagttagelser til Centralinstitutet i Washington, hvor Kortene tegnes, og hvorfra Vejrforudsigelserne, «probabilities», saa telegraferes til alle vigtigere Pladser med Ordre til at hejse eller stryge Stormflag i de Havne, hvor en saadan Vejrforandring er sandsynlig. I den gamle Verden havde man ganske vist tidligere med afvejlende Held gjort Forsøg med lignende Stormvarsler, men intet Sted havde Stemningen saa afgjort været for Systemet som her, hvor Tilliden til den nye Institution fik et eklatant Udtryk i Skibsførernes Beslutning, ikke at forlade en amerikansk Havn, saalænge Institutets Stormflag vajede i den, en Beslutning, der varmt blev understøttet af Dampskibsselskaberne, Rederierne og Redningsvæsenet.

Et andet Bevis paa Befolkningens Deltagelse og Sympathi fik Institutet, da i 1872 den bekjendte Astronom og Hydrograf Commodore Maury holdt en Tale paa Landmandskongressen i St. Louis, i hvilken han foreslog, at man skulde virke hen til at skaffe Agerbruget de samme Fordele af Vejrforudsigelserne, som allerede vare blevne Skibsfarten til Del. Forslaget blev hilst med Begjstring, strax udspredd i et Antal af 20,000 Exemplarer og i en utrolig kort Tid realiseret, idet man fik de nødvendige Midler bevilgede og Institutets Virksomhed suppleret med en Tjeneste «for the benefit of commerce and agriculture». Til Fyldestgjørelse af dette Øjemed blev der udarbejdet en Vejrberetning paa Grundlag af Observationer, der anstilledes midt om Natten, denne blev telegraferet til 20 bekvemt beliggende Punkter i Landet og derfra sendt til alle Unionens 7000 Postbureauer, hvor saaledes Enhver, for hvem Omskiftelser i Vejrets Tilstand i Dagens Løb kunde have Interesse, tidligt om Morgenen selv kunde læse dem.

Maury's Forslag gik iøvrigt saavel her som i den Form, hvori det senere blev fremsat paa den statistiske Kongres i St. Petersborg, meget videre, idet det var hans Plan at faa sammenkaldt en international Kommission til at behandle Spørgsmaalet om Etableringen af et hele Jordkloden omfattende Net af Stationer med det dobbelte Formaal dels at tjene som Støtte for de meteorologiske Forudsigelser og dels at træde i den agronomiske Statistiks Tjeneste. Dette Sidste skulde opnaas ved, at Observatorerne paa visse Tider af Aaret indsendte til Centralinstitutterne saa fyldige Beretninger som muligt om de atmosfæriske Fænomeners Forekomst og Indflydelser paa Vegetationen og Alt, hvad dermed staar i Forbindelse,

samt nøjagtigt udfyldte Skemata om Høstens Udfald i den paagjældende Egn. En planmæssig Bearbejdelse og hurtig Offenliggjørelse af disse Skemata vilde da kunne tjene som en ypperlig Vejledning for Landmændene med Hensyn til deres Produkters Værdiansættelse, ligesom den hele Virksomhed vilde bidrage til at kaste Lys over mange paa Agerbrugets Omraade hidtil uopklarede Forhold.

Det kan ikke nægtes, at der er noget Tiltalende ved Planen, og forsaavidt Maury havde indskrænket sig til at foreslaa den iværksat med det Formaal at fremskaffe et paalideligt Materiale til videre Bearbejdelse af Fagmændene, Noget, som Institutterne hidtil i høj Grad havde savnet, eller for at faa samarbejdet de forskellige Landes endnu noget uensartede Systemer til et, saa kunde der fornuftigvis ikke godt indvendes Noget derimod, og Meteorologerne have ogsaa fra alle Sider ydet Forslaget deres Understøttelse. Men Sagen er den, at Maury ser med et ganske anderledes sangvinsk Blik paa Meteorologiens Formaaenhed, end en ædruelig Betragtning af dens virkelige Tilstand tillader, og ødsler med Løfter om de glimrende Resultater, der skulde tilvejebringes for hele den økonomiske Udvikling, naar hans Ideer realiseredes. Maury begynder sin Tale med at sige: «Ethvert Menneske maa fra Naturens Haand være Meteorolog, thi hans Høst er jo Resultatet af meteorologiske Love og altsaa afhængig af den Indflydelse, som disse Love udøve paa den voxende Afgrøde. Naar man da ser hen til de store Fremskridt, der i de sidste 18 eller 20 Aar ere gjorte i Kjendskaben til denne Videnskab, og man tager Hensyn til, at det er den maritime Kongres i Bryssel, der har givet Impulsen til de videnskabelige Undersøgelser, der have fundet Sted

i denne Retning, kan man da ikke med Grund forudsætte, at Fremtidens Meteorologer ville blive i Stand til med en tilstrækkelig Grad af Sandsynlighed at forudsige de kommende Aarstiders klimatologiske Karakter til lige Gavn for Agerbruget og Skibsfarten?» Og senere: «Enhver Bevægelse, der opstaar i Atmosfæren lige fra den milde Vestenvind til Orkanen, skyldes Solen. Det er den, der suger Vandet fra Havet og danner vore mægtige Strømme, eller som lader det falde ned som velgjørende Regn. Den Varmemængde, den lader Jorden blive til Del, er Aar for Aar lige stor. Det Kvantum Vand, der findes i Havene, Søerne, Floderne o. s. v., er altid lige stort, ligesom ogsaa den Del deraf, der aarlig fordampes for atter at falde ned som Regn, Hagl, Sne og Rim. Kun den Del, som hver enkelt Egn af Jordkloden bliver velsignet med, varierer fra Aar til andet. Dersom vi nu — hvad det foreslaaede Systems Realisation vilde gjøre sandsynligt — kunde forudse, hvilke Dele af Jordkloden, der vilde faa for megen og hvilke for liden Nedbør, maatte Landmændene, naar de i Tide bleve satte i Kundskab derom, kunne drage Fordel deraf og indrette deres Virksomhed, eftersom de kunde gjøre Regning paa en tør eller fugtig Tid, en kold eller mild Vinter.» Med andre Ord: Maury vil ved saa vidt muligt at fuldstændiggjøre det nuværende System for Forudsigelserne ikke alene skabe Betingelserne for, at Agerbruget kan komme til at nyde de samme Fordele af Instituternes Virksomhed, som Skibsfarten nu har, men han lover med fuldt Alvor, at Forudsætningerne hermed ville være givne for Løsningen af alle de Problemer, som Meteorologien har sat som sit Maal. Her er det imidlertid, at Maury gjør sig skyldig i Overdrivelser, som, hvis de bleve tagne for gode Varer,

kun kunne føre til Skuffelse. Maury staar paa det nu-gjældende Systems Standpunkt og ser ikke engang ud over en Ordning, hvor Telegrafvæsenet i Grunden spiller den væsenligste Rolle. Men aldeles bortset fra den Forstyrrelse, som Linjernes Afbrydelse eller Telegraffejlene udøve paa Forudsigelserne — man regner 7 Fejl i 100 Ord, og det er let forstaaeligt, at blot en enkelt Fejl i en meteorologisk Cifferdepeche kan være af afgjørende Betydning — er det neppe tænkeligt at faa den største Del af Jordkloden, nemlig Havet, til saa ofte, som nødvendigt er, at fortælle Institutterne, hvorledes Lufttrykket, Vind- og Varmeforholdene ere over det. Og om man ogsaa engang i en fjern Fremtid fik bragt det dertil, at Havet blev oversaaet med flydende Stationer, forsynede med selvregistrerende Apparater og selvstændige Telegrafledninger — det kan akkurat tænkes — saa vilde der alligevel kun kunne være Tale om en paa Sandsynligheden grundet Forudsigelse af Vejrliget for de følgende 8 à 10 Timer. Et saa indtrængende Studium af Meteorologien, der betinger fuld Klarhed over de udviklede Naturlove, der styre Fænomenerne paa dette Omraade, er som sagt endnu ikke gjort, og kommer man saa vidt, at der engang med Sikkerhed kan bygges paa Klimatets Karakter for det kommende Aar — hvilket er højst problematisk — ja, saa er man fornuftigvis helt inde paa andre Systemer end det, der for Tiden er det gjældende, og saa vil tillige Realisationen af en nok saa omfattende Plan paa det nuværende Grundlag være et tilbagelagt Stadium.

Naar Stormvarselsystemet, som det er organiseret i Nordamerika, har vist et saa gunstigt Resultat og er blevet hilst som et virkelig økonomisk Fremskridt, medens man i Evropa hidtil har forholdt sig noget kjøligt over-

for den hele Sag, saa ligger denne Forskjel i Opfattelsen simpelthen i, at der paa det førstnævnte Sted arbejdes under ulige gunstigere Vilkaar end i Evropa. Saa godt som alle de amerikanske Storme have en betydelig Landstrækning at passere, inden de naa Havnestæderne paa Østkysten, og Institutet kan saaledes paa Grund af det store Antal Stationer, det raader over, altid forud være underrettet om deres Ankomst og forfølge deres Udvikling eller Opløsning under Passagen. Hermed være det naturligtvis ikke sagt, at enhver Forudsigelse slaar til, som Institutet har givet den, det hænder endogsaa ret jævnligt, at en bebudet Storm helt udebliver, idet det er Institutets Princip hellere at varsle for meget end for lidt. Af de bebudede Storme ere dog mellem 70 og 80 pCt. virkelig indtrufne.

Hvad angaar Institutets Virksomhed i Agerbrugets Tjeneste, da ligger det jo i Sagens Natur, at de Erfaringer, der hidtil kunne være høstede, ikke berettiger til at drage nogen Slutning om, hvorvidt Landmændene have haft nogen egenlig Gavn deraf. Skjønt det paastaas af dem, der have ivret for Sagens Gjennemførelse, turde det dog være tvivlsomt. Den, der nemlig med nogen Opmærksomhed har fulgt de løse Antydninger om de sandsynlige Forandringer i Vejrligets Tilstand, der fra dette det bedst situerede og bedst betjente Institut gives for Strækninger, der ere mange Gange større end Danmark, og som tillige véd, hvilke mærkværdige Forandringer et Minimum kan undergaa i et ganske kort Tidsrum, hvorledes det kan skifte Form, dele sig, opløses eller forstærkes, hvorledes det snart passerer hurtigt over en Egn, snart langsomt, snart optræder med Storm og snart med Regn, vil ikke let kunne forestille sig, hvilke Fordele der for en Land-

mand kunne være forbundne med at modtage en saadan Vejrberetning. For Sømanden har det mindre at sige, om han opholdes et Par Dage ved at vente paa en Storm, der ikke kommer, eller om han ved forhastede Signaler fra Kystsemaforer bringes til at forandre sin Kurs; han kan endda finde sin Regning ved at følge Meteorologernes Anvisninger, men for Landmanden stiller Sagen sig dog ganske anderledes. For ham kommer det væsenligst an paa Foraar og Efteraar at vide, om han kan vente Regn eller tørt Vejr, Varme, Nattefrost o. s. v., men en saadan Nøjagtighed i Angivelsen er det paa Videnskabens nuværende Trin en haabløs Umulighed at skaffe; det er kun Hovedkarakteren af det kommende Vejr for et større Omraade, et Institut tør angive; iøvrigt maa det overlade Læseren ved selvstændig iagttagelse af Barometer, Thermometer og Vindforhold at supplere det Manglende. Men hvor mange Landmænd ville gjøre sig den Ulejlighed? Maaske man i Nordamerika, hvor Meteorologien hører til Skolefagene, og hvor desuden de bedste Betingelser for nogenlunde paalidelige Forudsigelser ere tilstede, virkelig viser en saadan Interesse for Sagen, at man der fæster mere Lid til Institutets Kriterier end til sine egne som oftest temmelig kuriøse Vejrmærker. Men man forestille sig blot, at en Landmand herhjemme skulde indrette sig i Høstens Tid efter den Vejrberetning, vi daglig læse i vore Blade, — og han vil ikke, hvor mange Stationer vort Institut end supplerer sig med, kunne faa en nøjagtigere og paalideligere Forudsigelse end den, der kan læses mellem Linjerne i denne, — man tænke sig, at han om Morgenens læser et Telegram fra Institutet, der paa Grund af et Barometerfald her og en Varmestigning hist bebuder en sandsynlig Vejrforandring med Regn

eller Blæst, at han derfor opsætter de Foranstaltninger, han har truffet, og at Vejrforandringen saa indskrænker sig til lidt Graavejr i den Del af Landet, hvor han bor, medens den øvrige Del bliver stærkere berørt af Forandringen, eller at Vejrforandringen kommer 24 Timer senere end forventet, eller at den indtræffer omtrent samtidig med dens Bebudelse — og alt Sligt kan Institutet virkelig ikke indestaa for — hvor stor Tillid tror man saa, at vore Landmænd i Længden ville vedblive at nære til en saadan Institution, eller hvor mange Ofre vilde denne Foranstaltning vel være værd? Som Forholdene ere i Danmark, ville de faktisk stille sig for hele den overvejende Del af Europas Vedkommende, der begrænses af Atlanterhavet, idet de fleste atmosfæriske Forstyrrelser allerede ville være lige inde paa Livet af Institutterne, naar de skulle varsle dem. Der udgives Vejrberetninger og Stormvarsler i alle Lande, og den engelske Befolkning vil f. Ex. hver Morgen kunne se en saadan med tilhørende Kort i «Times» og andre Blade, men man har endnu ikke sporet, at Agerbruget i England derfor har begyndt en ny Guldalder. I Frankrig har man endogsaa siden 1873 været ifærd med at realisere Maury's Tanke i saa nær Overensstemmelse med den oprindelige Plan som muligt, og ifjor var Systemet organiseret i tre Departementer. Det af Le Verrier i den Anledning udstedte Program gaar ud paa, at der i hvert Departement oprettes frivillige meteorologiske Kommissioner med Præfekten som Formand. Disses Opgave er da den at være Pariser-Observatoriets Substituter i de paagjældende Egne, idet de skulle modtage Vejrtelegrammer fra dette, sende dem kommenterede videre til de andre Departementer, varsle disse om kommende Uvejr og i

det Hele taget i det størst mulige Omfang offentliggjøre deres egne Anskuelser om det kommende Vejrlig ved i enhver større Landsby at lade ophænge et dagligt Vejr-kort paa et iøjnefaldende Sted ved Siden af en Samling meteorologiske Instrumenter, saa at Befolkningen lidt efter lidt kan lære at føle Interesse for denne Virksomhed. Tillige skulle Kommissionerne have deres Opmærksomhed henvendt paa de topografiske Forholds, saasom Højdedrags, Skoves og Vandløbs Indflydelse paa de meteorologiske Fænomeners Forekomst og Udvikling samt disses Indvirkning paa Vegetationen, specielt Agerbruget, og give Indberetninger desangaaende til Observatoriet i Paris. Den hele Virksomhed vil, for saa vidt den udvikles i sit hele Omfang, komme til at danne en fortræffelig Illustration til den ovenfor udviklede Anskuelse om Systemets Anvendelighed i Evropa med den Undtagelse, at der her neppe engang vil skaffes brugeligt Materiale tilveje, eftersom der slet ikke fordres nogen videnskabelig Uddannelse af Observatorerne saaledes som i Amerika, hvor disse maa gennemgaa en lang og besværlig Skole, inden de tages i Institutets Tjeneste. Hvorvidt den Gren af Kommissionernes Virksomhed, at skabe Interesse for Meteorologien i Befolkningen, vil lønne sig, skal jeg lade være usagt, men det turde maaske være tilladt at opkaste en beskedent Tvivl i saa Henseende, naar man har læst adskillige af disse Vejrprofetier, af hvilke de fleste ere støbte i den Form: «Hvis Vinden vedbliver at være sydvestlig, og hvis Barometret vedbliver at falde, vil der være størst Udsigt til Regn». «La nature», der har blæst stærkt i Trompet for den hele Foranstaltning, slutter en Oversigt over den saaledes: «Dette System er endnu ukjendt i det øvrige Evropa, der kun

venter paa at se os i Arbejde for at drage Fordel af vore Erfaringer og efterligne os, som det har gjort med vore Stormvarsler til Havnene, hvortil vi have givet Exemplet.» Naar henses til, at Frankrig er det Land, hvorfra Meteorologerne hidtil have hentet det tarveligste Materiale, og hvor det har varet længst, inden de nyere Theorier have vundet Indpas, falder det noget vanskeligt at tro paa et heldigt Resultat, saa meget mere, som den hele meningsløse Ordning med frivillige Kommissioner, om hvis Medlemmers Brugbarhed — Præfektens indbefattet — Observatoriet i Paris intet Begreb kan have, danner et komisk Sidestykke til det System, som Institutet i Washington har indført med højtlønnede og stærkt kontrollerede Observatorer.

Hele Spørgsmaalet vil jo snart blive taget under Overvejelse paa den meteorologiske Kongres, der i Aar skal samles i Rom, men hvilke Resultater denne end maatte komme til med Hensyn til Gjennemførelsen af Maury's Plan, saa er saa meget dog sikkert, at man i den Henseende hverken vil kunne hente nogen Spore fra det Exempel, som de franske Meteorologer have givet paa deres Lyst til at være de Første, eller er berettiget til at drage Slutninger fra de maaske heldige Erfaringer, der ere gjorte i et Land, hvor Forholdene ere ulige gunstigere for Sagens Fremme end i Evropa. Det vilde naturligvis være urimeligt at paastaa, at Agerbruget slet ingen Gavn skulde kunne høste af en systematisk Undersøgelse af dets Forhold til de meteorologiske Fænomener men det maa erindres, at en Ordning som den paatænkte vil kræve meget betydelige Ofre — thi at man ad Frivillighedens Vej ingen Vegne kommer, har Erfaringen nok som lært — og Spørgsmaalet bliver da, om det paa

Meteorologiens nuværende Udviklingstrin af den Grund vil være værd at sætte et saa kompliceret Apparat i Bevægelse. Det er saa meget mere berettiget at betvivle Hensigtsmæssigheden heraf, som hele den Side af Planen, der gaar ud paa at skaffe paalidelige Høstberetninger, forsaavidt den i det Hele taget kan realiseres, meget vel vil kunne sættes i Scene, uden at Meteorologien faar det Mindste at skaffe dermed, og som, hvad der forhaabenligt er godtgjort, den anden Gren af den paatænkte Virksomhed, Vejrforudsigelserne, ingensomhelst Betydning ville faa for Agerbruget.

Alene i den Omstændighed, at det ikke er mere end 25 Aar siden, at man paabegyndte Oprettelsen af meteorologiske Instituter, og at det først er den allernyeste Tid, der har skabt et brugbart Fundament, paa hvilket en rationel Bearbejdelse af Meteorologien kan finde Sted — endnu i 1875 udkom der, endogsaa med Understøttelse af den preussiske Regering, et kuriøst Værk om den bekjendte Stormflod af 13de November 1872, der naaede Toppunktet af alt Nonsens i Retning af Ækvatorial- og Polarstrømninger — alene deri maatte der dog ligge en Opfordring til ikke at gjøre Meteorologien en saadan Bjørnetjeneste som at stille den op som en Faktor i Udviklingen, der repræsenterede Besparelser af Millioner, saaledes som baade Maury og hans franske Eftersnakkere have debiteret. Meteorologien bør helst have Lov til endnu et halvhundrede Aar eller mere at arbejde sig fremad i Stilhed, inden den yderligere gjør sig gjældende i det praktiske Liv; de meteorologiske Instituter i Evropa have foreløbig nok at gjøre ved at yde Skibsfarten deres bona officia, og det vilde da i hvert Fald være det rigtige at afvente en Anerkjendelse for gode Forudsigelser

fra den Kant, førend de indlade sig paa den ulige vanskeligere Opgave at fyldestgøre Agerbrugets og Industriens Krav i denne Retning. Men en saadan Anerkjendelse vil rimeligvis lade vente længe paa sig.

Til Slutning blot et Par Bemærkninger om det københavnske Institut. Man behøver sikkert ikke mange meteorologiske Forudsætninger for at være paa det Rene med, at dette Institut paa Grund af Danmarks Beliggenhed med Vand paa saa godt som alle Sider er saare ugunstigt stillet som Vejrforudsiger, fordi det ikke nogensinde kan have Sikkerhed for, at et Minimum, der er ifærd med at arbejde sig over mod os, ikke skifter Karakter ved at passere Nordsøen og Kattegat. Det er i Erkjendelsen heraf, og vel ogsaa fordi vore Morgenblade have faaet den besynderlige Ide at optage dets Vejrbetning, der gjælder et Døgn førend den saaledes kommer Læserne i Hænde, at det har indskrænket sin Virksomhed i det praktiske Livs Tjeneste til en tør Angivelse af de faktiske Forhold i en saadan Form, at Læseren maa have visse Forudsætninger for at kunne benytte den, samt til at varsle nogle af vore Havne i Tilfælde af truende Storme. Iøvrigt har det i den korte Tid, det har bestaaet, allerede vidst i flere Retninger at skaffe sig en smuk Anerkjendelse fra den videnskabelige Verden i saa godt som alle civiliserede Lande, af hvilke flere endogsaa have benyttet vort Instituts Organisation som Mønster. Det er derfor saa meget forunderligere at se, at Finansudvalget i Aar ikke alene vil nægte det en lille Bevilling, men tillige truer med at beklippe dets iforvejen saare tarvelige Budget, forsaavidt Institutet ikke ser sig i Stand til at virke mere for det Almenes Interesse ved at sende Vejrtogrammer til de lokale Blade og til alle Havne. Hertil er imidlertid

at bemærke, at en saadan Foranstaltning — bortset fra, at den ikke vilde være til nogensomhelst Gavn, i alt Fald ikke saalænge Danmark ingen telegrafisk Forbindelse har med Færøerne og Island — vilde medføre meget betydelige Omkostninger, idet Institutet saa var nødt til at supplere sig med en telegrafisk Tjeneste ogsaa for Natten. Den hele Opfattelse hviler vistnok paa en Miskjendelse af Institutets Opgave, der er saa mangeartet og ligger saa fjernt fra den nævnte Fordring, at det vilde være Synd, fordi det ikke kunde fyldestgøre denne, derfor at hæmme det i dets øvrige fortjenstfulde Virken.

Efterskrift.

Efterat nærværende Artikel var indsendt, har Folketinget imidlertid, trods den skarpe Affattelse, som Finansudvalgets Betænkning havde angaaende den forlangte Bevilling til det meteorologiske Institut, uden videre Omtale og uden Betingelser vedtaget Ministeriets Indstilling, der selvfølgelig uforandret er optaget i den provisoriske Finanslov.

Turgot.

I. Turgot i 1774*).

I 1774 var Turgot 47 Aar gammel. Han var i sin kraftigste Alder. Dupont de Nemours, der havde al Lejlighed til ret at iagttage ham, giver følgende Billede af ham: «Hans Ansigt var smukt; hans Skikkelse høj og vel proportioneret. Han hadede al Affektation og holdt sig ikke meget rank. Hans lysebrune Øjne udtrykte godt den Blanding af Fasthed og Blidhed, der udgjorde hans Karakter. Hans Pande var hvælvet, høj, aaben, ædel og klar; hans Træk udprægede; hans Mund rød og uskyldig; hans Tænder hvide og smukt stillede. Han havde, navnlig i sin Ungdom, et Halv-Smil, der har skadet ham, fordi Folk, som ikke kjendte ham, næsten altid troede at se deri et Udtryk af Ringeagt, uagtet det i Virkeligheden oftest kun udtrykte Uskyldighed og lidt Forlegenhed. Efterhaanden som han levede mere med Verden, rettede han det. Han havde et brunt, rigt,

---

*) Af P. Foncin: Essai sur le ministère de Turgot. Paris, Germer-Baillière & Cie., 1877 — et udmærket, omfangsrigt (622 store Sider) Værk, der med den største Grundighed og Omhu giver en Fremstilling af Turgot som Minister i de saa indholdsrige Aar 1774—76.

særdeles smukt Haar, der med en naturlig fri Ynde faldt ned paa Skuldrene. Han havde en temmelig livlig Farve og en meget hvid Teint, der forraadede den mindste Sindsbevægelse. Der har aldrig levet nogen Mand, hvis fysiske og moralske Natur gjorde Forstillelse mere umulig. Han rødmede med en altfor stor Lethed, ligegyldig hvad Grunden var.»

«Han kunde ikke forstille sig», siger Condorcet. «Hans Had til de Slette og Foragt for Fejghed og Lavhed afprægede sig uvilkaarligt i hans Ansigt, Blik og Mine. Hans Mangel paa Herredømme over sit Ydre, der skrev sig fra hans Sjæls Oprigtighed, bidrog, ligesaa meget som den tvungne Opdragelse, han havde faaet, til den Frygtagtighed og Forlegenhed han havde, naar han var blandt Folk.»

«Denne Minister», siger Sénac de Meilhan, «havde et smukt og majestætisk Ansigt og ligefremme Manerer. Han rødmede let, og hans Forlegenhed kunde være en Virkning af Frygtagtighed eller af en urolig og pirrelig Egenkjerlighed. Hans Ydre var koldt, og hans Ansigt antog et bestemt Udtryk af Ringeagt, saasnart Folk ved deres Karakter eller Meninger vakte denne Følelse hos ham.»

«Turgots Ansigt», siger Montyon, «var smukt og majestætisk. Men hans Fysionomi var hverken blidt eller behageligt, manglede et bestemt Udtryk og havde noget Forvildet ved sig. Turgots Manerer vare ikke blottede for en vis Adel, og vare dog samtidigt kejtede og forlegne. Der var en vis Kejtethed i alle hans Bevægelser. Naar han var i Selskab, syntes han at være i et ham fremmed Element, og han var intetsteds paa sin Plads undtagen i sit Studereværelse.»

Som man ser, stemme hans Samtidiges Udtalelser overens med Hensyn til hans strenge Skjønhed, Frygtagtighed og Kejtethed. Der er derimod nogen Forskel paa Fortolkningerne. Denne Forlegenhed, der forekom Condorcet at være en Virkning af Ærlighed og Oprigtighed, kunde gjerne, hvis man skal tro Sénac de Meilhan, være et Udtryk af Forfængelighed og Egenkjerlighed, og Dupont de Nemours læser en Blanding af Fasthed og Blidhed i disse Øjne og dette Ansigt, hvor Montyon intet Udtryk ser ja endog finder Forvildethed. Disse Modsigelser kunne forklares ved Bevægeligheden i Turgots Fysionomi. Han betragtede Folk i Overensstemmelse med den Agtelse og Godhed, han havde for dem. Man vænnede sig til at betragte ham, saadan som han var mod En, og skildrede ham i Overensstemmelse hermed. Naturligvis spillede Partiskheden ogsaa en vis Rolle. Dupont de Nemours ærede i ham en Lærer; Condorcet var hans Ven; Sénac de Meilhan beundrede ham, uden at være blændet af ham; Montyon hadede hans Ideer, om han end var nødt til at yde hans Dyd Anerkjendelse.

Allerede i sin Barndom havde han givet Beviser paa denne overdrevne Frygtagtighed, hvorom hans Biografer tale. «Der er under hele hans Barndom», fortæller Morellet, «idelig blevet heglet paa ham, ikke af hans Fader, der var en forstandig Mand, men af hans Moder, der fandt ham tvær, fordi han ikke bukkede smukt, og fordi han var sky og tavs. Han skyede det Selskab, der kom hos hende, og jeg har hørt Fru Dupré de Saint-Maur, der besøgte Fru Turgot, sige, at han undertiden skjulte sig under en Sofa eller bag et Skjærnbrædt, hvor han blev, ligesaa længe Visiten varede, og hvorfra man maatte trække ham frem, naar man vilde have fat paa

ham.» I Seminariet «vilde hans Beskedenhed og Tilbageholdenhed have gjort en ung Pige Ære. Den mindste lille Tvetydighed i et vist Kapitel fik ham til at rødme lige op til Øjnene og bragte ham i den yderligste Forlegenhed».

Han udtrykte sig med Vanskelighed, i det Mindste offentligt. Han led under sin Mangel paa Veltalenhed, og han havde søgt at overvinde den; den skrev sig imidlertid ikke, som hos saa mange Andre, fra Mangel paa Aand eller Forvirring og Uorden i Tankerne. Naar han var i en snæver Kreds af Venner, talte han gjerne og undertiden med en overordenlig Varme.

Gigt var en arvelig Svaghed i hans Familie; hans Fader og hans Broder døde deraf. Selv fik han det første Anfald af Gigtsmerter i en Alder af 33 Aar. Maaske bidrog denne Svaghed, hvoraf han led grusomt, til senere at gjøre hans Sind mørkt. Man siger, at Gigt beforder intellektuelt Arbejde; hvis denne Paastand var begrundet, vilde Turgot kunne anføres som Exempel.

Han var alvorlig. Familien Turgot var i det Hele alvorlig; den bestod navnlig af alvorlige Personligheder, Øvrighedspersoner etc. Han tørstede efter Kundskaber og lod sig aldrig forstyrre i sit Arbejde ved Adspredelser. Hans Hukommelse var vidunderlig, hans Arbejdskraft uhyre. Der er mange Forfattere, som have skrevet større Værker end han; men der er kun faa, som have syslet med saa store og saa mange forskelligartede Arbejder, som han. I en ung Alder havde han med Held studeret Fysik, Kemi, Geologi, overhovedet Naturvidenskaberne. Ogsaa den æsthetiske og filosofiske Literatur satte han sig tidligt ind i. Han havde Sprogtalent. Han skrev Engelsk korrekt og med Lethed. Han kunde Tysk

Italiensk, Græsk, Latin. Han studerede Hebraisk og Spansk. Han oversatte Stykker af Shakespeare, Hume, Tucker, Pope, en Del af Klopstocks Messias, første Bog af Gessners Idyller, nogle Scener af Pastor Fido, Begyndelsen af Iliaden, en Mængde Brudstykker af Cicero, Cæsar, Ovid, Tacitus, Horats, Tibul, Virgil, største Delen af Højsangen m. m. Han var Modstander af saakaldte fri Oversættelser og søgte at vise, at man kan oversætte aldeles ordret og samtidigt dog smukt. Til Encyklopædien leverede han Artiklen «Etymologi», et klart, interessant Resumé af hans filologiske Undersøgelser. Fantasi manglede han ikke ganske; men det var en reflekteret Fantasi, ikke nogen sand digterisk. Han var ikke Digter, uagtet han dog selv var meget nær ved at tro det; men sine digteriske Værker skjulte han omhyggelig for Offenheden. Kun nogle faa fortrolige Venner gjorde under hans levende Live Bekjendtskab med hans poetiske Talent. Det er bekjendt, at Turgot er Forfatteren til det berømte Vers om Franklin:

Eripuit cælo fulmen, sceptrumque tyrannis.

Turgots Stil manglede Relief. Enkelte af hans Billeder have dog gjort en vis Lykke. Det af National-økonomerne bedst kjendte er vel dette: «Man kan betragte Rentefoden som en Art Niveau, under hvilket alt Arbejde, al Kultur, al Industri, al Handel ophører. Det er som et over en udstrakt Egn udbredt Hav: Bjergtoppene hæve sig op over Havet og danne frugtbare og dyrkede Øer. Efterhaanden som Havet faar Afløb, efterhaanden som det falder, komme først Skraaningerne, derefter Sletterne og Dalene frem og bedækkes med al Slags Produktion. Havet behøver kun at stige eller falde

en Fod, for at udstrakte Sletter ville blive oversvømmede eller overgivne til Dyrkning.»

Turgot var oprindelig bestemt for den gejstlige Vej. Det var hans Families Ønske, at han skulde gaa den. Han gjorde gode Fremskridt, men følte ikke Theologien som sit Kald. Han skrev til sin Fader, at han ønskede at opgive Theologien, og Faderen maatte indrømme hans Grundes Berettigelse. Men hans Kammerater dadlede ham for hans Beslutning og tilskrev ham: «Vi ere alle af den Mening, at Du staar i Begreb med at gjøre en Handling, der strider mod din Interesse. Du er en yngre Søn, altsaa fattig. Embedsvejen kræver en vis Velstand; ellers kommer Du ikke frem af den. Hvis Du bliver paa den Vej, dine Forældre have sat Dig paa, kan Du være vis paa at gjøre Carriere, og Du vil i en ung Alder kunne blive Biskop. Det vil være en let Sag for din Familie at skaffe Dig en Bispestol. Naar Du har opnaaet den, kan Du virkeliggjøre dine skjøne Drømme; uden at ophøre at være Kirkens Mand, vil Du kunne være Statsmand, saa meget Dig lyster, og Du vil kunne skaffe alle dem, der ere undergivne din Administration, alle Slags Goder. Tænk herpaa. Det afhænger af Dig, om Du vil gjøre Dig nyttig for dit Land, erhverve stor Berømmelse, og maaske bane Dig Vej til Ministeriet. Men hvis Du selv lukker Døren for Dig, vil Du kun faa Processer at dømme i, og Du vil paa smaa private Sager spille dit Geni, der er bestemt for de største offentlige Anliggender.»

Turgot svarede: «Jeg er overordenlig rørt over den Interesse, I viser mig, og over den Følelse, af hvilken den har sit Udspring. Der er meget Sandt i, hvad I siger; men behold eders Raad for Eder selv, siden I kan følge det. Skjønt jeg holder af Jer, forstaar jeg ikke

ganske, hvorledes I er skabte. Hvad mig angaar, er det mig umulig at fordømme mig til at skjule mit Ansigt hele mit Liv under en Maske.»

Saaledes forlod Turgot den gejstlige Vej. Han alene blandt alle sine Venner foretrak sin Selvagtelse og sin Samvittigheds Fred fremfor Rigdommens og Æresbevisningernes Fristelser. Der er ingen Tvivl om, at Turgot i sin Ungdom ja selv i en noget modnere Alder var troende. Der er ingen Grund til at betvivle Ærligheden af de to Taler, han skrev ved Sorbonne. Dengang var han 23 Aar. Han viser sig her som overbevist Kristen. Han taler med Ærbødighed om den hellige Skrift, Syndfloden, Sprogforvirringen, Overgangen over det røde Hav o. s. v. Men han bestræber sig allerede for at bringe Fornuften i Overensstemmelse med Troen. Det er paa denne Tid, at han anmodede sin Fader om at blive fri for at gaa videre ad den theologiske Vej (1750). Hans Brev til Fru de Graffigny er rent rationalistisk; her tales ikke mere om det Overnaturlige eller om Mirakler, men kun om Forsynet, Naturens Love, Naturreligionen (1751). Hans Forbindelse med Filosoferne begyndte allerede ved Sorbonne, og mellem dem udviklede hans Aands Uafhængighed sig. Snart leverede han Bidrag til Encyklopædien. Han gjorde Bekjendtskab med Voltaire og blev hans Ven (1760). Dog maa man ikke skjære ham og Voltaire og de andre Filosofer over én Kam. Han hadede Partiaanden og bedømte Alt med Alvor. Skjønt han var en udpræget Vantro, omtalte han Biblen — i Anledning af Spørgsmaalet om Udarbejdelsen af en Kommentar til den — paa denne Maade: «En slig Kommentar kunde være meget nyttig; men jeg vilde ønske, at den blev skreven uden Lidenskab, og saaledes, at den ogsaa

fremdrog alt det Nyttige i Texten, som et i mange Henseender værdifuldt historisk Monument. Lysten til i Biblen at finde Meningsløsheder og Latterligheder, som ikke altid findes der, formindsker Virkningen af de Meningsløsheder, der virkelig ere der, og det i saa stort Tal, at man ikke behøver at opsøge dem, der ikke findes der» (1772). Turgot bevarede sine Anskuelser lige til sin Død. Han behandlede Religionen med Hensynsfuldhed. Han skaanede Gejstligheden; men naar han troede at kunne knytte den til sine Reformplaner, forregnede han sig grusomt.

Theologien førte ham til Metafysiken. Han gjendrev Berkeleys System. I Encyklopædien skrev han Artiklen «Existence». Han skrev om Undervisningen og Opdragelsen; ti Aar før Rousseau skrev han nogle Blade, der resumere det Bedste af, hvad «Émile» indeholder. Ogsaa historiske Arbejder ere udgaaede fra hans Haand. Jura studerede han theoretisk og praktisk; men han var mere Retsfilosof end egenlig Jurist. I Politiken søgte han at fremme Lovgivningsreformer. Misbrugenes Enormitet og Nødvendigheden af at fjerne dem havde slaaet hans Aand. Der er neppe et eneste vigtigt Spørgsmaal med Hensyn til Statens Forfatning og Samfundets Forhold, som han ikke længe har overvejet, og i hvilket han ikke har dannet sig en begrundet Mening. Han var Monarkist, ligefra sin Ungdom en bestemt Tilhænger af Kongedømmet; men hans monarkiske Tro, der støttede sig paa Historiens Vidnesbyrd, var dog ikke ganske ublandet, og i Mangel af en god Konge vilde han have nøjet sig med en god Minister, en Minister, der «havde Nationens Bifald». Nationens Mening havde efter hans Anskuelse nogen Betydning; hvis den skulde bifalde, var det, fordi den

havde Ret til at blive raadspurgt. Royalisten Turgot var altsaa, uden at vide det, meget nær ved at blive en ren Konstitutionel.

Turgots Studier, Skrifter, administrative Arbejder, Erfaring og tidligt udviklede Klogskab gav ham i 1774 de mest ubestridelige Adkomster til at styre de offentlige Anliggender.

Som administrativ Embedsmand («intendant»*) havde han været hindret af alle de Vanskeligheder, som en Masse afskyelige Love og Sædvaner skabte l'ancien régime: kun partielle Hjælpemidler maatte anvendes; det eneste virksomme Middel, en almindelig Statsreform, turde ikke anvendes. Han havde bestræbt sig for at forbedre Fordelingen af Skatten «la taille», da han ikke kunde forandre selve Beskatningssystemet. Han havde søgt at mildne Hoveriet, da han ikke kunde afskaffe det. Han havde søgt at mildne Hungersnøden, da han ikke kunde ramme selve Elendighedens Aarsag. Politiken, Administrationen, Finansbestyrelsen, Industrien, Handelen, — kort sagt: Alt, hvad der kunde lære ham Kunsten at være nyttig for sine Medborgere, havde han studeret. Baade i sine Skrifter og i sit Embede søgte han at udøve denne Kunst. I Artiklen «Fondation» i Encyklopædien bekæmpede han Fideikommisvæsenets Misbrug. Han forlangte ved hver Lejlighed Industriens Frihed. Han forsvarede med Veltalenhed Kornhandelens Frihed. Han forlangte en Reform af Kolonialsystemet. I sin Artikel «Foire et Marchés»

---

*) Embedet som «Intendant», der blev ophævet i 1789, var det højeste administrative Embede i Provinserne; det svarede vel nærmest til Nutidens Præfekt-Embeder. — Om Turgot som Intendant i Limoges, hvad han var i 1774, læse man J. Morleys interessante Artikel i sidste Hefte af Fortn. Rev. (3. Maj 1877).

i Encyklopædien belyste han Handelsfrihedens Betydning. Han søgte fremfor Alt at anvende de Sandheder, han fandt i den ny Videnskab: den politiske Økonomi.

Det er i Virkeligheden navnlig som Nationalekonom, at Turgot vil efterlade et Navn i Historien. De fleste af hans Værker have til Opgave: at eftersøge Rigdommens Oprindelse, at finde Midlerne til dens Forøgelse, at bestemme Betingelserne for en retfærdig Fordeling og samtidigt at gøre Menneskene bedre og lykkeligere. Fra hans nationalekonomiske Meninger have alle de Principer, der under hans Embedsførelse vejledede ham, deres Udspring. De forklare baade den udmærkede logiske Enhed i hans Handlinger som Intendant og som Minister, og de Vildfarelser, han har gjort sig skyldig i. Vauban, Boisguilbert anede den politiske Økonomi; Quesnay og Gournay angav dens Omrids; Turgot organiserede den. Allerede hans Brev om Papirpengene til Cicé røber Økonomen. Hans Arbejder om Værdi og Penge og om Laan men dog endnu mere hans Betragtninger over Rigdommens Dannelse og Fordeling — en udmærket Afhandling, der endnu er klassisk — vise os hans kraftigt modnede Aand. Ni Aar før Adam Smith skaffede han den politiske Økonomi Rang af positiv Videnskab. Han havde alle de for en Økonom nødvendige Egenskaber. Han var overordenlig nøjagtig, forsøgte ikke de mindste Enkeltheder, gjennemtænkte Alt med en samvittighedsfuld Grundighed, men forstod fuldstændigt at beherske Enkelthederne. «Han syntes at være smaalig», siger Condorcet. «Det var fordi han omfattede Alt i store Kombinationer, og fordi Alt i hans Øjne blev vigtigt ved de Forbindelser, hvori det Ene stod til det Andet, Forbindelser, som kun han havde vidst at opdage.» «Faa Ministre», siger

Montyon, «have haft mere omfattende og dristige Tanker. Han var et Geni; han opfattede alle Sager under de største Forhold, undersøgte Bestanddelene og gennemskuede det Væsenlige.» Men man kan bebrejde ham, at han ikke altid havde sine Tanker tilbørligt ordnede eller udviklede dem tilstrækkeligt klart.

Det er ikke forunderligt, at han, der havde en saa kraftig Forstand og saa stærkt selvstændigt begrundede Meninger, havde en urokkelig Overbevisning og undertiden en overdreven Tillid til sine egne Theorier. Det er heller ikke forbavsende, at han, der tænkte og dømte og grublede saa selvstændigt, kun lidet bekymrede sig om Andres Meninger, ja endog kunde foragte de almindelige gængse Anskuelser og være i en højere Grad end Andre utilbøjelig til at undersøge dem og skaane dem. Overfladiske Iagttagere saa heri Hovmod. Herfra skrive forskellige haarde Domme over ham sig. *Monsieur*, Kongens Broder (den senere Ludvig XVIII) skrev: «Der fandtes i Frankrig en kejtet, plump, tung Mand, født med mere Grovhed end Karakter, mere Halsstarrighed end Fasthed, mere Voldsomhed end Takt, en Charlatan som Udøver af Administrationen og som Udøver af Dyd, skikket til at gjøre hin forhadet og til at give Afsmag for denne, sky af Forføngelighed, frygtsom af Hovmod, ligesaa fremmed for Menneskene, som han aldrig havde kjendt, som for Staten, hvilken han altid havde opfattet galt. Hans Navn var — Turgot.» D'Allonville — heller ikke nogen Ven af Turgot, langt fra ikke — siger: «Turgot var Filosof, Lærd, en retskaffen Mand; men, opfyldt af en uovervindelig theoretisk Forføngelighed viser han sig haard og svag, anmassende og uden Forstand paa det menneskelige Hjerte. Han var omgivet af Fjender, hvis Tal paa Grund af hans skarpe

Karakter voxede med hver Dag. Han modtog kun med Haan og Foragt dem, der gjorde ham Forestillinger. Han var halsstarrig, fordi han var dydig; middelmaadig, fordi han var halsstarrig; han var fuldstændig blottet for Menneskekundskab.» Montyon beskriver hans Maade at diskutere paa i disse Udtryk: «Ofte undslog han sig for at diskutere. Hans Tavshed havde et Udtryk af Ringeagt; det skinnede igjennem, at han ikke svarede paa Indvendingerne, fordi han ikke betragtede dem som Svar værdige, og fordi han mente, at man ikke var paa Højde med hans Tanker. Naar han forsvarede sine Principer, var det med en saarende Skarphed, og han angreb snarere Modsigeren end Argumentet.» Ogsaa Besenval taler om «denne hovmodige Filosof», og beklager sig over hans «Haardhed», «Lakonisme» og «Barskhed».

Montyon siger fremdeles: «I Turgots Øjne var hele Menneskeheden delt i tre Klasser: Den første, der var den talrigste, ja næsten omfattede Alle, bestod af dem, der slet ikke beskjæftigede sig med økonomiske Undersøgelser; han betragtede disse Mennesker som Samfundets Bundfald, og selv om der blandt dem fandtes fremragende Talenter, skjænkede han dem ingen Opmærksomhed. De, der modsagde ham, udgjorde anden Klasse; dem betragtede han som dumme eller upaalidelige Mennesker; ja temmelig ofte frakjendte han dem endog Redelighed og Ærlighed, og i deres Slethed troede han at finde Grunden til, at de vare uenige med ham. Tredje Klasse — meget faatallig, forøvrigt — bestod af de Udvalgte, d. v. s. hans Partifæller; dem betragtede han som overordenlige Væsener, i Forstand og i Moralitet; dem troede han i Stand til alt Godt; dem betroede han Embeder, som de vare ganske uskikkede til; og hvis han nogen-

sinde har haft Anledning til at beklage sig over deres Troløshed, har den Omstændighed, at de bekjendte sig til hans Anskuelser, gjort ham overbærende, fordi han i sin Embedsbestyrelse led af den Overtro og Fanatisme, som han bebrejdede de religiøse Sekter at have.» Det er klart, at disse Anklager, der udgik fra Fjender, vare overdrevne, om de end ikke ganske vare blottede for Sandhed. Mange andre Samtidige vidne, at Turgot led af en vis Hovmod, Anmasselse, Stivhed, Ringeagt for Andres Meninger, og at han manglede Menneskekundskab. Senere blev det et almindeligt Ord: «Torry fait bien le mal; Turgot fait mal le bien». Selv hans bedste Venner Condorcet og Dupont de Nemours lade, hvor de forsvare ham imod hine Anklagere, skinne igjennem, at han havde Noget af de anførte Fejl; kun søge de at forklare og undskylde dem. Sénac de Meilhan har udtalt denne vistnok upartiske Dom: «Turgot forstod ikke at lempe sig efter Menneskenes Svagheder, og endnu mindre efter deres Laster. Uden Skaansel gik han lige løs paa sit Maal og tog ikke tilstrækkeligt Hensyn til Folks Egenkjerlighed. Turgot bar sig ad som en Kirurg, der skjærer i Lig, og han tænkte ikke paa, at han skar i følsomme Væsner. Han saa kun paa Sagen, og bekymrede sig ikke om Personen. Denne tilsyneladende Haardhed havde sit Udspring fra hans Sjæls Renhed; han forestillede sig Menneskene som besjælede af samme Kjerlighed til Almenvellet, eller som Skurke, der ingen Skaansel fortjente.» Han var «en Kniv, der skar udmærket, men manglede Skaft». Han havde den fuldeste og faste Overbevisning om, at hvad han mente, var rigtigt, og det var ham ufatteligt, at man ikke gik over til hans Meninger. Den, der ikke lod sig overbevise af ham, kunde, mente

han, ikke være ærlig. Man maatte vælge: enten slutte sig til ham, eller være imod ham. Hvormange sluttede sig til ham? Paa hin letfærdige, frivole Tid var det ikke sandsynligt, at hans strænge Dyd vilde finde mange Tilhængere.

Man maa dog ikke tro, at Turgot manglede Følsomhed. Tværtimod: denne tilsyneladende saa barske Lærde, denne strænge Filosof havde en følsom Sjæl i en overordenlig høj Grad. Under det strenge Ydre skjulte der sig en fin og varm Sjæl. Hans Moder havde været kold mod ham, og forskellige Udtalelser i hans Skrifter om Børneopdragelsen og om den Kjærlighed og Mildhed, man bør vise Børn, synes næsten at vidne om, at han mindedes med en vis Bitterhed den Tvang og Kjedsomhed, han havde maattet deje i sin Barndom. Den Tvang, han fra en meget tidlig Alder havde været underkastet, indgav ham en frygtagtig Tilbageholdenhed. Hans Barnehjerte, der af Naturen var ømt og følsomt, kunde ikke frit udtale sig. Men paa sine Meddisciple, sine Lærere og sine Studier overførte han en Del af den gjenstandsløse Kjærlighed, hans Sjæl var opfyldt af. Han fattede en lidenskabelig Kjærlighed til Retfærdigheden, Sandheden, Menneskehedens Vel. Han fandt ogsaa talrige Venner, baade i Skolen og senere i Livet. Lad os nævne nogle af dem.

Der var først hans gamle Lærere Abbé Guérin, en udmærket Professor i Rhetorik, og Fysikeren Sigorgne; fremdeles Abbé Bon. Der var dernæst hans Kammerater fra Sorbonne, blandt hvilke de mest glimrende vare: Brienne, den senere Minister, der ved sine Talenter og sin Fyrighed ganske blændede Turgot; Boisgelin, dygtig Embedsmand; Cicé, til hvem Turgot dedicerede et af

sine første Værker, «Lettre sur le papier-monnaie»; Véry, en dygtig Forretningsmand; endelig Morellet, der med Lidenskab studerede Økonomi, en ivrig Tilhænger af Turgot, hans paalideligste og interessanteste Biograf. — Hos Madame de Graffigny, hvis Bekjendtskab Turgot havde gjort i 1750, da han var 23 Aar og hun henved de 60, traf han sammen med en stor Mængde Videnskabsmænd og Skjønaander. I hendes Hus traf han ogsaa Frøken de Ligneville, en smuk Lothringerinde af en adelig men fattig Familie. Morellet undrer sig over, at det Venskab, der opstod mellem den unge Dame og Turgot, ikke udviklede sig til virkelig Kjærlighed. Hvad Grunden end var til denne Tilbageholdenhed, vedblev de at være knyttede til hinanden ved et «ømt Venskab», og Frøken de Ligneville ophørte, efter at hun var bleven Fru Helvetius, ikke at være Turgots Veninde. Hendes Mands materialistiske Filosofi faldt ikke i Turgots Smag og synes at have vendt Fru Helvetius bort fra Filosofien. Hun modtog dog Filosoferne hos sig, og efter at hun 1771 var bleven Enke, vedblev hendes Hus at være et Samlingssted for Fritænkerne. Turgot kom der stadig. Ogsaa i Fru Geoffrins vidtberømte Salon, hvor Paris's første Lærde, Kunstnere, Skribenter og *grands seigneurs* mødtes, var han en hyppig Gjest. Til den, skjønt gamle, endnu smukke og yndefulde, aandrige og kloge Dame fattede Turgot et varmt Venskab. Hos hende traf han de fleste af sine berømte Venner: D'Alembert og dennes fortryllende Tyran, den lidenskabelige, for Turgots Ideer ildfuldt begejstrede Mademoiselle de Lespinasse; Condorcet; Marquis Chastellux, Forfatteren til «Felicité publique», et Værk, Voltaire vovede at sætte over «l'Esprit des lois»; Suard, hvis Blidhed, Beskedenhed, stolte Fattigdom og

Kjærlighed til sin Hustru (en i det 18de Aarhundrede ganske usædvanlig Dyd i det fornemme Selskab) gjorde afholdt af alle dem, der kjendte ham; Fru de Boufflers, — og mange Flere.

Ikke færre Venner skaffede Studiet af den politiske Økonomi Turgot. Først og fremmest maa vi nævne hans to Lærere: Quesnay og Gournay. Hin havde han kjendt siden 1755, og han var bleven en af de nøjagtigste Deltagere i «Entresol»-Sammenkomsterne. Denne sluttede han sig navnlig til, og han ledsagede ham paa flere af hans Rejser. Han agtede Quesnays omfattende Kundskaber, dybe Blik, dristige og sarkastiske Aabenhed; han agtede Gournays Tolerance, Godhed, Frihedssind, Dyd og Uegennyttighed. Hin mistede han i 1759; denne i 1774.

Allerede i flere Aar havde Turgot nu næsten været Fører for en Skole. Han havde Disciple, der vare trofast knyttede til ham.

Blandt dem vare: Abbé Beaudeau, Redaktør af «les Ephémérides du citoyen», Organ for Datidens Økonomister, der havde haft den Ære gjentagne Gange at offentliggjøre Arbejder af Turgot, og som, efter at være bleven mistænkt under Mme Dubarrys og Jesuiternes Regimente, var bleven undertrykt i 1772. Beaudeau var, skjønt nu næsten glemt, en begavet Skribent, ildfuld og karakterfast, der har ydet det 18de Aarhundredes økonomiske Videnskab virkelige Tjenester og støttet Turgot i hans Kamp mod For dommene.

Frøfor Alle maa som ivrig Ven og Discipel dog nævnes den utrættelige Dupont de Nemours, en fanatisk Fysiokrat, Opfinder af selve Ordet «Fysiokrati», rastløs og ustandselig i sin Iver for at gjendrive Fejl og kaste

sig over ny Studier, hele sit Liv «en meget lovende ung Mand», som Turgot sagde om ham. Han var Turgots vigtigste og nyttigste Medarbejder; han blev senere hans Lovtaler og Udgiver af hans Værker. Man kan bebrejde ham, at han ikke tilstrækkelig klart har skjelnet mellem sine personlige Meninger og sin Lærers.

Til Økonomisterne sluttede der sig endnu flere af Turgots Venner: Advokat Letrosne, Mercier de la Rivière, Mme du Marchai, Hertuginde af Enville o. fl.

I Finansforvaltningen havde Turgot sluttet sig til Abeille, Forfatter til et dengang meget anset Værk om Kornhandelens Frihed, Cliquot Blervache, Forfatter til talrige nyttige Skrifter om Handelen, de Vaines, Trudaine, Trudaine de Montigny. Til denne allerede lange Liste burde der føjes mange Andre, saasom Lavoisier, Malesherbes og Voltaire, hvem han i 1761 besøgte i Ferney. Endelig er det ikke overflødigt at minde om, at to af Turgots unge Venner, Cabanis og Vergniaud, skyldte ham den Berømmelse, de senere vandt.

Det er ikke besynderligt, at Turgot havde saa mange Venner, og at de saa op til ham med Ærefrygt. Han elskede dem med en stærk Sjæls Fasthed, med et ømt Hjertes Varme. Han tog sig af dem og alle deres Foretagender og Planer med den største Interesse, og «han vilde», siger Dupont de Nemours, «ikke have gjort sig saa megen Umage for sin egen Hæder», som for sine Venners Vel. «At være Ven af Dyden, var det Samme som at være Ven af Turgot», siger Sénac de Meilhan. Han var af Naturen god. Godhed var arvelig i Familien Turgot. I Skolen delte han hemmelig sine Lompepenge med sine fattige Kammerater. «De, der have levet sammen med ham», siger Dupont de Nemours, «vide, at de ikke

kjendte noget til maaske tre Fjerdedele af det Gode, han gjorde. Alt, hvad han kunde skjule, er aldrig blevet bekjendt. Og da hans Svaghed nødte ham til at ty til Andres Medvirken for at uddele al den Hjælp, alle de Raad, alle de Understøttelser og Tjenester, som saa uendelig Mange nød godt af, da hans Venner saaledes blev hans Hænder, — saa er der Ingen, som bedre end han har opfyldt Evangeliets Bud, at den højre Haand ikke skal vide, hvad den venstre gjør. Enhver af dem havde sin Hemmelighed med Hensyn til hans Karakter, Kundskaber og Sæder, — og enhver af disse Hemmeligheder var en Skat af Godhed og Visdom.»

Hans Godhed skrev sig ikke fra Svaghed. Han var modig, og han gav Beviser paa sit Mod. Godhed og Kraft kunne ikke undvære hinanden: det er Egenskaber, som et stort Hjerte nødvendigvis har. Turgot havde disse Egenskaber.

Har denne ædelmodige, fintfølende og varmtfølende Mand nogensinde kjendt Kjærlighedens Magt? Man véd det ikke. Men sikkert er det, at han aldrig kjendte Familielivets Glæder. Hvadenten en hemmelig Forbindelse eller en anden Grund har holdt ham tilbage, — han giftede sig aldrig. «Turgot, der ikke var trykket hverken af sin Stilling eller af Ægteskabets Baand, har», siger Montyon, «altid udvist en meget sømmelig Opførsel. Der er Grund til at tro, at han ikke var uden Følelse for, ja at han endog følte sig stærkt tiltrukket af det andet Køn; men Gjenstandene for hans Forbindelser have aldrig været mere end anede.» «Hans Sæder vare overordenlig regelmæssige», siger Dupont de Nemours. «Han holdt af Dameselskab, og havde næsten lige saa mange Veninder som Venner; men han viste dem en

en alvorlig Agtelse. Turgot, hvis Følelser vare saa naturlige, Turgot, der saa op til Familielivet og betragtede den huslige Lykke som den største af alle, — har savnet en Ægtefælle og Børn. Det er næsten en Nationalulykke, at han ikke har efterladt Afkom. Men han havde en for høj Opfattelse af Ægteskabets Hellighed, han foragtede for meget den Maade, hvorpaa Ægteskaber indgaas i Frankrig, til at han skulde have let ved at gifte sig. En af de største Ulykker, hans følsomme Sjæl har kunnet lide, er den, at han ikke har haft Lejlighed til at gjøre en Forbindelse, der var ham værdig, eller at han ikke har følt sig opfordret til at benytte sig heraf til sit Livs Trøst og Hvile.» Hvad Montyon aner, og hvad Dupont de Nemours ikke udtaler sig nøjere om, er aldrig blevet opklaret. Men sikkert er det, at Turgot vilde have været skikket til at give det Samfund, hvis højere Klasser var saa fordærvede, Exempel paa en lykkelig Skandale: en trofast og dydig ægteskabelig Forbindelse. «I lang Tid», skrev han til Mme de Graffigny, «har jeg tænkt, at den franske Nation trænger til, at man forkynder det Ægteskabet, og det gode Ægteskab. I Frankrig indgaas Ægteskaberne af lave Motiver, af Ærgjerrigheds- eller Interessemotiver, og da der af denne Grund er mange Ulykkelige, se vi, hvorledes en for Stater, for de huslige Sæder fordærvelig Tænkemaade med hver Dag udbreder sig.» Han udtaler sig i det samme Brev stærkt imod «dette Ord, som man hver Dag hører: han har begaaet en Dumhed: han har gjort et Inklinationsparti». Han giver Ægtefolkene fortrinlige Raad, til hvorledes de skulle leve lykkeligt sammen. Men Turgot, der anbefalede Andre «det gode Ægteskab», undlod selv at benytte sig af sine gode Raad. Besynderlige Inkonsekvens! Vi have spurgt

om Grunden til den. Den stærkeste af alle Grundene var sandsynligvis denne Lidenskab, der hos ham satte alle andre Tilbøjeligheder i Skygge, denne lidenskabelige Kjærlighed til Menneskeheden. Han vidste, at han ikke skulde blive gammel, — det har han ofte udtalt, — og han mente uden Tvivl, at Livet var saa kort, at han burde hellige det helt og holdent til de offentlige Anliggender.

Denne Lidenskab for Almenvellet var hos ham ganske uinteresseret. Ingen personlig Ærgjerrighed var forenet med den, ikke engang Kjærlighed til Hæder. Montyon, der dog er stræng mod Turgot, maa indrømme det: «Turgot», siger han, «attraaede de høje Pladser; men han ønskede Magten kun som et Middel — til at gjøre godt. Hos ham var selve Ærgjerrigheden en Dyd. Denne Kjærlighed til Menneskeslægten, dette Ønske om at bidrage til dens Lykke, var en Lidenskab, der beherskede ham; men det var hans eneste; og den var saa ophøjet, at han kun ønskede Virkeliggjørelsen af det Gode, uden at den Ære, at have gennemført det, var en nødvendig Belønning for ham.» Ogsaa Condorcet erklærer, at «Turgots Iver for Almenvellet var saa blottet for al Ærgjerrighed, som den menneskelige Natur kan tillade.»

Han havde i den højeste Grad det, der er det Væsenligste og Fortjenstligste hos en offentlig Personlighed: den moralske Kraft.

Han var en stor Karakter. Han var en Mand.

Saaledes var Turgot i 1774. Hans omfattende Kundskaber, hans Talenter, hans Dyd, de Tjenester, han allerede havde gjort Staten, syntes at udpege ham til de

første Pladser. Dog var hans Navn endnu ukjendt af den store Mængde. Hans fremragende Egenskaber, der enstemmigt anerkjendtes af en Kreds af Venner, Filosofer, Videnskabsmænd og Embedsmænd, vare ikke meget bekjendte udenfor dennes Grænser. Den allerede dengang mægtige offentlige Mening bekymrede sig neppe for ham; Hoffet kjendte ham ikke. Det var ved et Tilfælde, at han blev Minister.

Anmeldelse.

Recherches sur la loi du mouvement télégraphique international. Par C. L. Madsen, directeur consultant de la Grande Compagnie des Télégraphes du Nord, secrétaire honoraire de la «Society of Telegraph Engineers», Chevalier de l'Ordre du Danebrog etc. etc. Avec 10 tableaux et une carte. Copenhague, Hoffensberg, Jespersen & Trap. Paris, E. Dentu 1877.

Det er os en Fornøjelse at kunne meddele vore Læsere, at Overkrigskommissær Madsens af os allerede tidligere omtalte Undersøgelser om «den sandsynlige Lov for den internationale Telegraftrafik», nu er udkommet i fransk Oversættelse, hvorved ogsaa Udlandets Publikum er blevet sat i Stand til at gjøre Bekjendtskab med dette betydelige Arbejde. Som Læserne erindre, blev Sagen oprindelig fremdragen af Forfatteren i Nationalekonomisk Forening. Til det udførlige Referat, vi da meddelte (Nationalek. Tidsskrift VII, 275—88), tillade vi os at henvise. Her skulle vi kun tilføje, at den franske Udgave for enkelte Partiers Vedkommende foreligger i en lidt videre udviklet Form. Under den fortsatte Bearbejdelse af Sagen har Forf. følt sig styrket i sin Overbevisning om, at den fundne Lov i alt Væsenligt og i store som i smaa Træk svarer til og gjengiver Virkeligheden, ikke mindst fordi den store Harmoni, som bestaar mellem Loven og dens Konsekvenser, og mere almindelige Betragtninger af statistisk, kommerciel, geografisk eller telegrafisk Natur, saa at sige paa ethvert Stadium er bleven bekræftet.

I det, baade paa Dansk og Fransk affattede, Forord, der ledsager nærværende Udgave, henleder Forf. specielt Opmærksomheden paa følgende Hovedpunkter, som alle findes nærmere behandlede i Værket: Den fuldstændige Ligning for den internationale Telegraftrafik, baseret paa det aarlige Fremskridt i den telegrafiske Organisation, Tiden, Afstanden, og paa den kommercielle Trafik, samt den af denne Ligning afledede Normalligning; — den kommercielle Enhed; — Bestemmelse af de kommercielle Tyngdepunkter og af Afstanden imellem Landene; — Bestemmelse af den kommercielle Linje; — Bestemmelse af Fremskridtet i den telegrafiske og i den kommercielle Organisation, — og Anvendelsen af Loven paa bestaaende eller projekterede Telegrafanlæg, samt forsøgsvis som Korrektion for den kommercielle Statistik og for Bestemmelsen af Værdien af Transithandelen.

Det fortjener Paaskjønneelse, at Forf. i sin Bog har optaget hele det Materiale, som han har samlet og arbejdet med, for saaledes at sætte Andre i Stand til at foretage en selvstændig Prøvelse af Undersøgelserne og af de foreliggende Resultater.

Nærværende franske Udgave er dediceret til Stifteren af det store nordiske Telegrafselskab, Etatsraad Tietgen.

Ny udenlandsk Literatur.

Harriet Martineau: Autobiography. With Memorials by M. H. Chapman. In three vols. London, Smith, Elders & Co. 1877.

Denne Bog, hvis første Oplag strax efter sin Udgivelse var udsolgt, indeholder Fortællingen om, hvorledes en Kvinde alene ved Hjælp af sit Talent og sin Dygtighed paa nogle faa Aar har formaaet at skaffe sig en fri og uafhængig Tilværelse og et verdensberømt Navn. Harriet Martineau (født 1802, død 1876) var ingenlunde nogen stor Aand, og af hendes mangfoldige Skrifter have de fleste maaske ikke engang opnaaet saa langt et Liv, som hun selv; men hun var opfyldt af en brændende Trang til at være sine Medmennesker til Nytte og var saa heldig at leve i en Tid, der havde Brug for hendes Kræfter og gav hende rig Lejlighed til at udvikle sine Evner. Som Efterkommer af franske udvandrede Huguenotter var Harriet Martineau født Protestant, og sit Liv igjennem protesterede hun mod, hvad der forekom hende som Aands-tyranni og Samvittighedstvang. Hun var dog tillige ægte Englænderinde og udmærkede sig som saadan særligt ved sund Sans og praktisk Blik. Hendes første literære Arbejder omhandlede religiøse Emner, men en skjøn Dag opdagede hun, at hun uforvarende var kommen til at beskæftige sig med praktiske Spørgsmaal, der netop laa for, var kommen ind paa en ny Videnskab, som netop var ifærd med at danne sig, eller som i alt Fald ikke endnu som saadan havde fæstet Rod i

den almindelige Bevidsthed. Uden at vide det, siger hun, havde Bladet Globe i en Række Artikler doceret Nationaløkonomi, og uden at vide det havde Harriet Martineau derigjennem inddrucket den daværende økonomiske Skoles (Ricardos, Malthus's) Theorier. Dette gik først op for hende, da hun læste Mrs. Marcets «Conversations on political Economy», men hun saa strax, at her laa en Opgave for hende. Hun besluttede i en Række Fortællinger at udvikle de Læresætninger, hvis Betydning for Befolkningens Fremvæxt stod saa klart for hende selv. Da hun endnu intet Navn havde og heller ingen Forbindelser, fandt hun de største Vanskeligheder ved at sætte sit Forsæt i Værk. Kun den Tanke holdt hende oppe: Mit Folk trænger til at høre disse Ting, og jeg er den, der skal udtale dem. Efter at have gjenneemgaaet allehaande Ydmygelser, fandt hun endelig en Forlægger (1831), og et treaarigt Arbejde begyndte, et Arbejde, der var saa alvorligt, at hun først, da den sidste «Illustration of political Economy» var givet i Trykken, vidste, hvad det var at have en eneste Fridag. Hun havde desuden haft adskillige Gjenvordigheder. Skjønt kun efter nogle Betænkeligheder havde hun i en af Fortællingerne gjort sig det til Opgave at udvikle Malthus's Lære om Befolkningsforholdene, og dette gav Anledning til et heftigt Angreb paa hende og hendes Kvindelighed i Quarterly Review. Harriet M. holdt dog ud, da hun ikke fandt sig berettiget til at lade nogen Del af det engang begyndte Arbejde ligge. Fortællingerne ville neppe tillale en moderne Læsekrede. Det er langt fra altid lykkedes Forfatterinden at bringe den Grundsætning, hun vil belyse, i organisk Forbindelse med den opdigtede Fortælling, og denne forekommer os ofte vidtløftig og kjedsommelig. I 1832 fandt man imidlertid, at det var en behagelig Maade at erhverve sig Kundskab til Økonomien paa, og «Illustrationerne» bleve hurtigt oversatte paa de forskellige europæiske Sprog*). Harriet Martineau blev pludselig en Magt i Staten. Parlamentsmedlemmer forespurgt sig om hendes Mening angaaende økonomiske

*) Paa Dansk ved C. N. David under Titelen «Nationaløkonomiske Noveller».

Spørgsmaal, og Statsmænd søgte hendes Pens Bistand for at faa Lovforandringer satte i Værk. Saaledes maatte hun, da Lord Brougham havde forelagt en ny Fattiglov i Parlamentet, paa hans Begjæring afbryde sine «Illustrations» for at skrive en Række Poor Law Tales. Paa et senere Tidspunkt, dengang Kornloven var for, greb hun ind, idet hun nemlig, ved at sætte alle Hensyn tilside undtagen det ene: sit Fædrelands Vel, opnaaede at sprede Misforstaaelser, som i aarevis havde skilt Cobden og Peel, og derved ryddede en væsentlig Hindring for Lovens Fremme tilside. Det er en Selvfølge, at hun i enhver Henseende bevarede sin Selvstændighed; hun fandt det senere paa en Tid, da hendes Omstændigheder vare alt andet end glimrende, nødvendigt at afslaa en hende tilbudt Digtergage for ikke paa nogen Maade at føle sig bunden ligeoverfor Regeringen. Hun var født Oppositionsmand og Republikaner. Synet af Dronningens Kroning og den Pragt, Adel og Gejstlighed ved denne Lejlighed udfoldede, fremkaldte hos hende kun Betragtninger over, hvor meget Usandt der er i en konstitutionel Regents Stilling. Hendes frisindede Udtalelser behagede ikke de reaktionære Regeringer i Evropa: det blev hende forbudt at vise sig indenfor de Landes Grænser, der stode under Deres Majestæter Kejseren af Østrig og den russiske Czar, og hun vendte sig derfor mod Vesten, hvor hun haabede at kunne indsamle Lærdomme, anvendelige paa hendes eget Lands Forfatning og Lovgivning.

Hendes amerikanske Studier, nedlagte i «Society in America», kom dog væsentlig de Forenede Stater til Gode. Amerika var nemlig dengang (1835) midt i den første hidsige Kamp om Slavespørgsmaalet. Med den hende egne Samvittighedsfuldhed sparede Harriet Martineau ingen Møje for at sætte sig tilgavns ind i Sagen, skjønt det ikke lod sig gjøre uden store Ubehageligheder og endogsaa personlig Livsfare. Som det var at vente, sluttede hun sig ganske til Abolitionisterne og anvendte efter sin Hjemkomst sin altid villige Pen i deres Tjeneste. Hendes Talent til at fremstille enhver Sag, som hun fandt god, paa en populær og tiltalende Maade, gjorde hende til en værdifuld Forbundsfælle for hvem, der ønskede at vinde Stemningen for

Et eller Andet, og H. Martineau var bestandig rede, hvor hun saa nogen Mulighed for at gavne. Nytte var det, hun søgte; enten hun i sine yngre Dage med Iver deltog i det londonske Selskabsliv, eller hun rejste i fremmede Lande eller taalmodig arbejdede sig igjennem økonomiske eller filosofiske Værker — altid havde hun Resultatet, Udbyttet for Øje, altid tænkte hun paa, hvorledes hun for Andre kunde gjøre de Sandheder indlysende, som hun møjsommelig erhvervede sig selv.

Den sidste Halvdel af sit Liv tilbragte hun paa Landet i Nærheden af de berømte Søer (hvor blandt Andre ogsaa Wordsworth havde opslaaet sin Bo) i et Hus, hun selv havde bygget. Her var hun ikke blot et sandt Forsyn for sine nærmeste Omgivelser, men samlede ogsaa Arbejderne fra en større Omkreds ved at holde populære Foredrag over økonomiske og historiske Emner. Kun et Eneste stod for hende over det at kunne gavne sin Næste, nemlig hendes egen Samvittigheds Fred. Den unitariske Lære, hvori hun var opdraget, forekom hende, eftersom hendes Udvikling skred frem, mere og mere modsigende og uklar. Hun, hvis Aand snarere havde et praktisk forstandigt Tilsnit end egentlig nogen poetisk Flugt, søgte først og fremmest ad Tankens Vej at gjøre sig Rede for Livets Gaader. Klarhed var for hende den fornemste Betingelse for Sindets Ro, og radikal, som hun var i Alt, hvad hun tog sig for, gav hun snart fuldstændig slip paa Kristendommen for i Et og Alt at slutte sig til Auguste Comtes Positivisme. Saa snart Forandringen i hendes Anskuelse stod klar for hende selv, tøvede hun ikke med offentlig at bekjende sin Tro (i «Lettres of the Laws of Mans Development») uagtet hun vel vidste, at dette Skridt maatte gjøre et slemt Skaar i mange af hendes kjæreste Venskabsforbindelser. Hendes sidste større literære Bedrift var, i Overensstemmelse hermed, en sammentrængt Overførelse i det engelske Sprog af Comtes Filosofi, udført med fortrinlig Dygtighed. Endnu skrev hun paa sit tyveaarige Sygeleje blandt Andet en Række Biografier over bekjendte Mænd og Kvinder til «Daily News»; den sidste over hende selv blev trykt strax efter hendes Død i Juni 1876.

Hun frakjender heri sig selv al Originalitet og mener, at

hendes Opgave kun har været den, at popularisere og udbrede de Sandheder, som mere geniale Aander havde fundet. Man maa vistnok give hende Ret heri. Hendes Aand var formeligt rettet paa det praktisk Anvendelige, til at den kunde gjøre nye Erobringer for Videnskaben. Harriet Martineau vil dog ikke derfor glemmes, og hendes Autobiografi er et uvurderligt Hjælpemiddel til at bevare Mindet om en Personlighed, der satte Alt ind paa at udvikle sine medfødte Evner og gjøre dem frugtbringende for Andre. Jo mere det fremgaar af hendes simple og sanddru Fortælling, at den Indflydelse og Berømmelse, hun har vundet, mindre skyldes nogen overordenlig sjelden Begavelse end et tilkæmpet Herredømme over sine Evner, snarere er en Frugt af de Sejre, hun møjsommeligt har vundet over sig selv, end af medfødte glimrende Egenskaber, des større Beundring føler man for den Udholdenhed og Viljekraft, der har ført til et saadant Resultat, des mere siger man sig selv, at disse Egenskaber i Forbindelse med en Sandhedskjærlighed og Uegennyttighed som Harriet Martineaus ere ligesaa sjældne og ligesaa værdifulde som mere iøjnefaldende Fortrin. I samvittighedsfuld Selvanalyse søger hendes Autobiografi vistnok sin Lige, og hvordan det end gaar med hendes øvrige Skrifter, saa vil denne Bog i alt Fald ikke let blive forældet, saa lidt som et i Alvor og Sandhed ført Menneskeliv nogensinde vil ophøre at fortjene Opmærksomhed. Udgiverinden, Mrs. Chapman (Amerikanerinde og ivrig Abolitionist) har til Slutning vedføjet Breve fra Forskjellige, der giver de smukkeste Vidnesbyrd om den Kjærlighed og Ærbødighed, H. Martineaus Liv havde indgydt ogsaa dem, der stode hende fjernest i Henseende til Livsanskuelse og Tro.

K. F.

William G. Sumner: A history of American currency, with chapters on the English bank restriction and Austrian paper money. To which is appended the bullion report. New York, Henry Holt & Co., 1876. (391 S.).

Vi have her et dygtigt, paa gode Tanker rigt Arbejde af den ansete Professor i politiske og sociale Videnskaber ved

Yale College. Men det kan indvendes, at Bogen for meget fremtræder i Annal-Form: de historiske Fakta maa oftest tale for sig selv; de ledsages sjeldnere end ønskeligt af en vejledende Kommentar. Fremstillingen bliver derved let noget tør; derhos er den meget splittet.

De tre Kapitler, hvoraf Bogen bestaar — det amerikanske Pengevæsens Historie, den engelske Bankrestriktions Historie, og det østrigske Papirpengevæsen — staa ikke i nogen indre Forbindelse med hverandre. Kapitlet om den engelske Bankrestriktion er læseværdigt. Det om det østrigske Papirpengevæsen derimod altfor kort til, at det kan have nogen Interesse for evropæiske Læsere. Den fuldstændige Udgave af «the bullion report», der følger som Tillæg, er bekvem.

Hovedinteressen knytter sig selvfølgelig til det første Kapitel, det amerikanske Pengevæsens Historie. Her er Forf. hjemme, og her er han i Stand til at give gode hidtil ukjendte Oplysninger. Men naar han selv betegner denne sin Skildring som «an outline sketch», — saa er det med fuld Føje. Paa nogen fornemmere Titel kan denne Skildring ikke gjøre Krav.

Skulde vi særlig udpege noget Afsnit af dette Kapitel, kunde vi nævne Afsnittet om Krisen af 1819 og de Begivenheder, der fulgte efter den. Forf. skildrer — ikke «med levende Farver» — men med stærke slaaende Tal den Omvæltning, der i Aarhundredets andet Decennium fandt Sted i de økonomiske Forhold. Han fortæller om den Arbejdsløshed, der i 1819 greb om sig i de største amerikanske Byer, og om Industriens frygtelige Fald. Ogsaa dengang benyttede man, ligesom senere, Industriens Tilbagegang som et Argument for «den amerikanske Industris Trang til Beskyttelse». Men Reaktionen var ligefrem begrundet i de tidligere Aars grænseløse Nydelsessyge, extravagante Luxus og tøjlesløse Spekulation. I Pennsylvania var den gennemsnitlige Pris pr. Acre Jord i 1809 38 Doll., i 1815 150 Doll., og i 1819 35 Doll. Analoge Prisstigninger med efterfølgende Prisfald fandtes andetsteds: i Aarene nærmest forud for 1819 vare Priserne gaaede enormt i Vejret; i 1819 faldt de med rivende Fart. Landets Notecirkulation beløb i 1812 45 Mill., i 1817 100 Mill., i 1819 45 Millioner. Aviserne

fra dette Aar indeholde utallige Beretninger om Brandstiftelser, Assurancesvig, Røverier, Falsk, Bedragerier o. s. v. Paa Kongressen taltes der om, at Nøden havde «forandret Folkets moralske Karakter». Stilstanden og Nøden fortsattes det følgende Aar: Priserne vedblev at falde; Arbejdslønnen faldt til det Halve. Men allerede 1824 var Erfaringerne fra 1819 glemte: Spekulationen tager fat med fornyede Kræfter, Priserne gaa atter op, indtil en ny Krise i 1825 bringer Masser af Banker til at fallere og Reaktioen i alle Forhold. I 1827, 1829, 1830 tales der om rigeligt Pengemarked. En engelsk Skribent fra den Tid omtaler, hvorledes Penge allevegne fra strømme til Amerika, og en anden Samtidig klager over Sølvets «over-abundance» og ønsker, at et Svælg, der kunde opsluge det, maa aabne sig. Men Pengene blev der snart Brug for. Jernbanebygningerne i Trediveerne og Kanalbygningerne, der allerede tidligere vare begyndte, bringe voldsomt Opsving i Forretningerne, indtil Kriserne 1837 og 1839 lægge Kapsun paa Spekulationsraseriet. Gjennem Fyrreerne og følgende Aar gaar det bestandigt op og ned; af Mønt-, Bank- og Kreditspørgsmaal er Amerika plaget gennem hele dette Tidsrum. I Halvtredserne synes Seddelbankvæsenet ikke at have kjendt til anden Regel end den, at en vis Del, en Tredjedel af de cirkulerende Sedler, skulde være repræsenteret af Metal; i nogle Stater svandt denne Tredjedel ind til en Tiendedel, i andre til en Tolvtedel. Denne vilkaarlige Bestemmelses Betydningsløshed saas i 1857: Den 24de Avgust 1857 gik Ohio Life & Trust Co. fallit og gav Signalet til en Krise af uhyre Omfang; den 13de Oktober standsede alle New Yorks Banker, paa én nær, Betalingerne; Boston Bankerne og andre fulgte snart efter. Men Krisen forvandles dog hurtigt, og det siges, at Amerikas Historie ikke har noget mere frodigt Aar at opvise end Aaret 1860. Glæden var kun af kort Varighed: den forestaaende Storm, som Alle mærkede, ødelagde, hvad der var vundet: i de sidste Dage af December 1861 standsede alle Bankerne Betalingerne; det var deres Maade at forberede sig til Krigen paa. Saa kom med 1862 Løven om Greenbacks, der i Forening med Krigen efter Evne har bragt Forvirring i de økonomiske Forhold. Efter den

oprindelige Tanke skulde Greenbacksloven have været rent midlertidig; — hvorledes ganske anderledes Virkeligheden blev, er bekendt; for at slippe over forbigaaende Vanskeligheder, tyede man til en fortvivlet Forholdsregel, der i en ubestemt lang Fremtid vilde bringe en stor Nations finansielle Interesser i Fare. «Naar man sagde, at uindløseligt Papir altid havde bragt Fare med sig, blev der svaret, at Amerikas Hjælpekilder vare udtømmelige, og at historiske Præcedenser ingen Betydning kunde have for et Land som Amerika. Naar man spaaede, at Papiret vilde falde i Værdi, bortvistes saadanne Spaadomme som Fornærmelser mod de Forenede Stater. Spørgsmaalet om Udstedelsen af uindløselige Papirpenge var nødvendig, var et nationaløkonomisk Spørgsmaal, og Nationaløkonomien forkaster saadan Udstedelse. Man kunde ligesaa godt sige, at det var «nødvendigt» at aarelade en svag Mand, der har et svært fysisk Arbejde at udføre. Historien viser, at Udstedelsen af Papirpenge med Tvangskurs ikke er en blot midlertidig Forholdsregel; man kan ikke slippe fra den, saasnart man vil; Ulykken er let at gøre, men vanskelig at læge.» Amerika havde dog ikke savnet ansete Mænd, der allerede i tidligere Dage havde advaret det. I 1832 skrev Webster (i Anledning af Spørgsmaalet om Fornyelsen af de Forenede Staters Banks Charter): «Et uordenligt Pengevæsen er et af de største politiske Onder. Det undergraver de Dyder, der ere nødvendige til Samfundets Opretholdelse, og det fremmer Tilbøjeligheder, der ere ødelæggende for Samfundets Lykke. Det skader Flid, Nøjsomhed og Økonomi, og det avler Spekulationens og Overdaadighedens onde Aander. Af alle de Midler, man har udtænkt for at bedrage Arbejderklassen, har intet været virksommere end dette: Man udsteder bedrageriske Papirpenge, og har heri et fortræffeligt Middel til at frugtbargjøre den Riges Mark ved den Fattiges Sved. Almindeligt Tyranni, Undertrykkelse, overdreven Beskatning ere Smaating i Sammenligning med et svigagtigt Pengevæsen og med de Plyndringer, der udføres ved Hjælp af værdiforringede Papirpenge.» Disse Advarsler frugtede ikke. Det frugtede heller ikke, at under For-

handlingerne i Kongressen om Greenbacksloven enkelte Talere rigtigt paapegede, hvad den maatte føre til*).

Amerikanerne prale ofte af Amerikas udtømmelige Hjælpekilder. Men — spørger Sumner — have de Grund hertil? Det er dog ikke Amerikanerne, der have skabt den frugtbare Jord og de naturlige Rigdomskilder. Nej, Spørgsmaalet er: hvorledes have de forstaaet at benytte de Hjælpekilder, Naturen har givet dem? Hvorledes vilde Amerika se ud, hvis der, i Stedet for det forkvaklede Mønt- og Kreditvæsen, Told- og Beskatningsvæsen, havde været gennemført en fornuftig økonomisk og finansiel Politik? Derpaa er det, at det kommer an.

Amerikas Ulykke har været (jfr. Sumner S. 91—94), at Toldspørgsmaalene og Møntspørgsmaalene, overhovedet de vigtigste økonomiske Spørgsmaal ere blevne gjorte til politiske Spørgsmaal, til Partispørgsmaal.

S. Dana Horton: Silver and gold, and their relation to the problem of resumption. New edition revised and enlarged. Cincinnati, Robert Clarke & Co. 1877. (196 S.).

S. Dana Horton er, saavidt vi vide, en ung, men anset Forfatter. Hans i et noget tungt Sprog skrevne Bog har i det Hele fundet en velvillig Bedømmelse i Amerika, hvor Spørgsmaalet om Metalbetalingens Gjenindførelse med god Grund lægger Beslag paa saa megen Opmærksomhed. Horton er en bestemt Tilhænger af Metalbetalingens Gjenoptagelse; men han mener, at denne kun vil lykkes, naar Amerika anlager det bimetalliske System; ja, han betegner endog Demonetiseringen af et af de to Metaller som «selvmorderisk». Forf., der synes at følge ret godt med, ogsaa med fremmede Landes Literatur, navnlig den engelske, franske og tyske, meddeler først en Del statistiske Oplysninger om Møntforholdene, undersøger derefter de forskellige Møntsystemer og Mønttheorier, gennemgaar Mønt- og Seddelsspørgsmaalene i England i Slutningen af forrige

*) F. Ex. V. B. Horton. Se Dedikationen til S. D. Hortons nedenfor anmeldte Bog, «Silver and Gold».

og i Begyndelsen af dette Aarhundrede, behandler Spørgsmaalene om Mønttraktater og Møntenhed o. s. v. o. s. v. Selvfølgelig giver han en Række af Oplysninger om Forholdene i Amerika, og da de amerikanske Forhold her neppe ere tilstrækkeligt kjendte, ville de af Bogens Afsnit, der belyse dem, vel for de Fleste være de mest lærerige.

Dr. Karl Walcker: Die Silber-Entwerthungsfrage. Kritische Uebersicht der währungspolitischen Ansichten der namhaftesten europäischen Nationalökonomien. Strassburg, Schneider. 1877. (105 S.).

Forfatteren var tidligere, som de fleste Nationaløkonomer, en Tilhænger af den rene Guld fod, men har ladet sig omvende til Dobbeltfoden, d. v. s. den internationale Dobbelt fod. Det er denne, han forsvare i sit lille Skrift. I dettes første Afsnit fremhæver han, hvilke forskellige Møntsystemer Valget staar imellem. I andet Afsnit gennemgaas Grundene for og imod Guld foden og Sølv foden, i tredje Grundene for og imod den nationale Dobbelt- eller Kompensations fod, i fjerde de enkelte Staters møntpolitiske Stilling, i femte Møntfodsspørgsmaalets Forhold til Seddelbankspørgsmaalet, og endelig i sjette den internationale Dobbeltfods Mulighed og Nødvendighed. Nogen meget overbevisende Kraft besidder Skriftet ikke; men det meddeler Adskilligt om andre Nationaløkonomers Meninger om Møntfodsspørgsmaalet, og de bibliografiske Oplysninger, det indeholder, give det Værdi.

Menier: L'impôt sur le capital. Mémoire à MM. les membres de la commission du Budget. Paris, Dubuisson & Cie. 1876. (93 S.).

Dette lille Arbejde kan, i alt Fald for en overvejende Del, betragtes som et Resumé af de Anskuelser, Menier har udviklet i sine omfangsrige Værker om Kapitalskatten. De, der ikke have Lejlighed til at gjennepløje disse Værker, kunne her paa en nem Maade gjøre Bekjendtskab med Meniers Ideer.

Skriftet indeholder nogle korte historiske Bemærkninger om Revolutionens Stilling til Beskatningsspørgsmaalet og om den Reaktion, der indtraadte efter Revolutionen; det kritiserer de Beskatningstheorier, der ere fremsatte af forskellige Økonomer; det søger at vise Forskjellen mellem Indkomstskat og Kapital-skat; det forsvarer denne sidste og paaviser dens Væsen og Natur. Endelig formuleres Anskuelserne i et bestemt Lov-forslag. — Menier, Deputeret for Seine-et-Marne, har udarbejdet nærværende Skrift i sin Egenskab af Medlem af det franske Finansudvalg.

Henry Crompton: Industrial conciliation. London, H. S. King & Co. 1876. (181 S.).

Henry Crompton betragter «trades-unions» med ganske andre Øjne end Robert Somers, hvis Bog vi tidligere anmeldte (Nationaløk. Tidsskr. 8 Bd., S. 393). Crompton imødegaaer alle disse bekjendte Beskyldninger om, at «trades-unions» ere imod Akkordarbejde, at de lægge industrielle Fremskridt Hindringer i Vejen, at de ville have alle Arbejdere — dygtige og udygtige — ens lønnede, at de ægge til Kamp mellem Arbejdere og Arbejdsgivere o. s. v. Hvad specielt det sidste Punkt angaar, mener han, at en nøjere Betragtning af Sagen vil føre til en anden Overbevistning end et overfladisk Blik paa den: Et overfladisk Blik paa den industrielle Kampplads vil maaske faa os til at tro, at Krigen mellem Arbejde og Kapital griber stedse mere om sig og bliver stedse bitrere og voldsommere; stedse større Stridskræfter rykke jo i Marken; de raade over langt større Ressourcer end tidligere; de ere langt bedre organiserede og have langt mere erfarne Førere end tidligere. Men Sagen har ogsaa sin lyse Side: Den større Organisation, baade mellem Arbejdsgivere og Arbejdere, betyder færre Krige; der tales ganske vist nu mere end tidligere om Striker, men disses Tal er dog ikke i Stigning; naar Striken bryder ud, føres den med mere Ro og Orden, og med mindre Hadefulness end tidligere; den moralske og intellektuelle Udvikling øver sit Tryk paa begge Sider; de modstaaende Parter tage mere Hensyn til

hinanden og lægge mere Baand paa sig. Man tror, at Strikerne ere hyppigere, end de (relativt) virkelig ere, og Grunden hertil er den, at de vække Opsigt: bryder en Strike ud, udstedes der Opraab og Proklamationer og gjøres den størst mulige Støj: hele Publikum sættes i Kundskab herom. Men forhindres en Strike ved Voldgift, Mægling, venskabelig Overenskomst, gaar Alt tyst og roligt: Publikum erfarer Intet om, at en Krig er bleven forebygget. Deraf Publikums overdrevne Forestillinger om Striker, og underdrevne Forestillinger om Voldgift og andre forebyggende Midler. Crompton søger nu at vise, at Strikerne ere i Aftagen, og at den industrielle Voldgift bliver stedse hyppigere. Men den kan kun blandt de dygtigere Arbejdere spille nogen betydeligere Rolle: mellem de tarveligste, udygtigste Arbejdere er Association overhovedet sjelden, og Association og Organisation er Forudsætninger for, at Voldgiften kan komme til sin Ret. Dannelsen af Fagforeninger er en nødvendig Betingelse for den industrielle Voldgift. Crompton giver for en hel Mængde Industrigrenes Vedkommende højst interessante Exempler paa, hvad de engelske «boards of arbitration and conciliation» have udrettet. Vi henvise Læseren hertil og bede ham specielt mærke sig, hvad der berettes om Arbejderne i Jernindustrien.

Uden Fagforeninger ingen Voldgift og Opnaaelse af Enighed mellem Arbejder og Arbejdsgiver, — viser Crompton. Dette bør vi opføre paa Fagforeningernes Kreditside. Ogsaa enkelte Mænd have her virket. «Ingen véd bedre end Forsvarerne for Voldgift og Enighed, at deres Bestræbelsers heldige Udfald skyldes Mænd som Mr. Odger, der prækede Fred og banede Vejen for Fred». Crompton vidner, at den nylig afdøde George Odger, Socialisten, den ultraradikale Arbejderfører, ved sin Vejledning og sine Raad har øvet den mest heldbringende Indflydelse paa Arbejderne og paa det industrielle Fremskridt, og han minder om — hvad ikke var overflødigt —, at Odger i Arbejdermøder har udtalt sig imod Striker, «et tveægget Sværd, der er farligt at bruge», og opfordret til Enighed.

Crompton omtaler selvfølgelig det Kettle'ske og det Mundella'ske Voldgiftssystem. Hans Bog er saa righoldig paa inter-

essante Data, som dens ringe Omfang kan tillade. Den er skreven med varm Kjærlighed til Voldgifts- og Enighedssystemet, og Fremstillingen er behagelig. Men — er den ærede Forf. ikke vel optimistisk? Forudsætningen for, at Voldgiftssystemet kan faa en virkelig Betydning, er utvivlsomt en høj moralsk og intellektuel Udvikling hos Arbejdsgivere og Arbejdere. At denne Udvikling ikke er tilstede i Danmark, turde være sikkert nok, og det er vel tvivlsomt, om den findes i noget Land. Imidlertid maa man indrømme Crompton, at han ikke udtrykker sig saa hyperoptimistisk om Enighedskamrene som f. Ex. Brentano. Det er ret snurrigt med denne Optimisme hos de »realistiske» Økonomer, der jo sædvanlig opholde sig saa meget over de »abstrakte» Økonomers Optimisme.

Chorinsky: Der Wucher in Oesterreich. Wien, Alfred Hölder. 1877. (148 S.).

Grev Chorinsky mener, at den »skraneløse Kapitalfrihed» har gjort store Ulykker; han anbefaler en Aagerlovgivning, der kan vise Folket, at »Egennytten, Egoismen ikke tør vove at trænge sig stærkt ind paa Bedrageriets og Udsugelsens Grænse», en Aagerlovgivning, der kan »erobre Friheden for Borgerne og ødelægge Røvernes Frihed». Af en saadan Lovgivning venter han sig mange heldige Følger, og han fremhæver specielt dens sociale Karakter: »den skal blive en sand Beskyttelse for de Fattige imod de Riges og Mægtiges Undertrykkelser og Udsugelser», og den skal mildne de sociale Klassekampe, idet den »brækker den skarpe Spids af paa Modsætningen mellem Kapitalbesiddelsen og den kapitalløse Elendighed». — Uagtet Forf. nu kan have Ret i, at mange Uhumskheder have naaet en frodig Væxt under Kapitalismens Regimente, og uagtet Korruptionen i Evropa i visse Forretningsgrene synes at være i en saadan Tiltagen, at den nok snart ikke giver Korruptionen i Amerika noget efter, — saa følger dog ikke deraf, at de »moderne nationaløkonomiske Theorier» med Hensyn til Rentespørgsmaalet ere omstyrtede. Historien med Getzel Wilkenfeld og andre lignende, af hvilke der jo desværre er nok, formaa

ikke at omstyrte den nationalekonomiske Videnskab. «Kjendsgjerningernes ubønhærlige Logik» er neppe af den Natur, nærværende Forf. mener. Som et theoretisk, nationalekonomisk Bidrag til Spørgsmaalet om «Ager» har hans Bog ingen Betydning, men den, der ønsker at studere Aagerspørgsmaalet i Østrig, vil her finde en Række Oplysninger om den østrigske Aagerlovgivning i ældre og nyere Tider, om den østrigske juridiske Aagerliteratur, om de østrigske Avtoriteters Stilling til Spørgsmaalet og om de seneste Aars Forsøg paa at reformere eller forandre den paagjældende Lovgivning.

A. P.

Smaa Meddelelser.

Socialisme og Socialdemokrati blive — bemærker med Rette en tysk Nationaløkonom, vistnok enten Dr. V. Böhmert eller A. v. Studnitz — ofte i daglig Tale og i Skrifter forvexlede, uagtet der dog er en stor Forskjel paa de to Ting. Vi have fornylig læst en populær Afhandling i et dansk Tidsskrift — som vi forøvrigt ved Lejlighed skulle komme tilbage til — hvor det «sociale Spørgsmaal», den «sociale Bevægelse», «Socialisme» og «Socialdemokrati» ere blandede sammen i det forfærdeligste Kaos. Forsaavidt Formaalet er at forvirre Læsernes Begreber, er sligt Kaos utvivlsomt formaalstjenligt; forsaavidt Formaalet derimod er virkelig at klare Begreberne, er det ikke paa sin Plads.

Lad os høre, hvad Schöffle betragter som den økonomiske Kjerne i Socialismen: Socialismen — siger han — gaar ud paa at afløse «Privatkapitalen» (d: den spekulative, socialt kun ved den fri Konkurrence ordnede private Produktionsmaade) ved «Kollektivkapitalen», d: ved en Produktionsmaade, som paa Basis af alle Producenters (Arbejderes) kollektive Ejendom over alle Produktionsmidler vilde gennemføre en «kollektiv» Organisation af Nationalarbejdet. Denne «kollektive» Produktionsmaade skulde afløse den nuværende Konkurrence, idet den vilde stille de kollektivt (socialt, kooperativt) gennemførlige Dele af Formueproduktionen under en fælles, almen Ledelse, og under samme Ledelse skulde da ogsaa indordnes Fordelingen af Alles fælles (sociale) Produkt mellem Alle, i Forhold til Enhvers produktive Arbejdsydelser. — Dette betragter

Schäffle som den nuværende Socialismes Maal, og denne Socialisme betegner han meget rigtigt som Kollektivism^{*)}.

Den tyske Forfatter, til hvem der sigtes i dette Stykkes første Linjer, definerer nu «Socialismen» som «Genossenschaftssystem» eller som: Indbegreb af de Doktriner og Planer, der have en ny Dannelse af det borgerlige Samfund til Formaal og søge at gennemføre det fælles Arbejdes og den ligelige Formuefordelings Princip. Medens Kommunismen, o: Læren om det fuldstændige Formuefællesskab, har Fællesskab i al Besiddelse og i Formueforbrug til Formaal, stræber Socialismen efter et Fællesskab i Formueproduktionen eller en saakaldt Organisation af Arbejdet ved den bestaaende Statsmagt eller ved en Statsmagt, der først skal grundlægges.

De socialistiske Lærdomme ere, som bekjendt, ligesaa gamle som Forskjellen mellem Rig og Fattig og Misforholdet mellem Ydelse og Nydelse. Der har ogsaa altid været forskellige Retninger i Socialismen, saaledes at nogle have været mere maadeholdne, andre mere yderliggaaende. Den ædle Socialisme støtter sig paa Kristi Lære, saavel som paa den første kristelige Menigheds Exempel i Jerusalem, hvormed det hedder i Bibelen: «de havde Alt tilfælles». Dette de første Kristnes højt priste Formuefællesskab var kun et Udtryk af frivillig Kjærlighed, ikke en Pligt, ligeoverfor hvilken der stod en tilsvarende Rettighed. Det paaastaas imidlertid, at dette Formuefællesskab i høj Grad forarmede den kristne Menighed i Jerusalem, saa at Apostlen Paulus overalt maatte samle ind til den og foranledigede, at ingen anden kristen Menighed fulgte dette Exempel.

Reformationstidsalderen fremviser atter en Blanding af religiøse og sociale Ideer. Faderen til den moderne ædlere Socialisme er den engelske Statsmand Thomas Morus, der mægtigt opflammede Længslen efter bedre sociale Tilstande ved sit i Aaret 1516 udkomne berømte Skrift «Utopia» (Intetsteds).

*) Det er nok muligt, at Schäffle har Ret i at betegne Kollektivismen som Nutidens Socialisme, forsaavidt den kollektivistiske Skole er den, der i Nutiden tæller flest Tilhængere og nyder størst Anseelse blandt Socialisterne; men det bør dog ikke overses, at der fremdeles lever andre socialistiske Skoler.

Forfatteren skildrede i denne Statsroman Tilstanden paa en Ø Utopien midt i Verdenshavet, hvor der ikke gives nogen Ejendoms, men hvor Enhver uden Undtagelse maa arbejde, hvor Arbejde og Nydelse fordeles retfærdigt, og hvor Ægteskabets Hellighed, Familielivets Renhed, fælles Arbejde og Nydelse sikre Enhver en høj Grad af Lykke. En saadan Tilstand vilde kun være mulig, naar alle Mennesker vare ens og havde samme Lyst og Kraft til Arbejdet og samme Opfattelse af Nydelsen. Da nu Menneskenes Evner, Anlæg og Lyster ere forskellige, saa pleje de, der yde mere end Andre og derved vide at beherske sig selv, overalt meget snart at vinde Herredømme ogsaa over Andre. Formuen plejer at samle sig hos et mindre Antal Familier, der gjennem et længere eller kortere Tidsrum arbejdede eller sparede mere og heldigere end de øvrige. Denne Opsamling af Formue har ganske vist mange Skyggesider og indeholder store Fristelser; men der kan ogsaa paa-vises gode Sider ved den. Forslag som Thomas Morus's og lignende formaa i ethvert Fald ikke at udrette Noget og ere uigjennemførlige. I Nordamerika have rigtignok nogle entusiastiske Mænd og Kvinder forsøgt praktisk at gennemføre Formuefællesskab i forskellige Smaakolonier; men det siges, at Erfaringen har vist, at de paagjældende Koloniers økonomiske Opløbsstrøm i Almindelighed først er indtraadt, naar Privatejendommen indførtes. Roscher beretter, at da de første virginske Kolonister i 1611 opgav Fællesarbejdets System, blev der nu paa én Dag arbejdet ligesaa meget som tidligere i en hel Uge; ja det siges endog, at under det individualistiske System udrettede 3 Arbejdere ligesaa meget som 30 havde udrettet under det kommunistiske. Bancroft fortæller i sit Værk, de Forenede Staters Historie, at i Ny-England var Formuefællesskabet saa godt som uafbrudt forbundet med Hungersnød, og at dette Forhold først forandrede sig, da man 1623 havde indført Privatejendomsretten over Jorden og 1624 Arveret. Paa samme Maade hedder det, gik det med Herrnhuter-Sekten i Bethlehem i Pennsylvania, der fra 1742—1762 havde Formuefællesskab, men ophævede det, da Kolonisternes Tal blev for stort. — Saadanne Exempler kunde der jo anføres mange af;

men de bevise rigtignok ikke Meget. Vi ville nu ikke tale om, at der oftere anføres Exempler, der skulde vise det Modsatte, — saaledes bl. A. J. H. Noyes (Nationalekonomisk Tidsskrift Bd. III, S. 397); thi disse Exempler ere maaske ikke ganske til at stole paa. Derimod kan det gjøres gjældende, at de socialistiske Tanker intetsteds ere blevne gennemførte eller forsøgte gennemførte i deres Renhed, saa at Praxis altsaa ikke har haft Lejlighed til at udtale sig om, hvormeget af dem der duer og hvormeget ikke.

Vor tyske Forfatter erkjender nu videre, at ogsaa det nittende Aarhundredes Socialisme har mange moderate Forfattere, der have virket gavnligt navnlig ved det Stød, de have givet den kooperative Bevægelse, — og tilføjer derefter: I Modsætning til denne Fortidens Socialisme staar Nutidens Socialisme, der selv kalder sig Socialdemokrati, og ogsaa betegnes meget rigtigere med dette Ord. Socialdemokrati betyder Folkets «Herredømme» paa socialistisk Grundlag. Socialdemokratiet er et politisk Parti, der søger socialistisk at omforme Samfundet med Hjælp af Statsvæbning, medens de første Socialister udgjorde en religiøs Sekt eller filosofisk Skole, som ved Theoriens og Overbevisningens Magt, paa Frihedens Grund og med Hjælp af sand Menneskekjærlighed vilde forbedre Samfundet.

I dette sidste Stykke er der noget Rigtigt og noget Galt, eller i alt Fald Uklart. At henlede Opmærksomheden paa «Socialdemokratiet» og dets Forskjellighed fra Socialismen er rigtigt; men Opstillingen af «Nutidens Socialdemokrati» imod «Fortidens Socialisme» er uklar. Sagen forholder sig vistnok saaledes:

Ordet «Socialdemokrati» bruges navnlig i Tyskland (i Frankrig forstaas det endnu ikke ret), og er i de senere Aar begyndt at blive mere brugt ogsaa i Danmark, men maa her dog fremdeles oftest vige Pladsen for Ordet «Socialisme». Det er ganske naturligt, at man i daglig Tale glemmer Distinktionen mellem de to Ord, om det end vilde være ønskeligt, at man fastholdt den. En «Socialdemokrat» maa, efter den ovenfor

givne Bestemmelse, nødvendigvis hylde «socialistiske» Ideer; men en «Socialist» behøver ikke at være «Socialdemokrat».

Naar vi nu ville sammenligne Nutid med Fortid, — hvad saa? Vi se for det Første i Nutiden et Socialdemokrati. Tør vi sammenligne dette med Fortidens Socialisme? Paa ingen Maade! Man gjør det rigtignok meget ofte; men det er ganske forkasteligt. Nutidens Socialdemokrati bør begribeligvis sammenlignes med Fortidens do.; thi ogsaa Fortiden havde et Socialdemokrati*). Anstille vi en saadan Sammenligning, hvilken Forskel opdage vi da? En Gradsforskjel! Vi se i Nutiden et stærkere, et mere permanent og et langt bedre organiseret Socialdemokrati. Men det er ogsaa hele Forskjellen! — Vi træffe fremdeles i Nutiden en Socialisme, socialistiske Theorier og Systemer. Sammenligne vi dem med Fortidens, saa ville vi vistnok for hver af Nutidens socialistiske Theorier finde en tilsvarende i Fortiden, selv om Fortiden ikke havde et «kollektivistisk» System, der var fuldstændigt ligt med Nutidens «Kollektivisme». Fortidens Socialisme indeholdt, ligesom Nutidens, religiøse, moralske, økonomiske og politiske Ideer; Politiken stod ikke fjernere fra Fortidens end fra Nutidens. Nutidens Socialister søge ligesom Fortidens at virke ved «Theoriens og Overbevisningens Magt»; de, der ville anvende fysisk Magt eller «Statstvang», ere Socialdemokrater. Det er — kort sagt — til Dato ikke paavist, at der findes nogen Væsensforskjel mellem Nutidens og Fortidens Socialisme; man har rigtignok i almindelige Talemaader paastaet, at der findes en saadan Forskel; men man har, saavidt vides, endnu ikke paapeget den.

Det er følgerig urigtigt at betegne Fortidens Socialisme som «ædel» og Nutidens som det Modsatte. Hvis Fortidens var «ædel», turde Nutidens ogsaa være det. Om Nutidens

*) Chartistbevegelsen og Gjendøberbevægelsen ere Exemplar paa Socialdemokratiets Optræden i England og Tyskland i Fortiden. De kunde suppleres med utallige andre. Jägers her i Tidsskriftet tidligere anmeldte Bog, «Geschichte der socialen Bewegung in Frankreich», indeholder Exemplar paa Socialdemokratiets Optræden i Frankrig før den store Revolution.

Socialdemokrati er uædelt, er maaske en Smagssag; men er det uædelt, saa var Fortidens det ogsaa.

Vi have ved disse Linjer villet advare mod de saa hyppige men ganske utilladelige Sammenligninger mellem Nutidens Socialdemokrati og Fortidens Socialisme.

A. P.

Molly Maguires. I det nordøstlige Pennsylvania findes der udstrakte Kulgruber, der beskæftige over 60,000 Arbejdere. Disse Kulgruber ejes for største Delen af mægtige Jernbaneselskaber, og disse Selskaber raade for en stor Del over Størrelsen af Kularbejdernes Løn, Prisen paa Kul o. s. v. Kularbejderne have paa deres Side søgt at varetage deres Interesser ved at danne rige og stærke Fagforeninger, der ofte have organiseret farlige Striker. Omtrent Halvdelen af de pennsylvanske Kularbejdere bestaar af Amerikanere, Tyske, Svenske o. a. Nationer; — den anden Halvdel bestaar af Irlændere. Omendskjønt de fleste af dem ere flittige og dygtige, saa har dog i den sidste Menneskealder en forfærdelig Forening, en Slags hemmelig Ret, hvis Navn kun nævnes med Gru — Molly Maguire'rne — fundet Indpas blandt de irske Arbejdere.

«New-York Herald» har for nylig givet nogle Meddelelser om denne forfærdelige Forening, der er ansvarlig for en stor Del af de Mord og Forbrydelser, der for nylig ere blevne udøvede i de pennsylvanske Kulegne. Molly Maguire'rne have udøvet et sandt Rædselsherredømme over tre Fjerdedele af Pennsylvanias Kularbejdere og deres Værkførere. De nedstamme fra Ribbonisterne, denne Forbindelse af irske Misfornøjede, der organiserede en systematisk Modstand mod Grundejerne og Politiet. Navnet «Molly Maguires» skal staa i Forbindelse dermed, at de ved Udførelsen af deres Forbrydelser sædvanligvis forklæde sig som Kvinder. Forbundne ved Ed og ved Kjendskab til fælles Misgjerninger have de opnaaet at vinde en saadan Indflydelse over Værkførerne, at disse gav dem Lejlighed til god Fortjeneste, selv om andre Kularbejdere maatte gaa ledige eller sulte ihjel. Opfyldte Værkførerne ikke de til dem stillede Forlangender, modtog de Truselsbreve. Disse Breve var i

Almindelighed mærkede med et D («death» o: Død); fremdeles var der afbildet paa dem en Ligkiste med Paaskriften: «dette er dit Hus». Endvidere fandtes ofte nogle Pistoler afegnede, og derunder læstes saa en slet skreven Trusel, f. Ex. saalydende: «Husk, I Værkførere, at I længe nok har behandlet Arbejderne slet. Tag Jer iagt, at det ovenfor Aftegnede ikke snart skal blive eders Hjem! — Fra en Fremmed, der kjender Jer!» Tog Værkførerne ikke Hensyn til saadanne Truselsbreve, kunde de i mange Tilfælde være sikre paa Døden; men Morderne undkom. At komme paa Spor efter dem, var i Almindelighed meget vanskeligt. Molly Maguires fra de forskjellige Distrikter vare forpligtede til gjensidigt at yde hverandre Tjenester: Skulde der begaaes et Mord i Distriktet A, saa blev det begaaet af Molly Maguires, ikke fra Distriktet A, men fra et andet, for Exempel fra Distriktet B. Til Gjengjæld forpligtede saa Molly Maguires fra A sig til at begaa Mord i B, naar det maatte anses ønskeligt. Følgen var, at naar en Værkfører myrdedes, kunde hans Arbejdere, som han havde staaet paa en daarlig Fod med, i Almindelighed ikke gjøres ansvarlige for Mordet. — Disse forfærdelige Foreningers Existens var ganske vist aldrig nogen Hemmelighed; men i lange, lange Tider virkede de dog ustraffede. Hver Betalingsdag saa Kulselskabernes Forretningsførere af Lønningslisterne, at Værkførerne for deres personlige Sikkerheds Skyld indrømmede visse Arbejdere — Medlemmer af hine hemmelige Samfund — forskjellige Fordele. De trak paa Skuldrene, — men tav stille.

For to Aar siden udbrød der i Pennsylvanias Kuldistrikter en stor Strike. Molly Maguire'rne bemægtigede sig Bevægelsen, idet de satte et af deres Kreaturer i Spidsen for de Strikende. Arbejdsstandsningen varede i et halvt Aar og endte til Arbejdernes Skade, der maatte være glade ved at kunne gjenoptage Arbejdet paa de af Kulselskaberne foreskrevne Betingelser. Under og efter denne Strike forvandlede Molly Maguire'rne den sydlige Del af Kuldistriktet til en sand Kampplads. Den 14de August 1875 blev Gomer James skudt; samme Dag dræbtes Fredsdommeren Thomas Gwythe midt paa Gaden i Girardville; lidt senere ihjelsloges fem Værkførere. Samtidigt

ødelagdes Telegrafledningerne, Jernbanetog bragtes ud af Skinnerne, Værksteder blev ødelagte o. s. v., — Alt i Molly Maguires' Interesse.

Noget Lys kastedes endelig over disse Forhold, da en ung irsk Opdagelsesbejnt havde forstaaet, idet han gav sig ud for at være Falskner og Rovmorder, at gjøre sig gode Venner med nogle af Foreningens Ledere. Han opnaaede endog at blive Sekretær ved en af Afdelingerne, og her samlede han i Løbet af et Par Aar saa meget Materiale, at det blev muligt at skride ind. 15 af de vigtigste Ledere blev fængslede og dømte til Døden; imidlertid befinde de sig endnu i Fængslet. Herved har Sammensværgelsen faaet et saadant Stød, at den forhaabenlig ikke rejser sig igjen. Forhørerne have bevist, hvilken mægtig Indflydelse det hemmelige Samfund har udøvet ogsaa ved politiske Valg. Det var endog engang lige ved, at en af Samfundets Funktionærer var bleven valgt til Dommer.

Forøvrigt kan henvises til F. P. Dewees's nylig udkomne Bog: *The Molly Maguires; the origin, growth and character of their organisation* (Philadelphia, 1877).

Bibliografi.

- Mønt-, Maal-, Vægt- og Kursforhold. Lommebog for Handlende. Syvende gennemsele og forøgede Oplag. Kjøbenhavn, P. G. Philipsens Forlag. 1877. (50 S.).
- Deweese, *The Molly Maguires: The Origin, Growth and Character of their Organisation*. Philadelphia. 7 sh. 6.
- Fawcett (W. L.), *Gold and Debt. An American Handbook of Finance*. (270 S.). Chicago. 9 sh.
- Fleming's *Historical Sketch of Scottish Banking*. 3rd ed. Blackwoods. 1 sh.
- Horton (S. Dana), *Silver and Gold, and their Relation to the Resumption*. New ed., enlarged. (196 S.). Cincinnati. 7 sh. 6.
- Shadwell, *A System of Political Economy*. (630 S.). Trübner. 18 sh.
- Spencer, *Principles of sociology*. I. vol.

- Behre, Handbuch f. Statistik, Verwaltung, Handel u. Verkehr d. Deutschen Reiches. (166 S.). Lahr, Schauenburg. 1 M. 50.
- Calberla, Sozialwissenschaftliches. 1. Hft. Karl Marx, «Das Kapital» u. der heut. Sozialismus. (73 S.). Dresden, Schönfeld. 1 M.
- Chorinsky, Carl Graf, der Wucher in Oesterreich. (148 S.). Wien, Hölder. 2 M. 60.
- Doré, die Papierwährungswirtschaft der Union während des Bürgerkrieges 1861—1865. (53 S.). Berlin, Mayer & Müller. 1 M. 50.
- Eger, die Einführung e. internationalen Eisenbahnfrachtrechts. Kritik d. den Regiern. zu Berlin, Paris, Rom u. Wien vom Schweizer Bundesrathe vorgelegten «Entwurfs e. internationalen Vereinbarg. über den Eisenbahn-Frachtverkehr». (152 S.). Breslau, Kern's Verl. 3 M. 60.
- Ergebnisse der über die Frauen- und Kinder-Arbeit in den Fabriken auf Beschluss d. Bundesraths angestellten Erhebungen, zusammengestellt in Reichscanzler-Amt. (168 S. m. 2 Tab.). Berlin, C. Heymann's Verl. 4 M. 50.
- der üb. die Verhältnisse der Lehrlinge, Gesellen u. Fabrikarbeiter auf Beschluss d. Bundesraths angestellten Erhebungen, zusammengestellt im Reichskanzler-Amt. (III, 275 S.). Ebd. 5 M.
- Lampe, die Klassensteuer. Anleitung zum Verständnisse der preuss. Klassensteuergesetze. (124 S.). Breslau, Leuckart. 1 M. 25.
- Meyer, Dr. Rud., politische Gründer und die Corruption in Deutschland. (204 S.). Leipzig, Bider. 4 M.
- Oncken, Adam Smith u. Immanuel Kant. Der Einklang u. das Wechselverhältniss ihrer Lehren über Sitte, Staat und Wirtschaft dargelegt. 1. Abth.: Ethik u. Politik. (276 S.). Leipzig, Duncker & Humblot. 6 M.
- Rau, Karl Heinr., Lehrbuch der politischen Oekonomie. Vollständig neu bearb. v. Proff. DD. Adph. Wagner u. Erwin Nasse. 5. Bd. Leipzig, C. F. Winter. 12 M.
- Inhalt: Finanzwissenschaft. Mit Benutzg. von Rau's Grundsätzen der Finanzwissenschaft von Adph. Wagner.

- 2., wesentlich umgestaltete u. verm. Ausg. d. 1. Thls. der Neubearbeitg. [Zugleich als 7. Ausg. d. 1. Thls. der Rau'schen Finanzwissenschaft]. 1. Thl., Einleitung. Ordnung der Finanzwirtschaft. Finanzbedarf. Privaterwerb. (676 S.).
- Riecke, die internationale Finanz Statistik, ihre Ziele u. ihre Grenzen. (76 S.). Stuttgart, Aue. 2 M.
- Roscher, Dr. Carl, zur Kritik der neuesten wirthschaftlichen Entwicklung im Deutschen Reiche. Gutachten, im Auftrage der Handels- u. Gewerbekammer zu Zittau verfasst. (518. S.). Zittau, Pahl in Comm. 5 M.
- Schäffle, Dr. A., die Quintessenz d. Socialismus. 2. unveränd. Aufl. [3. Abdr.]. (68 S.). Gotha, F. A. Perthes. 1 M. 20.
- Scheel, Erbschaftssteuern u. Erbrechtsreform. 2. durchaus umgearb. Ausg. (104 S.). Jena, Mauke. 2 M.
- Schriften d. Vereins f. Socialpolitik. XII. Leipzig, Duncker & Humblot. 6 M. 60.
- Inhalt: Die Communalsteuerfrage. Zehn Gutachten u. Berichte, veröffentlicht vom Verein f. Socialpolitik. (302 S.).
- Wirth, Max, Cultur- und Wander-Skizzen. (387 S.). Wien, Manz. 4 M.
- Wolff, Dr., Frhr. v., die Staats-Rentenschuld in Frankreich. Ein Beitrag zur Geschichte d. Staatscredits. 1. Bd. Ursprung u. histor. Entwickelg. bis auf Colbert. (162 S.). Leipzig, Krüger & Roskoschny. 2 M.
- Zöllner, das Lehrgebäude der Volks-Wirtschaft. 2. verm. u. verb. Aufl. (243 S.). Berlin, Grieben. 4 M.
- Grundursachen der auf dem kirchlichen, politischen und sozialen Entwicklungsgänge masslos wachsenden Leiden, Landes- u. Weltcalamitäten behufs ihrer naturgemäss-friedlichen Beseitigung. (116 S.). Zürich, Verlags-Magazin in Comm. 2 M.
- Lindheim, Wilh. v., Kohle u. Eisen im Welthandel in den J. 1765—1876. Statistische Studie üb. Metall-Production u. Metall-Verkehr. Mit 7 lith. Taf. (83 u. XXX S.). Wien, Gerold's Sohn. 10 M.

Det tyske Socialdemokratis seneste Udvikling

Socialpolitisk Studie.

Ved **George V. Manicus.**

I.

(Udviklingsfaser. Den nordtyske og den mellemtytske Fraktions Fysiognomi. Kongressen i Gotha og Fusionsprogrammet. Den østrigske Fraktion. Agitationsmidler. Den socialistiske Presse. Agitationsskoler. Rejsende Agitatorer. Socialdemokraterne og Parlamentarismen. Socialismen i dens Forhold til Nyrationalismen, Darwinismen og Athelismen.)

Skjønt det tyske Socialdemokrati først daterer sin Tilblivelse fra den 23de Maj 1863, paa hvilken Dag den socialistiske Arbejderforening blev dannet, som valgte Ferdinand Lassalle til Præsident, har det i de 15 Aar, der ere forløbene siden den Tid, gennemgaaet en Række Faser, der i ikke ringe Grad have forandret dets Stilling, Forhold og Udvikling.

Den første af disse Faser blev gennemgaaet i det forholdsvis korte Tidsrum, i hvilket Lassalle med efterstræbt diktatorisk Myndighed søgte at organisere efter et strengt Centralisationssystem de socialdemokratiske Arbejderforeninger, der som Følge af hans korte, men fyndige og klare Arbejderprogram, nedlagt i hans aabne Svarskrivelse til Leipziger-Komiteen, i 1863 og 1864 overalt dannede sig i Tyskland, men særlig i Mellem- og Nordtyskland.

Den anden Fase omfattede nærmest Tidsrummet fra Lassalles Død indtil Formuleringen af bestemte Programmer, der for den Bebel-Liebkecht'ske Fraktion fandt Sted paa Kongressen i Eisenach i Aaret 1869 samt for den nordtyske Schweitzer'ske Fraktion kort Tid efter.

En tredje Fase fremtraadte i Tidsrummet fra 1870 til 1875, i hvilken Periode de to store Fraktioner laa i heftige indbyrdes Fejder, der udartede til voldsomme Sammenstød og som efter en Række forgjæves forsøgte Fusionsforsøg, nærmest ved et stærkt Tryk fra neden mod de rivaliserende Førere, i sidstnævnte Aar førte til en Sammensmeltning paa den almindelige Socialist-Kongres i Gotha, der blev afholdt fra den 22de til den 27de Maj 1875.

Den sidste Fase endelig omfatter de to sidste Aar, i hvilke Føderativsystemet afgjort har vundet Sejr, og i hvilke Udviklingen, baade hvad Tilhængernes Antal og de Midler, ved hvilke der virkes, angaar, har taget et saa overordenligt stærkt Opsving, at det forenede tyske Socialdemokrati er blevet en Faktor i Statslivet, der ikke mere kan udelades ved nogensomhelst mere vigtig politisk eller social Beregning.

Det er nærmest den tredje og fjerde Fase og i ganske overvejende Grad den sidstnævnte, der i det Efterfølgende vil blive gjort til Gjenstand for en orienterende Fremstilling. Den frembyder paa den ene Side en Række nye, tildels interessante Fremtoninger, egnede til at bringe Klarhed over Socialdemokratiets Slutningsformaal, samt berører paa den anden Side forskellige, temmelig udviklede Forhold, fremgaaede af Socialdemokratiets Stilling til den liberale Økonomi, Kathedersocialismen, Ultra-

montanismen, den russiske Socialisme og de herskende politiske Partier.

Til dens Forstaaelse turde nogle Bemærkninger om Forholdet mellem de to store Hovedfraktioner i de sidste Aar før Sammensmeltningen, altsaa i Aarene 1872—1875, være nødvendige. Som allerede bemærket, ordnede Lassalle de socialistiske Arbejderforeninger efter et stramt Centralisationssystem, og Dr. Schweitzer, der blev hans Efterfølger som Præsident for den «Almindelige tyske Arbejderforening», fulgte i hans Fodspor. Vel blev der valgt en Bestyrelse, bestaaende af 24 Medlemmer, men disse traadte sjældent sammen, boede spredt omkring i Tyskland og havde saa godt som ingen Indflydelse paa Forretningsgangen. Nævnte Præsident var i Virkelighed Diktator og kunde, uden at møde virksom Modstand, endog ophæve en Beslutning, der var taget af Delegerede fra de forskellige socialistiske Arbejderforeninger og efter hvilken der var blevet valgt en Slags permanent Kontrolkomite, bestaaende af 12 Medlemmer. Ligesom Lassalle var Dr. Schweitzer Unitarier og nærede idetmindste i nogen Tid Sympathi for de tyske Smaastaters Indordning under Preussen samt for Tysklands Statsenhed. Han gik endog saa vidt, at han ansaa en Alliance mellem Kongedømmet og den fjerde Stand som det bedste Middel til at kaste Bourgeoisiet og Kapitalherredømmet i Støvet. Saalænge han ledede den nordtyske Fraktion, fandt der, idetmindste af og til, et Slags Koketteri Sted mellem Socialdemokratiet paa den ene, det konservative Parti og Fyrst Bismarck paa den anden Side, og under Krigen mellem Frankrig og Tyskland tog den i Berlin udkommende «Der Socialdemokrat», i alt Fald i den første Tid, Parti for Tyskland og forlangte i patriotiske Udgydelser Hævn

over Kejser Napoleon, der betegnedes som det tyske Fædrelands og Frihedens Fjende.

Medens der altsaa paa denne Side ligefrem fandtes adskillige nationale og patriotiske Tilknytningspunkter til de herskende politiske Partier, var Forholdet et næsten fuldstændigt modsat hos den Lieb knecht'ske Fraktion. Dens Fører, som havde gjort Opstanden i Baden med, der, som bekjendt, blev undertrykket af preussiske Tropper i Aaret 1848, hadede Preussen og fandt i dette Had en levende Støtte hos en stor Del af Sachsens Befolkning, der ikke kunde glemme den Medfart, Preussen havde givet det lille Kongerige, som under Krigen med Østrig havde allieret sig med nævnte Kejserdømme og herfor maatte bøde i ikke faa Retninger, baade med Hensyn til dets Selvstændighed og dets finansielle og Lovgivningsforhold. Hertil kom, at Lieb knecht var udpræget Føderalist, stod «Internationale» meget nær og vedvarende var i literær Forbindelse med Karl Marx. Det af den nævnte sachsiske Socialistfører ledede «Folkestats-Parti» fremtraadte som Følge heraf fjendtligt ligeoverfor den Bismarck'ske Politik, fordømte enstemmig Krigen mod de franske Brødre og glorificerede senere Pariser-Kommunens Gjerninger.

Den fjendtlige Stilling, begge de nævnte Fraktioner, tiltrods for det fælles Had til Bourgeoisiet, som Følge af Førernes Uenighed i de nævnte Punkter, indtog til hinanden, syntes en Tid lang at skulle kunne jeynes, da Dr. Schweizer, kjed af de mange Bryderier, Ledelsen af den almindelige tyske Arbejderforening voldte ham, i Aaret 1871 traadte tilbage, overladende Førerskabet til Hasenclever, der stod Lieb knecht og Bebel betydelig nærmere. I hin Periode enedes da ogsaa den dengang

eksisterende socialistiske Presses Organer i Lovprisninger
 over Pariser-Kommunen, og de rivaliserede med hinanden
 i hadefulde Udtryk mod de monarkiske og fevdale Institutioner samt i revolutionære Expektorationer. I ikke
 uvæsenlig Grad bidrog hertil den Omstændighed, at
 Hasenclever i mange Retninger lod sig lede af Forenings-
 sekretæren Hasselmann, der var bekendt som en af
 Tysklands mest radikale Socialister og selv satte en
 Stolthed i at tale i de voldsomste Udtryk og at opstille
 Marat som efterlignelsesværdigt Forbillede. Tilnærmelsen
 mellem begge Fraktioner blev imidlertid snart efter for-
 styrret igjen, da «Folkestats-Partiet»'s publicistiske Dygtig-
 hed langt overgik den, som stod det egenlige Lassalle'anske
 Parti til Raadighed, et Forhold, der tilførte førstnævnte
 en Mængde Tilhængere paa sidstnævntes Bekostning og
 i ikke ringe Grad formindskede de Hensyn, der hidtil fra
 forskellige Sider vare blevne tagne til den «Almindelige
 tyske Arbejderforening», saalænge samme stod under
 Dr. Schweitzer, der ved sin personlige Fremtræden havde
 vidst at skaffe sig en ikke ringe Grad af Agtelse og
 Anseelse. Den rivaliserende Konkurrence, der skabtes
 ved det paapegede Forhold, udartede især i Aarene 1873
 og 1874 til et saa bittert Had, at der ikke fandtes nogen
 nok saa lumpen Beskyldning og Insinuation, uden at den
 jo kom til Orde i den indbyrdes literære Fejde, der
 førtes til stort Gaudium for den national-liberale Presse,
 som ikke var sen til at citere de kraftigste Udfald, der
 fremkom i de socialistiske Organer, uden dog at tillægge
 denne Kamp nogen indgribende principiel Betydning.
 Striden forværredes yderligere ved den Omstændighed, at
 den Liebknecht'ske Fraktion aabent og uforbeholdent
 prædikede Atheismen, medens Agitatorerne, der udsendtes

af den almindelige tyske Arbejderforening, gjorde sig skyldige i religiøs Hykleri og benyttede Bibelen og Jesu Liv til ved ikke uhehændige Sammenstillinger ogsaa ad denne Vej at gjøre Propaganda. De samme Scener, der havde fundet Sted i 1868—1871, gjentog sig. I Berlin fik Medlemmerne af den sachsiske Fraktion ved ikke faa Sammenkomster Prygl, i Mellem- og Sydtysklands større Stæder var det Tilhængerne af den nordtyske Fraktion, det gik ud over. De indbyrdes Sammenstød og Førernes rivaliserende Optræden førte samtidig i Hamborg til, at 5 til 600 Socialdemokrater, under Agitatoren Brauers Ledelse, emanciperede sig fra Berlinerpræsidenten for at danne en særegen Fraktion, og da dette stødte paa Vanskeligheder, at der gjordes Forsøg paa at slutte en Føderation med de Hamborgske Tilhængere af «Folkestats-Partiet», der her lededes af to af Tysklands mere fremragende og kundskabsrige Socialdemokrater, Geib og Th. York. De Tilnærmelsesforsøg, der her bleve gjorte, i Forbindelse med det Tryk, de finansielle Kalamiteter, fremgaaede af den østrigsk-preussiske Pengekrise, samt Regeringernes tiltagende Strenghed, udøvede, vare i Slutningen af Aaret 1874 nærmest Foranledning til, at der blev gjort alvorlige Fusionsforsøg, der i høj Grad dreves fremad ved en Pression fra neden. Liebknecht indfandt sig selv i Begyndelsen af Aaret 1875 i Hamborg, samlede adskillige af de mest fremragende Førere, satte sig i Forbindelse med Hasenclever, forelagde et Fusionsprogram og fik udvirket Sammenkaldelsen af en almindelig tysk Socialistkongres til Gotha. Denne traadte sammen den 22de Maj nævnte Aar, og der tilvejebragtes efter temmelig vidtløftige Debatter over en Række Ændringsforslag, stillede fra begge Sider, Enighed om følgende:

Program for Tysklands socialistiske Arbejderparti.

I. Arbejdet er al Rigdoms og al Kulturs Kilde, og da almen Nytte bringende Arbejde kun er mulig ved Samfundet, saa tilhører det samlede Arbejdsprodukt Samfundet, det vil sige alle dets Medlemmer, ved almindelig Arbejdsplicht, efter lige Ret, Enhver efter hans med Fornuften samstemmende Fornødenheder.

I vore Dages Samfund ere Arbejdsmidlerne Kapitalistklassens Monopol; den herved betingede Afhængighed for Arbejderklassen er Aarsag til usle og forkuede Forhold i alle Former.

Arbejdets Frigjørelse kræver Arbejdsmidlernes Forvandling til Fællesejendom for Samfundet og hele Arbejdets Regulering efter Associationsprincippet med almennyttig Anvendelse samt retfærdig Fordeling af Arbejdsudbyttet.

Arbejdets Frigjørelse maa være Arbejderklassens Værk, ligeoverfor hvilken alle andre Klasser kun ere en reaktionær Masse.

II. Gaaende ud fra disse Grundsætninger, arbejder Tysklands socialistiske Arbejderparti hen til at tilvejebringe med alle lovlige Midler den frie Stat og det socialistiske Samfund, den jernhaarde Lønlovs Sønderbrydning gennem Afskaffelsen af Lønarbejdssystemet, Ophævelsen af Udsugningssystemet under hvilkensomhelst Form samt af al politisk og social Ulighed.

Skjønt Tysklands socialistiske Arbejderparti nærmest virker indenfor den nationale Ramme, er det sig dog Arbejderbevægelsens internationale Karakter bevidst og har den faste Beslutning at opfylde alle de Pligter, samme paalægger Arbejderne, for at gøre alle Menneskers Broderskab til Sandhed.

Tysklands socialistiske Arbejderparti fordrer, for at kunne bryde Bane for det sociale Spørgsmaals Løsning, Oprettelsen af socialistiske Produktivforeninger med Stats-Hjælp under det arbejdende Folks demokratiske Kontrol. Produktivforeningerne ere at kalde ilive for Industri og Agerdyrkning i et saadant Omfang, at der af dem opstaaer hele det samlede Arbejdes socialistiske Organisation. Tysklands socialistiske Arbejderparti fordrer som Grundlag for Staten:

1. Almindelig, lige, direkte Stemmeret med hemmelig og obligatorisk Stemmegivning, udført af alle til Staten hørende Medlemmer, der have fyldt det 20de Aar, samt gjældende for alle Valg og Afstemninger i Staten og Kommunen. Valg- og Afstemningsdagen maa være en Søn- eller Festdag.
2. Direkte Lovgivning gennem Folket. Afgjørelse over Krig og Fred gennem Folket.
3. Almindelig Værnepligt. Folkevæbning i Stedet for staaende Hære.
4. Afskaffelse af Undtagelseslove, særlig af Presse-, Forenings- og Forsamlingslovene, samt gennemgaaende af alle Love, der indskrænke den frie Meningsytring, den frie Tænkning og Granskning.
5. Retskjendelse ved Folket. Fri Retspleje.
6. Almindelig og lige Folkeopdragelse gennem Staten. Almindelig Skolepligt. Fri Undervisning i alle Dannelsesanstalter. Erklæring at Religionen er en Privatsag.

Tysklands socialistiske Arbejderparti fordrer indenfor Rammen af det for Tiden eksisterende Samfund:

1. De politiske Rettigheders og Friheders muligste Udvidelse i ovenstaaende Fordrings Aand.

2. En eneste progressiv Indkomstskat for Stat og Kommune i Stedet for alle bestaaende, særlig i Stedet for de Folket trykkende indirekte Skatter.
3. Uindskrænket Koalitionsret.
4. En Normalarbejdsdag, der svarer til Samfundskravene. Et Forbud mod Søndagsarbejde.
5. Forbud mod Børnenes Arbejde samt mod alt af Kvinder udført Arbejde, der skader Sundheden og Sædeligheden.
6. Beskyttelseslove for Arbejdernes Sundhed og Liv. Sanitær Kontrol med Hensyn til Arbejderboligerne. Tilsyn med Bjergværks-, Fabriks-, Værksted- og Husindustrien, udført af Embedsmænd, valgte af Arbejderne. En virksom Erstatningslov for Arbejdere, der ved Arbejdsgivernes Uagtsomhed komme til Skade eller miste Livet.
7. Regulering af Fængselsarbejdet.
8. Fuldstændig Selvforvaltning for alle Arbejder-, Hjelpe- og Understøttelseskasser.

Sammenlignes dette Program med de Programmer, der indtil 1875 vare blevne opstillede af hver af Fraktionerne, samt med de supplerende Resolutioner, fattede for «Folkestatspartiets» Vedkommende paa Kongresserne i Eisenach, Stuttgart, Dresden, Mainz og Koburg, viser det sig, at den sachsiske Fraktion i ikke faa Punkter har vundet Sejr, og at den aandelige Indflydelse, der fra den i Antal mindre mellemtyiske socialistiske Lejrs mere fremragende Medlemmer lige fra Lassalles Død har vidst at gjøre sig gjældende lige over for den langt talrigere nordtyiske Fraktion og paa Socialismens Udvikling i Tyskland, ved denne Lejlighed befæstede sig endyderligere. Selve Programmet anerkjendes iøvrigt for at være ud-

arbejdet og formuleret med megen Behændighed og har, skjønt det aabenbart ved den Passus: «indenfor Rammen af det for Tiden eksisterende Samfund fordres», samt ved den Modsætning, der ved samme dannes for de øvrige Fordringers Vedkommende, tilkjendegiver sit revolutionære Formaal og sine Fordringers Uforenelighed med den nuværende Stat, vidst at undgaa de Skær, der lige over for Loven og Statsautoriteterne vilde have ligget i en altfor stærk Tilnærmelse til «Internationales» Grundsætninger og de internationalistiske Arbejderkongressers Resolutioner. Det skjønnes ogsaa af denne Grund, at den Resolution, som Folkestatspartiet fattede paa Kongressen i Stuttgart d. 7de Juni 1870, nemlig: «Arbejderkongressen beslutter, at alt Agerland, naar det er taget fra Privatpersoner, skal drives efter et videnskabeligt System for Statens Regning», ikke er bleven optaget i Fusionsprogrammet. Paa den anden Side er den Passus, i hvilken der er Tale om den nationale Ramme, i hvilken Tysklands Arbejderparti nærmest vil virke, aabenbart en Koncession lige over for den nordtyske Fraktion, af hvilken enkelte Afdelinger ved forskellige Lejligheder særlig have sat Pris paa at give Bevægelsen et nationalt Præg og holde slige Fraternitets-Kundgjørelser fjernt, der ikke sjældent rettedes fra Leipzig til Paris, London, Lyon og andre Centrer for den udenlandsk-socialistiske Bevægelse.

Som allerede bemærket, sejrede i Gotha det føderative System, hvilket i en længere Aarrække havde været bragt i Anvendelse ved den mellemtyske Fraktion, der ikke, som den nordtyske, havde lagt Ledelsen af alle Partianliggender i en med stor Myndighed udrustet Præsidents Hænder, men indrømmede de enkelte Lokalforeninger megen Selvraadighed og havde sine øverste Avtoriteter dels i en

Bestyrelse, dels i Kongresser, sammensatte af Delegerede fra samtlige Foreninger og trædende sammen i forskellige Byer hvert Aar én Gang. Paa Gothaer-Kongressen kom den ledende Komite til at bestaa af Mænd af begge Fraktioner, og man brød med det af Lassalle givne Raad: kun at have én Præsident og ét centralt Partiorgan. Enigheden i saa Henseende tilvejebragtes saa meget lettere til hin Periode, som «den almindelige tyske Arbejderforening i Berlin» nogle Maaneder forinden var bleven opløst af den preussiske Regering, medens adskillige af Førerne for «Folkestatspartiet» dels vare fængslede, dels geraadede i langvarige Undersøgelser.

Resultaterne af Fusionen overgik øjensynlig de mest sangvinske Forventninger, saa at endog mange af de tidligere Modstandere af samme bleve tilfredse med den. Paa nogle faa Undtagelser nær opløste sig de smaa Fraktioner, der baade i den ene og den anden Lejr havde dannet sig og i en ikke ringe Grad idelig lagde Hindringer iveauen for en planmæssig, socialdemokratisk Agitation. Førerne, Agitatorerne og Publicisterne stode ikke mere fjendtligt lige over for hverandre i Fraktionskrigen, Agitationsvæsenet blev ordnet med forenede Kræfter og støttet af langt mere rigeligt tilvejebragte Pengemidler, og en Mængde nye socialistiske Blade bleve stiftede, uden at derfor Abonnentantallet for de to store Organer: «Der neue Sozialdemokrat» og «Der Volksstaat», der paa Kongressen i Gotha bleve erklærede for officielle Organer, sank.

Den særegne Afdeling af det tyske Socialdemokrati, der i Østrig dannede sig i Aaret 1871 og som den 31te Juli 1871 vedtog et temmeligt vidtløftigt Program, var, saavidt vides, ikke repræsenteret i Gotha. Den har næsten

bestandig, skjønt influeret af omrejsende Agitatorer, udsendte fra Leipzig, Nürnberg og München, søgt at bevare en nogenlunde selvstændig Stilling. For nogle Aar tilbage var denne Fraktion voxet betydeligt, særlig da de slaviske Arbejderforeninger paa en Kongres, der var sammenkaldt til Neudörfel, havde sluttet sig til samme. Den Agitation, der herefter udfoldedes, var saa voldsom og hensynsløs, at den østrigske Regering fandt sig foranlediget til at anlægge en Proces for Højforræderi mod de vigtigste af Førerne, der vel med Hensyn til disses Afstraffelse forblev temmelig resultatløs, men som dog ved den store Offenlighed, der blev given de Aktstykker og Afsløringer, der fremkom under samme, oplyste Arbejderne om de egenlige Formaal, der tilsigtedes, og foranledigede ikke faa af dem til at udmelde sig af Foreningerne. Hertil kom, at den store Pengekrise, som ramte Kejserriget, i høj Grad blev følelig for Arbejderne, der under saadanne Omstændigheder ikke betalte deres Medlemskontingent og derved væsenlig lammede Agitationen. Under disse Omstændigheder prøvede Formanden for den socialistiske Centralkomite i Graz, Dr. Tauschinski, paa at knytte Forbindelse med det konservative katholske Parti i Østrig, til hvis Chef, Grev Hohenwart, han rettede et Brev, der imidlertid forblev ubesvaret. Senere blev der gjort Skridt til at bevirke en Fusion med den social-liberale Arbejderfraktion, der var dannet under H. Obervinder's Førelse og som sit Organ havde et Ugeblad: «Die Zeit», der var redigeret med ikke ringe Talent. Den ønskede Forening kom da ogsaa i Stand paa et Møde i Wiener-Neustadt, hvor der blev vedtaget et Program, der er meget tamt i Forhold til de tidligere radikale Proklamationer. Tiltrods for denne Forening er det bestandig gaaet nedad med

Socialismen i Østrig, og Antallet af socialistiske Arbejderforeninger i hele Kejserriget beløb sig den 1ste Januar 1877 kun til henved 30, samtidig med at Antallet af Fagforeninger efter engelsk Mønster, der ikke vilde have at bestille med de socialistiske Radikale, rask tiltog og for Tiden beløber sig til henved 120. Hvad der til denne Socialdemokratiets Tilbagegang i Østrig bidrog i ikke ringe Grad var iøvrigt den Omstændighed, at Arbejdermassen i Wien og de store østrigske Byer, hvor de slaviske Elementer stode til, er langt mere raa og udannet end de tilsvarende Klasser i Mellem- og Nordtyskland. Medens Sidstnævnte i det Mindste i deres højere Lag kunde fremvise ikke faa Medlemmer, der havde nogen Forstaaelse for de abstrakte Opgaver og de videnskabelig gennemarbejdede Systemer, der i de socialistiske Organers Ledartikler bleve budte dem, var der ikke Tale om en saadan Henvendelse og Opfattelse lige over for den halvslaviske Befolkning i nævnte Egne og Byer. De opfattede Lassalles socialistiske Læresætninger omtrent saaledes, som den store Masse af den engelske Arbejderstand tænker sig, i ubestemte Omrids, Formaalet for den socialistiske Bevægelse, nemlig som en Plyndring, der under visse Eventualiteter og søgende nogen Berettigelse i en haardnakket Stivsindethed og inhuman Handlemaade hos de besiddende Klasser, kunde tænkes nødvendiggjort og fremtvungen. Det tyske Socialdemokrati har med disse Forhold i Østrig for Øje for Tiden ogsaa opgivet sit Haab om en virksom Understøttelse af Ligesindede i de store østrigske Byer, ligesom det har været tvunget til i høj Grad at nedstemme sine Forhaabninger eller fuldstændig at renoncere paa saadanne overalt, hvor Ultramontanismen er herskende, det vil sige i hele Sydtyskland med Und-

tagelse af den større Del af Baden, en Del af Würtemberg, Rinbaiern og nogle store Byer, deriblandt München.

Hvad der her tabtes eller rettere sagt ikke kunde vindes, blev derimod rigeligt indhentet i Mellem- og Nordtyskland. I Aaret 1871 havde Socialdemokratiet kun 1 Repræsentant i den tyske Rigsdag; i Aaret 1874 valgtes der ved det oprindelige Valg 8 Repræsentanter, og i Jan. 1877 opnaaede det 10. Medens det i Aaret 1874 kom til Omvalg i 11 Kredse, hvor der havde stillet sig Socialdemokrater, fandt et saadant Omvalg Sted i Februar 1877 i ikke færre end 24 Kredse. Ved Rigsdagsvalget 1871 blev der afgivet 123,975 St., i Aaret 1874 351,272 og i 1877 485,473, hvilke Tal referere sig til det første Valg, ikke til Omvalgene og Eftervalgene. At de socialistiske Organer under den Panik, der i nogle Dage fremkaldtes i Tyskland under Indtrykket af Efterretningerne om Valgkampene mod Socialdemokraterne, overdreve Antallet af de for deres Kandidater afgivne Stemmer, der af dem ansloges til henved 700,000, kan ikke forundre Nogen, der er kjendt med den Taktik, der følges ved en saadan Lejlighed, hvor det særlig gjaldt om at hverve nye Stemmer for Omvalgene.

I endnu langt højere Grad end med Hensyn til Stemmeantallet ved Valgene til Rigsdagen er det i de sidste to Aar gaaet fremad med Antallet af socialistiske Organer, der ere blevne stiftede rundt om i Tyskland, men særlig i Nord- og Mellemtyskland. Førend Fusionen i Gotha kom i Stand, eksisterede der egenlig taget kun tre mere udbredte socialistiske Organer, nemlig: «Der neue Socialdemocrat», der udkom 3 Gange ugenlig i Berlin, «Volksstaat», der blev udgivet 3 Gange ugenlig i Leipzig, og Dagbladet: «Chemnitzer freie Presse». Den

1ste Januar 1877 existerede der derimod ikke færre end 38 socialistiske Blade, nemlig foruden de to omtalte officielle Hovedorganer, 21 Lokalblade, 11 Fagblade («socialistische - Gewerkschafts - Organe»), 3 Vittighedsblade og 1 underholdende Ugeblad. Af dette Antal udkomme 10 hver Dag, 7 tre Gange, 2 to Gange og 3 en Gang om Ugen; de andre distribueres enten 2 Gange om Maaneden eller uregelmæssigt. I Leipzig redigeres 5, i Berlin 5 og i Hamburg 3 af disse Blade; Syd for Mainlinjen udkomme ikkun 4 af hele det samlede Antal. Til de mest bekendte og udbredte høre: «Berliner freie Presse» (6 Gange ugenlig), «Dresdner Volksbote» (3 G.), «Hamburger-Altonaer Volksblatt», «Neue Offenbacher Tageszeitung» (6 G.), «Die Wahrheit» (6 G. ugenlig i Breslau) og «Zeitgeist» (6 Gange ugenlig i München). Vittighedsbladene, der udkomme som Ugeblade i Mainz, Brunsvig og Chemnitz, og efter hvis Mønster det i Kjøbenhavn offentliggjorte Blad «Ravnen» synes at være tilskaaret, føre Titlerne: «Eulenspiegel», «Die Leuchtkugeln» og «Die Raketten». Det omtalte illustrerede Ugeskrift, der udgives i Leipzig, fører Navnet «Die neue Welt». Fagbladene udkomme i Hamburg, Berlin, Leipzig, Pforzheim, Brunsvig og Gotha og støtte dels de tyske Tobakspinderes, Guld- og Sølvarbejderes, Blikkenslageres, Hattemageres, Skomageres, Bygningsarbejderes, dels Typografernes Interesser. Det socialistiske Partis Hovedorganer: «Volksstaat» og «Der neue Socialdemocrat» have en betydelig Udbredelse, der for førstnævntes Vedkommende beløber sig til omtrent 10,000 og for sidstnævntes Vedkommende til omtrent 15,000 Exemplarer. I Aaret 1875 naaede det omtalte Berliner Hovedorgan endog et Abonentantal af ca. 18,000. Efter § 18 af de organisatoriske

Bestemmelser, der vedtoges paa Gothaer-Kongressen, er Grundlæggelsen af Lokalblade bleven gjort afhængig af den øverste Partiautoritet. Der maa indberettes til Udvalget og Kontrollkommissionen over de lokale og sociale Forhold i vedkommende By, og kun saadanne Blade, der med nævnte Avtoriteters Billigelse blive stiftede, betragtes som Partiblade og kunne gøre Krav paa Partiets moralske og materielle Understøttelse. De lokale Partiblade have i principielle Spørgsmaal at holde sig til Partiprogrammet og staa, i Lighed med de tvende officielle Tidender, i taktiske Partispørgsmaal under Hovedbestyrelsen og Kontrolkomiteen.

Foruden igjennem denne stærkt udbredte Presse, der tilsammen har over 100,000 Abonnenter, virker det socialistiske Arbejderparti i de sidste Aar endnu mere kraftig og planmæssig ved omrejsende Agitatorer, der væsenlig lønnes af Agitationsfondet, som efter en Meddelelse paa den Forsamling, der afholdtes af de sachsiske Socialdemokrater den 9de Januar 1876, i dette Øjemed i Aaret 1876 udbetalte cirka 40,000 Kroner. Efter en Beretning i «Der neue Socialdemocrat» (1875, Nr. 73) have Tysklands Arbejdere i Aaret 1874 i socialistisk Interesse — inklusive Abonnentsprisen for Partiorganerne, men eksklusive Bidrag til Strikekasserne og Arbejderudvalg — tilvejebragt 255,000 Rigsmark (cirka 233,000 Kroner). Hver af Agitatorerne har sit eget Distrikt, udenfor hvilket han ikke maa rejse og holde Foredrag. Den faste aarlige Løn, der udbetales af Agitationskassen til hver Agitator, beløber sig til cirka 1400 Kroner, og for at kunne udvide Virksomheden og for altid at have Suppleanter er der oprettet Agitator- og Rhetorskoler. Tidligere eksisterede en slig Skole i Mannheim; for Tiden er den største af disse

Skoler etableret i Stuttgart, hvor der meddeles Undervisning i den Lassalle'anske Lære og holdes Taleøvelser. Den Systematik, der herved følges, kan tydeligt spores paa de af Socialisterne indkaldte Folke- og Arbejderforsamlinger, hvor man idelig fra Talerstolen hører de samme Stikord og de samme banale Fraser, hvad enten nu disse Taler blive holdte i Baiern, i Schlesien eller i Holsten.

En Række Fester og selskabelige Sammenkomster, overalt og særlig i de store Byer arrangerede af de socialistiske Lokaludvalg, bidrage endyderligere til at virke hen til et større Sammenhold og til stedse at holde Interessen for Partispørgsmaalene vaagen. Foruden regelmæssige Sangerfester og Aarsfester højtideligholdes ogsaa tvende Dage, nemlig den saakaldte Satory-Dag til Minde om den Exekution, der paa samme fandt Sted over Pariser Kommunalister, og den 31te Avgust, paa hvilken Dag Lassalle døde. Medens de forhenværende Medlemmer af «Volkstaatspartiet» højtideligholde Satorydagen, samles de forhenværende Medlemmer af det almindelige tyske Arbejderparti med større Forkjærlighed paa Lassalles Dødsdag, og der har næsten udviklet sig en Kultus med den Afdøde, der af ikke faa begejstrede Lassalleanere betragtes som en ufejlbar Profet. Der paastaas endog, at Arbejderne i Rinprovinsen og Vestfalen i et ikke ringe Antal ere af den Mening, at han slet ikke er død, men at han, der af Heinrich Heine betegnedes som det 19de Aarhundredes Messias, kun har trukket sig tilbage i nogen Tid for at komme igjen i ny Glorie og engang, ligesom Menneskenes Søn, at holde Dom over Levende og Døde. Ved den store Mindefest, der for to Aar siden afholdtes i Castel ved Düsseldorf, blev der holdt Taler,

i hvilke Lassalle sammelignedes med Jesus Kristus, og der blev afsunget Sange, der bære samme Ide til Skue. Saaledes lyder et Vers:

«Es tönen die Worte, die er ruft, wie aus dem Himmelreich;
Mein Reich zerstört nimmer der Tod, so lange die Erde kreis't!
Schon schimmert des Tages Morgenroth, der ein neues Leben verheißet!
Doch wenn dereinst die Stunde schlägt, da steigt aus dem Grabe empor
Sein mächtiger Geist, und siegend trägt er das freie Banner uns vor.»

Selv i det socialistiske Arbejderpartis Hovedorgan: «Der neue Socialdemocrat» forsøges denne Sammenligning gennemført, og Kristus betegnes som Arbejderverdens første Socialdemokrat samt som sin Tids udprægede Kommunist. Nævnte Blad indeholdt saaledes den 10de April 1873 en Artikel: «Død og Opstandelse», i hvilken det med den Omstændighed som Tilknytningspunkt, at Langfredag samme Aar faldt paa den 11te April, der er Ferdinand Lassalles Fødselsdag, blandt Andet bemærkede: «Mesteren, Jesus af Nazareth, der i en Tid, der ikke finder sin Lige i raffineret Grusomhed og trykkende Udsugning, udøvet af det ene Menneske mod det andet, havde prædikeret Friheden for de sukkende Trælle, Retfærdighedens Rige for de sultne Fattige, Lighed og Broderskab for de udsugede Medlemmer af Samfundet og alle Folkeslags Broderskab for de underkuede Nationer, blev paa Grund af denne «højforræderiske» og «religionsfjendtlige» Lære anklaget af rasende Aagerkarle, romerske Slaveherrer og jødiske Præster, samt dømt og grusomt henrettet. Paa Golgatha og paa Sletten ved Satory damper det samme Martyrblod. Vi Socialister kunne kun med Glæde over den menneskelige Oplysnings Fremskridt mindes den 11te April. Den knytter paa en sindrig Maade den store Nazaræers Dødsdag sammen med Ferdinand Lassalles Fødselsdag. Medens hin var den

Første, der brød en Bane for Menneskekjærligheden og led Døden derfor, jog denne, udrustet med Videnskabens og Begejstringens dristigste Sving, med Svøber Egoismens falske Profeter ud af den tyske Videnskabs Tempel og fremkaldte derved Socialismens Gjenopstandelse i Tyskland.» Artiklen slutter med Ordene:

Jesus af Nazareth er død; snu Præster forstode at bortlyve af hans Lære Ligheden, Broderskabet og Ejendomsfællesskabet. Hvad hjælper det dem? Efter Lærens Død følger dens Opstandelse. Og derfor raabe vi Socialister som ægte Kristne saa højt, at det skal runge for alle Bedragere og Optrækkere:

Jesus af Nazareth er død! Leve Ferdinand Lassalle!

I Skrift og Tale anvendes derhos med velberegnet Hu og rhetorisk Sving det Pathetiske og Sentimentale, der under vel forberedte Stemninger saa sjældent forfejler sin Virkning paa mere eller mindre raa Gemytter og i det Hele taget paa den tyske Arbejderbefolkning, medens Fremstillingen fremtræder med en Aplomb og Sikkerhed, der ynder at kaste sig i Ufejlbarhedens Gevandt og just derved ofte vækker Beundring hos halvdannede Mennesker, som ere ude af Stand til at underkaste en slig Paavirkning nogen skarp, sønderlemmende Kritik. Der vil i et følgende Afsnit blive givet en Række Citater og Oplysninger, hentede fra de socialistiske Organer, der skjønnes at være velegnede til at give et fyldestgørende Vidnesbyrd om denne oratoriske og publicistiske Færdighed og Methode.

Et af de mest virksomste Midler, den her omtalte socialistiske Presse har benyttet, særlig i det sidst forløbne Aar, har været Valgagitationen med Hensyn til de nye Valg til den tyske Rigsdag. Der er fra Socialdemo-

kratiets Side ved denne Lejlighed ligesom i 1873 blevet udviklet en næsten utrolig Behændighed og Ihærdighed, og det ene Organ har overgaaet det andet med at hverve Stemmer, med at sammenstille alle den fjerde Stands Klager mod de andre Samfundsklasser, mod de herskende politiske Partier, de ledende økonomiske Grundsætninger og hele den moderne Stat. Valgene til den tyske Rigsdag blive saa meget mere benyttet som Prøvesten, fordi det er den eneste lovgivende Forsamling, der er bygget paa en saa almindelig Valgbasis, at den paa enkelte Bestemmelser og særlig Aldersgrænsen nær yder det, som Tysklands socialistiske Arbejderparties Program fordrer, medens Valgene til det preussiske andet Kammer bevæge sig paa en langt mere snever Basis. Partiet følger ogsaa saa meget hellere denne Retning og Agitation, som det er den, der af Ferdinand Lassalle paa det mest indstændige er bleven anbefalet i saa godt som alle hans Skrifter som det virksomste Middel til at arbejde hen til og forberede Fremtidens Folkestat. Den almindelige Valgret fremstilles derved som en Sag af den yderste Betydning for Lighedsprincipet, og den Arbejder, der svigter ved Stemmeafgivningen og ikke giver Møde, betegnes ligefrem som en Forræder mod sig selv, sin Familie, sine Standsfæller og Arbejdersagens Fremtid. «Allerede den Tanke», hedder det i «Der neue Socialdemokrat», «at den enkelte Proletarier, naar han lægger sin Stemmeseddel i Valgurnen, er stillet aldeles politisk lige med Millionæren, maa opildne det arbejdende Folk; men i endnu højere Grad maa den Tanke opildne, at der ved den simple Handling, der bestaaer i at afgive Stemmesedlen, ydes et Hammer-slag til Sammentømringen af den Bro, der fører Proletaren

til sin Ret, ja som danner den Vej, der leder Menneskeheden ind i den jordiske Lyksalighed».

I en af de Kredse, i hvilke ved Valgene i Januar 1877 Kampen var haardest mellem det nationalliberale Partis og Socialdemokratiets Kandidat, nemlig i Berlins tredje Valgkreds, blev der alene i Løbet af to Dage afholdt 12 Valgmøder, og der blev omdelt i alle Huse et socialdemokratisk Valgmanifest, der i det Væsenlige lød saaledes: «Borgere, Haandværkere og Arbejdere i Berlins tredje Valgkreds! Vi sammenkalde Eder for tredje Gang til Valg, og Ingen maa undlade at udøve sin Valgret. Det tyske Folk befinder sig i en frygtelig Krise. Handel og Industri ere standsede, Tusinder af Industridrivende have mistet deres Selvstændighed og andre Tusinder gaa deres sikre Undergang imøde. Hundredetusinder af Arbejdere ere uden Beskæftigelse og vide ikke idag, hvoraf de skulle leve imorgen. Der udkræves hurtig Hjælp, men hvem kan hjælpe? Ene og alene Lovgivningen. I, Vælgere, maa virke hen til, at der vælges Mænd, som kjende Øjeblikkets og Fremtidens Fornødenheder og med Raad og Daad ville arbejde for Nødens Lindring. Hvem er Skyld i den nuværende Krise? Den hidtil ensidige og mangelfulde Lovgivning, Aktielovgivningens Mangelfuldhed, der begunstiger Svindelen, den hensynsløst fastholdte Frihandelspolitik, de aldeles utilstrækkelige Patentlove og den Aar for Aar stigende Skattebyrde, forbunden med en stadig truende Krigsfare, have bidraget til at undergrave den tyske Industri. Haandværkerstandens Klager besvares med Slagordet «Lavsmani», og Arbejdernes berettigede Fordringer affærdiges med Udraabet: «Socialisme». Og hvorfor kan man gjøre det? Fordi den arbejdende Befolkning ikke har været tilstrækkelig repræsenteret i Lov-

givningen. Overfor Generaler, Gehejmraader, Godsejere, Grosserere, Bankierer, Advokater og Doktorer, kort sagt overfor de Begunstigede i det nuværende Samfund, stod hidtil kun faa sande folkelige Mænd. Det maa blive anderledes, og I, Vælgere af Berlins tredje Kreds, bør sørge for, at den arbejdende Befolknings Kandidat sejrer».

Skjønt det tyske Socialdemokrati udfolder en saa overordenlig stor Energi og anvender saa betydelige Midler til Valgagitationen, vilde man forøvrigt tage fejl, om man antog, at det hengav sig til Illusioner med Hensyn til de Resultater, der muligvis ad fredelig Vej gennem Deltagelse i Lovgivningsmagten og Opnaaelsen af en Majoritet i Repræsentationen kunde naaes for de virkelige Formaal, det har sat sig. Dets Hovedorganer advare selv mod at hengive sig til deslige Illusioner. En af dets mest bekendte Førere og Publicister, E. Geib, bemærkede desangaaende paa det Fællesmøde, der blev afholdt den 9de Januar 1876 i Sachsen: «I de lovgivende Forsamlinger ligger Tyngdepunktet for afgjørende politiske Afgjørelser ikke. Med den almindelige Valgret bliver det sociale Spørgsmaal ikke løst, og det vilde kunne vildlede Masserne, om man tillagde denne Valgret, ved at overvurdere vore Dages Parlamentarisme, en altfor høj Betydning.» En fyldestgørende Oplysning med Hensyn til det egenlige Formaal for den herhen hørende Agitation giver derimod «Volksstaat» (1874, Nr. 50), idet den slutter en Artikel: «Vore Repræsentanters Opgave i Rigsdagen», med Ordene:

«Det socialdemokratiske Parti er et revolutionært Parti; lader det sig lokke ind paa Parlamentarismens Jordbund, hører det op med at være et revolutionært Parti; det hører i saa Tilfælde i det Hele taget op med

at være til. Vi deltage i Rigsdagsvalgene og sende Repræsentanter til Rigsdagen udelukkende i agitatoriske Øjemed. Vort Partis Styrke ligger i Folket; i Folket er vor Virkekreds; kun for at tale til Folket tør vi betræde Rigsdagstribunen. Bortfjerne vi os fra vort Partis revolutionære Oprindelse og Væsen, miste vi, om ogsaa kun et Øjeblik, den inderlige Berøring med Folket, staa vi i Luften og blive ligesom hine Oldtidens Giganter knuste uden Naade. Ikke i Rigsdagen kunne vore socialdemokratiske Repræsentanter virke, men fra Rigsdagen udefter, ikke legislatorisk, men agitatorisk. Rigsdagen skal ikke være Maalet men kun Midlet for dem, ikke nogen Virksomheds Mark, men et ophøjet Podium, for derfra at kunne tale til Folket, der staar udenfor, samt for at kunne oplyse Folket om Klasseherredømmets sande Væsen fra selve Klasseherredømmets Centrum.»

Til ogsaa fra andre Standpunkter at kunne udfolde deres nedbrydende Agitation benytte det socialdemokratiske Partis Førere, omrejsende Agitatorer og Publicister en Række andre Midler, der for en Del aflægge Vidnesbyrd om den Intelligens, der har stillet sig i dets Tjeneste og for Tiden leder dets Anliggender. Slette og gode Tider afgive saaledes i Pressen og paa Forsamlingerne hver for sig en Række Momenter, egnede til at hidse Arbejderne mod de bemidlede Klasser. I den økonomisk gunstige Periode, da Milliarderne indbetaltes i de tyske Kasser, og da Aktiesvindelen florerede i Tyskland og Østrig i en hidtil ingensinde kjendt Højde, æggedes Arbejderne, skjønt deres materielle Vilkaar, tildels paa den intelligente Mellemklasses Bekostning, havde forbedret sig betydeligt, af de socialistiske Organer med en Række Betragtninger over den Lethed, med hvilke Kapitalister og samvitighedsløse

Spekulanter opdyngede store Formuer og udsugede Smaakapitalisterne, medens Arbejderne ikke havde faaet syn-
 derlig mere i Lønningsforhøjelse end det, der var blevet
 nødvendig ved Levnetsmidlernes og de øvrige Existens-
 midlers højere Prisansættelser eller rettere sagt ved
 Pengenes synkende Værd. Regeringerne, der baroniserede
 og dekorerede Pengematadorerne, der uden hvert højere,
 uegennyttigt Formaal og uden Sans for ædle Interesser
 kun gik ud paa ad alle mulige, ved den mangelfulde
 Lovgivning aabnede, lidet ærefulde Veje, at erhverve store
 Summer, Førerne og de fremragende Medlemmer af de
 herskende politiske Partier, der næsten overalt vare ind-
 viklede i Aktieforetagender, som hentede deres Støtte
 gennem Indflydelse og Hensynstagen fra de højeste Kredse,
 den storartede Korruption, der overalt fremtraadte i den
 børsspekulerende Finansverden, gave velkomne Tilknyt-
 ningspunkter til de mest hadefulde Insinuationer og gik
 øjensynlig ud paa at vække hine Sammenligninger mellem
 de forskellige Samfundsmedlemmers Stilling og Vilkaar,
 der for Arbejderne saa let og dog med saa liden Grund
 kunne udarte til fortærende Misundelse og det mest
 bitre Klassehad.

I den økonomisk ugunstige Periode, der blev en
 Følge af de grænseløse Spekulationsudskejelser, exploi-
 terede den socialistiske Presse i forreste Række de talrige
 Afsløringer, der fremkom under de store Processer,
 anlagte mod Strousberg, Ofenheim og en Række andre
 Spekulanter samt mod de talrige fallerede Aktieselskabers
 Bestyrelser. Den tiltagende Næringsløshed bebrejdedes
 Regeringerne, der ikke itide havde sørget for en pas-
 sende Aktielovgivning, egnet til at forhindre finansielle
 Kalamiteter af et saa stort og indgribende Omfang

som de, der fremtraadte særlig i Aarene 1875 og 1876. De Begunstigelser, der ved Koncessioner, Kjøb af Jernbaner fra Statens Side og paa andre Maader vare ydede faldefærdige Firmaer og Selskaber, opstilledes som givende Arbejderne Ret til Statshjælp under den næringsløse Tid, der var optraadt. At der ikke blev rettet nogensomhelst Bebrejdelse til Arbejderne, fordi de i gode Tider ikke havde lagt nogle Sparepenge tilside for at kunne møde de mindre heldige, samt at der ikke blev gjort opmærksom paa den Kjendsgjerning, at Arbejderne fra 1875 langt fra levere det Kvantum og den Kvalitet af Arbejde, som Arbejderne fra 1872 og tidligere Tider, en Kjendsgjerning, der er bleven fastslaaet ved en Række statistiske Undersøgelser baade i Tyskland og i Belgien og som i ikke uvæsenlig Grad har bidraget til at stille Tyskland ugunstig ligeoverfor den franske og engelske Arbejderklasses Produktion og til at formindske ganske betydelig dets Udførsel, er en Selvfølge.

En ganske særegen Opmærksomhed vises der de officielle statistiske Arbejder fra den socialistiske Presses Side. Ferdinand Lassalle baserede paa det preussiske statistiske Bureaus Meddelelser en ikke ringe Del af sin praktiske Agitation; de mere fremragende af hans Tilhængere have efterfulgt hans Exempel, men i langt mindre nøjeregnende, langt mere ensidig Retning. Undersøgelserne om de forskellige Samfundsklassers Middellevetid, om spæde Børns Livssandsynlighed, om Mortalitetsforholdene hos Børn og Kvinder, beskæftigede i Fabriker eller med strengt Arbejde, om Skatteevnen og Indtægtsansættelser, om Forbrugen af Nødvendighedsartikler i Forbindelse med de derpaa hvilende Toldsatser etc. afgive i nævnte Henseende et næsten uudtømmeligt Stof til æggende

Fremstillinger. Chateauneuf's, Ducpetiaux's, Villermé's og adskillige Hygiejnikeres tildels mindre omhyggelige og omfattende Arbejder exploiteres paa den mest ensidige Maade. Nyere Undersøgelser, som f. Ex. Neissons, der omfatte henved en Million Arbejdere, og som aflægge Vidnesbyrd om, at den fjerde Stand som saadan ingenlunde er prægraveret med Hensyn til Levedygtighed fremfor de højere stillede Klasser, forbigaaes med Tavshed. Ved disse Fremstillinger yde ogsaa ikke faa Mænd af den videnskabelige Verden Socialdemokraterne Bistand, idet de under det Indtryk, der hos dem fremkaldes af Konstatering af sørgelige og lidet fuldkomne Forhold hos de mindre bemidlede Klasser af Samfundet i vor Tid, i deres Kritik og Forslag ofte synes at være tilbøjelige til alt for meget at glemme, at Sammenligningen med tidligere Tider i statistisk Retning, som sikkert vilde afgive i ikke faa Retninger et godt Vidnesbyrd om den Fremgang, der utvivlsomt har fundet Sted, mangler. Paa lignende Maade assisteres de af de Filantroper og Humanister, der give deres Følelse altfor meget Raaderum, ofte begaa den Fejl at anse Rigdom og Lykke, mindre gode Kaar og Ulykke for ensbetydende, og ikke sjældent glemme, at det, naar Hjælpemidlernes Rækkeevne overvurderes, nærmer sig til at være en lidet heldbringende Virksomhed at sprede Mismod eller at vække altfor store Forhaabninger, naar man er ude af Stand til paa en for den Enkelte særlig følelig Maade at bygge bedre op igjen end med de Palliativer, der haves og som i mangfoldige Tilfælde altid kun vil haves til Raadighed. En rigtig Erkendelse af den Skjønsomhed og Varsomhed, der paa dette Gebet maa varetages, har da ogsaa hist og her brudt sig Bane, og i Nordamerika har man alt for en

Række Aar tilbage haft sit Blik rettet herpaa og er fremkommet med Elementer af det, som man vilde kunne kalde en konservativ Statistik. Efter de Forhold, der gjøre sig gjældende paa vor ufuldkomne Jord, bukker altid i alle Klasser af Samfundet et Antal Individuer under ved Kampen om Existensen. Disse Forhold ere begrundede i en almengyldig Naturlov, thi de optræde ikke alene hos Menneskene men paa en lige saa tydelig Maade i Plante- og Dyreriget. At Antallet af Individuer, der ved denne Kamp om Existensen gaa tilgrunde i absolut Forstand, er størst i Arbejderklassen, er simpelthen begrundet i, at denne Klasse er den talrigste. Det turde imidlertid være et stort Spørgsmaal, om ikke Antallet af de Individuer, der fra de i økonomisk Henseende bedre stillede Klasser vedvarende kastes tilbage til det store ubemidlede Samfund, ikke relativt er langt større. Enkelte Momenter, der pege hen i denne Retning, turde være blevne samlede i New York, hvor det er blevet eftervist ved statistiske Sammenstillinger — (for at imødegaa den socialistiske Paa-stand, at Arbejderne udgjøre en særegen, væsenlig afsluttet Stand, paa hvilken Samfundet har væltet alle Byrder, som ingen Udsigt har til at faa sine Kaar forbedret og naa op til en menneskeværdig Tilværelse under den nuværende Samfundsorden og derfor bør hidføre det store Verdensskifte) — at af hundrede rige Familier efter hundrede Aar kun ti ere tilbage, at den ganske overvejende Del af de Rigmænd, der udgjøre Kjernen af det af Socialisterne saa stærkt angrebne Bourgeoisi, enten selv har svunget sig op fra de ubemidlede og arbejdende Klasser, eller i nærmeste Slægtled nedstammer fra Arbejdere, at de højere Klasser næsten efter bestemte Regler, uafbrudt fornyes og drage Elementer til sig fra Folkets lavere Samfundslag,

medens de samtidig udskille andre, der atter synke ned fra det højere sociale Trin, de indtog i kortere eller længere Tid. En saadan Personalstatistik, hvis Tilvejebringelse uden Tvivl har sine Vanskeligheder, vilde sikkert ogsaa for andre Byer og for andre Egne give lignende Resultater og være egnet til at gjøre Arbejderne opmærksom paa Tilstedeværelsen af en Lov for Op- og Nedstigningen fra de Fattiges til de Riges, fra de Riges til de Fattiges Klasse, saaledes at Rigdommen, der efterstræbes saa ivrig, snart er paa den ene, snart paa den anden Haand.

Hvad Statistiken ikke leverer i tilstrækkeligt Maal, søges derhos af den socialistiske Presses mest intelligente Publicister suppleret dels af de kritiske Undersøgelser, der ere foretagne i den senere Tid af en Række Socialpolitikere, der efterstræbe Dannelsen af et socialt Reformparti, dels af de Videnskabsmænds Værker, der i væsenlig Grad have haft Del i Udbredelsen af den moderne materialistiske Verdensanskuelse.

Saaledes er i det sidstforløbne Aar et Værk af C. Wilmanns: «Die goldne Internationale», der har fundet en betydelig Udbredelse og i 1876 oplevede det 4de Oplag, i ikke ringe Grad blevet exploiteret af den socialdemokratiske Presse. Forfatteren, som under den gyldne Internationale forstaar Medlemmerne af den i Aaret 1860 i Paris stiftede «Alliance Israélite», der nu har Komiteer rundt omkring i Verden og som i denne Forening ser et virksomt Ferment for Kosmopolitismen og den nationale Dekomposition, underkaster ved sine Undersøgelser over Aarsagerne til den store Pengekrise, der har ramt Østrig og Preussen, den bestaaende sociale Lovgivning en skarp Kritik. Han viser blandt Andet, at Grundlaget for den

tyske privatretlige Lovgivning dannes af den romerske Ret; at samme efter sit hele Væsen var en Byret, der væsenlig var affattet efter Handelens, langt mindre efter en agerdyrkende Befolknings Krav; at den romerske Ret var en Slavestatsret, der hverken kjendte Haandværksarbejdets Hæderlighed eller dets Betydning som økonomisk Faktor; at Pengekapitalen i denne Ret glædede sig ved en Lovgivning, der fuldstændig svarede til dens Natur, medens Grundejendommen og Haandværket savnede passende Organisation og Retsinstituter, samt at den Indflydelse, denne Ret har faaet paa alle Grene af den tyske økonomiske og sociale Lovgivning, trænger til et Korrektiv eller til betydelige Forandringer, dersom ikke de Kalamiteter, der idelig fremgaa af den og som give Socialdemokratiet Ret i ikke faa af dets Anker, tilsidst skulle voxe det moderne Samfunds Bærere over Hovedet.

I endnu større Maalestok end dette og lignende Værker blive Hovedresultaterne af en Række af den nyere Tids filosofiske og naturvidenskabelige Værker, udgaaede fra Mænd som Darwin, Häckel, Büchner, Radenhausen, Feuerbach, Lotze, Schoppenhauer, Hartmann o. s. v. benyttede, idet de med ikke ringe Talent populariseres i den tyske socialistiske Presse. Naar Nyrationalismen kommer til Slutninger som den, at Materien er evig, men Aanden forgjængelig, at Aanden kun er en Drøm af Kjødet; naar den moderne Pessimisme fremsætter som et af sine Undersøgelseresultater: »at Summen af Lyst og Glæde, vejset imod Summen af Ulyst og Sorg, faar Vægtskaalen til at synke paa sidstnævnte Side for den aldeles overvejende Del af Menneskene; at det for det overvejende Flertal af Menneskene var bedre aldrig at

være født end at maatte vandre paa denne ufuldkomne Jord, og at kun et Liv, rettet særlig mod videnskabelig og Kunstnydelse, nogenlunde er taaleligt; naar endelig Darwinismen som en af de Love, der beherske det organiske Liv, fremsætter: «at Alt, hvad der stærkt og smukt, i sin Helhed sejrer over Alt, hvad der er svagt og stygt,» samt naar den søger at eftervise for det højeste af Skabningerne paa denne Jord dens umiskjendelige Slægtskab med og Udvikling af Dyret, saa dannes der af disse videnskabelige Undersøgelsesresultater og Systemer i folkelig Form en Verdensanskuelse, egnet til hos Arbejderne at nedbryde de fleste moralske Støttestrukturer.

Atheismen er da ogsaa, med større Varsomhed fra de nordtyske, med fuldstændig Uforbeholdenhed fra de mellemtydske socialistiske Organer, ligesom fra Talerstolene i en længere Aarrække bleven prædikeret, og der er idelig bleven fremsat den samme Moral, den samme Opfordring til Arbejderne, som Føreren for det danske socialistiske Parti i et Foredrag over Religionen, holdt i Marts Maaned dette Aar, gav et Udtryk, naar han fremkom med den Slutningspassus: «Vi skulle fremfor Alt indrette vor Handlemaade og vor Betragtning for det nuværende Liv og ikke spille Tid og Kræfter paa Spekulationer over Noget, som ligger udenfor vor Synskreds, og som det dog ikke er givet os at fatte».

Socialdemokratiets intelligenteste Førere gjøre sig øjensynlig Umage for særlig at fetere Häckel, Tysklands mest avancerede Darwinianer, og hans «Skabelseshistorie» bliver brudstyksvis meddelt og kommenteret. En Forfatter i «Volksstaat» har ved dette Værks Offenliggjørelse fundet sig foranlediget til at paavise paa en ikke ube-

hændig Maade Darwinismens og Socialismens indre Slægtskab. Han siger blandt Andet:

«Et Digtergeni selv vilde ikke kunne hitte paa et mere interessant Moment end det, der fremtræder gennem den Kjendsgjerning, at Darwin og Marx, skjønt Samtidige, dog personlig fuldstændig ubekjendte med hinanden, gennem dybe, aandrige Granskninger paa aldeles forskellige videnskabelige Gebeter, ere komne til Resultater, der, medens de ere beslægtede og af største Vigtighed for Menneskeheden, gjensidig støtte og supplere hinanden. Den Darwinske Theori er, skjønt det hidtil ikke er fremhævet synderligt, en vigtig Støtte for Socialismen; den er, saa at sige ubevidst, sammes Sanktion fra Naturvidenskabens Side. Thi hvad er vel sluttelig Hovedresultatet eller den praktiske Betydning af den Darwinske Lære andet end den strikte Aerkjendelse af alle Menneskers Lighed. Imod begge stritter den gamle Verden med megen Energi og instinktmæssig, thi det lyder til den: «Disse tvende opkaste Graven for dig».

Atheismen fremtræder i Førernes Bevidsthed i den Grad som en af Grundpillerne for den socialistiske Samfundsbygning, at en Artikel i «Volksstaat» (1873, Nr. 33), i hvilken et af de nyere Skrifter over den moderne Socialisme rescenceres, og Forfatteren (Jæger) sigtes spottende for at tro paa en guddommelig Avtoritet saavel som paa en højere sædelig Orden, blandt Andet indeholder følgende Passus: «Af tvende Ting én: Enten gives der ingen Gud, og saa kunne vi forandre de gamle Love saa meget, det lyster os; eller der er en Gud til, og saa sidde vi rigtignok paa Limpinden. Heldigvis har Guds Tilværelse hidtil ikke kunnet bevises af Nogen;

derfor maa vi ogsaa antage, at «Moralen» og «Retten», ligesom disses Modsætninger: «det Umoralske» og «Uretten», ere dannede og fremsatte af Mennesker og derfor ogsaa kunne omdannes af os efter de forhaandenværende Krav. Ja selv de saakaldte «evige Grundsætninger» existere kun saa længe, som vi holde dem for passable.»

(Fortsættes.)

Turgot.

II. Turgot som Minister 1774—1776.

I forrige Hefte meddeltes Indledningen til Foncins nylig udkomne Bog «Essai sur le ministère de Turgot». Vi skulle nu kaste et flygtigt Blik paa Indholdet af dette udmærkede Værk.

I Begyndelsen af 1774 havde Turgot forladt sit Embede som Intendant i Limoges og havde begivet sig til Paris. Faa Maaneder efter døde Ludvig XV, og den 14de Juli 1774 besluttede den ny Konge, Ludvig XVI, sig efter megen Vaklen og megen Tvivlraadighed til at udnævne Turgot til Marineminister. Kun lidt over en Maaned, indtil den 24de Avgust, beklædte Turgot denne Post; men denne korte Tid anvendte han til Indførelsen af forskjellige Forbedringer, hvorimod der ikke levnedes ham Tid til at gennemføre sine store Planer om en fuldstændig Reorganisation af de koloniale Forhold: Slavernes Emancipation, Kolonialhandelens Frigivelse, den koloniale Finanspolitik's Reform o. s. v.

Den 24de Avgust ombyttede Turgot Marineministeriet med Posten som «contrôleur général des finances», og to Dage efter udnævntes han til Statsminister. Hans

Udnævnelse til denne overordenlig vigtige Post, der omfattede ikke blot de egenlig finansministerielle Forretninger, men ogsaa for en stor Del de indenrigsministerielle, og af hvis forsvarlige Bestyrelse hele Statsmaskineriet var afhængigt, hilstes med Jubel, og de største Forventninger knyttede sig til Turgots Finansforvaltning. «Si le bien ne se fait pas, il faut conclure que le bien est impossible», skrev d'Alembert til Frederik II. I disse profetiske Ord er det Turgot'ske Ministeriums Historie resumeret.

Turgots første Handling som Minister var at tilskrive Kongen dette berømte Brev, der indeholder hans Finansprogram, og som vidner om den Klarhed, hvormed han opfattede Situationen. «Sire», skrev han, «jeg beder dem mindes disse tre Ord:

Ingen Bankerot;

ingen Forhøjelse af Skatterne;

ingen ny Laan.»

Skulde dette Program opfyldes, stod kun én Vej aaben, en vanskelig og farlig Vej: der maatte spares. Turgot forudsaa, at den største Fare kom fra selve Kongen. «Det er nødvendigt, Sire, at De væbner Dem med Deres Godhed imod Deres egen Godhed. De maa betænke, hvorfra disse Penge komme, som De kan uddele til Deres Hoffolk; De maa sammenligne de elendige Kaar, hvori de befinde sig, fra hvem man undertiden maa rive Pengene paa den strengeste Maade, med den Stilling, hvori de leve, der have flest Adkomster til Deres Godgjørenhed.» Vi se her Turgots bestandig levende Interesse for Folket, for de Ulykkelige. Paa et andet Sted i Brevet udpeger Turgot for Kongen «de Kunstgreb og de Skrig, der ville komme fra Folk, som paa enhver Maade ere interesserede i Misbrugenes Opretholdelse;

thi der er ikke et eneste Misbrug, hvoraf ikke Nogle leve.» Efter endnu en Gang at have paavist Nødvendigheden af Sparsommelighed og at have bønfaaldt Kongen om at vise sig fast, tilføjer Turgot: «Deres Majestæt maa ikke glemme, at, naar jeg har overtaget Posten som Finansminister, saa har jeg følt den fulde Betydning af den Tillid, der vises mig. Jeg har følt, at Deres Majestæt betror mig Folkets Lykke og, hvis jeg maa sige det, Omsorgen for at gjøre Deres Majestæts Person og Myndighed elsket. Men samtidig har jeg følt hele den Fare, hvorfor jeg udsætter mig. Jeg har forudset, at jeg vil staa ene i Kampen mod allehaande Misbrug og imod deres Anstrængelser, som tjene ved disse Misbrug; imod den Skare af Fordomme, der rejser sig mod enhver Reform, og som er et saa mægtigt Middel i Hænderne paa dem, der ere interesserede i at eviggjøre Uordenen. Jeg vil endog have at kæmpe imod Deres Majestæts naturlige Godhed og Ædelmodighed og imod Personer, der ere Deres Majestæt i højeste Grad kjære.» (Det synes, at Turgot her forudser Dronningens Fjendskab). «Jeg vil blive frygtet, ja hadet af den største Del af Hoffet og af alle dem, der søge om Gunstbevisninger. Man vil give mig Skylden for alle Afslag; man vil skildre mig som haard, fordi jeg forestiller Deres Majestæt, at De ikke bør berige selv dem, De elsker, paa Folkets Bekostning. Dette Folk, som jeg vil ofre mig for, er saa let at bedrage, at jeg maaske vil paadrage mig dets Had netop ved de Forholdsregler, der skulle forsvare det imod Udsigelser. Jeg vil blive bagvasket, og maaske med tilstrækkelig Sandsynlighed til, at jeg kan miste Deres

Majestæts Tillid.« Hvad Turgot her frygtede, skulde kun altfor hurtigt og fuldstændigt gaa i Opfyldelse.

Foncin giver os i nogle Kapitler en Oversigt over Datidens Finansbestyrelse, og han meddeler os, hvad Turgot gjorde for at bringe Orden i den. Af de tre Punkter, Turgot havde opført paa sit Finansprogram, maatte han, paa Grund af Forhold, der vare stærkere end han, opgive det ene: han gjorde ikke Bankerot, og han forhøjede ikke Skatterne; men han laante; — det maa dog tilføjes, at han laante til 4 pCt., og for dermed at tilbagebetale ældre Laan, af hvilke der svaredes Aagerrenter. Han sparede fremfor Alt; — rigtignok blev de mindst nyttige Udgifter, Hofudgifterne, paa ingen Maade formindskede under hans Ministerium; men han sparede ved at indføre mere Orden i Bestyrelsen, ved at formindske Optrækningsomkostningerne, ved at kræve de finansielle Loves Efterlevelse af Alle, ved at afskaffe flere overflødige Embeder, ved at ordne Oktrojevæsenet og paa flere andre Maader. Herved lykkedes det ham at formindske Deficit, at forøge Statens Indtægter samtidig med, at Folkets Byrder lettetdes. Men hans Ønske, at afskaffe adskillige af de værste Afgifter, — fremfor alle den forfærdelige Saltkat, der kostede Folket 80 Millioner og dog kun indbragte Kongen 50 Millioner, — at formindske den skændige Skat «la taille», at formindske Hofudgifterne, at hæve de værste Privilegier, at sælge Domænejorderne til Nationen, og mange flere Ønsker kunde han ikke faa opfyldt. Hans store fysiokratiske Plan om at samle alle de forskjellige Skatter til en eneste Skat, der skulde svares af Jordens Ejere, maatte han naturligvis ganske renoncere paa.

Turgots første Handlinger, i Slutningen af August og

Begyndelsen af September 1774, maatte tilsigte at bringe lidt Orden i Finansbestyrelsen; men den store Begivenhed, hvormed han i Virkeligheden indviede sit Ministerium, var: den indenrigske Kornhandels Frigivelse. Spørgsmaalet om Kornhandelen, der i Frankrig trykkedes af de urimeligste Baand, blev netop paa den Tid levende diskuteret af de franske Økonomister. Italieneren Galiani «Dialoger om Kornhandelen», der udkom 1770, havde fremkaldt stort Røre i den fysiokratiske Lejr; Bogen var bleven gjendrevet af Morellet, men endnu kraftigere dog af Turgots «Breve om Kornhandelens Frihed». Til Turgot knyttede da Frihedens Venner deres Forhaabninger, og ved Ediktet af 13de September 1774 søgte Turgot at bekræfte disse. Denne Lov er ogsaa mærkelig derved, at den er den første, som udstedtes forsynet med Motiver. Alene det, at Turgot fandt sig opfordret til omhyggelig at begrunde Lovgivningsforanstaltningerne, vakte Glæde i vide Kredse. I en udmærket Indledning til det nævnte Edikt udviklede Turgot Økonomisternes meget rigtige Principer med Hensyn til Handelens Frihed. Han viste, hvorledes Friheden «er det eneste Middel, der — saa vidt det overhovedet er muligt — kan forebygge overdrevne Svingninger i Kornprisen», og han hævdede med Bestemthed og Dygtighed, at kun ved Friheden — ikke ved Regeringsforanstaltninger — bør de to Yderligheder, Hungersnød og Overflod, søges udjævnede. Dette Edikt, hvis Udkommen forhaledes i nogle Maaneder ved Monopolisternes forbitrede Modstand, bestemte i sine første Paragrafer, at den indenrigske Kornhandel skulde være ganske fri; hvad den udenrigske Handel angik, bestemtes i § 4, at Korn frit maatte indføres; men udføres maatte kun det indførte Korn, der ingen Kjøber fandt. Paa dette sidste Punkt

saa Statsmanden sig ikke i Stand til at gaa saa vidt, som Nationaløkonomen ønskede. I Theorien var Turgot Frihandelsmand; i Praxis turde han ikke ganske være det.

Michelet beskriver i sit billedrige Sprog den Virkning, Loven af 13de September gjorde: «Der var i Frankrig en ynkelig Fange, Kornet, som man tvang til at raadne paa det Sted, hvor han var født. Hver Landsdel holdt sit Korn fangen. Kornmagasinerne i en Provins kunde være saa overfyldte, at de revnede; man aabnede dem ikke for Naboerne, der døde af Sult. Hver Provins var, adskilt fra alle de andre, som en Grav. I hundrede Aar havde man klaget derover. Nogle Forsøg, man nylig havde gjort paa at fjerne Skrankerne, havde mødt Modstand hos det uvidende Folk. Jo svagere Kornproduktionen syntes at være, desto ængsteligere var Folket for at se Kornet blive udført. Paniken førte til Opløb. En stærk, dristig Regering var nødvendig, naar Agerdyrkningen skulde hæves ved Frihandelen. — Turgot sætter sig, saasnart han er bleven Minister, til sit Bord og skriver det beundringsværdige, det smukke og veltalende September-Edikt. Det er Kornets «Marseillaise». Det udkom netop lige før Saatiden, og det sagde: «Saa! I kunne være sikre paa at sælge! Fremtidig kunne I sælge overalt!» — et Trylleord, der fik Jorden til at skjælve af Glæde. Der kom Flugt i Ploven, og hele Landbruget vakte til nyt Liv!» — Vidt omkring vakte September-Ediktet Jubel og Glæde, og Datidens Presse og Korrespondancer indeholde mange Udtryk heraf. «Jeg har nys», skrev Voltaire, Turgots lidenskabelige Beundrer, til d'Alembert, «læst Turgots Mesterværk . . . Det forekommer mig, at jeg ser en ny Jord og ny Himle aabne sig».

Aarets sidste tre Maaneder brugte Turgot til at gennemføre forskellige mindre Forholdsregler, militære og fiskale Reformer, og fremfor Alt Forholdsregler imod Udbredelsen af Kvægpesten, der paa denne Tid rasede voldsomt i Sydfrankrig. Han søgte at berolige Landbruget, at gjøre Industrien og Handelen dristigere, at lette Folket nogle af de Byrder, der tyngede paa det, at fremme Videnskabens, Retfærdighedens, Fornuftens Sag. Man skulde have ladet Turgot handle, — og Revolutionen vilde, mente i alt Fald Nogle, være bleven fredelig gennemført. Men hvem vilde tillade ham at handle frit? Ikke Gejstligheden, ikke Adelen, ikke Parlamentet, ikke Finansmændene. Folket var vel for ham; men Folket var uvidende, let at vildlede og uden Betydning i Staten. De fleste Videnskabsmænd var for ham; men Videnskabsmændene regerede ikke, og ledede neppe nok en Del af den offentlige Mening. Endelig var Kongen for ham; men Kongen var ikke til at stole paa; Kongen var allerede da Dronningens Slave; det gjaldt altsaa at sikre sig den ustadige, flygtige Marie Antoinette. Hvorledes kunde dette være muligt for Turgot?

Det følgende Aar, 1775, aabnedes med nogle Forholdsregler, der tilsigtede at gjøre Optrædelsen af «la taille» lidt skaansommere. Turgot vilde have ønsket helt at afskaffe eller dog helt at omdanne denne Skat, hvis Paaligningsprincip saavel som Optrædningsmaade var en Skjændsel; men han forstod, at dette Ønske ikke vilde blive opfyldt. — Derefter fulgte en Række af mindre Reformer og administrative Forholdsregler, der alle havde Almenvellet for Øje. Men samtidig viser sig de første Tegn paa Dannelsen af en hemmelig Liga imod de Turgot'ske Reformer: I Bourgogne rejser Folket sig.

Under 30te Marts hedder det i Bachaumonts «Mémoires secrets»: «Generalkontroløren (Turgot), der fremturer med at give Kornhandelen fri, lader sig ikke røre af den Dyrtd, der alle vegne opstaar. Han paastaar, at den ikke vil blive større, end den var i Monopolets Tid, men at denne Ulykke kun vil være forbigaaende, og at Pugerne ville straffes for deres Begjærlighed, saa at de for stedse ville tabe Lysten til at gemme paa deres Korn.» Den 18de April stormede Bønderne, i et Antal af 4 à 500, Dijon. De plyndrede flere Huse, ødelagde en forhadet Monopolists Mølle, rev Brostenene op for at skaffe sig Vaaben. 200 Setiers Korn kastede de i Floden — samtidigt med, at de klagede over Brødmangel. De vilde dræbe Guvernøren, La Tour du Pin, der havde gjort dem rasende ved paa deres Klager at svare: «Græsset begynder at komme op, mine Venner; æd det!» Hvilken den virkelige Aarsag var til disse Optøjer, er vel tvivlsomt; Voltaire erklærer i sine Breve, at de vare anstiftede af Turgots Fjender. Turgots Svar paa Optøjerne var: større Indrømmelser til Kornhandelens Frihed; han gik videre ad den Vej, Ediktet af 13de September havde betraadt. Imidlertid vedblev Kornprisen at stige: Friheden kunde jo ikke virke strax, og den var jo langt fra fuldstændig. Den franske Høst havde derhos i 1774 været meget tarvelig. I det øvrige Evropa havde den dog været endnu slettere, hvorfor der kun kunde indføres meget lidt Korn til Frankrig. Saa besluttede Turgot sig da til ved Dekret af 25de April at tilstaa de Kjøbmænd, der indførte fremmed Korn i Frankrig, navnlig til Paris og Lyon, Præmier. Det var en Indrømmelse, der maaske vanskelig kan forsones med den rene politiske Økonomis Principer; men den blev af Turgot fremhævet som en af hans Foran-

staltninger til at hjælpe Folket under dets øjeblikkelige Nød. Og den viser i ethvert Fald det Grundløse i Beskyldningen mod Turgot, at han blindt hen sluttede sig til Økonomisternes Doktriner. Sandheden er, at han ikke én men flere Gange vovede at sætte dem tilside.

De mod Turgot rettede Intriger, der maaske havde deres Part i Optøjerne i Dijon, gik imidlertid stedse videre. Turgot der i flere Maaneder havde været syg, kunde ikke tilstrækkeligt modarbejde dem. Ved Hoffet agiteredes der stærkt imod ham, og rundt omkring arbejdede hans Fjender mer eller mindre hemmeligt. Nu udbrød den 1ste Maj i Pontoise den saakaldte «Melkrig», «la guerre des farines». Besynderlige Oprørere: de klagede over Dyrtiden og raabte stærkest i de Provinser, hvor Nøden ingenlunde var størst; de klagede over Kornmangel og kastede det Korn, de røvede fra Kornmagasinerne, i Vandet; mange af dem havde Guld og Sølv i Lommen; de drog under Sang og Støj fra et Sted til et andet, og deres Marsch syntes at være methodisk styret og ledet efter Krigskunstens Principer. Den 2den Maj naaede Oprørerne Versailles. For at forskrække Kongen trængte de helt ind i Slotsgaarden. Der var her et helt Armeekorps paa 10,000 Mand, «la Maison du Roi», hvis Opgave det var at beskytte Kongen i hans Palais. Ikke en Officer, ikke en Soldat rørte sig. Den Øverstkommanderende foreslog Kongen hemmelig at flygte til Fontainebleau, for at vinde Tid til at samle Tropperne. Ludvig XVI vilde ikke gaa ind herpaa. Fra sine Vinduer saa han den truende Skare; han blev bevæget og forbød at anvende Magt. Han traadte frem paa Altanen, talte til Folket, men blev ikke hørt; han trak sig nedslaaet tilbage, græd og tænkte, at det Bedste vilde være at give

efter for Folkemassens Skrig: han lod bekendtgjøre, at der skulde sættes Taxt paa Brødet, 2 Sous Pundet. Det var det Samme som at desavouere Turgot og hans Reformer. Raabene ophørte, og Mængden trak sig tilbage, idet den dog truede med næste Dag at drage til Paris. Men Turgot vandt atter Overhaand: Kongen indrømmede at have fejlet og tilbagekaldte Bestemmelsen om Brødtaxt. Men Oprørerne udførte paa deres Side deres Trusel: den 3dje Maj drog de til Paris, plyndrede her en Mængde Butikker, og snart var der ikke mere et eneste Brød at faa tilkjøbs hos Bagerne. Optøjerne kunde være blevne meget farlige for Samfundets Fred; men takket være Turgots Energi blev de, efter et Par Henrettelser og efter at en stor Mængde Arrestationer var foretagne, undertrykkede i Løbet af faa Dage. — At «Melkrigen» var Frugten af et Komplot, en mod Turgot rettet Sammensværgelse, derom tvivler Foncin ikke, og Samtiden tvivlede heller ikke herom. I Memoirer fra denne Tid paastaas det ganske bestemt, at «man havde skabt en forstilt Hungersnød midt i Overfloden», at «det Hele var et Komplot imod Generalkontroløren» o. s. v. Og for denne Mistankes Berettigelse foreligger der Beviser. Hvem de virkelige Anstiftere og Ledere af disse Optøjer, der senere gav Pariserne Stof til saa megen Spot og Latter, og som fremkaldte en saa levende Polemik, vare, er usikkert; men sikkert er det, at de slap for Straf; Ludvig XVI søgte Sagen neddyssset: han frygtede maaske, at der vilde blive for mange — og for højtstaaende Personer at straffe. — Umiddelbart efter denne «Melkrig» — og ikke uden at staa i Forbindelse med den — var det, at det kom til en heftig Debat om Kornpolitiken mellem Turgot

og Økonomisterne paa den ene Side og Necker paa den anden Side.

«Melkrigen» bragte en foreløbig Standsning i Turgots Reformeren, og i Aaret 1775 lykkedes det ham ikke at gennemføre nogen af sine store, omfattende Planer. Derimod er Aaret rigt paa mindre vidtrækkende Forholdsregler: Oktroyembedsmændene fik Paalæg om strængt at overholde Oktroyloven ligeoverfor Alle, selv ligeoverfor de kongelige Vogne; Skatteopkrævningen gjordes humanere; imod Kvægpestens videre Udbredelse gaves der energiske Bestemmelser; Hoveriet søgtes foreløbigt ophævet; Agerbruget opmuntredes paa forskellige Maader; der gaves Ordre om, at de meningsløse Lavsreglementer skulde gennemføres med Maadehold; Krudt- og Salpeterregalet ordnedes; Post- og Deligencevæsenet reformeredes; Kanalvæsenet forbedredes; Sekundpendulen søgtes beregnet, og Turgot stod endog i Begreb med at gennemføre en Reform af Maal og Vægtvæsenet; Handelen og Industrien opmuntredes o. s. v., o. s. v. Disse Smaareformer krænkede i Virkeligheden slet ikke de Privilegeredes Rettigheder; ingen af dem overskred Klogskabens og Retfærdighedens Grænser; ingen af dem retfærdiggjorde den saa ofte mod Turgot fremsatte Beskyldning for Overilelse. Alligevel havde denne højst beskedne Begyndelse til det betydeligere Reformarbejde været tilstrækkelig til at rejse en Liga mod Turgot og hans Reformer. Den voldsomme Opposition, der rejste sig, kunde i 1775 ikke bebrejde Turgot nogen Handling; hans Modstandere kunde endnu kun agitere imod hans Tendens, imod hans formodede Ønsker og Planer. Dette viser, at fjorten Aar før den store Revolution formaaede allerede den blotte Bebudelse af Reformer at samle alle de Pri-

vilegerede til et mægtigt Parti, endnu inden Gjennemførelsen af nogen alvorlig Reform faktisk var forsøgt. Ved Udgangen af 1775 var Liga'en mod Reformerne og for Misbrugenes Opretholdelse dannet og organiseret: Finansmændene erklærede sig imod det ny Regerings-system; Deltagerne i den tidligere «Hungerspagt» op-hidsede til Maj-Optøjerne; Dronningen og Hoffet søgte med stedse større Iver at underminere Turgots Stilling; den Del af Videnskabsmænd, der vare misundelige paa Økonomisterne, sluttede sig til Necker imod Turgot; Gejstligheden og Parlamentet og den Del af det borgerlige Aristokrati, der var interesseret i Lavsvæsenets Misbrug, sluttede sig til hans øvrige Fjender: Pengeadelen, Sværdadelen, Kirkeadelen, Lovadelen, Penneadelen, ja endog Værkstedsadelen, — kort sagt: Alle de, der havde et eller andet Privilegium, forenede sig imod Turgot. Nogle bebrejdede ham hans Sparsommelighed; Andre hans Tolerance; atter Andre hans ubøjelige Retfærdighed. Alle frygtede de, at han skulde afskaffe Misbrug; da de levede af Misbrug, vare de jo interesserede i deres Bevarelse.

Det næste Aar, 1776, bragte store Begivenheder. Strax i Begyndelsen af Aaret udkom de sex epokegjørende Januar-Edikter. Det første afskaffede Hoveriet (Vejhoveriet) paa en Maade og under en Motivering, der i højeste Grad forbitrede de Privilegerede. Det andet afskaffede alle de Kornafgifter, der endnu eksisterede i Paris. Det tredje var egentlig kun et Supplement hertil, Afskaffelsen af forskellige Havne-, Torve- og lignende Afgifter. Det femte og sjette gav mindre betydelige Bestemmelser, hvorimod det fjerde var af den allerstørste Betydning: Ediktet om Lavsvæsenets Ophævelse, — det baade paa Grund af sine Bestemmelser og paa Grund af sin vel-

talende Motivering saa berømte Edikt. Mod disse Edikter rejste alle de Privilegerede sig øjeblikkelig til Kamp; under denne med den største Bitterhed førte Kamp var det, at Kongen udtalte det berømte Ord: «Kun Turgot og jeg holder af Folket.» Parlamentet, de Privilegeredes Ordfører, modsatte sig Edikterne, og ved en «lit de justice» maatte deres «Indregistrering» tvinges igjennem (d. 12te Marts). Den økonomiske Frihed, Turgot vilde give Folket, blev af dette hilst med stormende Jubel og Glæde; Folket, den store Mængde, saa godt som hele Nationen sluttede sig med Begejstring til Turgot; men hvad havde det at sige? Folket betød jo Intet; det privilegerede Mindretal betød Alt i Staten. «La ligue pour les abus», 3: de Privilegerede, de højere Klasser, havde svoret Turgot et dødeligt Had. Støttet af Marie Antoinette, der i denne Sag har paadraget sig det tungeste Ansvar, og benyttende sig af alle, selv de uværdigste, Midler, søgte Liga'en at naa sit Maal: den forhadte Ministers Fjernelse. Og den 12te Maj 1776 naaedes det: Ludvig XVI, «le roi fainéant», udstødte, til Voltaire's, Økonomisternes, Aarhundredets største Aanders Sorg, Turgot af et Ministerium, der vel kun havde varet tyve Maaneder, men som er et af Historiens interessanteste Afsnit.

Knap fem Aar efter, den 20de Marts 1781, døde Turgot, 54 Aar gammel, efter at have set sine Reformer omstødte, alle Misbrugene gjenindførte, sine Venner og sine Anskuelse forfulgte, og Alt lagt til Rette for den Revolution, han havde villet forebygge, — og som han anede.

Turgot mente, som mange af sine Samtidige, at Individet ikke er skabt for Staten, men Staten for Individet: «Ethvert Menneske er født frit, og det er aldrig tilladt at hindre denne Frihed, forsaavidt den ikke skejer ud til Tøjlesløshed og fra Frihed forvandles til Anmasselse. Frihederne begrænse, ligesom Ejendommene, hverandre, For Samvittigheden har Friheden til at skade aldrig existeret. Loven bør forbyde, hvad Samvittigheden ikke tillader. Derimod kan Friheden til at handle uden at skade ikke begrænses uden af tyranniske Love. Regeringerne have altfor meget vænnet sig til at opofre de Privates Lykke til Bedste for saakaldte Samfundsrettigheder. Man glemmer, at Samfundet er skabt for de Private, at det kun er indstiftet for at beskytte Alles Rettigheder ved at sikre Opfyldelsen af alle gjensidige Pligter.»

Den personlige Frihed havde i Turgot en begejstret Apostel. Om Slaveriet i Amerika og om Slavehandlen skrev han ofte med Harme. Han forudsaa klart de Farer, Slaveriet beredte det unge Amerika; han fremhævede dets «Uforenelighed med en god politisk Forfatning» og dets Tilbøjelighed til at «skabe to Nationer i Staten»; der manglede ikke meget i, at han forudsagde den amerikanske Borgerkrig. Livegenskabet søgte han at afskaffe. Voltaire, der kjendte hans Planer, henvendte sig til ham for at opnaa de Liveignes Frigivelse i Jura-Egnen. — Pressens Frihed anbefalede han, selv hvor den brugtes til Skade for ham selv. Han tillod fremmede Bøgers fri Indførsel i Frankrig. — For den religiøse Frihed og Tolerance skrev han alt i sin Ungdom sine «Lettres sur la tolérance» og «le Conciliateur». Som Minister tilstillede han Kongen sin «Mémoire sur la tolérance». — Om hans Opfattelse af Arbejdets Frihed

vidner hans berømte Indledning til Ediktet om Lavsvæsenets Afskaffelse: «Retten til at arbejde er den helligste Ejendom». Paa Arbejdet hvilede, efter hans Mening, Ejendomsretten. Privatejendommen burde overalt respekteres. Industriens Frihed havde i ham sin varmeste Tilhænger. Ved at afskaffe Lavsvæsenet sønderbrød han Proletariatets Lænker og gav Arbejderen Ret til frit at raade over sin Vilje, sin Forstand, sine Arme. Den svage Ludvig XVI tøvede ikke med atter at indføre det af Turgot afskaffede Lavsvæsen; men i Marts 1791 afskaffedes det atter af den konstituerende Forsamling. Handelens Frihed er jo omtrent uadskillelig fra Arbejdets og Industriens Frihed. Fysiokraterne havde ikke blot sagt: «laissez faire», men ogsaa: «laissez passer». Kornhandelen frigaves; Olje- og Kraphandelen ligesaa; ogsaa Glasvarehandelen i Normandiet, Kjød- og Fiskehandelen i Paris, Vinhandelen i Syden o. s. v., o. s. v. I vore Dage vilde han have været fuldstændig Frihandelsmand. I sin sidste Memoire til Kongen udviklede han den internationale Frihandels Principer. — Derimod synes han ikke ret at have forstaaet Foreningsfriheden. Paa hans Tid vare omtrent alle Foreninger baserede paa Privilegier. Forholdenes Ordning paa hans Tid fremhævede skarpt Associationens Magt og Betydning i det Ondes Tjeneste; dens Betydning for det Gode var mere skjult. Maaske er dette Forklaringen til, at han i Lavs-Ediktet forbød alle Foreninger mellem Arbejdere og Arbejdsgivere. — Den borgerlige og politiske Lighed er uadskillelig fra Friheden. Derfor vilde Turgot ogsaa fjerne nogle af de værste Uligheder. Det havde været hans Ønske at undertrykke de fevdale Rettigheder, men gradvis og med Lempe. Gejstlighedens og Adelens Forrettigheder ønskede han at begrænse.

Men han vilde ikke nivellere Alt. Og at han indsaa Vanskeligheden af nogensinde at virkeliggjøre den sande Ligheds Herredømme, ses af dette Udbrud i et Brev til Mme de Graffigny: «Frihed! ... jeg siger det sukkende: Menneskene ere Dig maaske ikke værdige. Lighed! ... de attraa Dig, men de kunne ikke naa Dig!»

Saaledes tænkte Turgot om Menneskerettighederne. Nu hans Opfattelse af Suveræneteten. Den sande Suverænetet hviler i Fornuften og Retfærdigheden. Det er den Tanke, der behersker Turgots politiske Meninger som et samlet Hele betragtet. «Alene Retfærdigheden», siger han, «kan opretholde Ligevægten mellem alle Rettigheder og alle Interesser». «Deres Majestæt kan betragte Dem som absolut Lovgiver, saalænge De ikke fjerner Dem fra Retfærdigheden.» Man forstaar, at efter denne Opfattelse er Regeringsformen temmelig ligegyldig. Suveræneteten tilkommer dem, der ere i Besiddelse af den, saafremt de bruge den rigtigt. «Man kan blive undertrykket af en enkelt Tyran; men man kan blive lige saa stærkt og lige saa uretfærdigt undertrykket af en Mængde». Turgot forefandt Monarkiet faktisk bestaaende; han anerkjendte det som en Kjendsgjerning og bestræbte sig kun for at faa det til at virke til Bedste for de sociale Forbedringer, han havde udtænkt. Han skjelner ikke, som Montesquieu, mellem en lovgivende, en udøvende og en dømmende Magt. Saafremt disse tre Magtomraader ere beherskede af Rettens Princip, indrømmer han Kongedømmet dem alle uden Forskjel. Men den absolute Lovgiver, som han indrømmer, at Kongen er, har kun sin Berettigelse, forsaavidt han virker for det almindelige Vel; han er ikke, han kan ikke være, han maa ikke være «Samfundets fælles Fjende». Hans Regering bør være

«faderlig» og hvile paa en «national Forfatning». «Han er hævet over Alle, for at sikre Alles Lykke». Kongen skal være at betragte som «den offentlige Magts Depositar». Disse noget ubestemte Anskuelser udviklede Turgot senere nøjere; havde han levet længere, var han bleven en ren Konstitutionel. Det kan dog forbavse, at Turgot ikke følte Trang til at definere med mere Skarphed sine Meninger om den nationale Suverænetet, og at han ikke klart indsaa Nødvendigheden af at begrænse Centralmagten ved en repræsentativ lovgivende Forsamlings Kontrol. Sagen er, at han havde Mistillid til en hvilken som helst Forsamling, hvorledes den saa var, og at han troede paa Opdragelsens, Fornuftens, den oplyste offentlige Menings uimodstaaelige Indflydelse. Han tog ikke tilstrækkeligt Hensyn til de menneskelige Svagheder og lod sig føre for vidt af sit Aarhundredes ædle Illusioner. Han var utopisk, naar han, da han forelagde Ludvig XVI sin nationale Opdragelsesplan, sluttede med denne Erklæring: «Efter nogle Aars Forløb vil Kongen have et nyt Folk, det første af alle Folk; i Stedet for Bestikkelighed, Havesyge, Fejghed og Rænkesmederi, som Kongen hidtil har fundet overalt, vil han fremtidig finde Dyd, Uegennyttighed, Ære og Iver». Det var ikke saa let, som han forestillede sig, at gjøre Folket fejlfrit.

I sin «Mémoire sur les municipalités» har Turgot udviklet sine Tanker om den administrative Organisation. Fejlen ved det gamle System var efter hans Mening, at «Samfundet var sammensat af forskellige slet forenede Klasser og af et Folk, hvis Medlemmer kun havde faa sociale Baand imellem sig . . . Det gjaldt at skabe en regelmæssig Organisation og bestemte Forhold». For at raade Bod paa Forvirringen, foreslog han raad-

givende Forsamlinger, «Municipaliteter», for Sognene, Byerne, Arrondissementerne og Provinserne, og endelig en central eller national Municipalforsamling. Sogne-municipalforsamlingen skulde beskjæftige sig med Skatternes Fordeling, Vejvæsenet og offentlige Arbejder, Fattigvæsenet og Sognets Forhold til Nabosognene. Kun Sognets Grundejere skulde være valgbare og valgberettigede, med et Stemmetail, der stod i Forhold til deres aarlige Indtægt. Bymunicipalforsamlingen skulde for Byerne have omtrent samme Funktioner, som Sogneforsamlingerne for Landet. Arrondissementsraadene skulde være sammensatte af Deputerede for Byerne og Sognene. Arrondissementets Skattevæsen, offentlige Arbejder og Understøttelsesvæsen hørte ind under dem. Provinsialraadene skulde bestaa af Deputerede, valgte af Arrondissementsraadene, og Centralforsamlingen eller «la municipalité nationale» af Deputerede, valgte af Provinsialraadene. Centralraadet skulde beskjæftige sig med offentlige Arbejder og Velgjørenhedsindretninger af almindelig Interesse saavelsom med Skatternes Repartition mellem Provinserne. Forsamlingerne skulde have Lov til at udtale Ønsker om Lovforandringer, og de skulde give Meddelelser om de offentlige Arbejder, der burde udføres, m. m. — Dette administrative Hierarki, der efter Turgots Mening burde afløse den gamle Forvaltning, gav kun Grundejerne Adgang til de municipale Forsamlinger. «Man kunde maaske mene», indrømmer han, «at enhver Familiefader burde have i alt Fald Valgret»; men baade praktiske Hensyn og principielle Grunde tale herimod: «Ved at se nærmere til, vil man bemærke, at kun de, der besidde en Del af Sognets eller Landsbyens Territorium, i Virkeligheden høre hjemme her. De Andre

have kun et blot midlertidigt Domicil. De staa i hele Nationens Tjeneste, og de bør nyde Lovenes Beskyttelse; men de tilhøre ikke noget bestemt Sted. Det vilde være forgjæves at søge at knytte dem til et Sted snarere end til et andet. Ligesaa bevægelige som deres Ben standse de kun dér, hvor de befinde sig vel . . . Den rørlige Rigdom er ligesaa flygtig som Talenterne, og den, der ikke ejer nogen Jord, kan ulykkeligvis ikke have noget Fædreland uden ved Hjertets Baand eller ved sin Barn- doms lykkelige Fordom. Han har ikke nødvendigvis noget Fædreland. Man kan ikke faa fat paa ham, og han slipper fra Skatten. Naar det ser ud, som om han betaler den, saa faar han den i Virkeligheden erstattet af Jordens Ejere gennem Arbejdslønnen. Det er Besiddelsen af Jorden, som ved de Frugter og det Udbytte, den producerer, giver Midlerne til at udrede Arbejdsløn til dem, der trænge hertil, og som sætter en Mand i de Betalendes Klasse i Stedet for at være i de Lønnedes Klasse; det er Besiddelsen af Jorden, som, derved at den uløselig knytter Besidderen til Staten, giver den sande Borgerret.» Det er, som man ser, den fysiokratiske Anskuelse, der her gjøres gjældende. —

Hvad Turgot under sin korte Ministervirksomhed udrettede eller forsøgte at udrette i de forskellige Regeringsdepartementer, — derom giver Foncin de mest detaillerede Oplysninger. Hvad Turgot tænkte om og gjorde for Finanserne, Hæren og Marinen, Justitsvæsenet, Undervisningen, de religiøse Forhold, de offentlige Arbejder, Fattig- og Sundhedsvæsen, Agerdyrkning, Industri og Handel, Skibsfarten, Kolonierne o. s. v., o. s. v. — derom indeholder det foreliggende Værk fyldigere Oplysninger end noget andet Værk. Efterat Foncin endelig har givet

et Resumé af Turgots Handlinger, Anskuelser og Planer, er Øjeblikket kommet til at fælde Dommen.

Her fremtræder der nu disse Hovedspørgsmaal:

Var Turgot personlig i Stand til at fuldføre det Reformarbejde, han havde udtænkt? Er det hans Fejl, at Forsøget mislykkedes?

Kunde Turgot, naar han havde været støttet af en fastere Konge, have sejret? Var det muligt at forebygge Revolutionen?

At det var nødvendigt at reformere Frankrig i det 18de Aarhundrede, derom ere nutildags Alle enige. Men var Turgot i Stand til at gennemføre denne Reform? Dette er det Samme som at spørge, om Turgot var en sand Statsmand.

Man forlanger af den fuldkomne Statsmand, at han har udstrakte og grundige Kundskaber, at han forstaar Alt: Agerdyrkning, Handel, Søvæsen, Industri, Finansvæsen, Arbejder af offentlig Nytte; man forlanger, at han forstaar at vurdere Betydningen af en videnskabelig Opdagelse eller af et Kunstværk, at han forstaar at kjende Talentet, at ære Dyden og Geniet. Den offentlige og den private Rets Principer, der bestemme Forholdet mellem Borgerne indbyrdes og mellem Borgerne og Staten og Statens Forhold til Religionen og Opdragelsen o. s. v., bør han være lige saa fortrolig med som med Administrationens Enkeltheder. Han bør have et bekjendt og øjeblikkelig anvendeligt Reform-Program, og for at kunne bedømme disse Reformers Belejlighed, maa han have studeret Fortiden, kjende Nutiden og forstaa at læse i Fremtiden. Hvilket Kjendskab til Menneskene og Tingene, hvilket gennemskuende Blik, hvilken Viljesstyrke, hvilken Arbejdskraft, hvilken Dygtighed og Ærlighed, hvilken

Dristighed og Forsigtighed kræver ikke en saadan Rolle! Ikke nok hermed: man forlanger, at den sande Statsmand skal som Filosof, som en Montesquieu, have besøgt Nabonationerne, at han som Diplomat kjender deres Interesser, deres Tvistepunkter, deres hemmelige Attraaer, at han skal holde et Øje med deres Foretagender, at han skal vide at benytte sig af Forbund med dem, og at han ikke skal tage i Betænkning at forsvare Fædrelandets Rettigheder imod dem og, hvis det er nødvendigt, tilbagevise et uretfærdigt Angreb. Krigskunsten bør derfor ikke være ham fremmed, og selv om han ikke er nogen stor Hærfører, saa bør han dog have dennes Uforfærdethed, og han bør navnlig have dette klare, hurtige Blik, der viser En de bedste Førere og de bedste Planer. Foruden alle disse Egenskaber maa han være i Besiddelse af fuldstændig Ubestikkelighed, Retfærdighed, Godhed, Foragt for og Evne til at glemme Forhaanelser, vidtskuende Blik, Øje for det almene Vel. I de fri Lande maa Statsmændene desuden kunne tale offentligt, om ikke med en Demosthenes's eller Mirabeaus Veltalenhed, i det Mindste med Lethed, Klarhed og naturlig Varme. I Grækenland vilde man end ydermere have fordret, at Republikens første Embedsmand var smuk som Perikles. De moderne Nationer have vel mindre Kunstsans end Grækerne, men tillægge dog Ansigtstrækkene, Holdningens Værdighed, Bevægelsernes Fasthed, Stemmen og Øjets Udtryk en berettiget Betydning; man holder af i alle disse ydre Tegn at se Sjælens Billede.

Hvis man skal tro Foncin, var Turgot ikke den ideale Statsmands Billede ulig i nogen meget væsenlig Grad. Turgot var, efter Foncin, ikke fremmed for nogen af sit Aarhundredes Videnskaber; han forstod at vurdere For-

tjenesten og Geniet hos Lavoisier, Condorcet, d'Alembert, Malesherbes, Voltaire og saa mange Andre, der bleve hans Medarbejdere og Venner. Han havde i alle Sager begrundede Meninger, dybe, originale og næsten altid rigtige Blik. Hans politiske Program kan resumeres i nogle faa Linjer: Agtelse for den personlige Frihed, for Tænke- og Skrivefriheden, for Samvittighedens Frihed, for Arbejdet og Ejendommen; Undertrykkelse af Privilegier og fevdale Rettigheder; Alles Lighed for Loven; Retfærdighedens og Fornuftens Suverænetet med et konstitutionelt Kongedømme, der skulde regere i Overensstemmelse med den offentlige Mening og med den store Mængdes Interesse for Øje, til Organ; en vis kommunal Selvstyrelse; Skatternes Repartition ved Hjælp af de municipale Raad; en frit hvervet Hær; en national Undervisning; Frihandel; Koloniernes Avtonomi. Han forstod saa vel sin Tids Fornødenheder, at de fleste af hans Ideer blev virkeliggjorte kun faa Aar senere under Nationalforsamlingens frugtbare og mægtige Virken. For Krig med Udlandet blev han forskaanet, saa paa dette Punkt kan han ikke bedømmes; men at han ikke manglede Mod, beviste han under de Uroligheder, Hungersnøden, hvadenten den nu var virkelig eller forstilt, gav Anledning til. Hans Billighedsfølelse, Menneskekjærlighed, Tolerance, Ædelmodighed og hans Hjertes fine Følelse er ubestridelig. Han var ikke Taler, vil man indvende; men Veltalenhed var ikke uundværlig under det af ham udtænkte maadeholdne Monarki. Og forøvrigt, er man vis paa, at han ikke ved Øvelse kunde have overvundet sin naturlige Frygtsomhed og Forlegenhed og være bleven Taler? I ethvert Fald har ingen Minister nogensinde i samme Grad som han forenet Dyd, Uegennyttighed, videnskabelig

Dygtighed, Arbejdskraft og Sjælsstyrke og ædel Skjønhed. Hvad manglede han da? Man svarer: Behændighed og Menneskekundskab.

Menneskekundskab? — lad gaa! Han har undertiden taget fejl. Han gjorde Necker Uret; han overvurderede Brienne; han bedømte Saint-Germain, som han tog til Krigsminister, for hurtigt. Men kan man nævne nogen Mand med virkelig administrativ Dygtighed, hvis Planer han har miskjendt, og hvis Tjenester han har afvist? Hvad saa man efter ham, har Necker, som man undertiden stiller op imod ham, frelst Monarkiet?

Behændighed? — Naar man bebrejder ham, at han manglede Behændighed, vil man uden Tvivl sige, at han var for ilfærdig, at han for meget viste Folk, hvad han tænkte om dem, at han forsmaaede at købe deres Tavs-
hed eller forstillede Venskab, at han ikke forstod sig paa Intriger. Der er noget Sandt i denne Kritik; men Spørgs-
maalet er, om en behændigere Mand, arbejdende for samme Reformers som Turgot, Minister under en Konge som Ludvig XVI, under en Dronning som Marie Antoinette, i en Nation som den franske i 1774, bunden af Gejstligheden, Finansmændene, Lavskorporationerne, af Privilegier, Slendrian og Fordomme, — vilde have været heldigere i et Forsøg, der efter at have været i tyve Maaneder medførte hans Fald.

Det vilde vidne om daarligt Kjendskab til Historien at tro det muligt, at de Privilegerede skulde opgive deres Særinteresser. Nødvendigheden, men ogsaa kun Nødvendigheden, har undertiden tvunget dem til at kapitulere; men de have aldrig frivilligt givet efter. Ganske vist abdicerede de Privilegerede i Frankrig hin 4de Avgust-Nat, og denne øjeblikkelige Højmodighed var epokegjørende;

men da de abdicerede, havde væbnede Bønder allerede begyndt at brænde og plyndre deres Slotte, og hele Nationen forlangte den ny Ordning. Tror man, at de samme Privilegerede vilde have ladet sig skuffe af den mest behændige Minister? Nej, en Ministers Behændighed vilde under de forhaandenværende Forhold ikke have forandret Noget i Stillingen. Gejstligheden, Adelen, Lavmestrene vilde have protesteret, saasnart han vilde begynde at tænke paa at forlange Skat af de hidtil Skattefri, at ophæve Hoveri og Lav; ethvert Forsøg paa at spare vilde opbringe Hoffet og Marie Antoinette, — og Ludvig XVI vilde bøje sig og lade sin Minister i Stikken. Saaledes maatte det være.

Naar Reformernes paatrængende Nødvendighed anerkjendes — og den maa anerkjendes — synes Turgot at have været en af Frankrigs mest skikkede Mænd til at gennemføre disse Reformers. Det var ikke hans Skyld men «Misbrugs-Liga'ens», at det ikke lykkedes ham.

Vi komme nu til det andet Spørgsmaal: Kunde Turgot, naar han havde været støttet af en fastere Konge, have sejret? Var det overhovedet muligt at forebygge Revolutionen?

Allerede at fremsætte et saadant Spørgsmaal er at vove sig langt ind paa Gisningernes vide Omraade. Hvis Ludvig XVI havde været fastere, var han maaske bleven en Josef II, og han vilde have anvendt Magt, uden dog at grundlægge noget Varigt; — eller en Richelieu, og for en Tid vilde han have kunnet betvinge Revolutionen, der saa bagefter var bleven saa meget forfærdeligere; — eller en Gustav III, og efter nogle Aars Forsøg vilde han selv have fornægtet sit Værk; — eller en Frederik II, og ved at reformere Staten for at befæste Kongedømmet,

vilde han have gjort sine Undersaatter til en Nation af Embedsmænd og Soldater, forudsat at Franskmændene ligesaa villigt som Preusserne havde tilladt Forsøget. Ja, man kan tænke sig, hvad det skal være, men Gissningerne kunne ikke føre til noget tilfredsstillende Resultat.

Man bør desuden vogte sig for at overdrive en Mands, var det end en Konges, en stor Konges Indflydelse i Historien. Der er Logik i Begivenhederne. Hvert Væsen følger sin Lov; hver Institution adlyder sit Princip. Det hører til det absolute Monarkis Væsen at gaa stedse videre i sin normale Retning, eller at sønderbrydes med Larm. En flerehundredaarig Eg rejser man ikke igjen.

Det engelske Kongedømme blev parlamentarisk; men hvad kostede det ikke? En blodig Revolution, en Konges Død, forfærdelige Borgerkrige, en Dynastiforandring. En fredelig Reform var maaske endnu mulig i Frankrig under Ludvig XIII's Mindreaarighed, da Generalstaterne sammenkaldtes. Men efter Richelieu og Ludvig XIV, da al stedlig Frihed var forsvunden, al alvorlig Kontrol kvalt, savnede Nationen ethvert legalt Middel til at lade sin Stemme høre. De to tidligere forenede Magter, der stredes om Fremtiden, voxede hver for sig og blev med hver Dag mere uforsonlige Fjender: Monarkiet paa den ene Side, Folket paa den anden. Deres Skilsmisse var given, længe før den traadte aabenlyst frem i 1789.

Det var altsaa ikke let i 1774 at forebygge Revolutionen. At den var uundgaaelig, mente Aarhundredets største Aander.

Turgot selv forudsaa i Begyndelsen af sit Ministerium, i sit Brev til Kongen, at hans Værk vilde være forgæves. Og hvem kjender alle hans hemmelige Tanker? Hvorfor

denne Ilfærdighed, som man har bebrejdet ham, og denne ildfulde Arbejdsiver, der forskrækkede flere af hans Venner, hvis han ikke havde en uklar Følelse af, at det hastede, og at saavel hans som Kongedømmets sidste Time nærmede sig med stærke Skridt? Tyder maaske ikke ogsaa hans Aasyns Alvor og Melankoli paa, at han frygtede sine Bestræbelsers Resultatløshed?

Dog tør vi ikke sige, at han ganske uden Nytte har anvendt sin Aands, sit Hjertes og sit Livs Kraft i Frankrigs Tjeneste.

Det er let bagefter at dømme. Men naar man staar midt i Strømmen, er det ikke godt at vide, hvorhen den vil føre. Ingen Kraft gaar virkelig til Spilde, uden den tror om sig selv og tilstaar at være unyttig. I 1774 kunde og maatte Turgot ikke fuldstændig mistvivle om Monarkiets Fremtid og Reformernes Sejr. Han gjorde sin Pligt ved at forsøge paa at frelse hint og fredelig at gennemføre disse. Lad os tilføje, at vi skyldte ham, at Forsøget blev gjort fuldt ud. Det blev bevist, at Kongedømmet af Guds Naade var uforbederligt.

Danmarks Statistik.

De danske Jærnbaner.

Danmarks Statistik. Udarbejdet af V. Falbe Hansen og Will. Scharling.
Første—andet Hefte. Forlagsbureauet i Kjøbenhavn.

Anmeldt ved **Aleksis Petersen.**

Det er et betydeligt Arbejde, vi her have Begyndelsen til. Denne Begyndelse er to Hefter paa tilsammen 176 Sider. Da hele Værket antages at ville udgjøre fem Bind, der tænkes udgivne i Løbet af 5—6 Aar, er den foreliggende Begyndelse altsaa kun en meget ringe Del af det Hele, og denne Del er atter kun et Brudstykke af det første Afsnit (Samfærdselsmidlerne). Allerede heri maatte der ligge en Opfordring for Anmelderen til at undlade at udtale Domme og til i Hovedsagen foreløbig kun at forholde sig refererende.

Saa meget tør dog allerede nu siges, at den Begyndelse, der foreligger, er Begyndelsen til et betydeligt Arbejde, — og betydeligt ikke blot i kvantitativ Henseende. Dette har ogsaa Staten ment, naar den har tilstaaet Forfatterne en Understøttelse. Man er, naar man har ydet Foretagendet Statsunderstøttelse, selvfølgelig gaaet ud fra disse Forudsætninger: at der foreligger en følelig Trang

til en fyldig Fremstilling af Danmarks Statistik; at det ikke var sandsynligt, at denne Trang vilde blive afhjulpen, medmindre Staten traadte hjælpende til; og at Foretagendet maatte antages at ville blive tilfredsstillende udført af Chefen for det statistiske Bureau og Professoren i Statistik og Nationalekonomi ved Universitetet i Kjøbenhavn.

Hvad nu den første Forudsætning, Trangen til en ny omfattende Fremstilling af Danmarks Statistik, angaar, saa er den saa sikker, at vi tro at kunne forudsige, at det meget omfangsrige Værk, hvis Udgivelse nu er begyndt, vil blive modtaget af Publikum med større Interesse end den, der bliver de fleste Værker af lignende Natur og Omfang til Del. Thi med hvilke omfattende Fremstillinger af Danmarks Statistik er Publikum forsynet i Øjeblikket? med andre Ord: hvilket eller hvilke Værker skal Bureau-chef Falbe Hansens og Prof. Will. Scharlings «Danmarks Statistik» fortrænge eller konkurrere med? Svaret maa i Virkeligheden være: Intet. Ja, rigtignok er der en Fremstilling af den danske Stats Statistik, udgivet i Aarene 1844—53 af A. F. Bergsøe. Men dette Værk har jo nu væsenlig kun en historisk Interesse. Hvorvidt Bergsøes, for Snurrigheder ikke blottede, Værk nogensinde har været ganske tilfredsstillende, turde være omtvisteligt; men at det nu, da det er en Menneskealder gammelt, ikke opfylder de tarveligste Krav, er utvivlsomt. «Forældet» er Bergsøes Værk, og har det været i mange Tider, — selv om det ikke var det, hvad ikke er umuligt, lige fra det Øjeblik, da det saa Dagens Lys. En af Grundene til den vidunderlige Hurtighed, hvormed det blev forældet, er vel den, at det begyndte at udkomme under «Danmarks ottende Kristian» — og først blev fuldført, efter at Absolutismens Afskaffelse og Frihedens

Indførelse totalt havde omskabt alle Forhold. Ville Læs-erne danne sig en Forestilling om Forskjellen mellem Bergsøes og Falbe Hansens & Scharlings Statistik, saa kunne de jo sammenligne Fremstillingen af Danmarks Jærnbanevæsen i det sidstnævnte Værk med det tilsvarende Afsnit hos Bergsøe. Bergsøe har ofret Kongeriget Danmarks Jærnbaneforhold en halv Side, — og det er næsten en halv Side for meget, da Kongeriget dengang ikke havde en eneste Jærnbane! Man sammenligne dermed Prof. Scharlings Fremstilling af vor nuværende Jærnbaneudvikling!

Dog, saadanne Sammenligninger overlades til Læserne. Her skal der kun tales om det nu begyndende Værk. Om dette hedder det i Subskriptionsindbydelsen, at det vil «komme til at indeholde en Fremstilling først af Landet, der angiver dettes naturlige Beskaffenhed, Frugtbarhedsforhold, de klimatiske og meteorologiske saa vel som de geologiske Forhold samt de omgivende Have og deres Indflydelse paa Næringsforholdene, — dernæst af Befolkningen, saaledes som den er karakteriseret ved de forskellige Folketællinger samt de statistiske Oplysninger om dens Bevægelser gennem Vielser, Fødsler og Dødsfald, om dens moralske og fysiske Standpunkt m. v., — for derefter at gaa over til en omfattende Fremstilling af samtlige Erhvervsforhold: Landbruget, Industrien og Handelen, ikke blot belyste fra alle de Sider, som de i Øjeblikket frembyde for Betragtningen, men ogsaa saaledes, som de til forskellige Tider have været, saa vel som de derved betingede social-økonomiske Forhold, navnlig ogsaa Alt, hvad der kan tjene til at belyse Arbejderklassens Kaar. Endelig vil der blive meddelt en Fremstilling af alle de statistiske Data, som vedrøre Stats- og Kommunal-

livet: Finansvæsenet, navnlig Skatterne og deres Fordeling, Kulturforholdene, særlig Skolevæsenet, Retsplejen, Valgene, Fattigvæsenet m. v.»

Denne Plan stemmer i det Hele med den sædvanlig fulgte, og er vistnok ogsaa rigtig. Det første Afsnit om Landet, dets geografiske, geologiske, klimatiske Forhold og naturlige Beskaffenhed, er nærmest at betragte som en Indledning. I Spidsen for den egenlige statistiske Beskrivelse stilles da Befolkningsforholdene. Og naar man i de sædvanlige statistiske Fremstillinger indrømmer Populationsstatistiken første Plads, da er det vist med fuld Føje. Befolkningen er og maa være Hovedgjenstanden for Statistikerens Undersøgelser. — Naar alligevel de første Hefter af «Danmarks Statistik» indeholde og ville indeholde Fremstillingen af Samfærdselsmidlerne, Omsætningsforholdene og hele Handelsvirksomheden, da er denne Afvigelse fra Planen vel begrundet i særlige Forhold, vel nærmest i den Omstændighed, at Forfatterne ønske at afvente Folketællingen i 1880 for paa Grundlag af den at udarbejde Befolkningsstatistiken, ligesom den først for ganske nylig offentliggjorte Beretning om Kreaturtællingen ønskedes benyttet ved Agerbrugsstatistiken.

Paa et enkelt Punkt i de foreliggende Hefter er der meddelt nogle Oplysninger om Forholdene i Udlandet. Det er ubestrideligt, at saadanne Sammenligninger ofte ere yderst vanskelige eller ligefrem umulige, fordi der savnes Ensartethed i Tallene, — den nødvendige Forudsætning for Sammenligningernes Mulighed. Ogsaa kunne Sammenligninger føre for vidt, saaledes at Værket let kan svulme stærkt op. Paa den anden Side er det

imidlertid sikkert, at mange danske Forhold kun ville forstaas, naar de jævnføres med Udlandets*).

Komparativ Statistik er ikke blot ønskelig men nødvendig. Man siger ofte, at Tal ere «veltalende»; men man har ogsaa sagt, at de ere «stumme». I Virkeligheden ere de stumme og blive først talende ved at ses i Forhold til andre Tal. Statistikerens Opgave bestaar ikke udelukkende i at bunke en stor Masse Tal sammen. Han bør ogsaa fortolke dem, eller gjøre dem forstaaelige for Læseren. Og dette sker ved Hjælp af Jævnførelser. Prof. Scharling meddeler for Exempel, at gennemsnitligt beløbe Anlægsomkostningerne ved 1 Kilometer Jærnvej i Danmark c. 85,000 Kr. Er det dyrt eller billigt? For at have nogen Forestilling herom, maa man sættes i Stand til at jævnføre nysnævnte Sum med andre ensartede. Vi faa derfor at vide, at i Storbritannien, Frankrig, Schweiz o. s. v. koster Anlægget af 1 Kilometer Jærnvej respektive 422,000, 335,000, 255,000 Kr. o. s. v. Slipper Danmark saa ikke billigt med sine 85,000 Kr.? Endnu ere vi, hvad ogsaa Forf. fremhæver, ikke i Stand til at besvare dette Spørgsmaal. Vi maa, som det paapeges, først have

---

*) Naar Forff. ved Maalangivelserne ikke blot holde sig til det nuggældende danske Maalsystem, men ved Siden af Angivelserne i dette sætte en Angivelse i Metermaal, da er det selvfølgelig rigtigt, — ikke blot fordi Jævnførelser med Udlandet derved lettes, men ogsaa fordi det maaske tør forudsættes, at Metersystemet vil være indført i Danmark, længe før «Danmarks Statistik» vil have tabt sin Brugbarhed.

Her kunne vi maaske tillade os en lille ubetydelig Bemærkning: Meternavnene kunne gjengives enten i deres franske Form (altsaa f. Ex. «kilomètre») eller — hvad der afgjort er at foretrække — i dansk Form («Kilometer»); men en Mellemform (saasom «kilometer»), der hverken er det Ene eller det Andet, lader sig ikke forsvare.

Oplysninger om Konstruktionen af de forskellige Jærnveje, om de ere bredsporede eller smalsporede, svære eller lette, dobbeltsporede eller enkeltsporede, om Beskaffenheden af de Egne, gennem hvilke de gaa, om hvad man henfører under Begrebet «Anlægsomkostninger», om Bygning af Banegaarde er taget med herunder o. s. v., o. s. v. Naar det spørges, om det er dyrt at anlægge Jærnbaner, kunde man endvidere søge et Sammenligningspunkt i Landevejenes Anlægsomkostninger; men saa maatte atter Jærnvejenes og Landevejenes forskellige Nytte tages i Betragtning o. s. v. — Danmark har nu 181 Mil eller 1366 Kilometer Jærnvej. Er det meget eller lidt? Spørgsmaalets Besvarelse kræver Hensyntagen til Befolkningens Størrelse og Tæthed, Landets Størrelse og Beliggenhed, Erhvervsforholdenes Beskaffenhed, andre Tiders og andre Steders Jærnvejsforsyning m. m. — Den i de danske Baner anbragte Kapital forrentedes i 1875 med 3,57 pCt. Betale de sig saa godt eller slet? Atter her er der en Række af Momenter, der maa tages i Betragtning. — Oplysningerne om de danske Baners Fartplaner, om deres Benyttelse af Gods og Personer, om Materiellets Benyttelse og Ikke-Benyttelse (død Vægt), om Størrelsen af og Betalingen for den Arbejdskraft, der bruges, o. m. fl. ere af Betydning, og navnlig da, naar de ses i Forhold til de tilsvarende Oplysninger fra Udlandet. Det vilde derfor være af stor Interesse, om Værket nu og da vilde gjøre det muligt for Læserne at foretage en Jævnførelse mellem de statistiske Forhold i Danmark og andetsteds.

De to udkomne Hefter, Begyndelsen af første Afsnit, der skrives af Prof. Scharling, indeholde Fremstillingen af Vandvejene, Havnene (særlig Esbjerg-, Frederikshavns-, Helsingørs og Københavns Havne), Fyr- og

Redningsvæsenet, Kanalanlæg; fremdeles af Landevejene, disses Anlæg og Anlægsomkostninger, Udstrækning og Beskaffenhed; endvidere af Jærnbannerne, baade med Hensyn til Anlæg og Drift. Naar Forf. har gjort Fremstillingen af vort Jærnbanevæsen saa udførlig — vistnok forholdsvis ikke lidt udførligere, end de fleste følgende Afsnit ville blive —, da er det sikkert heldigt: vi have jo hidtil ganske savnet en Fremstilling af vor Jærnbaneudvikling; i «Danmarks Statistik» foreligger der nu en saadan i en fyldig Skikkelse, og Forf. har meddelt Læserne saa meget Materiale, at de sættes i Stand til at kontrollere Fremstillingens Paalidelighed.

Af Afsnittet om de danske Jærnbanners Anlæg skulle vi i det Følgende fremdrage nogle Hovedpunkter.

Danmark har først sent paabegyndt Anlæg af Jærnbaner. Først 18 Aar efter, at Jærnbanen Manchester-Liverpool var aabnet, og først efter, at der alt var bygget ca. 20,000 Kilometer Jærnvej, aabnedes her den 4 Mil lange Jærnbane fra Kjøbenhavn til Roskilde. Jærnbannerne havde alt fejret deres første Jubilæum, inden den fik sin Fortsættelse til Korsør; og lige ned til 1862 var Korsørbanen Danmarks eneste Jærnbane! Men fra dette Tidspunkt er der med en saadan Kraft taget fat paa Jærnbanebygningen, at Danmark nu er et af de Lande, der, i Forhold til Befolkningen, har det største Jærnbaneanet.

Efter at der under 12te Juni 1844 var nedsat en Kommission til Behandling af samtlige Jærnbaneanliggender i Kongeriget og Hertugdømmerne, udkom under 5te Marts 1845 en Forordning ang. Expropriation m. v. i Anledning af Jærnbaneanlæg, ved hvilken det fastsattes, at «den

Grundsætning, at enhver Ejer, hvis Ejendom behøves til Udførelsen af en for det almindelige Bedste nødvendig Foranstaltning, er pligtig at afstaa samme mod billig og fuldstændig Erstatning, skal være gjældende for alle Jærnbaneanlæg.» Allerede under 25de Maj 1844 var der imidlertid givet Industriforeningen i Kjøbenhavn Koncession paa Eneret til at anlægge en Jærnbane mellem Kjøbenhavn og Roskilde og i et Tidsrum af 100 Aar, fra dens Aabning at regne, at benytte den til Transport af Personer, Varer og Gods, hvilken Koncession det samtidig (Rtkr.-Skr. 27de Maj s. A.) tillodes Foreningen at transportere til det nydannede saakaldte «sjællandske Jærbaneselskab». Under 15de Marts 1845 udkom der derefter en Kundgjørelse om dette Selskabs Rettigheder og Forpligtelser, hvoriblandt fastsattes, at Anlægget skulde være fuldført inden 1ste Juli 1847. Aktiekapitalen til Banen Kjøbenhavn-Roskilde var i et Beløb af 750,000 Specier bleven tegnet efter en fra Industriforeningen den 16de April 1844 udstedt Indbydelse, og «det sjællandske Jærbaneselskab» konstituerede sig derefter d. 2den Juli s. A. Efter tre Aars Forløb var Banen fuldført med en Bekostning af — ikke $1\frac{1}{2}$ Mill. Rdl., som oprindelig forudsat — men 1,961 Mill. Rdl., altsaa c. 980,000 Kr. pr. Mil, og den aabnedes nu den 26de Juni 1847, fra hvilken Dag de 100 Aars Eneret blev at regne.

Skulde de pekuniære Resultater af den lille og forholdsvis kostbare Bane blive tilfredsstillende, maatte den forlænges, og allerede i flere Aar havde man da ogsaa været betænkt herpaa; men først da der ved Lov af 27de Febr. 1852 var tilsikret Selskabet Statsgaranti for 4 pCt. Rente, kunde der tages fat paa Forlængelsen fra Roskilde til Korsør, og i Henhold til Kontrakt af

27de Oktober 1852 begyndte det engelske Firma Fox, Henderson & Co. omsider Arbejdet. Ifølge Kontrakten skulde Arbejderne være tilendebragte den 1ste Okt. 1854. Arbejdet forsinkedes imidlertid meget betydeligt og trak saalænge ud, at Selskabet tilsidst i Marts 1856 selv maatte paatage sig Banens Fuldførelse. Banen blev endelig den 27de April 1856 — i Stedet for den 1ste Novbr. 1854, som bestemt i Kontrakten — aabnet for Driften. Den samlede Bane, hvis Fuldførelse havde kostet Aktieselskabet omtrent de forudsatte $6\frac{1}{2}$ Mill. Rdl. (c. 887,500 Kr. pr. Mil), hvoraf dog kun 6,316 Mill. Rdl. var tilvejebragt som Aktiekapital, gav foreløbig ikke et saa tilfredsstillende økonomisk Resultat, at dette eller noget andet Selskab skulde føle sig tilskyndet til at anlægge ny Baner, idet der i de første tre Driftsaar, 1856—59, kun ved Statens Tilskud kunde gives Aktionærerne 4 pCt. Rente.

Tanken om en Helsingørsbane lod sig derfor i flere Aar ikke realisere. Loven af 20de August 1853 (indbragt af Rothe), om Koncession for det sjællandske Jærnbane-selskab paa en Helsingørbane, forblev uden Resultat. Ligesaa forblev Lov af 16de Februar 1856 (indbragt af A. Hage), hvorved Regeringen bemyndigedes til ogsaa at give Andre Koncession herpaa, resultatløs, selv efter at Indenrigsminister Kriegers Lov af 15de Febr. 1857 havde givet Regeringen videre Myndighed med Hensyn til Koncessionens Affattelse. Tanken om at faa en Helsingørbane bygget ved Andre end det sjællandske Selskab opgaves atter, da det viste sig, at den næppe ad denne Vej lod sig bringe i Stand, og Lov af 19de Febr. 1861 (forelagt af Indenrigsminister Monrad) prækluderede derfor den ved de to sidstnævnte Love givne Bemyndigelse til at give Andre Koncession paa denne Bane, og gav paany

Regeringen særlig Bemyndigelse til at give det sjællandske Selskab Koncession til udelukkende Anlæg og Benyttelse af en Jærnbane fra Kjøbenhavn til Helsingør, hvortil nu endvidere føjedes: med en Sidebane til Jægersborg Dyrehave. I Henhold til denne Lov gaves der da omsider den 9de December 1861 Selskabet Koncession paa Helsingør- og Klampenborgbanen, saaledes at Eneretten skulde gjælde indtil 26de Juni 1947, da Eneretten for Vestbanen udløber, og den første Strækning, Kjøbenhavn—Hellerup (1 Mil), samt Sidebanen Hellerup-Klampenborg ($\frac{3}{4}$ Mil) aabnedes for Driften den 22de Juli 1863, medens Strækningen Hellerup—Lyngby ($\frac{3}{4}$ Mil) aabnedes den 1ste Oktober s. A., og Resten af Banen ($6\frac{1}{4}$ Mil) d. 9de Juni 1864. Den hele c. $8\frac{3}{4}$ Mil lange Bane, hvoraf 1 Mil dobbeltsporet, kostede 3,410,011 Rdl., eller omtrent 780,000 Kr. pr. Mil. Hertil bør imidlertid lægges dens Andel i den fælles kjøbenhavnske Banegaard. Kort efter Banens Aabning toges nemlig den i Henhold til Lov af 13de Marts 1863 anlagte ny, for begge Baner fælles, Banegaard i Brug (14de Okt. 1864), hvis Benyttelse medførte den ved samme Lov tilladte Ombygning af det første Stykke af Kjøbenhavn—Roskilde-Banen indtil lidt forbi Valby Station imod en ny anlagt Strækning nord om Frederiksberg. Den ny Banegaard kostede i Alt 1,048,433 Rdl., Omlægningen af den nævnte Banestrækning 202,884 Rdl. Det samlede Baneanlæg — inkl. Driftsmateriel, Redskaber og Inventarium — kom til at koste Selskabet 11,184,290 Rdl. (c. 954,280 Kr. pr. Mil). Efter en Opgjørelse i Driftsberetningen for 1869 stode imidlertid disse Baner da Selskabet i c. 11,245,000 Rdl., hvoraf kom paa

Vestbanen . . . . . 7,405,545 Rdl.

Nordbanen . . . . . 2,986,243 —

Sidebanen . . . . . 853,212 —

hvorved den ny Banegaard i Kjøbenhavn synes at være ført Vestbanen til Last med omtrent 620,000 Rdl. eller henved 60 pCt. af det hele Beløb.

— Spørgsmaalet om Jærnbaneanlæg gennem Nørrejylland havde allerede i Fyrreerne været forhandlet af de jyske Provinsialstænder, men var da ikke blevet løst. Selve Befolkningen stillede sig noget kjølig ligeoverfor det, idet man navnlig befrygtede, at en Jærnbane gennem Jylland skulde bringe denne Landsdel mere og mere under Hamburgs Supremati. Heller ikke om Retningen kunde man blive enig, idet Nogle anbefalede en Bane langs Østkysten, medens de Fleste udtalte sig for en Linje over Højderyggen som den Del af Landet, hvor de betydeligste uopdyrkede Strækninger findes, og til hvis Kultur ekstraordinære Foranstaltninger maatte anses fornødne. Krigen afbrød imidlertid Forhandlingerne om Sagen; men Sir Morton Peto, der i Begyndelsen af Halvtredserne anlagde Baner i Slesvig, androg nu om Koncession paa Anlæg af Baner ogsaa i Nørrejylland, og for eventuelt at kunne modtage hans Forslag udkom Lov af 31te Juli 1853, hvorved Regeringen bemyndigedes til at meddele Koncession paa en Bane fra den sønderjyske Grænse til Frederikshavn; men denne Lov førte til intet Resultat. I de følgende Aar debatterede man nu ivrigt om den fremtidige Banes Retning, om den skulde være Midtbane, Østbane eller Vestbane, om den skulde, hvad Krigsministeriet fordrede, sættes i Forbindelse med Fredericia Fæstning eller ej, o. s. v. I Løbet af 1856

foretoges der omfattende Forundersøgelser med Hensyn til Anlæg af en Østbane. Men det næste Aar vedtoges der et Forslag om en Tværbane, og ved Lov 4de Marts 1857 bestemtes det, at Banen skulde føres «fra Aarhus over Viborg til et Punkt ved Venøbugten eller Holstebro med en Forbindelsesbane til Randers». Den omtrent samtidige Lov 15de Fbr. 1857 om en Bane gennem Fyn fik ingen praktisk Betydning. Under 21de Oktober 1859 gaves der derefter Peto, Brassey & Betts, med hvem der allerede i flere Aar havde været ført Underhandlinger, Koncession paa Anlæg og Drift af den i Lov 4de Marts 1857 omhandlede Bane. Kort efter at denne Koncession var given, dannedes et nyt Ministerium, og dettes Indenrigsminister (Jessen) forelagde i Januar 1860, efter forudgaaende Forhandling med Koncessionshaveren, et Lovforslag, sigtende til at faa Koncessionen ophævet for at sætte en Længdebane i Stedet for den fastslaaede Tværbane samt at knytte den fynske Bane til dette Anlæg, der derhos i det Hele skulde udføres paa Statens Bekostning, medens kun Driften skulde gives i privat Entreprise. Det herom nedsatte Folketingsudvalg erklærede sig enigt i, at den ifølge L. 6te Marts 1857 meddelte Bevilling burde søges ophævet, at større Baneanlæg ikke kunde ventes udførte ved private Kræfter alene, og at Tværbanens Nytte var tvivlsom. Umiddelbart efter Betænkningens Afgivelse fandt atter Ministerskifte Sted, og efter Lovforslagets anden Behandling indtraadte en ny Regeringsforandring, hvorved den Minister, der havde forelagt Forslaget, aftraadte. Derefter forkastedes Lovforslaget ved tredje Behandling. I næste Samling forelagde Monrad som Indenrigsminister et nyt Lovforslag, baseret i det Væsenlige paa de samme Principer, omend

med Opretholdelse af Tværbanen, og, efter at have undergaaet en Del Forandringer, udkom Loven d. 10de Marts 1861 (Banenettet af 1861). I Henhold til denne Lov afsluttedes de alt forud for dens Forelæggelse mellem Indenrigsministeriet og Peto, Brassey & Betts førte Forhandlinger med en Kontrakt af 18de Marts 1861, hvorved de engelske Ingeniører gav Afkald paa Koncessionen af 21de Oktbr. 1859 og paatog sig som Entreprenører at anlægge de i Loven nævnte Linjer. Det i den nævnte Lov vedtagne Net blev imidlertid senere omændret ved Lovene af 11te Febr. 1863 og 26de Maj 1866. Nettets enkelte Dele overleveredes til Driften i denne Orden:

Sektionen Aarhus—Randers	aabnedes f. Driften d. 3 Septbr. 1862,
— Langaa—Viborg	— — — 21 Juli 1863,
— Viborg—Skive	— — — 17 Oktbr. 1864,
— Nyborg—Middelfart	— — — 7 Septbr. 1865*),
— Skive—Struer	— — — 17 Nvbr. 1865**),
— Struer—Holstebro	— — — 1 Nvbr. 1866,
— Vamdrup—Fredericia	— — — samme Dag,
— Middelfart—Strib	— — — samme Dag,
— Fredericia—Aarhus	— — — 4 Oktbr. 1868,
— Randers—Aalborg	— — — 18 Sept. 1869.

Den 1ste Decbr. 1868 overtoges derhos Strækningen fra Vamdrup indtil den ny Sydgrænse ved Farris (0,55 Mil), og Længden af det hele Omraade blev saaledes efter den endelige Opmaaling:

Længdebanen Farris—Aalborg	38,92 Mil,
Tværbanen Langaa—Struer—Holstebro	15,98 —,
Den fynske Bane	11,06 —,
i Alt 65,94 Mil.	

Anlægskapitalen for hele dette Banenet (Betalning til Entreprenørerne, Expropriation, Kontrol) udgjorde ved Udgangen

*) Aabnet af Kongefamilien paa Dronningens Fødselsdag fik denne Bane Navn af Dronning Louises Jærnbane.

**) Hermed var den L. 4de Marts 1857 fastsatte «Tværbane» færdig.

af Finansaaret 1869—70 nominelt 19,409,994 Rdl., altsaa c. 588,800 Kr. pr. Mil. Forskjellige senere Udvidelser af Stationer, Sporskifter m. v. have imidlertid siden forøget Anlægskapitalen noget.

Medens hele dette Banenet ifølge L. 10de Marts 1861 blev anlagt for Statens Regning, var det derimod ikke Meningen, at Staten selv skulde drive Banerne. Loven bestemte, at Regeringen samtidigt med Afslutningen af Kontrakten om Banernes Anlæg skulde indgaa en Kontrakt om Oprettelsen af et Driftsselskab, som vilde have at anskaffe og vedligeholde alt til Driften fornødent Materiel, Inventarium m. v., at drive Banerne og vedligeholde dem. Ved den under 18de Marts 1861 med Peto, Brassey & Betts afsluttede Kontrakt forpligtede Entreprenørerne sig ogsaa til Dannelsen af et Driftsselskab, og efter at den første Sektion af Banen var færdig, oprettedes det. Men da saa godt som alle Aktierne forblev paa de engelske Ingeniørers Hænder, blev det saakaldte danske Driftsselskab i Virkeligheden identisk med Firmaet Peto, Brassey & Betts. Derved forfejlede den hele Bortforpagtning af Driften til et særligt Selskab sin Hensigt; Kontrollen blev umulig, og Regeringen var derfor særdeles tilfreds med, at det sjællandske Jærnbaneselskab i 1866 erklærede sig villigt til under visse nærmere bestemte Vilkaar at overtage Driften af de jydsk-fynske Baner, saa meget mere, som der derved aabnedes Udsigt ikke blot til en virkelig og virksom Kontrol med Anlægsentreprenørerne men ogsaa til en altfor ofte savnet Enhed i Driften af samtlige danske Baner. Regeringen forelagde derfor i Januar 1867 et dertil sigtende Lovforslag i Landstinget. Her rejste der sig imidlertid strax Opposition imod denne Plan, idet det gjordes gjældende, at det vilde

være bedst baade for Statskassen og for Almenheden, at Staten selv overtog Driften af sine egne Baner. Landstingsudvalget tilraadede derfor — med Forbigaaelse af Regeringsforslaget saavel som af et af en Landstingsmand (David) indbragt Mæglingsforslag — at vedtage et af en anden Landstingsmand (Jessen) indbragt Forslag, og den paa dette Grundlag vedtagne Lov af 14de Marts bemyndigede Regeringen til at søge den i Medfør af L. 10de Marts 1861 indgaaede Kontrakt om Driften af de i samme omhandlede Baner ophævet. Staten skulde derefter selv midlertidigt, «indtil samtlige i L. 10de Marts 1861 omhandlede Baner ere fuldførte», overtage Driften. Da imidlertid Anlæg af ny Baner alt var besluttet, forinden det omhandlede Net var fuldført, og det ansaas for rigtigst først at træffe en endelig Ordning, naar det hele Net var færdigt, forlængedes Fristen ved L. 26de Novbr. 1868 til 1ste April 1872. En ny Lov af 9de Decbr. 1871 fastslog imidlertid Statsdriftens fortsatte Vedbliven, medens den dog opsatte den endelige Ordning paa ubestemt Tid, idet der kun bestemtes, at Lovforslag om Driften skulde forelægges Rigsdagen i 1875. Men Rigsdagen fandt heller ikke da Tidspunktet kommet til Vedtagelsen af en endelig Ordning, og det desangaaende forlagte Lovforslag omændredes da atter derhen, at et saadant Forslag skal forelægges den i 1877 sammentrædende ordenlige Rigsdag (L. 30te Marts 1876).

I Henhold til L. 14de Marts 1867 afsluttedes der nu en Kontrakt med Peto, Brassey & Betts, hvorefter samtlige Driftsselskabets Ejendele, Materiel, Maskiner Redskaber, samt Reservefond overdroges til den danske Regering. Fra 1ste Sept. 1867 overtoges derefter Driften af Indenrigsministeriet, som øverste Avtoritet, saaledes

at der ansattes en direkte under Ministeriet sorterende Driftsbestyrer, der selvstændig og paa eget Ansvar bestyrer alle løbende Forretninger. De under Drift værende Strækninger vare: den fynske Bane, der ved et for Jærnbanens Regning drevet Dampskib stod i Forbindelse med Vamdrup—Fredericia-Banen, samt Aarhus—Randers-Banen med den fra Langaa udgaaende Tværbane til Holstebro, i Alt 40 Mil. Da Øjemedet med Statens Overtagelse af Driften ogsaa var at fremme Almenhedens Tarv, indførtes strax flere Forbedringer: Driftsmateriellet forøgedes, Fartplanen reformeredes, Tariferne omordnedes, væsenlig i ned-sættende Retning.

— Allerede i 1844 var der i Koncessionen paa Roskildebanen givet det sjællandske Selskab Tilsagn om eventuel Eneret paa en vestsjællandsk og en sydsjællandsk Bane; men Selskabet havde ikke senere yttret Tilbøjelighed til at benytte sig heraf, selv ikke efter at Korsørbanen i 1860 var naaet til at forrente sig. Nu fremkom i Juli 1864 Civilingeniør Krøhnke med et Projekt om ved en sydsjællandsk og lolland-falstersk Bane at sætte Sjælland gennem Fehmern og Holsten i Forbindelse med Udlandet, og om dette store Projekt blev der i de følgende to Aar forhandlet videre. Forhandlingerne førte til Loven af 9de Fbr. 1866, hvorved Indenrigsministeren bemyndigedes til at meddele Krøhnke Koncession. Da Krøhnke imidlertid ikke saa sig i Stand til at opfylde de i Loven fastsatte Betingelser, kom denne ikke til Anvendelse. Derimod meddeltes der i Henhold til en ny Lov af 21de Juni 1867 under 24de Jan. 1868 det sjællandske Selskab Koncession paa en sydsjællandsk og en falstersk Bane. Jordarbejdet paa Sydbanen begyndte samme Aars Efteraar, og d. 4de

Oktober 1870 aabnedes den 12 Mil lange Roskilde—Masned-sund-Bane for Driften. I Foraaret 1870 paa-begyndtes dernæst Anlægget af Falsterbanen, der i en Længde af c. 3 Mil førtes fra Orehoved til Nykjøbing og den 22de Avgust 1872 aabnedes for Driften. Anlægget af disse to Baner kostede henholdsvis 4,136,639 Rdl. og 743,027 Rdl., altsaa resp. 689,440 og 495,350 Kr. pr. Mil.

Umiddelbart efter at Lov af 21de Juni 1867 havde aabnet Sydsjælland Udsigt til en Jærnbaneforbindelse med Kjøbenhavn, rejste der sig en stærk Bevægelse i Nordvestsjælland for ogsaa der at opnaa et saadant Gode. Efter at først L. 26de Febr. 1869 havde givet Bestemmelser om Meddelelse af Koncession paa en Nordvestbane over Holbæk til Kallundborg, bestemte L. 25de Juni 1870, at Regeringen kunde meddele Eneret paa en Bane fra Kjøbenhavn over Frederikssund over Roskildefjord til Holbæk og derfra til Kallundborg. Strax efter denne Lovs Emanation fremkom der (6te Juli 1870) fra tre Privatmænd (Kapt. Nyholm, Etatsr. Juel og Justitsr. Glud), der allerede kort forud havde søgt en lignende Koncession, et Andragende om Koncession paa en Bane fra Grønningen til Frederikssund og derfra til Kallundborg, der skulde anlægges som en lettere, bredsporet Bane, mod at der tilstodes dem 2 pCt. Rentegaranti af 3,7 Mill. Rdl. Da det sjællandske Selskab, om det end benægtede definitivt at have opgivet Kallundborgbanen, dog ikke søgte om Koncession, førtes Forhandlingerne med de tre Koncessions-søgende, og ved Skr. 25de Marts 1871 gaves der dem Udsigt til at erholde Koncession paa den ansøgte Bane. Dette i Forbindelse med et gennem Privatbanken fremkommet Tilbud om at afkøbe Selskabet den under Anlæg værende Falsterbane for 750,000 Rdl. og at overtage for

Selskabets Regning Anlægget af Kallundborg-Banen, foranledigede Selskabets Bestyrelse til at søge om en hertil sigtende Koncession. Da derhos den af Ministeriet overfor de andre Andragere fastsatte Frist for Opfyldelsen af den forlangte Sikkerhedsstillelse og andre Betingelser var forløben, uden at de fornødne Skridt var gjort fra deres Side, meddeltes der i Henhold til L. 26de Febr. 1869 det sjællandske Selskab Koncession under 2den Oktbr. 1871 paa en Bane fra Roskilde over Holbæk til Kallundborg. Da Frederikssund derved gik Glip af at komme i Jærnbaneforbindelse med Kjøbenhavn, opfordrede Ministeriet Selskabet til, saasnart Omstændighederne tillode det, at bringe Frederikssund paa passende Maade i Forbindelse med Selskabets allerede bestaaende Banenet. Allerede nogle Dage før Koncessionens Meddelelse havde det sjællandske Selskab sluttet Overenskomst med Overingeniør F. J. Rowan om Banens Anlæg. Nordvestbanen aabnedes nu for en indskrænket Drift den 30te Decbr. 1874, og fuldstændig d. 1ste Maj 1875. Udgiften til Banen, der blev $10\frac{1}{2}$ Mil lang, beløb for Selskabet (hvad Anlægget i Virkeligheden har kostet Entreprenørerne, kan ikke oplyses) 7,369,337 Kr. eller 701,800 Kr. pr. Mil. Dertil Anlæg af et Dobbeltspor fra Kjøbenhavn til Roskilde, der indtil Udgangen af 1875 har kostet 1,372,848 Kr.

Ifølge Driftsregnskabet for 1875 stod nu herefter ved det nævnte Aars Udgang samtlige de sjællandske Baner, deres Bygninger, Driftsmateriel m. v. Selskabet i et samlet Beløb af 39,477 Mill. Kr., hvoraf ved Prioritetslaan er tilvejebragt 13 Mill. og ved Aktier c. $26\frac{1}{4}$ Mill. Kr.

Men med disse Anlæg har det sjællandske Selskabs Virksomhed endnu ikke naaet sin Afslutning, og forskellige Anlæg ere endnu dels under Udførelse dels fore-

staaende. Der har i de seneste Aar været forhandlet om flere Anlæg, og Lovene af 23de Maj 1873 og 24de Maj 1875 indeholde Bestemmelser om nogle af dem. I Øjeblikket er der meddelt Koncession paa Anlæg af følgende, endnu ikke fuldførte, tildels endnu ikke paabegyndte Baner paa Sjælland:

- 1) et 2det Spor mellem Hellerup og Klampenborg,
- 2) en Bane fra Frederiksberg Station til Frederikssund,
- 3) en do. fra Kjøge til Faxe med Sidebane til Rødvig.

Derhos er Regeringen ved Lov bemyndiget til at meddele Koncession paa følgende Anlæg paa Sjælland, indtil de angivne Tidspunkter:

1) en Havnebane i Kjøbenhavn,	}	indtil 1 Jan. 1878,
2) en Jærnbane fra Kjøbenhavn til Dragør,		
3) en do. fra Hellerupbanen til Øresund,		
4) en do. fra Nordbanen til en eventuel Dampfærgehavn ved Helsingør,		
5) en do. fra Nordbanen til Tuborg Havn,	}	(udløbet 1 Jan. 1877),
6) en do. fra Hillerød gennem Gribskov,		
7) en do. fra Hillerød til Roskilde,	}	uden Tidsbegrænsning.
8) en do. fra Kallundborgbanen til Sejrø Bugt,		
9) en do. fra Slagelse til Nestved,		

— Paa Lolland-Falster aabnedes d. 2den Novbr. 1869 den første Bane, den omtrent 1 Mil lange Bane mellem Maribo og Banholm, efter at der ifølge Lov 20de Novbr. 1868 var meddelt Lensgrev Knuth, Etatsraad Tietgen og Premierløjtnant Garde Koncession herpaa. Banen kostede 400,000 Kr.

Under 22de Avg. 1872 aabnedes Banen fra Orehoved til Nykjøbing p. F., paa hvilken Bane det sjællandske Selskab havde faaet Koncession. Denne Bane blev efter sin Fuldførelse af det sjællandske Selskab overdraget til Privatbanken. Da herved Falsterbanen var ophørt at være et Led af det sjællandske Banesystem,

forhandlede der om, hvorledes det burde forebygges, at denne Bane kom til at staa som et selvstændigt Mellemled mellem den sjællandske og den lollandske Bane, og hvorledes en sammenhørende lolland-falstersk Bane burde tilvejebringes. Disse Forhandlinger førte til Lov 25de Marts 1872, i Henhold til hvilken Privatbanken som Ejer af Falsterbanen under 1ste April 1873 fik Koncession paa en Bane fra Nykjøbing p. F., forbi Maribo, til Nakskov, med Sidebane fra Maribo til Rødby. Det tillodes endvidere Koncessionshaveren at overdrage Koncessionen til et af samme dannet Aktieselskab, hvilket Selskab konstituerede sig i Januar 1875. Lollandsbanen, der aabnedes den 1ste Juli 1874, sattes derefter ved Jærnbanebroen over Guldborgsund, der fra 1ste Okt. 1875 er tagen i Brug, i Forbindelse med Falsterbanen. — Forskjellige Lovforslag vedrørende disse Anlæg, specielt Spørgsmaalet om Statens Rentegaranti, er i de sidste Aar uden Resultat blevet forhandlet. Statens Rentegaranti gjælder nu kun et Beløb af 5,04 Mill. Kr. (for Lollandsbanen 3,84 Mill. Kr., for Falsterbanen 1,2 Mill. Kr.), til hvilket Beløb Aktiekapitalen ogsaa foreløbig er bestemt, medens Anlægene i Virkeligheden staa Aktionærerne i: Lollandsbanen 3,852,316 Kr., Falsterbanen 1½ Mill. Kr. og Guldborgbroen 400,000 Kr. Anlægssummen for den 11,6 Mil lange Bane bliver 495,900 Kr. pr. Mil.

— Allerede faa Maaneder efter, at Danmark ved Freden i Wien havde mistet Raadigheden over de gennem Sønderjylland gaaende Handelsveje, havde Indenrigsministeren (Tillisch) forelagt et Lovforslag om en syd-jydsk Tværbane og Anlæg af en Havn (Strandby) paa Jyllands Vestkyst; Forslaget blev imidlertid ikke Lov.

Tre Aar senere blev der nu af Indenrigsminister Estrup paany forelagt Forslag om Anlæg af en Havn (Esbjerg) samt om Udvidelse af det jyske Banenet af 1861, og d. 24de April udkom Loven om det jyske Banenet af 1868, der senere nøjere bestemtes ved Lov 14de Maj 1870. Om Anlægget af Vendsysselbanen blev der derefter i Begyndelsen af 1869 sluttet Kontrakt med Generalkonsul Gedalia, Kammerraad E. C. Møller, Konsul Steenberg og Overintendant C. F. Svendsen, hvorved disse paatog sig at anlægge Banen i en Længde af 10,84 Mil for en Betaling af 1,8 Mill. Rdl. Banen aabnedes den 16de Avg. 1871 (1½ Maaned efter den i Loven og Kontrakten fastsatte Tid). Om Silkeborgbanen sluttedes der den 3dje April 1869 Kontrakt med Tømmermester N. Nielsen og Murmester Lauritz Petersen. Banen skulde anlægges for 450,000 Rdl. (Kontraktssummen for disse 6 Baner var c. 240,000 Rdl. mindre end det i Loven fastsatte Maximumsbeløb for Anlægget). Den 4 Mil lange Silkeborgbane aabnedes d. 2den Maj 1871. Om Anlægget af Esbjerg—Lunderskov-Banen sluttedes der først d. 19de Avg. 1872 Kontrakt med Generalkonsul Gedalia, Justitsraad E. C. Møller og Murmester Lauritz Petersen. Betalingen fastsattes til 630,000 Rdl. Den 9,7 Mil lange sydjyske Tværbane (Lunderskov—Esbjerg—Varde) aabnedes d. 3dje Okt. 1874. Om Esbjerg—Holstebro-Banen var der under 7de Oktbr. 1872 sluttet Kontrakt med de samme Entreprenører. Betalingen fastsattes til 1,505,000 Rdl. Af den vestjyske Bane aabnedes Sektionen Holstebro—Ringkjøbing (6,3 Mil) d. 31te Marts 1875; Sektionen Ringkjøbing—Varde (8,7 Mil) først den 8de Avg. 1875; Aabningen af disse Baner fandt betydeligt senere Sted end bestemt i Kontrakterne.

Foruden disse Anlæg maa endnu nævnes: Dampfærgeforbindelsen mellem Fredericia og Strib, begyndt i sidste Halvdel af Marts 1872, ifølge Lov af 28de Maj 1870 i alle Henseender at betragte som et Led i det jydsk-fynske Net. — Ribebanen (L. 16de April 1873), aabnet d. 1ste Maj 1875. Kontrakt om Anlæg af denne lettere, 2,2 Mil lange Bane fra Bramminge til Ribe var d. 22de Novbr. 1873 afsluttet med Tømmerhandler J. Lauritzen, Kammerassessor Rosenstand og Prokurator Styrup, Alle af Ribe.

Til fuld Afslutning af de jydsk Anlæg hører endelig den faste Bro over Limfjorden (L. 16de April 1873). Men denne Bro, der bygges af Compagnie de Fives-Lille, er, skjønt den alt skulde have været færdig d. 1ste Juli 1876, endnu under Arbejde.

Ifølge Statsregnskabet for 1875—76 udgjorde den samlede Udgift til Statsbanernes Tilvejebringelse ved Finansaarets Slutning c. 64,7 Mill. Kr. (hvoraf paa Syd-, Vest- og Ribebanen c. 10 Mill. Kr.). Lægges hertil de resterende Udgifter til Limfjordsbroen (c. 1,32 Mill. Kr.) samt de paa Finansloven for 1876—77 til Statsbanerne bevilgede 1,56 Mill. og den paa Tillægsbevillingen for s. A. begjærede 0,4 Mill., — udkommer et Totalbeløb for samtlige 107,7 Mil af i Alt c. 68 Mill. Kr. (hvoraf henved 11 Mill. Kr. til Driftsmateriel, heri ikke indbefattet Told af indført Materiale og Driftsmateriel.

— Endnu forinden Fuldførelsen af de forannævnte Anlæg i Jylland og Fyn, fremkom der fra forskellige Egne i disse Landsdele, der ikke vare blevne inddragne i Banenettet, Forslag om Anlæg af Sidebaner, og for nogle af disses Vedkommende fremkom der bestemte

Andragender om Koncession, forsaavidt Staten paa forskjellig Maade vilde hjælpe med til Anlæggets Udførelse. Medens Regeringen overfor disse Andragender fastholdt, at der under Hensyn til de betydelige Summer, som alt vare anvendte og fremdeles skulde anvendes til Baneanlæg i Jylland, maatte i alt Fald hengaa en ikke ganske kort Aarrække, inden det kunde anses forsvarligt for Statskassens Regning at udvide Statsbanenettet i den nævnte Landsdel, erklærede den sig derimod villig til, naar saadanne Anlæg kunde udføres ved Privates Foranstaltning, at lade Statskassen yde et passende Tilskud foruden de sædvanlige Begunstigelser i Henseende til Toldfrihed, Stempelfrihed o. s. v. I Overensstemmelse hermed udkom den af Indenrigsminister Fonnesbech forelagte Lov 23de Maj 1873, hvorved Regeringen bemyndigedes til at meddele Eneret paa Anlæg og Benyttelse af Jærnbaner 1) fra Odense over Kværndrup til Svendborg, 2) fra Randers til Grenaa og 3) fra Silkeborg til Herning, — saaledes at der tilsagdes et Tilskud af Statskassen af indtil 40,000 Rdl. pr. Mil, for hvilket Beløb Staten blev at betragte som Aktionær. Derhos skulde Erstatningen for Expropriation udredes af Statskassen forskudsvis, imod at Halvdelen refunderedes denne, i Overensstemmelse med Lov 26de Maj 1868. — Paa Odense—Svendborg-Banen fik den 20de Maj 1874 det for Anlæg af en sydfynsk Bane dannede Udvalg Koncession, saaledes at det tillodes at overdrage denne til et af Udvalget dannet Aktieselskab. Den 6,28 Mil lange Bane aabnedes d. 12te Juli 1876. — Paa Anlægget af Randers—Grenaa-Banen meddeltes der d. 5te Juni 1874 Randers—Grenaa-Jærnbaneselskabet Koncession. Den 8,83 Mil lange Bane blev aabnet den 25de Avg. 1876. — Paa Anlæg af Silkeborg—Her-

ning-Banen er der den 19de September 1874 meddelt Kammerr., Prok. Møller af Ringkjøbing Koncession, som der er forbeholdt ham Ret til at overdrage til et af ham dannet Aktieselskab. Banen, 5,42 Mil lang, skal være fuldført inden 19de September 1877.

Sluttende sig til L. 23de Maj 1873, hvorefter Staten bør støtte og yde Tilskud til saadanne private Baner, der ved at sættes i umiddelbar Forbindelse med Statsbanerne maa antages at ville tilføre disse forøget Trafik, udkom d. 31te Marts 1874 en Lov om en Bane fra Vemb Station (paa Holstebro—Ringkjøbing-Banen) til Lemvig, samt den 4de Maj 1875 en Lov om Baner fra 1) Skive til Glyngøre og 2) fra Aarhus til Ryomgaard (Station paa Randers—Grenaa-Banen). Statstilskudet (80,000 Kr. pr. Mil) maa dog for disse to Baner ikke ydes for en større Længde end henholdsvis $4\frac{1}{2}$ og $4\frac{3}{4}$ Mil. — Paa Banerne til Lemvig og til Glyngøre er der endnu ikke meddelt Koncession. Paa Aarhus—Ryomgaard-Banen har Aarhus—Ryomgaard-Jærnbaneselskab d. 12te Nvbr. 1875 faaet Koncession, hvorefter Banen, 5,18 Mil, skal være færdig inden 1ste Oktober 1878.

I sidste Rigsdagssamling blev der endelig forhandlet om flere ny Anlæg; men disse Forhandlinger førte ikke til noget Resultat.

— Danmarks forskellige Baner ere anlagde under højst ulige Vilkaar, og Statens Stilling overfor de private Baner er derfor temmelig forskjellig.

Medens Kjøbenhavn—Roskilde-Banen var et fuldstændigt privat Anlæg, fik de sjællandske Baner i Henhold til L. 27de Febr. 1852 en Statsgaranti for 4 pCt. Rente, som efterhaanden udstraktes til samtlige sjællandske

Anlæg. Denne Garanti kom dog kun til Anvendelse 1856—1859, i hvilke Aar Staten maatte tilskyde i Alt 182316 Rdl., hvilket Beløb derefter i 1860—64 tilbagebetaltes af Overskudet for disse Aar. — Det sjællandske Selskab har Eneret paa Anlæg og Benyttelse af alle sine Baner indtil den 26de Juni 1947. Men ved forskellige Love er Forholdet nu ordnet saaledes, at Staten er berettiget til den 1ste Jan. 1900 at overtage samtlige sjællandske Baner, i deres Helhed, imod at udbetale Aktiernes nominelle Beløb og overtage Prioritetsgjælden.

De lolland-falsterske Baner — bortset fra Banholm-Banen, der, ligesom Faxebanen paa Sjælland, er aldeles privat — have ligeledes opnaaet Statsgaranti for 4 pCt. Rente, men kun imod Oprettelsen af et saakaldt Forstærkningsfond til Dækning af det ved Statsgarantien mulig fremkomne Tab for Statskassen. Statens Rentegaranti bliver her kun aldeles subsidier, idet den kun forskudsvis udreder det Beløb, som Driftens Nettoindbytte — efter Fradrag af, hvad der henlægges til Reservefondet — mangler i at udgjøre 4 pCt. af den garanterede Anlægssum, og i Virkeligheden er det Forstærkningsfondet, der giver Tilskudet. Først naar Forstærkningsfondet helt er fortæret, bliver Statens Rentegaranti virksom, — forsaavidt Banerne ikke til den Tid have naaet til at forrente sig selv. — Lolland-Falster-Banen har Staten Ret til at overtage den 1ste Juli 1899 mod kontant Indløsning af Aktierne til en Pris lig Gennemsnittet af Aktiernes Markedspris paa Københavns Børs i de sidste 3 Aar forud for den Dag, da Overtagelsen fordres.

Overfor de i Henhold til Lov 23de Maj 1873 anlagte private Sidebaner til de jydsk-fynske Stats-

baner er Staten 1) Aktionær for et Beløb lig det givne Tilskud af Statskassen, og har 2) Ret til efter Udgangen af Aaret 1900 at overtage ethvert af disse Baneanlæg med Tilbehør og med de derpaa hvilende Forpligtelser enten mod kontant Indløsning af Aktierne til de sidste tre Aars Gjennemsnitspris, eller — hvis det paagældende Anlæg ved Overtagelsestiden ikke tilhører et Aktieselskab — mod Udredelsen af et Vederlag lig det Tyvedobbelte af Gjennemsnittet af Anlægets Nettoudbytte i de sidste tre Aar forud for det Aar, i hvilket det forlanges overdraget til Staten.

Det danske Jærnbaneanets successive Udvikling fremgaar klart af efterfølgende Oversigt over det Antal Mile, der vare i Drift ved Begyndelsen (1ste Januar) af efternævnte Aar:

	Private Baner.	Statsbaner.	Tilsammen.
1848	4,00 Mil,	• Mil,	4,00 Mil.
1856	4,00 —	• —	4,00 —
1857	14,50 —	• —	14,50 —
1862	14,50 —	• —	14,50 —
1863	14,50 —	7,82 —	22,32 —
1864	17,21 —	13,11 —	30,32 —
1865	23,44 —	17,38 —	40,82 —
1866	23,44 —	32,25 —	55,69 —
1867	23,44 —	40,07 —	63,51 —
1868	23,44 —	40,07 —	63,51 —
1869	23,44 —	55,18 —	78,62 —
1870	24,40 —	65,94 —	90,34 —
1871	36,38 —	65,94 —	102,32 —
1872	36,38 —	80,8 —	117,18 —
1873	39,39 —	80,8 —	120,19 —
1874	39,39 —	80,8 —	120,19 —
1875	58,43 —	90,5 —	148,93 —
1876	58,56 —	107,7 —	166,26 —
1877	73,67 —	107,7 —	181,37 —

De 181,37 Mil, der vare i Drift ved Begyndelsen af 1877, svare til 1366 Kilometer.

Det vil af ovenstaaende Tal ses, med hvilken Langsommelighed, Jærnbanebygningen i Begyndelsen er gaaet frem her i Landet, og hvorledes den senere er skreden frem næsten med stedse tiltagende Hurtighed. Man vil endvidere bemærke, at medens vi ligetil 1862 udelukkende havde private Baner, tog Bygningen af Statsbaner i de følgende Aar saaledes til, at Privatbanerne i 1865 kun udgjorde 57,4 pCt. og i 1874 endog kun 32,8 pCt. af hele Nettet; men i 1875—77 er der derefter blevet bygget forholdsvis mange Privatbaner, saa at de nu, 1877, udgjøre 40,6 pCt. Disse Baners Karakter som private svækkes jo imidlertid noget ved de Tilskud, Staten i de sidste Aar har ydet til Bygning af dem.

Lolland-Falster har 94,5, Sjælland 346,4, Fyn 130,8 og Jylland 794,3 Kilom. Jærnvej. Dette giver:

	pr. 10 ☐ Mil.	pr. 100,000 Indb.
Lolland-Falster	32,0 Kilom.,	107,10 Kilom.
Sjælland	27,7 —	56,89 —
Fyn	24,5 —	66,46 —
Jylland	17,8 —	104,61 —

Lolland-Falster er altsaa bedst forsynet, baade i Forhold til Arealets og til Befolkningens Størrelse. Jylland er i Forhold til Arealets slet, i Forhold til Befolkningens Størrelse godt forsynet.

Som anført havde Danmark ved indeværende Aars Begyndelse 1366 Kilometer Jærnvej i Drift. Følgende evropæiske Lande have en længere Jærnvejsstrækning i Drift:

Tyskland	1ste Jan. 1876	27,956 Kilom.
Storbritannien	— —	26,870 —
Frankrig	— —	21,596 —

Rusland	1ste Jan. 1876	18,066	Kilom.
Østrig-Ungarn	— —	16,620	—
Italien	— —	7,704	—
Spanien	— —	5,796	—
Sverig	3dje Jan. 1877	4,532	—
Belgien	1ste Jan. 1876	3,432	—
Schweiz	1ste Sept. —	2,307	—
Holland	1ste Jan. —	1,602	—
Tyrkiet	— —	1,530	—

Derimod havde i 1876 Rumænien (1233 Kilom.), Portugal (967), Finland (876), Norge (580) og Grækenland (12 Kilom.) — en kortere Strækning Jærnvej end Danmark.

Undersøge vi, hvorledes de forskjellige Lande ere forsynede med Jærnvej i Forhold til Arealet saavel som i Forhold til Befolkningens Størrelse, faas Følgende:

pr. 10,000 □ Kilom.		pr. 1 Mill. Indb.	
Belgien	1165 Kilom.	Sverig	1044 Kilom.
Storbritannien	857 —	Schweiz	864 —
Schweiz	557 —	Storbritannien	813 —
Tyskland	513 —	Danmark	718 —
Holland	488 —	Tyskland	654 —
Frankrig	409 —	Belgien	643 —
Danmark	358 —	Frankrig	598 —
Østrig-Ungarn	267 —	Finland	465 —
Italien	259 —	Østrig-Ungarn	456 —
Spanien	114 —	Holland	430 —
Portugal	107 —	Spanien	351 —
Sverig	103 —	Norge	321 —
Rumænien	102 —	Italien	284 —
Tyrkiet	44 —	Rusland	252 —
Rusland	36 —	Portugal	242 —
Finland	23 —	Rumænien	246 —
Norge	20,7 —	Tyrkiet	153 —
Grækenland	2,3 —	Grækenland	8 —

Det fremgaar af disse Tal*), at medens Danmark i For-

*) Da Opgivelserne om Jærnvejsnettenes Størrelse skrive sig fra forskjellige Tidspunkter, og da Folketællingerne i de forskjellige

hold til Befolkningens Størrelse er godt forsynet, har det endnu særdeles langt tilbage, inden det faar Landet saa gennemkrydset som det nordvestlige Europa. De tre store Kulturlande og de tre smaa Lande, Belgien, Holland og Schweiz, ere ganske anderledes gennemkrydsede end Danmark. Danmarks Net maatte forøges 3 à 4 Gange for at komme til at svare til Belgiens. — Naar Hensyn tages til Befolkningstætheden, 3: til Areal og Folketal i Forening, staar Danmark kun tilbage for Sverige, Storbritannien og Schweiz.

Anlægssummen for de den 1ste Januar 1877 i Drift værende 181 Mil (1366 Kilom.) Jærnbane kan anslaaes til omtr. 118 Mill. Kr. De forskellige Anlæg have været af en temmelig forskjellig Kostbarhed; men i sin Helhed maa det danske Banenet siges at være billigt anlagt. I Gjennemsnit har hver Kilometer kun kostet 85,000 à 90,000 Kr. Sammenholder man hermed de Oplysninger, der foreligge om Anlægsomkostningerne ved Udlandets Baner, vil man komme til det Resultat, at der neppe i noget Land, med Undtagelse af Norge og Sverige, er bygget saa billigt som her; men ved de norske Baner maa det erindres, at de næsten alle ere smalsporede, — de faa bredsporede have kostet ligesaa meget som de danske. I forskellige Lande se vi følgende gennemsnitlige Beløb af Anlægsomkostninger pr. Kilometer Jærnbane:

Lande ere anstillede til forskellige Tider, frembyder Sammenligningen nogle Vanskeligheder. Forf. har — saavidt muligt — søgt at neutralisere disse Vanskeligheder; men Tallene kunne dog naturligvis kun betragtes som tilnærmelsesvis rigtige.

i Storbritannien	c. 422,000	Kr.	
i Frankrig	- 335,000	—	
i Schweiz	- 255,000	—	
i Holland (Statsb.)	- 226,800	—	
i Preussen	- 224,700	—	(for samtlige tyske Baner kalkul. 198,000 Kr.)
i Rusland	- 224,000	—	
i Belgien	- 207,000	—	
i Italien (Statsb.)	- 180,000	—	
i Nordamerika	- 130,000	—	
i Sverig (Statsb.)	- 98,000	—	(samtl. Baner c. 70,000 Kr.)
i Danmark	- 85,000	—	
i Norge	- 65,600	—	

Det maa imidlertid erindres, at mange Omstændigheder gjøre Forholdene saa forskjellige i de forskjellige Lande, at en direkte Sammenligning vanskeliggjøres. I Udlandet bruges Dobbeltspor efter en stor Maalestok; Banegaardsanlægene maa være forholdsvis betydeligere og kostbarere i Lande, hvor Trafiken er særdeles levende; de uhyre Udgifter ved Expropriationer ved Byer som London og Paris tynde selvfølgelig ogsaa stærkt; Terrainforholdene lægge ofte store Vanskeligheder i Vejen (Gjennemboringen af Mont Cenis kostede saaledes 4 Mill. Kr. pr. Kilometer). I Storbritannien have derhos Bestikkelserne for at erhverve Koncessioner, og i Frankrig de Fordele, de privilegerede Kompagnier have vidst at forskaffe sig, gjort Anlægene dyrere end nødvendigt. — Selv om nu de særlige fordyrende Omstændigheder, der findes mange Steder i Udlandet, tages i Betragtning, tør det dog siges, at de skandinaviske Baner ere billigt anlagte, dels paa Grund af den Økonomi, der gjennemgaaende er udvist, dels fordi vi have været forskaanede for de Udgifter, et Kapløb om Koncessionserhvervelse let fører med sig.

Efter den meget fyldige Fremstilling af de danske Jærnbaneanlægs Historie, som vi her have resumeret, giver «Danmarks Statistik» en Undersøgelse af alle de Jærnbanedriften vedrørende Forhold.

Først gives der Oplysninger om Driftens finansielle Resultat. De i Aaret 1875 i Drift værende Baner have i det nævnte Aar givet et Nettooverskud af:

de sjællandske Baner	2,215,400 Kr.
de lolland-falsterske	94,558 —
Statsbaner (excl. Gøteborgfarten)	1,571,669 —
	tils. 3,881,627 Kr.

Da Banerne ved Begyndelsen af det omhandlede Drifts-aar stod deres Ejere i c. 108,6 Million Kr., er Forrentningen for dette Aar saaledes 3,57 pCt. Da der imidlertid i dette Aar var flere helt ny eller dog ganske nylig aabnede Baner i Drift (Kallundborgbanen, de lollandske Baner, de syd- og vestjydske Baner), har det sin Interesse hermed at jævnføre Resultatet af de to foregaaende Aar, hvor dette Moment gjør sig lidt mindre stærkt gjældende. Forrentningen i 1873 og 1874 var da 3,42 pCt., — altsaa et Resultat, der paa det Nærmeste svarer til det foregaaende. — Gaar man derimod ud fra, at det egenlige Vejanlæg lige saa lidt som andre Vejanlæg skal direkte forrentes, og fordrer man kun den egenlige Driftskapital forrentet, stiller Resultatet sig selvfølgelig betydeligt gunstigere. Efter den i «Danmarks Statistik» anstillede Beregning vil Forrentningen da blive 6,3 pCt. Men denne Rente fordeler sig saaledes, at der, medens det sjællandske Selskabs Driftskapital kan anses forrentet med 10 pCt., knap kommer en Rente af 4 pCt. paa den i Statsbanernes Drift anbragte Kapital.

Efter at have anstillet nøjere Beregninger af For-

rentningen af de til de forskellige Baneanlæg medgaaede Kapitaler, følger en udførlig Fremstilling af alle de sjællandske Baners Driftshistorie, ligesom Roskildebanens Aabning i 1847 ned til de nyeste Tider. Der gives her en fuldstændig Oversigt over alle Driftsforhold, over Fartplanerne, Taxi- og Trafikforholdene, de finansielle Resultater m. m. Derefter følger de jydsk-fynske Statsbaners Driftshistorie, og endelig vil der blive anstillet Sammenligning mellem de sjællandske Baners og Statsbanernes Driftsresultater.

Af de her anmeldte to Hefter er det første ledsaget af et særdeles interessant, smukt farvetrykt Kort over Danmarks Jernbaner, Chausséer, Havne, Redningsstationer og Fyr. Efter Planen vil Værket blive ledsaget af et ikke ringe Antal interessante Kort og grafiske Fremstillinger.

Ny udenlandsk Literatur.

Social-Correspondenz. Organ des Centralvereins für das Wohl der arbeitenden Classen. Herausgegeben von Dr. V. Böhmert und A. v. Studnitz. Dresden, 1877.

«Social-Correspondenz» udkommer 1 (eller 2) Gang ugenlig med et halvt Ark. Bladet udkommer «som Manuskript for Redaktioner». Det indeholder, foruden en staaende Oversigt over Arbejdsmarkedets Tilstand, Smaanotiser af forskjelligartet social-økonomisk Indhold, der næsten alle, direkte eller indirekte, ere rettede imod de socialistiske Lærdomme. Disse Notiser, der alle ere originale, tillades det Bladene at optage uden Kildeangivelse. Det er Udgivernes Ønske, at «Social-Correspondenz» maa blive benyttet ret hyppigt; — af nærværende Tidsskrift er «Social-Corresp.» blevet benyttet i forrige Hefte under Rubriken «Smaa Meddelelser».

Udgiverne, D'Hrr. Böhmert og v. Studnitz, have tænkt sig, at deres Blad skulde forrette en «social Pionertjeneste». Man har indvendt imod deres Foretagende, at der neppe vil udrettes store Sager ved de korte Brudstykker, som «Social-Corresp.» ønsker at sprede gennem det størst mulige Antal Blade. Udgiverne svare paa denne Indvending, at den «sociale Banebrydertjeneste» ikke vil kunne overtages af et Fagtidsskrift, da et saadant i Almindelighed kun læses af en snævert begrænset Kreds, som for største Delen alt i Forvejen er overbevist, ikke skal overbevises, om Rigtigheden af de Grundanskuelser, der forfægtes i det. Heller ikke vil den kunne besørges af et populært Blad, da et saadant erfaringsmæssigt behøver længere Tid for at trænge igjennem. Derimod haaber

man, at et Blad som «Social-Corresp.» vil kunne bidrage til at vække den endnu paa mange Steder slumrende Sans for de sociale Spørgsmaal. Naar Folk i deres sædvanlige Blad-lecture nu og da træffe paa smaa social-økonomiske Brudstykker, der — netop fordi de ere ufuldstændige — opfordre til selvstændig Eftertanke, vil der dog maaske kunne udrettes noget. De fleste Folk ere saa optagne af deres Forretninger, at de kun kunne afse en meget knap Tid til Læsning af Ting, der ikke aldeles direkte berøre dem; derfor gjælder det om at henkaste korte, slaaende Sætninger, til hvilke Læsernes egne Tanker kunne fæste sig. Det er nu Udgivernes Haab, at Smaanoitiserne i «Social-Corresp.» ville kunne hjælpe med til at faa Liv paa det social-økonomiske Omraade.

Som et af Hovedmotiverne til det nævnte Blads Stiftelse anføres den Iagttagelse, at socialistiske Theorier og social-demokratiske Opfattelser ikke blot have berørt de egenlige Arbejdere og de fattigere Klasser, men at de ogsaa og i stedse stigende Grad trænge ind i de dannede Kredse, blandt yngre Videnskabsmænd, Læger, Lærere m. fl., og at der i disse Kredse findes en sand Tørst efter Opklaring af de social-økonomiske Problemer. «Social-Correspondenz», der efter Evne vil søge at tilfredsstille denne Trang, har ganske vist Ret i denne Iagttagelse. Det er rigtigt, at socialistiske Theorier finde Bifald i den akademiske Verden. For Frankrigs og adskillige andre Landes Vedkommende er Sagen jo bekjendt nok. Og om den tyske Studenterverden siges det, at den i de senere Tider er bleven ganske gjenomsyret af socialistiske Ideer. I Danmark staar Sagen mindre klart; men Den, der færdes jævnligen med yngre Akademikere, kan dog ikke godt undlade at mærke, hvorledes Radikalismen, — den religiøse, politiske, økonomiske, sociale —, vinder Fodfæste ogsaa her. De Danskes Mangel paa Dristighed og Energi, deres udprægede Spidsborgernatur og det Tryk, de smaa Forhold udøve i alle Retninger, medfører, at Faa eller Ingen offentligt tør vedkjende sig socialistiske Anskuelser. Endog «Venstre» — dette Parti, der, naar det bedømmes med en udenlandsk Maalestok, dog maa betegnes som særdeles spagfærdigt, og som ikke

staar i nogen meget direkte Forbindelse med Radikalismen — havde jo i lang Tid ondt ved at faa sine Tilhængere i den akademiske Verden frem; — disse fandt det fordelagtigst at hylde Venstrepolitik i Stilhed, og først i den senere Tid have adskillige af dem samlet Mod til offentlig at vedkjende sig deres kjætterske Anskuelser. Langt værre stillet er selvfølgelig det danske Socialdemokrati: af den mere dannede Verden har hidtil i det Højeste kun en Enkelt (hvis Beskaffenhed endog var meget tvivlsom) aabenlyst vedkjendt sig Socialdemokratiets Sag, uagtet det er faktisk, at ikke saa ganske faa sympathisere med den.

Altsaa: Udgiverne af «Social-Corresp.» have Ret i — ogsaa for Danmarks Vedkommende — at Socialismen og Socialdemokratiet finde Venner og stedse flere Venner i de dannede Klasser. Dette er utvivlsomt. Tvivlsomt er det derimod, om det vil lykkes «Social-Corresp.» at udrette Noget herimod. Af de udkomne Numre fremgaar ikke blot, at Bladet er ensidigt; — dette er jo uundgaaeligt: Bladets Opgave medfører nødvendigvis en vis Ensighed; — men det fremgaar ogsaa, at Bladet, foruden at bekæmpe Socialismen, hævder den orthodoxe Nationalekonomis Standpunkt med en større Ensighed end nødvendigt, og paa en Maade, der maaske ikke vil vise sig hensigtssvarende.

Bladet har i Tyskland fundet Opmærksomhed i forskellige Kredse. Ogsaa Socialdemokraterne have skjænket det nogen Opmærksomhed. Paa den nylig afholdte socialdemokratiske Kongres i Gotha besluttede man at oprette, maaske som en Art Modvægt mod «Social-Corresp.», en socialdemokratisk Korrespondance, der navnlig skulde bringe Beretninger om Rigsdagsforhandlingerne og om den sociale Bevægelse i Ind- og Udland, afpassede efter den tyske Lokalpresses Behov.

Giornale degli Economisti. Pubblicato dalla Società d'incoraggiamento in Padova. Organo dell' Associazione per il progresso degli studi economici. Padova 1875—77.

Fra Padua have vi modtaget nogle Hefter af ovennævnte nationalekonomiske Tidsskrift. Det har under sit toaarige Liv

indeholdt flere gode Artikler af forskellige ansete Forfattere; blandt dem maa navnlig mærkes Luzzatti. Blandt denne Forfatters Bidrag fortjener at fremhæves hans Oversigt over de forskellige Landes Fabriklovgivning, under hvilken ogsaa Danmark omtales. Foruden de større Artikler indeholder Tidsskriftet Oversigter over det Ny, som fremkommer paa det sociale, økonomiske, kommercielle og industrielle Omraade.

Tidsskriftet slutter sig nærmest til den kathedersocialistiske Retning, dog ikke i nogen meget udpræget Grad.

A. P.

Økonomisk Revue.

Socialpolitisk Kongres i Berlin. — Socialist-Kongres i Gotha.

Kjøbenhavn, den 20de Juni 1877.

Foreningen for Socialpolitik (Kathedersocialisterne) afholder iaar sin Kongres i Berlin, ikke, som ellers, i Eisenach. Kongressen afholdes i Dagene 8de—10de Oktober. Foruden det af de tyske Nationaløkonomer — der samles med Socialpolitikerne — foreslaaede Emne, Afslutning af Handelstraktat med Østrig, skal der diskuteres om Kommunalskattespørgsmaalet og om en Reform af Næringslovgivningen. Hint Spørgsmaal er blevet forberedt ved et nylig udgivet Bind «Gutachten». Sidstnævnte Emne er for enkelte Deles Vedkommende — Lær-
 lingevesenet, Fabriklovgivningen, industriel Voldgift — allerede tidligere blevet forhandlet paa Eisenach-Møderne, hvorfor man antager, at det nu vil kunne nøje sig med en mere kortfattet Diskussion end den, dets vidtrækkende Betydning ellers vilde gjøre nødvendig.

— Paa Socialist-Kongressen i Gotha, der afholdtes i Slutningen af Maj, blev, blandt mange andre Spørgsmaal, Spørgsmaalet om den videnskabelige Agitation diskuteret. Man erkjendte Vigtigheden af ikke blot at bearbejde Arbejderne og den store Masse, men ogsaa det videnskabeligt dannede Mindretal. Man besluttede derfor at stifte en videnskabelig socialistisk Revue, der fra den 1ste Oktober skal udkomme to Gange maanedlig i et passende Format. Indtil den nævnte Termin skal der hver fjortende Dag følge et videnskabeligt Tillæg med Bladet «Vorwärts».

A. P.

Bibliografi.

- Mussida, Libertà e protezione. I. (202 S.). Milano, Battezza. 2 fr.
- Comte, Auguste. Lettres à John Stuart Mill, 1841—46. E. Leroux. 10 fr.
- Cournot, Revue sommaire des doctrines économiques. Hachette et Cie. 3 fr. 50.
- Enquête sur le régime commercial des colonies françaises. Berger-Levrault et Cie. 7 fr. 50.
- Leroy-Beaulieu, Paul. Traité de la science des finances. 2 vol. Guillaumin et Cie. 24 fr.
- Girardin, Émile de. La Question d'argent. Questions de l'année 1877. E. Plon et Cie. 6 fr.
- Sublime (le), ou le Travailleur comme il est en 1870 et ce qu'il peut être, par D. P. 2e édition. Rouvier et Logeat. 3 fr. 50.
- Levi, L., Work and Pay; or, Principles of Industrial Economy; Two Courses of Lectures delivered to Working Men. With Report of the Committee of the British Association on Combinations of Labourers and Capitalists. (151 S.). Strahan. 1 sh.
- Glagau, Otto, der Börsen- u. Gründungs-Schwindel in Deutschland. [2. Thl. von «Der Börsen- u. Gründungs-Schwindel in Berlin»]. (XXXVIII, 582 S.). Leipzig, Froberg. 7 M.
- Inama-Sternegg, über die Quellen der deutschen Wirthschaftsgeschichte. Lex.-8. (78 S.). Wien, Gerold's Sohn. 1 M. 20.

-
.
. -
-
O.
S.
O.
S.
r.
le
r.
ce
tt.
O.
y;
th
n-
n.
sh.
h-
del
M.
h-
an.
20.